

Sveučilište u Zagrebu

FILOZOFSKI FAKULTET
ODSJEK ZA INFORMACIJSKE I KOMUNIKACIJSKE
ZNANOSTI

Vesna Crnogorac

**ULOGA KNJIŽNICA U PROCESU
DEMOKRATIZACIJE DRUŠTVA NA
PRIMJERU PRAVA JAVNOSTI NA PRISTUP
INFORMACIJAMA**

DOKTORSKI RAD

Zagreb, 2016.

FACULTY OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES
DEPARTMENT OF INFORMATION AND COMMUNICATION
SCIENCES

Vesna Crnogorac

**THE ROLE OF LIBRARIES
IN DEMOCRATIZATION
OF SOCIETY ON THE EXAMPLE OF RIGHT
TO FREE ACCESS TO INFORMATION**

DOCTORAL THESIS

Supervisor:
Aleksandra Horvat, PhD, Full Professor

Zagreb, 2016

FILOZOFSKI FAKULTET
ODSJEK ZA INFORMACIJSKE I KOMUNIKACIJSKE
ZNANOSTI

Vesna Crnogorac

**ULOGA KNJIŽNICA U PROCESU
DEMOKRATIZACIJE DRUŠTVA NA
PRIMJERU PRAVA JAVNOSTI NA PRISTUP
INFORMACIJAMA**

DOKTORSKI RAD

Mentor:
prof. dr. sc. Aleksandra Horvat

Zagreb, 2016.

University of Zagreb

FACULTY OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES
DEPARTMENT OF INFORMATION AND COMMUNICATION
SCIENCES

Vesna Crnogorac

**THE ROLE OF LIBRARIES
IN DEMOCRATIZATION
OF SOCIETY ON THE EXAMPLE OF RIGHT
TO FREE ACCESS TO INFORMATION**

DOCTORAL THESIS

Supervisor:
Aleksandra Horvat, PhD, Full Professor

Zagreb, 2016.

ZAHVALE

Autorica ovog rada ima čast i radost zahvaliti brojnim osobama na dragocjenoj pomoći koja joj je pružena tijekom njegove izrade.

Zahvale upućuje profesorici dr. sc. Jadranki Lasić – Lazić na njezinoj velikodušnoj pomoći, poticanju i stalnoj vjeri da će rad biti uspješno izrađen te obranjen s ponosom.

Zahvale upućuje svojoj mentorici, profesorici dr. sc. Aleksandri Horvat na njezinoj profesionalnoj, cjelovitoj i nesebičnoj pomoći, na znalačkom usmjeravanju i savjetovanju tijekom cijelog postupka izrade rada, te strpljivosti, ohrabrenju i stalnom poticanju.

Zahvale upućuje ljubaznim članovima Povjerenstva za ocijenu i obranu rada, predsjednici Povjerenstva profesorici dr. sc. Ani Barbarić, profesorici dr. sc. Danieli Živković te profesoru dr. sc. Josipu Kregaru na suglasnosti da rad ispunjava znanstvene kriterije te da je uspješno obranjen, na ohrabrenju i motiviranosti na neka buduća istraživanja na ovu temu.

Zahvale upućuje dr. sc. Tamari Horvat na njezinoj velikodušnoj pomoći pri jezičkom oblikovanju rada.

Zahvale upućuje knjižničarima javnih matičnih knjižnica koji su sudjelovali u istraživanju o pravu na pristup informacijama za potrebe ovog rada.

ULOGA KNJIŽNICA U PROCESU DEMOKRATIZACIJE DRUŠTVA NA PRIMJERU PRAVA JAVNOSTI NA PRISTUP INFORMACIJAMA

Sažetak

Razvoj demokracije i njezinih temeljnih vrijednosti u suvremenom društvu stvorio je novo okruženje u kojemu javne knjižnice dobivaju značajnu i aktivnu ulogu, a time i posebnu društvenu odgovornost. Ova odgovornost se više no ikada u dugoj povijesti knjižnica ogleda u stvaranju uvjeta za slobodnu dostupnost izvorima znanja i informacija građanima, bez obzira na njihove razlike (nacionalne, političke, vjerske i dr.).

Knjižnica - po svojoj prirodi demokratska institucija - služi društvu, tako što služi pojedincu - građaninu koji u njoj pronalazi mjesto za ostvarenje slobode izražavanja i neometan pristup informacijama. Poštivanje demokratskih vrijednosti u sadašnjoj informacijskoj eri predstavlja povijesni trenutak u kojemu javna knjižnica treba redefinirati svoju ulogu iz tradicionalne u suvremenu. Istodobno, javna knjižnica je mjesto demokracije u njenom najširem značenju, a što podrazumijeva i povjerenje koje mora osigurati kod građana.

Značaj dobro i pravodobno informiranog građanina kao ključnog činitelja demokratskog društva (samo dobro obaviješten građanin može donositi odgovorne odluke u svom osobnom i životu zajednice) - predstavlja polazište ideje o suvremenoj knjižnici kao "pristupnoj točki za lokalne službe". Time javna knjižnica gradi svoj novi identitet u 21. stoljeću kao društveno odgovorne ustanove u kojoj se ostvaruje socijalna pravda.

Sustavna razrada modela koje javna knjižnica može primijeniti u cilju odgovornog i relevantnog angažmana u svakodnevnom životu svoje zajednice u slobodnom pristupu informacijama od javnog značaja - tema je ovoga rada. Istodobno je od značaja i nova uloga suvremenog knjižničara kao aktivnog zastupnika interesa širokog kruga građana, te u izvjesnom smislu i posrednika između građana i tijela javne vlasti.

U prvim poglavljima rada napravljen je kraći osvrt na pojam i termin javne knjižnice, ljudskih prava, te uloga i mjesto javnih knjižnica u pravnom i knjižničarskom sustavu Republike Srbije. S pravnog aspekta je potom detaljnije predstavljen institut "slobodnog pristupa informacijama od javnog značaja", dana je kraća povijest i trenutna situacija takozvane "FOI

legislative" (Freedom of information laws) u svijetu i Republici Srbiji te predočena veza prava građana iz pravnih propisa s javnim knjižnicama.

Središnji dio rada bavi se rezultatima istraživanja koje je provedeno u matičnim javnim knjižnicama Srbije. Ispitano je koliko su ove knjižnice spremne odgovoriti novim zahtjevima svoje zajednice u domeni prava građana na slobodan pristup informacijama, kolika je razina transparentnosti pojedinih informacija u samim knjižnicama, te kakva je spremnost knjižničara da novoj ulozi knjižnica odgovore sukladno sustavnim rješenjima na državnoj razini. Istodobno je ispitan i stupanj informiranosti samih knjižničara o pravima i obvezama te mogućnostima javnih knjižnica kao javnih ustanova koje proizilaze iz važećih propisa, a koja se tiču prava građana na slobodan pristup informacijama od javnog značaja odnosno javnim dokumentima.

Rezultati istraživanja potvrđuju tezu rada da se javna knjižnica može transformirati u *pristupnu stanicu građana* za dobivanje savjeta, uputa, instrukcija te druge pomoći u procesu ostvarivanja prava na slobodu informacija kao i da se mogu dobiti i same informacije čime se građanima znatno olakšava ostvarivanje njihovog prava da budu pravilno informirani.

Demokratizacija se najkraće može označiti kao dugotrajan i kompleksan proces u kojem se postojeći nedemokratski oblik vladavine u nekoj državi - transformira u demokratski. Javna knjižnica kao *pristupna stanica građana* u domeni slobode informacija pomaže i ostvarenju transparentnosti te implicitno može doprinijeti ostvarivanju slobode od korupcije u društvu.

Ključne riječi: javna knjižnica, demokratizacija, pravo na pristup informacijama od javnog značaja, transparentnost, tijelo javne vlasti, korupcija.

THE ROLE OF LIBRARIES IN DEMOCRATIZATION OF SOCIETY ON THE EXAMPLE OF RIGHT TO FREE ACCESS TO INFORMATION

Summary

The development of democracy and its core values in modern society has created a new environment in which public libraries receive a significant and active role, and thus a special social responsibility. This responsibility is more than ever in the long history of libraries lies in creating conditions for free access to sources of knowledge and information, regardless of the differences (ethnic, political, religious, ethical,). Library - by nature democratic institution - serves society by serving the individual -citizen that finds a place from which he/she can achieve freedom of expression and free access to information. Respect democratic values in the current information age is a historic moment in which the public library needs to redefine its role from traditional to contemporary.

Simultaneously, a public library is a democratic place in the broadest meaning of the word, which implies the trust it has to gain with the people, like an institution with integrity. The citizens must trust their library in the context of privacy protection, too, which becomes the imperative of the digital era. The misuse of personal data, as well as of other data on the users of the library is a threat which has never before happened in the history.

The importance of a well and in-good-time informed citizen as a key factor of a democratic society (only a well-informed citizen can make responsible decisions in his personal and the life of the whole community) makes a starting point of the idea of a modern library as "an approaching point for local services". In such a way the library creates its own identity in the 21st century as a socially responsible institution in which social justice is implemented.

There are few immediate institutions in our history which serve a man as a place of knowledge, rest, curiosity, solace and sanctuary such is a public library. Is not the fact that people go to many American libraries in order to get a shelter from the cold, solitude or helplessness, and not just to get knowledge and read – the proof of its openness and the articulation of its responsible social role. A public library exists because of the citizens and just an attitude like that contributes the creation of responsible and effective library politics.

In the first chapters of this paper a short account of the concept and the term of a public library, human rights, as well as the place of public libraries in the legal library systems of the Republic of Serbia are given. From the legal aspect, the institute of "free access to the information of public importance" is shown in detail, its short history and a momentary situation of the so called "FOI legislation" (*Freedom of information laws*) in the world and in the Republic of Serbia, and the connection between the civil rights in regulations and public libraries.

The central part of this paper deals with the results of a survey carried out in coordinating public libraries in Serbia. It examines the readiness of these libraries to meet the new demands of their communities in domain of rights of the citizens to have free access to information, how high the level of transparency of particular information in the very libraries is and also the readiness of the librarians to meet the new role of the libraries in keeping with the systematic solutions on the state level. It also examines the level of being well-informed among the very librarians on the rights and obligations, as well as the capabilities of public libraries as public institutions which come out of current regulations and which refer to civil rights to free access to information of public interest, that is, to public documents.

Starting with European Charter of Local Self-Government which recommends *immediate participation of citizens in public life on the local level* – like a way of implementing their right to take part in the process of governing and with the goal of creating a better life for common wealth – the public library grows into the place in which citizens can ask for most different pieces of information. On the other hand, the right to free access to information like the claims of a democratic society for active and responsible co-operation of a citizen in governing the local community – represents a specific chance for a public library to find and preserve its place in a society in which the libraries should not be necessarily present, since they finance themselves from public revenues. The following conclusion is drawn that the public libraries should not ignore the difficult social reality which is caused by transitional processes, nor the reform of the whole society which is marked as "painful" by both politicians and citizens.

Accepting their new role that is offered in this paper, public libraries become transparent institutions so their place will be more visible and their support to democracy unambiguous. The importance of the principles of free access to information is for a long time recognized by worldwide library public gathered round IFLA, which accepted the fact that the library workers are responsible for giving and securing the flow of information in a society.

In this paper the strong consciousness of international association IFLA is emphasized, as well as its permanent paying attention to a new information era, new digital laws, privacy, a transparency at work, multiculturalism and also respect of human rights in the libraries. Through a large number of comprehensive IFLA documents, the libraries and governments are called on the local and the state level to respect the values for which the international librarianship is standing for and which are democratic values, too. On the other hand, in the context of those societies in which the government still does not respect the principles of openness at work it is pointed to the corruption which appears as a very harmful phenomenon just in such societies.

The results of this survey confirm the thesis of this paper that a public library can be transformed *into the approaching station* for the citizens for gaining advice, inquiries, instructions and other help in the process of realizing their right to free information as well and make much easier their right to be justly and in due time informed.

Systematic elaboration of models that public libraries can apply to the responsible and relevant engagements in the everyday life of their community - is the topic of this paper. The main hypothesis is that the fast development of Information and Communication Technologies in the new digital era considerably influences the changes in the way the libraries work so that their classic services are not enough any more to satisfy all the needs of the 21st century citizens.

The libraries in Serbia currently cannot play a committed role in democratization of the society, but if they accept the fact that their role should be restructured, i.e. redefined – they could. By changing their tasks and their social function, so the libraries in a modern democratic society become strong local community centres for which they were founded with an aim to improve the quality of informing the citizens and to help with their immediate participation in ruling their community – which presents the purpose of this survey.

At the same time the importance of the new roles of librarians as an active representative of the broad range of citizens. Public Library as a "access point" for citizens in the area of freedom of information helps to achieve transparency and implicitly could affect the exercise of that right of free access to information of public importance. Finally, the corruption in the libraries, as well as the risks which lead to it in some segments of the library work, are mentioned here.

Keywords: public library, democratization, right to free access to information of public importance, transparency, public authority, corruption.

SADRŽAJ

UVOD

Opća polazišta	1
Svrha i ciljevi rada	4
Istraživačka pitanja	5
Metode istraživanja	6
Očekivani doprinos	6
Struktura rada	7

JAVNE KNJIŽNICE U SLUŽBI GRAĐANA

Pojam i termin moderne javne knjižnice	8
IFLA-ini dokumenti, javne knjižnice i demokracija	15
Javne knjižnice – socijalno odgovorne ustanove	23
Javne knjižnice Srbije danas ..	37

SLOBODAN PRISTUP INFORMACIJAMA

Slobodan pristup informacijama i informacijama od javnog značaja	46
Pravo na slobodan pristup informacijama	49
O FOI legislativi u svijetu	59
Korupcija, transparentnost i knjižnice	64
Građani u demokratizaciji društva Srbije	74
Zakon o slobodnom pristupu informacijama u Srbiji	81

ISTRAŽIVANJE O SLOBODNOM PRISTUPU INFORMACIJAMA OD JAVNOG ZNAČAJA U JAVNIM MATIČNIM KNJIŽNICAMA SRBIJE

Uvod u istraživanje	93
Svrha i metodologija istraživanja	95
Rezultati istraživanja	97
Zaključak o provedenom istraživanju	120

NOVE USLUGE JAVNIH KNJIŽNICA: PRIJEDLOG MODELA SLOBODNOG PRISTUPA INFORMACIJAMA TIJELA JAVNIH

VLASTI	121
Proaktivan pristup informacijama u posjedu knjižnice kao tijela javne vlasti.....	125
Pružanje informacija u posjedu drugih tijela javne vlasti na zahtjev korisnika u knjižnici.....	134
Podnošenje zahtjeva za pristup informacijama u knjižnici	138
Prikupljanje službenih dokumenata.....	146
Promicanje prava na slobodan pristup informacijama.....	150
ZAKLJUČAK	153
POPIS LITERATURE	159
PRILOZI	172
ŽIVOTOPIS	184

1. UVOD

1.1. Opća polazišta

Počevši od *Francuske Deklaracije o slobodama i pravima čovjeka i građana iz 1789.* godine kao jednog od najstarijih dokumenata koji sadrži odredbe o slobodi izražavanja, potom čl.19. *Opće deklaracije UN-a o ljudskim pravima* da *svatko ima pravo reći što misli, te davati i primati informacije* - krajem 20. i početkom 21. stoljeća preko 100 država svijeta donosi svoje zakone o slobodi pristupa informacijama od javnog značaja.¹

Izdvojeno kao posebno pravo od "slobode tiska", koja je zapravo značila pravo medija na širenje informacija - ono postaje ljudsko pravo zajamčeno mnogim ustavnim aktima suvremenih demokratskih država.

Poznavanje i razumijevanje ovog prava osnovna je pretpostavka odgovorne participacije građana u vlasti neke države. Javne (narodne, gradske, općinske) knjižnice su *prilazi znanju i informacijama*, kako ih definira IFLA (International Federation of Library Associations and Institutions),² u svom *Manifestu za narodne knjižnice*,³ odnosno *lokalni centar informacija koji omogućava da sve vrste znanja i informacija budu odmah na raspolaganju korisnicima*. Objašnjenje termina javne knjižnice dano je u prvom poglavlju i odjeljku "Pojam moderne javne knjižnice".

Imajući u vidu ovakvo određenje javne knjižnice, koje je istodobno preporučeno od strane UNESCO-a (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization), one bi u suvremenom informacijskom dobu mogle odigrati značajnu ulogu u demokratizaciji društva Srbije, procesa koji u ovoj državi još uvijek nije završen.

¹ U radu se koristi izraz *informacije od javnog značaja* sukladno terminu koji sadrži *Zakon o slobodnom pristupu informacijama od javnog značaja* Republike Srbije. Pojam *informacija od javnog značaja* objašnjen je u trećem poglavlju ovog rada.

² IFLA - International Federation of Library Associations and Institutions. Međunarodna federacija knjižničarskih društava i ustanova. Službena internet stranica: <http://www.ifla.org/>

³ UNESCOv /IFLA *Manifest za narodne knjižnice*: prijevod sa engleskog Aleksandra Horvat. Dostupno na: http://dzs.ffzg.unizg.hr/text/UNESCOv_manifest_za_narodne_knjiznice.htm (23.11.2014.)

Istodobno knjižnice prerastaju iz mjesta u kojemu su stoljećima korisnici uglavnom posuđivali građu - u mjesto u kojemu mogu dobiti tražene informacije i saznanja, posebno ona koja im suvremeni brzi tempo nove informacijske ere nameće da željena informacija bude relevantna, te da je moraju imati *odmah*.

Nova uloga javnih knjižnica sastoji se u promicanju prava i načela neometanog protoka informacija i slobode izražavanja, kao i u aktivnom sudjelovanju u prikupljanju, obradi, čuvanju i davanju na korištenje materijala koji pomaže građaninu da bude informiran.

U tom smislu bi javne knjižnice mogle osigurati kvalitetan pristup informacijama koje se odnose na društvena, politička, ekonomska, pravna pitanja - čime beletristika, odnosno građa za dokolicu prestaje biti glavni dio knjižničkog fonda. One bi istodobno mogle aktivno pridonijeti promicanju te ostvarivanju konkretnog prava na pristup informacijama građanima sukladno FOI (Freedom of Information) legislativi,⁴ na primjeru javnih knjižnica Srbije.

Polazeći od *Europske povelje o lokalnoj samoupravi*,⁵ kojom se preporučuje *neposredno sudjelovanje građana u javnom životu na lokalnoj razini* – kao način ostvarivanja njihovog prava na sudjelovanje u procesu upravljanja, a u cilju ostvarivanja boljeg života i općeg dobra - javna knjižnica (po prirodi demokratska institucija) prerasta u mjesto u kojemu građani mogu zatražiti najrazličitije informacije.

Značaj dobro informiranog građanina kao ključnog činitelja demokratskog društva te građanske aktivne participacije u upravljanju svoje zajednice (samo dobro obaviješten građanin može donositi odgovorne odluke u svom osobnom životu, ali i o životu zajednice) - predstavlja polazište ideje o suvremenoj knjižnici kao "pristupnoj točki za lokalne službe". Istodobno javna knjižnica je mjesto demokracije u njenom najširem značenju, a koje podrazumijeva i povjerenje koje mora osigurati kod građana. Građani moraju vjerovati svojoj knjižnici i u kontekstu zaštite privatnosti koja postaje imperativ digitalnog doba. Zloupotrebavanje osobnih podataka te drugih podataka korisnika u odnosu s knjižnicom – prijetnja je kakve nikad prije u povijesti nije bilo.

⁴ FOI legislativa: *Freedom of Information Legislative* (zakonodavstvo o slobodi informacija). U radu se koristi akronim FOI legislativa i označava zakone o pristupu informacijama od javnog značaja

⁵ *Europska povelja o lokalnoj samoupravi* // Narodne novine – međunarodni ugovori 14/97, 2/07, 4/08, 5/08.

Dostupno na: <http://polis.iju.hr/propisi/propisi/povelja.html> (5.3.2015.)

Značaj instituta slobodnog pristupa informacijama odavno je prepoznala svjetska knjižničarska javnost okupljena oko IFLA-e, koja je prihvatila činjenicu da je knjižničarska struka odgovorna za pružanje i osiguravanje protoka informacija u društvu.

Nakon kraćeg osvrta na suvremenu ulogu javnih knjižnica, njihovog mjesta u društvu prema dokumentima utjecajnih međunarodnih knjižničarskih udruga, teorijskog uporišta o javnoj knjižnici kao socijalno odgovornoj ustanovi, potom predstavljanja prirode prava na slobodan pristup informacijama od javnog značaja i njegovog značaja za informirano građanstvo te povijesnog konteksta legislative FOI - rad predstavlja rezultate istraživanja provedenog u javnim matičnim knjižnicama Srbije o slobodi informacija, te moguće modele njihovog aktivnog sudjelovanja u suvremenom životu zajednice u "društvu znanja".

Istodobno skreće se pozornost na nužnost razvoja novog, suvremenog i kompetentnog knjižničara koji uspijeva učvrstiti svoju ulogu u obrazovanju građana. Koncept modela zasniva se na postojećim dokumentima IFLA-e, njezinim strateškim ciljevima i prioritetnim zadaćama u sljedećem razdoblju o angažiranoj javnoj knjižnici koja služi svojim građanima u njihovom kvalitetnom informiranju i pomaže im u cjeloživotnom obrazovanju.

U kreiranju modela poštivat će se i postojeća praksa i objektivni resursi koje javne knjižnice u Srbiji imaju. Ovakva, nova svojstva i uloga javne knjižnice značajno bi pridonijela razvoju instituta "transparentnosti" - kao osnove kvalitetnog i odgovornog upravljanja i prvog koraka u borbi protiv korupcije. Korupcija, kao izuzetno štetna pojava na koju nijedno društvo nije imuno, ugrožava osnovne društvene vrijednosti i vladavinu prava, narušava povjerenje građana u institucije sustava te znatno utječe na usporavanje demokratskog razvoja društva. Istodobno pravo na slobodu informacija doprinosi i ostvarivanju kontrole rada svake vlasti čime se utječe na njihovo transparentnije i odgovornije postupanje te smanjenje rizika od korupcije, nepravilnosti i neefikasnosti u radu tijela javne vlasti.

Informacije od javnog značaja – termin koji se koristi u radu predstavljaju samo one informacije koje su u posjedu tijela javne vlasti, a to su službeni dokumenti. Pravo na slobodan pristup ovim informacijama definirano je kao pravo svakog građanina da od nositelja vlasti traži i dobije informacije od javnog značaja. Priznavanje i jamčenje prava na slobodan pristup informacijama od javnog značaja građanima putem pravnih propisa predstavlja osnovu za transparentno, odgovorno i demokratsko društvo.

1.2.Svrha i ciljevi rada

U radu se iznosi hipoteza da knjižnice mogu omogućiti slobodan pristup informacijama od javnog značaja građanima kao doprinos demokratizaciji društva Srbije, doprinos samim građanima kroz nove usluge knjižnica sukladno njihovim zahtjevima i potrebama te pravnom okruženju Srbije. Doprinos samih knjižnica ogleda se u redefiniraju njihove uloge u 21.stoljeću i informacijskom dobu kao društveno odgovornih ustanova u kojima se u konačnici ostvaruje ideja nove socijalne demokracije. Javne knjižnice postaju proaktivni subjekti društva i umjesto mirnog prostora za posudbu knjiga one mogu pridonijeti stvaranju društvenog kapitala kao mjesta čiji prostor služi građanima za okupljanje, dijaloge, debate. Smatrajući iznimno važnim postojeći društveni kontekst u kojem građanin nije uvijek u stanju ostvarivati svoja prava koja mu jamči država – nove usluge u javnim knjižnicama Srbije mogle bi pomoći u kreiranju novog identiteta knjižnice kao mjesta koje građani doživljavaju kao drugi dom. Malo je tako neposrednih institucija u našoj povijesti koje služe čovjeku kao mjesto znanja, odmora, znatiželje te utjehe i utočišta – kakva je javna knjižnica. Nije li činjenica da se u mnoge američke knjižnice dolazi kako bi se spasilo od hladnoće, usamljenosti ili bezizlaznosti, a ne samo zbog znanja i čitanja – potvrda njene otvorenosti i artikulacija njene odgovorne socijalne uloge. Javna knjižnica postoji zbog građana i samo takav pristup doprinosi kreiranju odgovorne i učinkovite knjižnične politike.

Svrha rada sastoji su u predstavljanju argumentacije koja potkrepljuje osnovnu hipotezu rada da javne knjižnice mogu biti transformirane u demokratske, društveno odgovorne institucije svojih lokalnih zajednica, čime paralelno sa sustavno utemeljenom ulogom koju imaju u društvu – ostvaruju i novu ulogu centara za pružanje i pomoći u pružanju informacija građanima. Dosadašnja uloga javnih knjižnica koja se temelji na klasičnim oblicima poslovanja i usredotočenosti na brigu o svom fondu mora biti redefinjirana tako da u njoj korisnik - pojedinac postane centar kojemu ona praktično služi.

Cilj ovog rada je predstaviti novu ulogu javnih knjižnica koja bi se sastojala u omogućavanju građanima da u knjižnici ili posredstvom nje dođu do informacija od javnog značaja, u promicanju prava i načela nesmetanog protoka informacija i slobode izražavanja kao i u aktivnom sudjelovanju u prikupljanju, obradi, čuvanju i davanju na korištenje materijala koji pomaže građaninu da bude informiran. Istodobno cilj rada se sastoji i u promoviranju instituta

transparentnosti rada kako same knjižnice tako i ostalih tijela javne vlasti čime se olakšava kontrola njihovog rada, a suzbija rizik od korupcije koja u Srbiji nanosi štetu čitavom društvu, te slabi procese demokratizacije. U konačnici cilj rada je postići kod građana percepciju knjižnice kao institucije s integritetom, kao svog drugog doma kojem vjeruju te mjesta u kojem se ostvaruje temeljne vrijednosti demokracije: pravda, jednakost i sloboda. To se postiže samo ukoliko se knjižnica okrene prema građanima kao svojoj središnjoj točki zbog koje postoji i djeluje.

Ukoliko bi koncept javne knjižnice kao "pristupne stanice" za građane u domeni slobodnog pristupa informacijama od javnog značaja dobio svoju potvrdu u praksi, javna knjižnica bi snažno potvrdila opravdanost svoga postojanja u svakoj općini odnosno gradu - kao mjesto u kojemu građani ostvaruju svoja osobna prava, a time znatno opravdala i svoje financiranje iz javnih proračuna.

1.3. Istraživačka pitanja

Provedeno je istraživanje u 24 matične,⁶ javne knjižnice u Srbiji o tome koliko su one spremne odgovoriti novim zahtjevima svoje zajednice u domeni prava građana na slobodan pristup informacijama. Željela se također dobiti predodžba o razini transparentnosti pojedinih informacija u samim knjižnicama, o stupnju informiranosti knjižničara o pravima i obvezama knjižnica te mogućnostima javnih knjižnica kao javnih ustanova koje pomažu u realizaciji prava građana na slobodan pristup javnim informacijama odnosno javnim dokumentima.

Osnovna teza rada zasniva se na nužnosti da se u procese demokratizacije društva Srbije (koji pretpostavljaju *dobro informiranog građanina* o njihovim pravima i slobodama) moraju uključiti svi subjekti, osobito javne institucije i ustanove u koje spadaju i javne knjižnice. U novim društveno – povijesnim uvjetima i novom informacijskom dobu – nije dovoljno da javne knjižnice zadrže isključivo tradicionalnu ulogu posudbe građe, već moraju prerastati u odgovorne, proaktivne subjekte u službi građana i njihovih suvremenih zahtjeva i potreba.

Dobiveni podaci provedenog istraživanja mogu poslužiti kao smjernice u kojem pravcu te na temelju kojih činjenica, ponajprije matične javne knjižnice u Srbiji (u čijoj su djelomičnoj

⁶ Matične funkcije se detaljnije objašnjavaju u poglavlju "Javne knjižnice Srbije danas".

nadležnosti javne općinske knjižnice određenog okruga za koji je utvrđena matičnost) mogu kreirati svoje modele te programe i strateške dokumente razvoja novih usluga korisnicima.

U konačnici, nova uloga javnih knjižnica mogla bi dobiti svojevrsnu opravdanost novog društvenog angažmana, kao i samog opstanka imajući u vidu financiranje javnih knjižnica iz javnih prihoda. Prihvatanjem nove uloge koja se ovim radom nudi – javne knjižnice postaju transparentne ustanove te će njihovo mjesto u društvu biti vidljivije, a njihova potpora demokraciji – nedvojbeno.

1.4. Metode istraživanja

U teorijskom dijelu rada primijenjena je deskriptivna, povijesna i komparativna metoda čijom se primjenom željelo razložiti osnovne pojmove o kojima se govori u radu: javna knjižnica, slobodan pristup informacijama, FOI legislativa, demokratizacija društva, transparentnost. Istodobno se željela prikazati međusobna veza spomenutih instituta i njihovih specifičnosti: javna knjižnica i ostvarivanje prava građana na slobodan pristup informacijama.

Kod istraživanja je primijenjena istraživačka metoda e-ankete te nenametljiva tehnika koja znači objektivan uvid u postojeće prikupljene informacije. Osnovni način prikupljanja podataka su pitanja upućena ispitanicima

Dobiveni podaci iz istraživanja su statistički obrađeni te grafički i tablično prikazani i interpretirani. Na temelju njihove analize u zaključnom dijelu rada pokušat će se predstaviti modeli koji bi mogli poslužiti javnim knjižnicama kao smjernice za kreiranje novih usluga korisnicima u domeni ostvarivanja njihovih prava na slobodan pristup javnim informacijama.

1.5. Očekivani doprinos

Od rada se očekuje da će pružiti jasniju predodžbu o tome zašto je potrebno i na koji način je moguće javnu knjižnicu transformirati u *pristupnu stanicu građana* za pružanje novih usluga koje se tiču dobivanje savjeta, uputa, instrukcija ili konzultacija u procesu ostvarivanja prava na slobodan pristup informacijama od javnog značaja. Istodobno se očekuje da će javne knjižnice u Srbiji primjenom predočenih modela znatno olakšati ostvarivanje prava građana na pravilnu informiranost te će same knjižnice učiniti svoj djelokrug rada transparentnijim sukladno

domaćoj FOI legislativi i drugim međunarodnim dokumentima u ovoj domeni. Veća vidljivost te viši stupanj povjerenja koje građani već tradicionalno imaju u svoje knjižnice - također se čini značajnim rezultatom.

1.6. Struktura rada

Rad je podijeljen u šest poglavlja zajedno s uvodom i zaključkom. Uvodno poglavlje predstavlja informativni dio o radu u cijelosti, počevši od teorijskog postavljanja ključnih instituta rada: javne knjižnice, slobodan pristup informacijama u kontekstu demokratizacije društva, FOI legislativa, istraživanje za potrebe ovog rada, analiza dobivenih rezultata te prijedlog modela posvećenog pružanju novih usluga građanima.

U drugom poglavlju predstavljena su osnovna obilježja, značaj i uloga suvremenih javnih knjižnica, predstavljeno je kraće teorijsko uporište o javnim knjižnicama kao socijalno odgovornim ustanovama, dan je osvrt na stanje (pravno i u praksi) javnih knjižnica u Srbiji danas, njihov sustavni položaj i određenja te njihova uloga sukladno međunarodnim dokumentima koje je za javne knjižnice na svjetskoj razini donosila IFLA.

Treće poglavlje predstavlja dio o pravu na slobodan pristup informacijama, njegov značaj u kontekstu FOI legislative, dio o korupciji, transparentnosti i demokraciji te njegov značaj za demokratizaciju društva Srbije.

Okosnicu rada, njegovo četvrto i peto poglavlje - čini analiza istraživanja provedenog u 24 javne matične knjižnice u Srbiji, dok se u završnom dijelu rada pokušava skrenuti pažnja na moguće modele aktivnog doprinosa ovih knjižnica u ostvarivanju prava na slobodan pristup informacijama građanima svoje zajednice.

Na kraju rada nakon zaključka i popisa literature slijede prilozi shematskog prikaza procedure pristupa informacijama od javnog značaja, obrasci zahtjeva za pristup informacijama i žalba (prilozi Povjerenika) te prilog upitnika s pitanjima koja su bila predmet istraživanja.

Rad je pisan na hrvatskom jeziku. U četvrtom poglavlju "Istraživanja" kod prikazanih grafikona i tablica korišten je srpski jezik budući da je istraživanje obavljeno u javnim matičnim knjižnicama Srbije. Srpski jezik je još korišten i kod citata članaka srpskih zakona, autora koji su pisali na srpskom jeziku te citata stranih autora publikacija koje su prevedene na srpski jezik.

2. JAVNE KNJIŽNICE U SLUŽBI GRAĐANA

2.1. Pojam i termin moderne javne knjižnice

Pravo na slobodan pristup informacijama odnosno dostupnost javnim, službenim dokumentima moguće je ostvarivati u javnim knjižnicama, s obzirom da su one osnovane kako bi služile svim građanima svoje zajednice bez razlika i neovisno o profilu korisnika te specifičnosti knjižnične građe kakav je slučaj s ostalim tipovima knjižnica. Prema sadržaju knjižnično-informacijske građe i izvora te profilu korisnika Zakon o knjižnično-informacijskoj djelatnosti Srbije (srp. *Zakon o bibliotečko-informacionoj delatnosti* - na dalje *Zakon o BID*),⁷ pored javnih, navodi još i sljedeće tipove knjižnica: *nacionalna, školska, visokoškolska, univerzitetska biblioteka, biblioteka naučnoistraživačkog instituta i ustanove, specijalna biblioteka, kao i informacioni centri pri drugim ustanovama, organizacijama ili udruženjima* (čl. 13).

Koncept moderne javne knjižnice (eng. *public library*) predstavlja jednu od najznačajnijih ideja modernog demokratskog društva noseći u sebi od samih početaka obilježja univerzalnosti i jednakosti. Univerzalnost se od prvih pokreta razvoja mreža javnih knjižnica, posebice u Americi sredinom 19. stoljeća, ticala sveukupnosti i dostupnosti knjižnične građe, dok se jednakost ogledala u nastojanju da služe svim građanima podjednako. Istodobno u Velikoj Britaniji je 1850. godine donesen i prvi zakon o javnim knjižnicama u svijetu *Public Library Act*, koji također nosi u sebi ideju opće dostupnosti svih knjižničnih zbirki te pružanje svojih usluga širokom sloju građanstva. Moderne američke i britanske javne knjižnice su dakako, ne samo svojim nazivom - *public library*, već i organizacijom čitave svoje djelatnosti i politike mislile uvijek na suvremenu građansku demokratsku ideju o, može se reći - *jednakosti građana pred knjižnicama*. One to osiguravaju izgradnjom univerzalnih zbirki koje značajno služe potpori znanstvene i obrazovne djelatnosti te zadovoljenju kulturnih potreba građana istodobno s kompleksnošću brojnih usluga knjižnice orijentiranih ka svima.

⁷ *Zakon o bibliotečko informacionoj delatnosti Republike Srbije* // Službeni glasnik RS, br. 52/11. U radu se na dalje koristi skraćena *Zakon o BID*

I sve druge javne knjižnice svijeta, od kojih se zajedno s američkim mogu izdvojiti skandinavske kao najrazvijenije, a sukladno svojim kulturama, društveno – povijesnim, te ekonomskim okolnostima kojima pripadaju, različitim pravnim ambijentima u kojima djeluju te mjestu koje im dodjeljuje društvo i lokalna zajednica – služe i trebale bi služiti svojim korisnicama bez obzira na sve njihove razlike.

*Preporuke za knjižnično zakonodavstvo i politiku u Europi Vijeća Europe,*⁸ u dijelu posvećenom slobodi izražavanja i slobodnom pristupu informacijama navode da se knjižnice osnivaju *za dobrobit svojih korisničkih zajednica da bi promicale njihova prava na pristup informacijama i idejama.*

Prateći povijesno u dokumentima IFLA-e o javnim knjižnicama može se uočiti kako su već u njenom prvom *Manifestu* iz 1949. godine bile definirane kao *demokratske obrazovne institucije* koje trebaju osigurati kontinuirano obrazovanje svih generacija. Već se *Manifestom* iz 1972. godine širi opus njene društvene misije, pri čemu ih IFLA definira kao *demokratske ustanove prosvete, kulture i informisanja.*⁹

Postoje određene terminološke razlike i prepreke između izraza *javna* i *narodna* knjižnica koje u stručnoj literaturi Srbije ističu pojedini stručnjaci argumentacijom,¹⁰ da je, na primjer u nazivu *narodne* knjižnice naglašeno da su one svojom građom i organizacijom namijenjene prvenstveno "narodu i njegovom prosvjećivanju", dok termin "javne" ima šire značenje kako u odnosu na krug korisnika knjižnice (ne samo "narod" već i čitava javnost, a to mogu biti i stranci), tako i na njene zbirke i zadaće. Prateći povijest javnih (narodnih) knjižnica u Srbiji uočava se transformacija njihovih usluga od, doista nekada "narodnog prosvjećivanja" ka zadovoljavanju različitih suvremenih potreba što širih kategorija građanstva.

Danas nije upitna razlika između termina *javna* i *narodna* knjižnica (*narodne* knjižnice su termin koji se službeno koristi u Republici Hrvatskoj) s gledišta njihovog osnivanja, uloge i zadaća koje pred njih postavljaju sustavno brojni pravni propisi. Usprkos novom uspostavljenom

⁸ *Preporuke za knjižnično zakonodavstvo i politiku u Europi.* // Vjesnik bibliotekara Hrvatske 43, 3 (2000), str. 161-162. Dostupno na: <http://dzs.ffzg.unizg.hr/text/preporuke.pdf> (19.04.2015.)

⁹ Citirano prema: Vučković, Ž. *Javne knjižnice i javno znanje.* Novi Sad: Biblioteka Matice srpske, 2003. Str. 107 – 108.

¹⁰ Vučković, Ž. Naved.djelo, str.12-30.

terminu *javna knjižnica* u Srbiji su sve knjižnice i dalje zadržale svoje postojeće nazive: narodna, općinska, gradska, a po svemu sudeći te nazive će zadržati i u budućnosti.

Termin *javne biblioteke* službeno je uveden u knjižničarsku terminologiju Srbije donošenjem *Zakona o BID* 2011. godine, koji javnu knjižnicu definira s obvezujućeg aspekta njenog osnivanja od strane lokalne zajednice i eksplicitno naziva javnom: *Jedinica lokalne samouprave obavezna je da osnuje javnu biblioteku kao ustanovu i da obezbedi sve potrebne uslove za njen rad* (čl.14.st.1).

IFLA definira javnu knjižnicu s aspekta njenog osnivača, te je vidi kao organizaciju koju *osniva, podržava i financira zajednica, lokalna, regionalna ili nacionalna vlada*.

U radu se koristi termin *javna knjižnica* kako zbog zakonskog termina tako i zbog financiranja iz javnih proračuna odnosno sredstava koja osiguravaju građani plaćanjem poreza i drugih davanja na koja su obvezni sukladno zakonima i ostalim pravnim propisima.

U novije vrijeme međutim, u obavljanju knjižnično–informatičke djelatnosti u javnim knjižnicama Srbije ne postoje jasno vidljivi parametri koji bi bili temelj tvrdnji da su javne knjižnice u Srbiji moderne, demokratske ustanove koje služe svim građanima podjednako, iako se ne može osporiti činjenica da one tomu teže. Proces njihovog razvoja i demokratizacije odvija se još uvijek paralelno s demokratizacijom čitavog društva, često sporije od nekih drugih javnih ustanova. Razloga za ovu tvrdnju je mnogo, a njih potkrepljuju službena izvješća odjela za razvoj i praćenje stanja u svim javnim knjižnicama Srbije (*mreži knjižnica*) koje kontinuirano, a sukladno zakonu provodi Narodna biblioteka Srbije. Izvješća sadrže relevantne statističke podatke o stanju njihovih fondova, usluga, opremi, djelatnicima, financiranju.

Imajući u vidu brojna pojmovna određenja javne knjižnice danas u stručnoj literaturi te u međunarodnim dokumentima knjižničarskih udruga poput IFLA-e, može se zaključiti da zajednički elementi ovih definicija nedvojbeno ističu kako je javna knjižnica ponajprije po svojoj prirodi demokratska institucija koja služi svim građanima lokalne zajednice za koju je osnovana – čitavoj javnosti. Drugim riječima, s gledišta osnovnih demokratskih vrijednosti za suvremenu javnu knjižnicu se može reći da služi javnosti tako što služi pojedincu - građaninu u kojoj on ima svoje mjesto za ostvarivanje prava na neometan i jednak pristup znanju i informacijama, bez obzira na sve razlike.

Alan Bundy u svom radu o zagovaranju boljih javnih knjižnica za svoje zajednice,¹¹ naglašava njihovu jedinstvenu višedimenzionalnost kroz slogan "od kolijevke do groba" apostrofirajući na taj način širok raspon aktualnih te potencijalnih korisnika i usluga knjižnice. Značaj knjižnica vidi i u stvaranju društvenog kapitala, te demokratskog utjecaja koji one vrše u svojim zajednicama. Iznoseći podatke o velikom broju novih sagrađenih zgrada javnih knjižnica u Australiji u kratkom razdoblju, autor ukazuje kako bi se istodobno morale poboljšati i osuvremeniti usluge. Štoviše, on smatra razvoj odgovarajućih usluga knjižnice značajnijim od novih zgrada, svjestan da nove usluge iziskuju i dodatna financijska sredstva. To zahtijeva učinkovito zagovaranje za knjižnicu koje je moguće na temelju dobre informiranosti svih potencijalnih partnera koji se mogu naći u zajednici.

Javna knjižnica svoj cjeloviti demokratski izričaj dobiva samo onda kada ne postoje nikakva ograničenja za građane kako bi u njoj mogli ostvariti spomenuta prava pod jednakim uvjetima. Pitanje je li to uvijek tako nije tema ovog rada, no, na ovakvo pojmovno određenje se može odmah prigovoriti činjenicom da u gotovo svim javnim knjižnicama u svijetu (osim Finske) svoja prava mogu ostvarivati tek oni građani koji su se najprije u nju ućlanili, a to znači platili određeni iznos novca za korištenje knjižničnih usluga. S tim u vezi bi element "bez svih razlika" odmah bio doveden u pitanje, jer se može prigovoriti da siromašni građani, beskućnici, nezaposleni koji nemaju dovoljno novaca za plaćanje knjižničnih usluga (upisnine) – ne mogu ni ostvarivati svoja prava bez razlika i neometano. Nadalje bi se element "neometan pristup znanju i informacijama" mogao kritički promatrati s aspekta strukture, aktualnosti i bogatstva knjižničnih fondova, te slobodnog i neometanog pristupa internetu, raznim online bazama i slično. Na brojne faktore koji još uvijek utječu da se ostvarivanju ideje o slobodnom i neometanom pristupu informacijama i znanju u javnim knjižnicama mora posvećivati stalna pažnja i najšira moguća društvena briga ukazala je Aleksandra Horvat još 2004. godine u svom radu o knjižnicama i društvenoj uključenosti.¹² *U svakom društvu postoje slabi, oni kojima treba pomoć: nezaposleni, siromašni, beskućnici, imigranti, izbjeglice, azilanti, osobe sa posebnim potrebama, članovi*

¹¹ Bundy, A. *The modern public library: the very best investment your community can make*. Dostupno na: <http://www.foia.org.au/pdfs/modernpubliclibrary.pdf> (8.2.2016)

¹² Horvat, A. *Uključivanje u društvo: što može učiniti knjižnica? // Slobodan pristup informacijama: 2. i 3. okrugli stol: zbornik radova*. Zagreb: Hrvatsko knjižničarsko društvo, 2004, str. 101-106.

*manjinskih skupina. Posebno ranjivu skupinu stanovništva čine djeca s poteškoćama u razvoju, djeca iz obitelji s jednim roditeljem te mladež.*¹³

Ono što ovdje može biti najvažnije jest činjenica da se takvoj demokratskoj javnoj knjižnici, kao novoj paradigmi 21. stoljeća mora težiti. Upravo zato jer se moderna javna knjižnica danas označava kao mjesto za ostvarivanje kompleksnog korpusa prava građana (na čitanje, na informiranost, na obrazovanje, socijalnu uključenost i sl.). Istodobno javna knjižnica je oduvijek predstavljala i ono željeno i prijatno mjesto u svojoj zajednici koje nudi zadovoljenje posve osobnih ljudskih potreba, a koje se ne smiju zaboraviti: toplinu i utočište.

Spomenute *Preporuke* za knjižnično zakonodavstvo Europe navode da knjižnične službe trebaju biti dostupne svim građanima *bez obzira na rasnu, nacionalnu, vjersku i kulturnu pripadnost, politička uvjerenja, fizičke nedostatke ili teškoće pri učenju, spol ili spolno usmjerenje.*¹⁴

Suvremena misija svih knjižnica sastoji se i u poticanju razvoja institucije "informativni korisnik" - koji, kao obaviješteni građani mogu ravnopravno sudjelovati u demokratskom društvu. U knjižnicama se, dakle, ostvaruje ideja demokracije koja ovisi o informacijama i znanju, dok je knjižničar spona koja omogućava slobodan i nepristran pristup svima.¹⁵

Michael Gorman ističe da su *sve vrijednosti i ideje koje vladaju knjižničarskim diskursom i praksom – demokratske vrijednosti i ideje: intelektualna sloboda, opće dobro, služba za sve, prijenos ljudskih zapisa budućim generacijama, slobodan pristup znanju i informacijama, nediskriminacija.*¹⁶

*Zadaća je suvremenih knjižnica pomoći osobnom razvoju građana i razvoju njihovih zajednica osiguravanjem i pružanjem potrebnih informacija – ističe A.Horvat.*¹⁷ Neobično je

¹³ Ibid, str.101.

¹⁴ Preporuke, naved.djelo

¹⁵ Prema riječima američkog senatora Mejd'or R. Owens: *Informacijska pismenost je potrebna kako bi se garantirao opstanak demokratskih institucija. Svi ljudi su stvoreni jednaki, ali su glasači koji imaju izvore informacija u poziciji donositi pametnije odluke u odnosu na one koji su informativni nepismeni.*

¹⁶ Gorman, M. *Naše neprolazne vrednosti.* Beograd: Filološki fakultet, 2007, str.187.

¹⁷ Horvat, A., Nebesny, T., Sviben, Z. *Dostupnost službenih publikacija u narodnim knjižnicama u Hrvatskoj // Slobodan pristup informacijama: 2. i 3. okrugli stol: zbornik radova.* Zagreb: Hrvatsko knjižničarsko društvo, 2004. Str.46.

značajna tvrdnja da je za svakodnevni život i rad građana važno imati pristup službenim publikacijama koje donose informacije iz djelokruga rada tijela javne vlasti, pa ta kategorija publikacija mora biti zastupljena u knjižničnim zbirka. Pristup službenim publikacijama i informacijama smatra se osnovnom knjižničnom uslugom, što obično znači i besplatnom.

Kada se govori o "koristi" od informacije ne treba je ograničavati - kako to navode Brian i Alina Vickery - samo na "korist" koju informacija nudi za "donošenje odluka", "za rješavanje problema" ili "za smanjenje neizvjesnosti". *Koristi koje ljudi imaju od informacija raznovrsne su koliko i ljudski motivi. Informacije se koriste da se pospeši neka aktivnost – bilo koja praktična, mentalna, privatna ili javna aktivnost koju sprovode ljudi.*¹⁸

Sve više autora, posebno iz skandinavskih zemalja u kojima je javno knjižničarstvo već doseglo zavidan stupanj razvoja danas govori o značaju pružanja informacija korisnicima javnih knjižnica. Oni pri tom naglašavaju značaj razlikovanja "svih" informacija od "relevantnih, stručnih" kako ih nazivaju, a koje su kvalitetom svog sadržaja od koristi građanima, posebno za njihovo razumijevanje demokratskih procesa te sudjelovanja u upravljanju zajednicom.

John Buschman u svom radu o knjižnicama i javnoj sferi,¹⁹ istražuje ključne razloge postojanja informacijskih javnih službi u demokratskim zemljama oslanjajući se na Habermasovo gledište o javnoj sferi. Autor tvrdi kako knjižnice u svom postojanju u demokracijama utjelovljuju Habermasovu klasičnu definiciju javne sfere, a koja se očituje kroz četiri funkcije: 1) organizirane zbirke zajedno s načelom neometanog pristup informacijama u knjižnicama; 2) knjižnice kao mjesta primjene "načela kritike i racionalne argumentacije" kroz zalaganje za izgradnju uravnoteženih zbirki, njihovo čuvanje kroz vrijeme te promicanje njihovog aktivnog održavanja jer oslikavaju povijesnu i sadašnju intelektualnu raznolikost; 3) činjenicu da su knjižnice od svojih početaka potvrđivale (ili opovrgavale) tvrdnju kako su ukupni organizirani resursi dostupni za intelektualne rasprave kao središta javne sfere i demokracije; 4) unapređenje znanja kroz univerzalno dostupan pristup informacijama i obrazovanju. J. Buschman objašnjava kako se u demokraciji odluke donose korištenjem javnih rasprava, kao mjesta za razmjenu argumenata i stavova. Stoga je značajno da građani imaju dobre (relevantne)

¹⁸ Vickery, Brian S.; Alina Vickery. *Informaciona nauka u teoriji i praksi*. Beograd. Narodna biblioteka Srbije, 2011. str. 9-11.

¹⁹ Buschman, J. *On Libraries and the Public Sphere // Library Philosophy and Practice*. 7, 2 (Spring 2005).

Dostupno na: <http://www.webpages.uidaho.edu/~mbolin/buschman.pdf> (5.2.2016).

informacije kako bi mogli provjeriti jesu li argumenti koje iznose različite strane u raspravi – ispravni te mogu li prepoznati njihovu vrijednost. Ovu provjeru činjenica građani čine racionalno, a ne emocionalno, što bitno umanjuje prostor za manipulaciju od strane nositelja javne vlasti, a što se postiže dobivanjem dobrih, jasnih te relevantnih informacija – zaključuje autor.

James Thompson ističe kako su knjižnice moćan pokretač društvenih i političkih promjena, a kao čuvari slobode mišljenja one su istinske tvrđave slobode.²⁰

Peter Brophy²¹ u svojoj značajnoj studiji o knjižnicama 21. stoljeća naglašava potrebu temeljnog promišljanja njihove uloge u društvu te posvećuje posebnu pažnju pojmu "hibridna knjižnica". Riječ je o sublimaciji tradicionalne i elektroničke građe koja može koegzistirati u knjižnici budućnosti zbog široke dostupnosti digitalnih podataka te lakoće s kojom korisnici mogu naći informacije na internetu. Autor tvrdi da, unatoč napretku informacijsko-komunikacijskih tehnologija knjižnice i dalje imaju glavnu ulogu u organizaciji izvora informacija. Isto tako knjižnice imaju značajnu ulogu i u uređenju načina pristupa zbirkama, pomoći korisnicima pri pretragama i korištenju informacija, educiranju građana za učinkovito korištenje informacija u svim područjima života. Ključno za P. Brophy jest i način na koji knjižnice ostvaruju svoje uloge te ukazuje da ih treba promatrati u širem kontekstu *umreženog informacijskog svijeta*. Knjižničari u budućnosti - tvrdi Brophy, morat će se vidjeti u novim ulogama te će trebati savjete i izobrazbu kako bi postali novi informacijski stručnjaci.

*Knjižnice služe demokraciji, a ne zgrtanju bogatstva. Ustavnu demokraciju čini narod, koji ima osnovno ustavno pravo isključivo vršiti kontrolu nad izborom naše vlade. Na tome se također temelji i snaga knjižnica ako su one dovoljno mudre upravljati nad tim jedinstvenim resursom – riječi su Vigdor Schreiberman.*²²

*Pisana izjava Europskog parlamenta o učinku javnih knjižnica u Europskim zajednicama,*²³ za 2013. godinu kroz brojčane podatke o uslugama javnih knjižnica donosi sažet

²⁰ Citirano prema: Vučković, Ž. Naved.djelo, str. 50.

²¹ Brophy, P. *Biblioteke u 21.veku: nove usluge za informaciono doba.* – Beograd: Clio, 2005.

²² Citirano prema: Bundy, A. Naved.djelo.

²³ *Pisana izjava o učinku javnih knjižnica u Europskim zajednicama* Europskog parlamenta. Dostupno na: <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-%2F%2FEP%2F%2FNONSGML%2BWDECL%2BP7-DCL-2013-0016%2B0%2BDOC%2BPDF%2BV0%2F%2FHR> (12.6.2015).

pregled ovih rezultata koji nedvojbeno svjedoče o njihovoj neprocjenjivoj važnosti za građane Europe. Istraživanje u 18 europskih država pokazalo je kako je u 2013. godini gotovo 100 milijuna Europljana posjetilo svoju javnu knjižnicu, a 14 milijuna se njome koristilo kako bi pristupilo internetu. Oko 24 milijuna Europljana (najčešće starije osobe, pripadnici nacionalnih manjina i osobe iz ruralnih područja) koristilo se svojom javnom knjižnicom radi uključivanja u aktivnosti neformalnog i informalnog učenja, a 83% korisnika besplatnih računalnih i internetskih usluga javnih knjižnica navelo je pozitivan učinak na njihove živote: uštedu vremena i novca, unapređenje vještina te dobivanje pristupa državnim službama i resursima povezanim sa zapošljavanjem i zdravljem. Tijekom 2013. godine 1,5 milijuna Europljana prijavilo za radna mjesta, a 250 000 pronašlo je zaposlenje koristeći se besplatnim pristupom internetu u knjižnicama. Javne knjižnice jedini su izvor besplatnog pristupa internetu za 1,9 milijuna marginaliziranih Europljana. Stoga se poziva Komisija *da prepozna bitne usluge koje javne knjižnice pružaju lokalnim zajednicama i zapostavljenim skupinama u vezi s digitalnom uključenosti, socijalnom uključenosti, cjeloživotnim učenjem i putovima k zapošljavanju te ulogu tih usluga pri pomaganju oko prenošenja ciljeva EU-a.*²⁴

2.2. IFLA-*ini dokumenti, javne knjižnice i demokracija*

Na značaj koji suvremeni međunarodni dokumenti o knjižnicama posvećuju ulozi knjižnica u stvaranju tzv. *aktivnog građanstva, stanovnika nekog grada ili mjesta koji su zainteresirani za zbivanja u svojoj sredini i spremni aktivno se uključiti u njihovo poboljšanje, mijenjanje* ukazuje A.Horvat u svojim radovima o pristupu službenim dokumentima.²⁵ U ovom odjeljku su izloženi pretežno IFLA-*ini dokumenti*, jer su relevantni s obzirom da ih je donijela najvažnija i najuglednija svjetska federacija knjižnica te knjižničarskih društava.

Temeljne vrijednosti za koje se zalaže IFLA svojim ukupnim angažmanom sadržane u njenim raznovrsnim dokumentima (manifesti, deklaracije, izjave i sl) predstavljaju njenu jasnu opredijeljenost za ostvarivanje proklamiranih ljudskih prava i sloboda u knjižnicama i doprinos demokratskoj misli čovječanstva. Osobito je značajno IFLA-*ino opredjeljenje za ostvarivanje*

²⁴ Ibid

²⁵ Horvat, A., Nebesny, T., Sviben, Z. *Dostupnost službenih publikacija u narodnim knjižnicama u Hrvatskoj.*

Naved.djelo, str.46.

načela slobodnog pristupa informacijama te za slobodu izražavanja utjelovljenu u članku 19. *Opće deklaracije UN o ljudskim pravima.*²⁶

Danas je više nego ikada u povijesti knjižničarstva važnija i potrebnija aktivna veza između građana i javnih knjižnica koje su zbog njih osnovane. *Nastojanje IFLA-e da proširi ideju o slobodnom pristupu informacijama i odgovornosti knjižničara prema korisnicima seže u 1989. godinu, kada je 55. opća skupština te svjetske udruge knjižničarskih društava i ustanova održana u Parizu, izrazila svoju privrženost članku 19. Opće deklaracije Ujedinjenih naroda o ljudskim pravima iz 1948. Godine,*²⁷ – istaknula je A.Horvat.

Frode Bakken u radu o ulozi knjižničarskih društava u promicanju slobodnog pristupa informacijama²⁸ eksplicitno predočava da je pristup informacijama u kontekstu knjižnica *politički projekat* pri tom pojašnjavajući da nije riječ o "stranačkoj politici" već o *globalnom pristupu knjižničarskim vrijednostima i zadaćama knjižnica kakav su oblikovale IFLA, organizacije poput UNESCO-a i EBLIDA-e te nacionalna knjižničarska društva kao što je Hrvatsko knjižničarsko društvo.*²⁹ Knjižnice su u svakoj državi dio svog autentičnog društvenog i pravnog poretka pa je njihova uloga koju joj namjenjuje sustav vezana i za vladajuću ideološku komponentu. Težnja je globalnog suvremenog knjižničarstva da se knjižnice nedemokratskih ili djelomično demokratskih režima suprotstave namjerama svojih vlada da knjižnice podupiru represivne ili totalitarne ideje, diskriminaciju, cenzuru te razna druga ograničenja – predočava F. Bakken. Naprotiv, knjižnice se protiv toga moraju oglasiti i boriti.

Za one države koje se nalaze u takozvanom razdoblju *tranzicije* kakva je Srbija te u kojima traju procesi demokratizacije društva na svim razinama – knjižnice ne smiju biti na marginama. Ni sami knjižničari ne bi smijeli nastaviti svoj tradicionalni uglavnom pasivan pristup i obavljati zadaće koje nalikuju na one od prije 50 ili više godina. Zapravo se baš od knjižničara očekuje da budu među prvima koji će proaktivno sudjelovati u kreiranju nove knjižnične politike i založiti se za ideju o knjižnici kao demokratskoj ustanovi u svakom smislu.

²⁶ *Opća deklaracija Ujedinjenih naroda o ljudskim pravima.* Dostupna na: http://www.pariter.hr/wp-content/uploads/2014/10/opca_deklaracija_o_ljudskim-pravima.pdf (11.06.2014.)

²⁷ Horvat, A. Slobodan pristup informacijama. Dostupno na: http://dzs.ffzg.hr/text/horvat_slobodan.pdf (08.12.2014).

²⁸ Bakken, F. *Uloga knjižničarskih društava u promicanju slobodnog pristupa informacijama // Slobodan pristup informacijama: zbornik radova.* Zagreb: Hrvatsko knjižničarsko društvo, 2002, str. 36.

²⁹ Ibid, str 36.

UNESCO,³⁰ je 1994. godine prošlog stoljeća u suradnji sa IFLA - om donio *Manifest za narodne knjižnice*,³¹ kojim su postavljeni osnovni principi javnog knjižničarstva dok je javna knjižnica definirana kao: *mjesno obavijesno središte, koje svojim korisnicima omogućuje neposredan pristup svim vrstama znanja i obavijesti*.³² Manifest nadalje navodi da se službe javne knjižnice zasnivaju *na jednakosti pristupa svima, bez obzira na dob, rasu, spol, vjeru, nacionalnost, jezik ili društveni položaj*. Istodobno se u tekstu Manifesta naglašava značaj potrebe osiguranja službi za one korisnike *koji se iz bilo kojeg razloga ne mogu služiti redovitim uslugama...*, *na primjer za pripadnike jezičnih manjina, osobe s tjelesnim oštećenjima, bolesnike u bolnicama ili zatvorenike*.

Iz spomenutih citata se lako uočava namjera relevantnih i utjecajnih svjetskih organizacija, poput UNESCO-a i IFLA-e da se javna knjižnica odredi u duhu demokracije i napretka te jednakih mogućnosti za sve građane izražavajući uvjerenje da je javna knjižnica *vitalna snaga u obrazovanju, kulturi i obavješćivanju i bitan čimbenik u gajenju mira i duhovnog blagostanja u svijesti muškaraca i žena*.³³ Manifest među ključne zadaće javnih knjižnica svrstava i *osiguranje pristupa građana svim vrstama obavijesti o svojoj zajednici te pružanje primjerenih obavijesnih službi mjesnim poduzećima, udrugama i interesnim skupinama*. Ovaj dokument završava pozivom svima koji donose odluke na državnoj i lokalnoj razini, te širu knjižničarsku zajednicu u cijelom svijetu da primjeni njegova načela.

Temeljem ovog dokumenta koji služi kao snažna smjernica svjetskom javnom knjižničarstvu UNESCO i IFLA su izradili i *Smjernice za razvoj službi i usluga narodnih knjižnica 2001. te dopune 2010 godine*.³⁴ Ovaj dokument je donijet s ciljem da se knjižničarima i informacijskim stručnjacima uz preporuke i primjere iz prakse pojedinih svjetskih knjižnica pomogne kako bi usluge i knjižnični fondovi bili prilagođeni potrebama i suvremenom dobu te zahtjevima lokalne zajednice. Navedena je potreba kojom se nastoji osigurati da knjižnične službe ne budu izložene bilo kakvom obliku političkog, vjerskog ili komercijalnog pritiska; da

³⁰ UNESCO – United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization

³¹ UNESCO-v / IFLA Manifest za narodne knjižnice: prijevod sa engleskog Aleksandra Horvat. Dostupno na: http://dzs.ffzg.unizg.hr/text/UNESCOv_manifest_za_narodne_knjiznice.htm (23.11.2014.)

³² Ibid

³³ Ibid

³⁴ The IFLA Public Library service guidelines. Dostupno na:

<file:///C:/Users/Dell/Downloads/9783110232271.fm.pdf>

javne knjižnice mogu postati legitimnim partnerima za pružanje usluga e-vlade kao potpora e-demokraciji i slično. Pred javnim knjižnicama je i "uzbudljiva" prilika da pomognu i uključe sve subjekte u globalne razgovore te postanu most u prevladavanju poteškoća koje izaziva digitalna podjela.

Značajan je IFLA-in Vodič za pokretne knjižnice (*IFLA Mobile Library Guidelines*)³⁵ donesen 2010. godine. Cilj Vodiča bila je pomoć svjetskom knjižničarstvu praktičnim savjetima te ohrabriranjem onih javnih knjižnica koje ove usluge još uvijek ne nude građanima – da se na to opredijele. IFLA i ovdje podsjeća da su javne knjižnice *javno dobro* koje pripada svima. Stoga ondje, gdje uslijed geografskih, ekonomskih ili političkih razloga građani nisu u mogućnosti koristiti usluge statičnih javnih knjižnica - treba omogućiti pokretne knjižnice gdje god je to moguće.

IFLA-ina Sekcija za javne knjižnice (*IFLA Public Libraries Section*) 2009. godine kroz 10 preporuka svjetskim javnim knjižnicama,³⁶ kako osvježiti njihov rad (*Update your libraries*) - potiče knjižničare na pružanje onih usluga koje predstavljaju neku vrstu "trenda" modernog doba. Paralelno sa preporukom izgradnje fizičkih zgrada u kojima će biti smještene javne knjižnice ova sekcija poziva knjižničare na korištenje World Wide Web 2.0 kao i novijih Web 3.0 i 4.0. i istodobno povezivanje i obučavanje građana za njihovo korištenje.

Još je nekoliko IFLA-ina dokumenata koji se ne tiču uvijek izravno javnih knjižnica, ali se svojom općom idejom te kontekstom dotiču slobodnog pristupa informacijama u knjižnicama na razini općih principa, skreću pažnju knjižničarskoj javnosti na njihov značaj i pozivaju na njihovu primjenu i poštivanje.

Jedan od njih je Aleksandrijski manifest o knjižnicama i informacijskom društvu na djelu (*Alexandria Manifesto on Libraries, the Information Society in Action*)³⁷ – koji navodi ključnu uloga knjižnica za informirano građanstvo i promoviranje informacijske pismenosti pružanjem potpore i edukacije za efikasno korištenje informacijskih izvora. U tom smislu, Manifestom se

³⁵ *IFLA Mobile Library Guidelines*. Dostupno na: <http://www.ifla.org/files/assets/hq/publications/professional-report/123.pdf>

³⁶ *IFLA Public Library section. 10 ways to make a public library work / Update your libraries*. Dostupno na: <http://www.ifla.org/files/assets/public-libraries/publications/10-ways-to-make-a-public-library-work.pdf>

³⁷ *Alexandria Manifesto on Libraries, the Information Society in Action*. Dostupno na: <http://www.ifla.org/en/publications/alexandria-manifesto-on-libraries-the-information-society-in-action> (09.8.2014)

pozivaju nacionalne, regionalne i lokalne vlade, kao i međunarodne organizacije da između ostalog: ulažu u knjižnice i informacijske servise kao vitalne elemente u strategiji, politici i budžetu informacijskog društva te da aktivno podrže strategije koje pomažu običnim ljudima stjecanju pismenosti i vještina kako bi napredovali i koristili prednosti informacijskog društva. Manifestom se podržavaju neograničeni pristup informacijama i sloboda izražavanja.

Stoga u kontekstu pomoći građanima ostvarivanju prava na slobodan pristup informacijama od javnog značaja, o čemu će detaljnije biti riječi u trećem poglavlju ovog rada - knjižnice i knjižničari moraju imati u vidu i značaj informacijske pismenosti svojih korisnika, poticati ih i pomoći u tome, kako bi građani lakše, efikasnije i kvalitetnije ostvarivali svoja prava.

IFLA-ina Izjava o knjižnicama i intelektualnim slobodama iz 1999. godine (IFLA *Statement on Libraries and Intellectual Freedom*),³⁸ – u svjetlu određenja knjižnica kao transparentnih institucija izričito podržava, štiti i radi na unapređenju intelektualnih sloboda, koje su zajamčane *Poveljom UN-a o slobodama i ljudskim pravima*.

Na Godišnjoj Konferenciji IFLA-e u Glasgou 2002. godine objavljena je Deklaracija o knjižnicama, informacijskim servisima i intelektualnoj slobodi (*The Glasgow Declaration on Libraries, Information Services and Intellectual Freedom*),³⁹ kojom u pet ključnih točaka utvrđuje svoje opredjeljenje da su knjižnice značajne institucije koje pomažu i brinu o intelektualnim slobodama. Ova Deklaracija je značajna jer se također naglašava pravo svih korisnika knjižnica na pristup informacijama.

IFLA-in Manifest o transparentnosti, dobrom upravljanju i slobodi od korupcije (IFLA *Manifesto on Transparency, Good Governance and Freedom from Corruption*)⁴⁰ jedan je od najznačajnijih dokumenata u kojemu je međunarodna stručna zajednica, svjesna štetnosti koruptivnog ponašanja i njezinih ozbiljnih posljedica po jedno društvo – rezolutno navela kako je transparentnost abeceda u osvajanju slobode od korupcije, a da javne knjižnice potencijalno

³⁸ IFLA Statement on Libraries and Intellectual Freedom. Dostupno na: <http://www.ifla.org/publications/ifla-statement-on-libraries-and-intellectual-freedom> (14.09.2014.)

³⁹ *Glasgowska deklaracija o knjižnicama, informacijskim službama i intelektualnoj slobodi*. // Slobodan pristup informacijama u službi kulturnog razvitka : zbornik radova / uredile Alemka Belan-Simić i Aleksandra Horvat. Zagreb : Hrvatsko knjižničarsko društvo, 2002. Str. 166-168.

⁴⁰ IFLA Manifesto on Transparency, Good Governance and Freedom from Corruption. Dostupno na: <http://www.ifla.org/files/faife/publications/policy-documents/transparency-manifesto-sr.pdf> (12.07.2013).

transparentne ustanove – toj slobodi moraju odlučnije težiti. U dokumentu se naglašava knjižnica kao ustanova posvećena omogućavanju pristupa informacijama od većeg društvenog značaja, a koje bi trebalo biti dostupne svim članovima nekog društva. *Informativni materijali dostupni putem knjižnica i informacijskih službi doprinose kvalitetnijem upravljanju, jer obogaćuju znanje svojih građana i pospješuju njihove rasprave i debate.* – navodi Manifest

Navodeći da je *neometan pristup informacijama od vitalnog značaja za slobodu, jednakost, sveopće razumijevanje i mir* - IFLA je 2002. godine u Glasgowu donijela Manifest o internetu (*IFLA Internet Manifesto*), dok je 2014. godine donijela njegovu novu verziju.⁴¹ U dokumentu IFLA ohrabruje vlade da podrže neometani protok informacija dostupnih putem interneta i slobodu izražavanja, da osiguraju otvorenost i transparentnost *suprostavljajući se pokušajima cenzure ili zabrane pristupa te da osiguraju da promatranje i prikupljanje podataka bude evidentno zakonito, neophodno i srazmjerno.*⁴²

Još jedan od najnovijih dokumenata donesen u cilju poboljšanja pristupa informacijama i znanju u društvu usvojila je IFLA na kongresu u Lyonu 2014. pod nazivom: Lyonska deklaracija o pristupu informacijama i razvoju (*Lyon Declaration on Access to Information and Development*).⁴³ Njome se ističe kako pristup informacijama podržava razvoj jer omogućava građanima, posebno marginaliziranim grupama koje žive u siromaštvu, ostvariti svoja građanska, politička, gospodarska, socijalna te kulturna prava. Jedan od paradoksa suvremenog svijeta čini s jedne strane moćan i gotovo svakodnevni razvoj informacijsko – komunikacijskih tehnologija čija primjena treba olakšati život građanima, a s druge sve prisutnije siromaštvo ljudi širom planeta te digitalni jaz u svjetskim razmjerima. I ovo je činjenica koju IFLA jasno sagledava.

IFLA/UNESCO-ov Manifest za multikulturalne knjižnice (*IFLA/UNESCO Multicultural Library Manifesto*)⁴⁴ naglašava da je različitost kultura i jezika *zajednička zaostavština svijeta* te da ju je neophodno *prihvatiti, očuvati i poštovati*. Ona je izvor razmjene, inovacija, kreativnosti i osnova za miran zajednički život svih naroda - navodi se u Manifestu. Poštovanje različitosti kultura, tolerancije, dijaloga i razumijevanja predstavlja najbolje jamstvo internacionalne slobode i sigurnosti. Stoga IFLA i UNESCO ovim dokumentom apeliraju na knjižnice da

⁴¹ IFLA Internet Manifesto. Dostupno na: <http://www.ifla.org/publications/node/224> (17.11.2015)

⁴² Ibid

⁴³ Lyon Declaration on Access to Information and Development. Dostupno na: <http://www.lyondeclaration.org/> (23.2.2015.)

omogućće *dijalog kultura i aktivnog građanskog prava*. Za kontekst ovog rada značajna je preporuka knjižnicama *da stave na raspolaganje informacije na odgovarajućem jeziku i pismu pripadnika različitih etičkih manjina u svojim zajednicama*.

Vrijedno je spomenuti i navode Predsjedničkog odbora za informacijsku pismenost Američke udruge knjižnica (ALA—*American Library Association*) kako: *ljudi koji su informacijski pismeni znaju kako se uči, kako pronaći informacije i kako te informacije koristiti. Oni su ljudi koji su spremni za učenje za cijeli život, jer će uvijek moći pronaći informaciju koja im je potrebna za bilo kakvu zadaću ili odluku koju moraju donijeti*.⁴⁵ Knjižnice u svijetu su sve više mjesta u kojima se korisnicima omogućuje stjecanje osnovne informacijske pismenosti, a razvijenije knjižnice provode i kompleksnije programe podučavanja korisnika medijskoj i informacijskoj pismenosti.

Europski ured knjižničarskih, informacijskih i dokumentacijskih udruga (*European Bureau of Library Information and Documentation Associations - EBLIDA*) također smatra da je uloga knjižnica osigurati pristup informacijama svim, kako navodi *europskim građanima, organizacijama i poduzećima*. Knjižnice pružaju platformu – *kako virtualnu tako i stvarnu – za poticanje kulturnih aktivnosti...olakšavaju integraciju useljenika i sudjelovanje u kulturnom i interkulturalnom dijalogu, te ih stoga treba osnivati ondje gdje su potrebne – u blizini svih skupina građana, gradskim središtima, predgrađima i njihova vrata svima su otvorena*.⁴⁶

U 2015. godini Europu je pogodio snažan izbjeglički val koji još uvijek traje nesmanjenom jačinom, a na koji je IFLA reagirala svojim dokumentom nazvanim *Odgovor! javne knjižnice i izbjeglice (Responding! Public libraries and refugees)*.⁴⁷ Podsjećajući da knjižnice širom svijeta imaju bogatu povijest reagiranja na prirodne katastrofe i humanitarne krize te mogu osigurati atmosferu dobrodošlice za ljude pogođene nesrećama bez obzira na njihovo etničko podrijetlo - dokument nudi korisne primjere reakcija javnih knjižnica nekih

⁴⁴ IFLA/UNESCO Multicultural Library Manifesto. Dostupno na: <http://www.ifla.org/node/8976>

⁴⁵ Presidential Committee on Information Literacy: Final Report. Dostupno na: <http://www.ala.org/ala/acrl/acrlpubs/whitepapers/presidential.cfm> (1.9.2014)

⁴⁶ *Knjižnice: kulturni vrhunci informacija i nadahnuća*. Mišljenje EBLIDA-e. Dostupno na: [http://www.eblida.org/HR_Knji%C5%BEnice%20%E2%80%93%20kulturni%20vrhunci%20informacija%20i%20nadahnuća_EGCIS_Position%20paper_\(Croatian\).pdf](http://www.eblida.org/HR_Knji%C5%BEnice%20%E2%80%93%20kulturni%20vrhunci%20informacija%20i%20nadahnuća_EGCIS_Position%20paper_(Croatian).pdf) (23.11.2015)

⁴⁷ IFLA *Responding! Public libraries and refugees*. Dostupno na: http://www.ifla.org/files/assets/public-libraries/publications/library_service_to_refugees_0.pdf (21.11.2015)

zemalja Europe koji bi mogli poslužiti ostalim javnim knjižnicama kao ideja ili poticaj za organiziranje svoje službe i prostora kako bi pomogle izbjegli muškarcima, ženama i djeci.

Za knjižničarstvo uopće poticajne su i temeljne vrijednosti američkog knjižničarstva (*Core values of librarianship*) koje se mogu naći na mrežnim stranicama ALA-e,⁴⁸ a zanimljivo je da je kao prva vrijednost naveden: pristup (*access*). *Svi izvori informacija koje se pružaju izravno ili neizravno u knjižnici, bez obzira na tehnologiju, format, ili načine isporuke, trebalo bi biti lako, jednako i pravedno dostupne svim korisnicima knjižnice* - navodi ALA. Među ostalim vrijednostima knjižničarstva pobrojane su i demokracija, raznolikost, obrazovanje, javno dobro te socijalna odgovornost knjižnica.

Zajedničko svim naprijed navedenim dokumentima jest namjera njihovih donositelja da jasno i uvijek iznova potvrđuju knjižničnu okrenutost na globalnom nivou prema građanskoj demokraciji, univerzalnosti, jednakosti, pravdi i pravičnosti. A. Horvat s pravom zaključuje kako: *sličnosti i ponavljanja u tim dokumentima ukazuju da su pisani s istih polazišta, pa se tvrdi da je njihov diskurs izravno preuzet iz diskursa politike nove socijalne demokracije. Nova društvena politika želi stvoriti tzv. aktivno građanstvo, pojedince koji se udružuju u svojoj zajednici radi ostvarivanja zajedničkog interesa.*⁴⁹

Ako knjižnice trebaju suzbijati neznanje, moraju osigurati da građani koriste knjižnice i vide ih kao skladišta demokratskih ideja i kao glavne za funkcioniranje demokracije, poručuje i M. Gorman.

Prikaz navedenih dokumenata međunarodne knjižničarske struke predstavlja i svojevrsne smjernice knjižnicama u okviru svojih nacionalnih država kakvu bi politiku trebale kreirati u 21. stoljeću – stoljeću brzih promjena, digitalnom dobu, društvu znanja te stoljeću nastojanja da se građaninu omogući ostvarivanje proklamiranih prava i sloboda. Pomoć građanima da njihova prava ne budu samo "mrtvo slovo na papiru" već stvarnost koju mogu kreirati te artikulirati zajedno sa svojim knjižnicama –izuzetno je važna njihova uloga te doprinos ideji demokracije.

⁴⁸ Core Values of Librarianship. Dostupno na: <http://www.ala.org/advocacy/intfreedom/statementspols/corevalues> (15.4.2014.)

⁴⁹ Horvat, A. *Knjižnice u službi uključivanja u društvo // Narodne knjižnice i problemi društvene isključenosti:* zbornik radova. Osijek : Gradska i sveučilišna knjižnica, 2003. Dostupno na: http://baza.gskos.hr/knjige/Nk_drustvene_iskljucenosti.pdf (03.10.2015.)

2.3. Javne knjižnice –društveno odgovorne ustanove

Paralelno s globalnim opredjeljenjem značajnih svjetskih organizacija i država u domeni proklamiranih ljudskih prava i sloboda te permanentnog razvoja novih informacijsko – komunikacijskih tehnologija, pripadnosti novčanog kapitala tek manjim skupinama pojedinaca – u svijetu sve više raste siromaštvo, nezaposlenost, nejednakost, ozbiljne socijalne podjele koje dovode do dubokih osjećaja patnje ljudi. Svijet nejednakosti ljudi dinamično raste, a ona je najvidljivija u dramatičnim, naizgled nepremostivim razlikama između bogatih i siromašnih. Gubitak povjerenja građana u institucije vlasti u mnogim državama svijeta uslijed korupcije, otuđenost koja ljude čini usamljenim i često bespomoćnima da se suprotstave kompleksnim ekonomskim, političkim ili psihološkim problemima, koje generira i često krut birokratski način upravljanja društvom – samo su neki pojavnici oblici našeg doba. Poznato je također da u svijetu vlada visoka stopa funkcionalno nepismenih građana koji su, prema brojnim istraživanjima, zbog toga siromašniji, kulturno dezorijentirani, nesigurni, beznadni, često nespremni za otvorene dijaloge, nemotivirani, s niskim ambicijama i sl. Takvim građanima je znatno teže uklopiti se u rastuće i zahtjevne izazove informacijskog doba bez zadovoljavajućeg angažmana države na opismenivanju te na podizanju razine njihove kulturne i obrazovne svijesti. Najranjiviji članovi jedne zajednice još uvijek su i njeni najbrojniji članovi: siromašni, djeca, slabo obrazovani, pripadnici raznih manjinskih skupina, osobe s posebnim potrebama, invalidi, imigranti. Imperativna zadaća svake javne knjižnice danas, kao društveno odgovorne institucije, u ovakvim okolnostima morala bi biti njena stalna briga te poseban senzibilitet knjižničara da, u okviru raspoloživih resursa, razvijaju i pružaju adekvatne usluge upravo ovim kategorijama građana. Knjižnične zbirke i usluge se moraju redefinirati i biti osmišljene u skladu sa potrebama ljudi i zajednica. Istodobno, knjižničari moraju mijenjati stare navike posrednika između knjige i korisnika te promicati jednakost i jednake mogućnosti za sve, ljudska prava i slobode i boriti se za pravednije društvo.

Dugo su u povijesti javne knjižnice služile prvenstveno zadovoljenju kulturnih i obrazovnih potreba građana, dok je njihova društvena uloga počela dobivati na većem značaju u prvoj polovici 20. stoljeća i to najviše u zemljama sjeverne Europe i Amerike. Već sredinom, a naročito krajem 20. stoljeća, brojne nove usluge javnih knjižnica prepoznaju se kao plod spoznaje odgovorne društvene uloge, ali postaju i nezaobilazna dimenzija njihova opstanka. I tu,

može se ustvrditi - počinje provođenje spomenute *politike nove socijalne demokracije u knjižnicama* na koju ukazuje A. Horvat.

Ideja knjižnica kao proaktivnih subjekata društva postaje neka vrsta imperativa za njih jer u knjižnicama prepoznaju mjesta za pružanje najrazličitijih usluga građanima. M. Gorman citirajući Roberta McNultyja navodi: *Knjižnica može biti sjajno mjesto u gradu – središte pismenosti, interneta i filmova, mjesto za predavanja, koncerte i izložbe...Knjižnica također može ugostiti kafiće i restorane, služiti kao informacijski centar za turiste, biti sigurno mjesto za djecu i mjesto okupljanja grupa građana.*⁵⁰

Nedvojbeno je da su mnoge moderne javne knjižnice u svijetu u koje se ulaže i koje posjeduju dovoljno resursa - postale mjesta o kojima govori Robert McNulty. Pored tradicionalnih usluga koje pruža svojim korisnicima, javna knjižnica je i mjesto u kojem građani traže i nalaze odgovore na brojna pitanja svog svakodnevnog života. Od informacija o slobodnim radnim mjestima, turističkih vodiča, informacija o javnom prijevozu ili kulturnim događanjima u gradu, o mirovini ili načinu dobivanja građevinskih dozvola. Neke knjižnice u američkom gradu Houstonu omogućile su svojim korisnicima vrlo jednostavno i lako podnošenje zahtjeva za izdavanje putovnice, a u drugima je organizirana joga za bebe ili vrijeme za opuštanje djece poslije škole. Trend je i da knjižnice pružaju uvjete za satove krojenja za zainteresirane korisnike, učenje stranih jezika, vježbe na glazbenim instrumentima. Neke su nove nizozemske knjižnice nastale tek pošto su najprije cijele zajednice sudjelovale u istraživanju o tome kakvu knjižnicu žele. Brojni su primjeri danas koji ilustriraju napore knjižničara širom svijeta kako putem raznovrsnih kampanja skrenuti pažnju javnosti na knjižnice i svoju profesiju i istodobno biti koristan subjekt svoje društvene zajednice. Jedna od značajnijih kampanja utemeljena u Republici Hrvatskoj prije dvije godine pod nazivom "Čitaj mi" prva je nacionalna kampanja za promicanje čitanja naglas djeci od rođenja, od strane roditelja ili drugih odraslih osoba. Istodobno podjednako značajan cilj ove kampanje *jest poticati roditelje sa s najmlađom djecom što prije počnu dolaziti u lokalnu narodnu knjižnicu.*⁵¹

Uvjerenje o knjižnici kao ustanovi prema kojoj se ima poseban odnos povjerenja ili odnos bliskosti kreira upravo ovako široko postavljena lepeza usluga koje suvremene knjižnice pružaju. Ovakvom percepcijom građana prema njima ne mogu se pohvaliti brojne druge

⁵⁰ Gorman, M. Naved.djelo. Str. 58.

⁵¹ Čitaj mi. Dostupno na: <http://www.citajmi.info/kampanja/>

ustanove zadužene također za pružanje raznih usluga građanima (razni uredi, uprave, fondovi itd.).

S druge strane, javne knjižnice se financiraju iz javnog proračuna, dakle sredstvima svih građana zajednice za koje su osnovane. Upravo taj podatak se sve češće "poteže" u javnosti kao argument kako građani s pravom očekuju od svojih knjižnica više od puke posudbe knjiga za čitanje.

Anne Goulding u radu o javnim knjižnicama kao prostorima zajednice predstavila je tadašnju namjeru vlade Ujedinjenog Kraljevstva da *za novac uložen u javne službe dobije i odgovarajuću vrijednost, čime je potaknut javni sektor da se usredotoči na pokazivanje svog utjecaja u ostvarivanju širih politika i programa vlade.*⁵² Navodeći dokument engleske Vlade⁵³ o budućnosti javnih knjižnica A. Goulding citira dio koji definira javne knjižnice u kontekstu osnaživanja lokalne zajednice i razvoja društvenog kapitala. Javne knjižnice pružaju *prigodu uključivanja u mjesne aktivnosti...susreta, razmišljanja i djelovanja za vlastito susjedstvo i zajedničko dobro*, naglašavajući da je to još uvijek vrijednost koju treba cijeniti. Ovaj dokument jasno opisuje javne knjižnice kao *žarišta zalaganja kroz konzultacije, savjetodavne susrete i informativne događaje te mjesta u kojima obitelji mogu učiti i rasti*. Tako engleske javne knjižnice budući *prijateljska i neutralna mjesta* građani doživljavaju kao *uključujuća, netržišno usmjerena, neprijeteća i neprosuđujuća.*⁵⁴ Suglasna ovoj, naizgled idealističkoj viziji javnih knjižnica od strane engleske Vlade, A. Goulding ipak suprotstavlja argumente kojima predočava kako javne knjižnice još uvijek nisu sasvim mjesta koja služe svim građanima apsolutno te da je za njih još uvijek otvoreno i pitanje *kako savladati proturječne zahtjeve svojih mnogostrukih skupina: osama nasuprot interakciji, tišina nasuprot buci*. Spomenuti dokument navodi uključenje građana u donošenje odluka svoje zajednice ističući da bi javne službe trebale poduzeti sve mjere *kako bi informirale, savjetovale, uključile lokalno građanstvo te im prenijele ovlasti kada je to primjereno.*⁵⁵

⁵² Goulding, A. *Narodne knjižnice kao prostori zajednice* // Slobodan pristup informacijama: 9. okrugli stol : zbornik radova / uredile Alemka Belan-Simić I Aleksandra Horvat. Zagreb : Hrvatsko knjižničarsko društvo, 2010, str.9 – 16.

⁵³ *Framework for the future; libraries, learning and information in the next decade*. London: Department for culture, Media and Sport, 2003. Navedeno prema Gouldin, A.

⁵⁴ Goulding, A. Naved.djelo, str.10

⁵⁵ Ibid, str.12

Nesumnjivo je da se odgovorne države i njihove vlade sustavno, na nacionalnoj razini bave ključnim pitanjima koja se tiču djelovanja i općeg značaja javnih knjižnica u budućnosti. Ovakvi i slični dokumenti poput strategija, deklaracija, programa razvoja i sl. predstavljaju, razumije se, očekivano ponašanje u domeni javnih djelatnosti od strane ovlaštenih tijela, ali istodobno ovi su potezi vrijedni poštovanja, osobito u uvjetima oštrog ekonomskog tržišta. Broj privatnih tvrtki koje se, naravno legitimno, počinju baviti uslugama za građane (koje po "prirodi" pripadaju ili bi mogle pripasti knjižnicama) raste, pa neke od njih postaju ozbiljni konkurenti knjižnicama.

U Nišu, jednom od najvećih gradova u Srbiji, nedavno je grupa od tri nevladine organizacije osnovala otvoreno i besplatno mjesto u gradu za okupljanja koje je nazvala *prostorom za kreativno djelovanje*.⁵⁶ Iz dosadašnje prakse lako je zaključiti da je takvo mjesto nedostajalo gradu, posebno mladima te da je gradska knjižnica neke programe koji su održani u ovom novom prostoru – odbila. Mladi u ovom gradu sve više doživljavaju novo mjesto kao svoj osobni prostor u kojem imaju mogućnost susretanja, organiziranja književnih promocija, izložbi radova svojih vršnjaka ili izvedbu manjih, komornih koncerata. Ukoliko bi se ovdje lokalna vlast, no i sami građani, zapitali ima li gradska knjižnica, koju financira zajednica, odgovarajuće odgovore na potrebe svojih građana poput spomenutih – moguće da bi odgovor na ovo pitanje doveo knjižnicu u neugodan položaj. S druge strane može se ustvrditi da je pitanje transformiranja usluga javne knjižnice usmjerenih ka građaninu i zajednici, (u Srbiji također) - samo pitanje vremena.

Ragnar Audunson ističe značaj javnih knjižnica kao mjesta susretanja u multikulturalnom i digitalnom kontekstu.⁵⁷ Ukazujući na nužnost redefiniranja javne knjižnice od njezinih tradicionalnih uloga ka mjestu susreta građana u zajednici - on naglašava da je to iznimno važno u društvima s mnoštvom kulturnih izraza i vrijednosti koje se moraju međusobno tolerirati. Temeljne učinke na opće, a posebno na javno knjižničarstvo R.Audunson vidi u kreiranju *mosta* između virtualnog i fizičkog. Za tezu ovog rada su značajna njegova ukazivanja na važnost zamjene birokratskog razmišljanja o ulozi i strukturi javne knjižnice dubokim promišljanjima o

⁵⁶ Prostor je nazvan *Deli*, a nalazi se u centru grada.

⁵⁷ Audunson, R. *The public library as a meeting-place in a multicultural and digital context* // Journal of Documentation, (2005), Vol. 61 Iss 3 pp. 429 – 441. Dostupno na: <http://dx.doi.org/10.1108/00220410510598562> (21.11.2015.)

njezinom svojstvu kao demokratskog instrumenta u multikulturalnom i digitalnom kontekstu. Trenutak je zapravo da se o dosadašnjoj politici knjižnica odjenutoj površnim klišejima u cilju očuvanja tradicionalne pozicije dobro razmisli s aspekta njene strukturne modernizacije. *Ono što nam je potrebno su duboka razmišljanja o jedinstvenim obilježjima današnjih demokratskih izazova i načina da se javno knjižničarstvo preformulira kako bi bilo relevantno na te izazove.* R.Audunson iznosi svoje uvjerenje da javne knjižnice predstavljaju svojevrsnu instituciju koja nam je potrebija više nego što je ikada bila. *To je do nas, da zgrabimo izazov – zaključuje on.*

U zajedničkom radu o posljedicama za javne knjižnice uslijed izmjena financiranja manjinskih etničkih zajednica u Engleskoj, stručnjaci Nicola Matthews i Vincent Roper,⁵⁸ podsjećaju na temeljni cilj britanske Vlade o jednakosti građana bez obzira na etničko podrijetlo, koji slobodno i potpuno sudjeluju u gospodarskom i društvenom životu te očuvanju vlastitog vjerskog i kulturnog identiteta. Podsjećanje knjižničarskih stručnjaka na pravne obveze koje proistječu iz najviših pravnih dokumenata, kojima se uređuju ili jamče temeljne vrijednosti jednog društva, imaju svoju specifičnu učinkovitost. Time se podsjeća stručna i šira javnost da je u određenoj sferi društvo proklamiralo svoja opća načela te ovo ukazivanje na drugačije postupanje u praksi, u kontekstu javnih knjižnica, tretira se opravdano kritički. Značajno je, naime, skretanje pažnje na nužnost održavanja (u ovom slučaju) istinskog multikulturalizma. Javne knjižnice – naglašavaju autori, mogu imati veći značaj u borbi za multikulturalizam putem uključivanja materijala koji će unaprijediti vrijednosti i uvjerenja manjinskih kultura. Ukoliko vlast kroz smanjenje financija uskrati usluge za etničke manjine u knjižnicama – onda se time narušavaju proklamirani principi o jednakosti. Istodobno, krše se zakoni o obvezi vlasti na financiranje fondova u cjelini, jer su manjine ravnopravni dio zajednice te zaslužuju ravnopravne usluge u knjižnicama.

Toni Samek u radu o ljudskim pravima u knjižnično – informacijskoj djelatnosti,⁵⁹ iznosi uvjerenje kako knjižničari širom svijeta trebaju imati bolji pristup te svijest o prednosti ljudskih prava nad drugim stručnim pitanjima knjižničarstva. Ona u kontekstu kritičkog knjižničarstva

⁵⁸Matthews, N. Roper, V. *Section 11 Funding: Its Changes and Implications for Library Provision for Ethnic Minority Communities* // *Library Management*, Vol. 15 Iss 3 pp. 5 – 13. Dostupno na: <http://dx.doi.org/10.1108/01435129410055451>. (21.11.2015)

⁵⁹ Samek, T. *Finding Human Rights in Library and Information Work* // *Bilgi Dünyası*, 2008, 9 (2) : 527-540,

(*critical librarianship*),⁶⁰ ukazuje na značaj iskazane hrabrosti knjižničara širom svijeta koji prihvaćaju osobni i profesionalni rizik boreći se za ljudska prava. Njihovi pozivi na aktivno djelovanje na lokalnoj, nacionalnoj ili međunarodnoj razini za priznavanje te poštivanje ljudskih prava integriraju rad knjižnica u postojeće društvene pokrete i čine ih sastavnim dijelom globalne rasprave o ljudskim pravima. Autorica navodi riječi kenijске knjižničarke u egzilu Shiraz Durrani, koja primjećuje kako je vidljiva (svjesna ili nesvjesna) manipulacija informacijama u nekim knjižnicama te kako knjižničari lako mogu postati alat u rukama onih koji bi željeli manipulirati građanima da budu "na liniji". Značajno je stoga "čvrsto stajati" uz potporu demokratskih ljudskih prava te temeljnih vrijednosti knjižničarstva koje promovira IFLA u brojnim prilikama i dokumentima poput Rezolucije u ime knjižničara žrtava kršenja ljudskih prava (*Resolution on Behalf of Librarians Who Are Victims of Violation of Human Rights*) usvojene u Münchenu 1983. godine.⁶¹ Rezoluciju je IFLA proširila 1989.godine uključivši potporu čl. 19. Povelje UN-a o ljudskim pravima pod nazivom Rezolucija o slobodi izražavanja, cenzuri i knjižnicama (*Resolution on Freedom of Expression, Censorship, and Libraries*).

T.Samek naglašava kao ključan uvjet za knjižničare u prioritetnim procesima povodom ljudskih prava rad za IFLA-u, te oko IFLA-e. Doista, širom svijeta, knjižničari koji kritički promišljaju aktivno sudjeluju u različitim vidovima otpora svakom kršenju ili uskraćivanju ljudskih prava: donošenjem predstavki, manifesta, rezolucija, držanjem skupova, organiziranjem prosvjeda, te alternativnih konferencija, lobiranjem, dnevnom razmjenom informacija i sl. T.Samek ističe knjižničarsku realnost u svijetu u ovoj domeni, ukazujući na činjenicu da unatoč dobrim namjerama čl. 19. *Povelje o ljudskim pravima* o slobodi izražavanja - u svijetu postoje još uvijek različiti društveni, ekonomski, kulturni, politički i ideološki pritisci koji utječu na knjižničare te dovode do autocenzure. Spomenuta IFLA-ina Rezolucija jasno ističe kako knjižničari kao profesija moraju u ime ljudskih prava izražavati solidarnost s onima

⁶⁰ Riječ je o "progresivnom knjižničarstvu" (*progressive librarianship*) poznatom u Sjevernoj Americi i kao "društveno odgovorno knjižničarstvo" (*socially responsible librarianship*) ili "aktivističko knjižničarstvo" (*activist librarianship*), te "radikalno knjižničarstvo" (*radical librarianship*). U Europi se koristi termin "kritičko knjižničarstvo" (*critical librarianship*). Citirano prema: Samek, T. *Internet and Intention: An Infrastructure for Progressive Librarianship* // *International Journal of Information Ethics* Vol. 2 (11/2004).

⁶¹ *Resolution on Behalf of Librarians Who Are Victims of Violation of Human Rights*. Resolution adopted by the 49th IFLA Council and General Conference in Munich, Germany, 1983. Dostupno na: <http://www.ifla.org/files/assets/faife/publications/policy-documents/munich.pdf> (2.3.2016).

knjižničarima koji su progonjeni zbog vlastitog mišljenja, ma gdje bili. Rezolucijom IFLA također obećava kako će reagirati u pojedinačnim slučajevima kršenja ljudskih prava, a kada je potrebno i intervenirati kod nadležnih tijela u ime progonjenih knjižničara.

Ova autorica u još jednom radu posvećenom obrani ljudskih prava u knjižnicama te kritičkom knjižničarstvu,⁶² ilustrira primjerima knjižničara širom svijeta koji su bili progonjeni zbog svojih mišljenja, te obrane ljudskih prava. Ona ističe kako knjižničari koji se bore protiv bezbroj oblika ugnjetavanja u svijetu ne čine to zbog neke "opipljive nagrade" te izražava nadu da će oni slijediti kritičko razmišljanje o određenim pojavama i provoditi promjene u cilju pojedinačnih i zajedničkih "sfera utjecaja". U ovom zanimljivom radu čiji naslov sadrži riječ "Isprike" T. Samek navodi očigledne primjere te imena onih knjižničara (kojima upućuje isprike) u posljednjih pet desetljeća širom svijeta koji su bili progonjeni povodom svoje profesije. Jedan od njih je primjer otpuštanja s posla djelatnika Johna Marshalla iz knjižnice u Australiji. Odbor javne knjižnice Victoria, naime otpustio je s radnog mjesta ovog knjižničara zbog njegovih navodnih ljevičarskih političkih usmjerenja. Iako je on demantirao da je komunist, gradonačelnik je prijetio da će spaliti sve "subverzivne" knjige u knjižnici te je i ravnatelj knjižnice podnio ostavku na to mjesto. Gotovo pola stoljeća kasnije, 1998. godine, Odbor se javno ispričao John Marshallu za maltretiranje koje je pretrpio te najavio da će British Columbia knjižničarska udruga ustanoviti nagradu za intelektualne slobode u njegovu čast.

U Srbiji se jedan od očiglednih primjera autocenzure knjižničara dogodio krajem 2015. godine kada je ravnateljica jedne javne knjižnice najprije prihvatila, a potom otkazala promociju jedne knjige obrazloženjem kako "ne želi politiku u knjižnici te mora brinuti o djelatnicima". Riječ je o knjizi koja sadrži kritičke novinarske članke o aktualnom premijeru Srbije. Direktna povezanost naslova knjige,⁶³ i njezinog sadržaja "natjerali" su ravnateljicu na ovakvu reakciju, unatoč tome što to od nje nitko nije tražio, niti je trpjela ikakve pritiske da zakazani događaj otkaže. Problem je u svojoj biti bio kompleksniji i stoga što knjižničarska zajednica Srbije nije reagirala javno na ovaj slučaj, niti kroz strukovnu udrugu, niti pojedinačno, (osim članice IFLA/FAIFE Komiteta iz Srbije koja je ovakav čin označila "opasnim" te

⁶² Samek, T. *Apologies, Boycotts & Law Reform: Why and How Library and Information Workers Talk and Walk Human Rights* // International Conference on Libraries from a Human Rights Perspective: Conference Proceedings.

⁶³ Naslov knjige "Vučić i cenzura", autora novinara Srđana Škora

podsjetila da su knjižnice mjesta slobode govora i dijaloga).⁶⁴ Da slučaj nije dospio u medije mogao je proći potpuno neopažen zajedno s drugim sličnim slučajevima autocenzure u knjižnicama (najčešće zbog "političkih" razloga). Još jednu dimenziju kompleksnosti ovakvih pojava predstavlja i osjećaj straha koji je prisutan ne samo kod ravnateljice u ovom primjeru, već općenito i u drugim situacijama kada treba štiti slobodu govora i izražavanja. Posebno je to vidljivo u medijima. Strah, na žalost nije iracionalan niti bezrazložan, budući da su se u sličnim situacijama događale "odmazde" poput smjena ravnatelja. Poznat je slučaj smjene ravnatelja Nacionalne knjižnice Srbije,⁶⁵ početkom 2012. godine gotovo "preko noći" (na telefonskoj sjednici Vlade), samo zato jer je u javnosti podržao kritičku izjavu jednog pisca koja se nije dopala vlastima. Društvo koje trpi pod teškim plaštom korupcije te pod politizacijom gotovo svih područja života, gdje se autocenzura doživljava najučinkovitijim sredstvom zaštite od posljedica – ne može napredovati ni biti u stanju slijediti demokratske vrijednosti. Stoga nije ni opravdano očekivati da se u procesima demokratizacije društvo oslanja na pojedinačnu građansku hrabrost koliko god ona izazivala divljenje te bila poželjna. Unatoč svim pozitivnim rezultatima koje hrabrost građana donosi, osnažuje i motivira druge pojedince na slične otpore – štiti i "stajati čvrsto" uz demokratske vrijednosti u društvu zadaća je svih njegovih činitelja. Autocenzura te šutnja o negativnim pojavama ne može promijeniti ništa. Možda se knjižničari mogu u ovakvim pojavama okupiti oko zajedničke riječi *solidarnost*?

Da je šutjela dok je bila na sveučilištu u neprekidnom strahu od nekih strašnih posljedica, a da je cijena te šutnje bila još strašnja – napisala je Kelly J.Baker u svom članku o šutnji na sveučilištu za *Marginalia Review of Books*.⁶⁶ Članak započinje riječima Audre Lorde kako šutnja nije *univerzalni lek za naše nevolje, muke ili smrt. Ona neće ublažiti ili otkloniti patnju. Ćutanje*

⁶⁴ Miladinović, Z. *Direktorka biblioteke otkazala promociju knjige "Vučić i cenzura"* // Danas: dnevne novine.

Dostupno na:

http://www.danas.rs/danasrs/drustvo/direktorka_biblioteke_otkazala_promociju_knjige_quotvucic_i_cenzuraquot.55.html?news_id=310477 (01.03.2016)

⁶⁵ O smjeni ravnatelja Nacionalne knjižnice Srbije Sretena Ugričića IFLA je objavila članak N.Simića "Političko razrješenje ravnatelja Nacionalne knjižnice Srbije" na engleskom jeziku (*Political Dismissal of the Director of the National Library of Serbia*) na svojoj mrežnoj stranici: <http://www.ifla.org/publications/political-dismissal-of-the-director-of-the-national-library-of-serbia> (10.3.2015)

⁶⁶ Baker, K.J. *Ćutanje na univerzitetu* // Peščanik. Dostupno na: <http://pescanik.net/cutanje-na-univerzitetu/> (9.3.2016)

nije zaštitilo mene, a neće ni vas. K. J. Baker u tom kontekstu kritizira šutnju akademske zajednice te naznačuje kako poslušnost neće spasiti od loših pojava. Njezino rješenje jest solidarnost kolega odnosno pripadnika profesije. *Zbijmo redove. Ćutanje nije zaštita, ali solidarnost jeste.*⁶⁷ – poručuje ona.

Stoga je slučaj autocenzure ravnateljice knjižničarska javnost Srbije trebala jasno osuditi te brojčano više morala stati uz smijenjenog ravnatelja zbog izgovorene riječi. To je način na koji se čuva sloboda govora i izražavanja i štiti profesionalni integritet i dignitet struke. U prikazanoj ilustraciji autocenzure ravnateljice ne smije se gubiti iz vida činjenica da je spomenuto ponašanje pridonijelo (ili moglo pridonijeti) gubitku povjerenja građana u svoju knjižnicu koja se ovdje čini najznačajnijom posljedicom. Kada knjižnica nema institucionalni integritet te su u njoj u 21. stoljeću moguće zabrane nekih usluga iz ideoloških razloga (ili razloga straha) - ozbiljna je posljedica, loša poruka javnosti, šteta po ugled knjižnice te zadiranje u dostojanstvo građana.

U novije vrijeme u knjižničarskoj literaturi mogu se naći radovi koji promatraju javnu knjižnicu u kontekstu društvenog kapitala (social capital).⁶⁸ Institut društvenog kapitala privlači pažnju znanstvene javnosti tek tijekom posljednjeg desetljeća prošlog stoljeća, iako se termin javlja znatno ranije. Tako se kao javno dobro u sociološkoj i politološkoj znanosti definira *kao atribut društva, kao kvaliteta mreža i odnosa koji omogućuju pojedincima da surađuju i djeluju kolektivno.*⁶⁹ Drugim riječima društveni kapital se odnosi na *ono vezivno tkivo koje drži grupe i društvo zajedno — zajedničke vrijednosti, norme i institucije.*⁷⁰

U definiranju društvenog kapitala jedan od njegovih najznačajnijih poznavatelja američki znanstvenik Robert Putnam navodi kao njegova ključna obilježja "mreže, norme i povjerenje" (engl. *networks, norms and trust*) koja omogućuju sudionicima učinkovitije zajedničko djelovanje.⁷¹ R. Putnam zaključuje da do pada udjela građana u političkom, vjerskom,

⁶⁷ Ibid

⁶⁸ Svjetska organizacija Svjetska banka (World Bank) određuje društveni kapital kao „*skup institucija, odnosa, stavova i vrijednosti koji upravljaju interakcijama između ljudi i doprinose gospodarskom i društvenom razvoju.*

⁶⁹ Golubović, N. Društveni kapital i ekonomsko – teorijski “imperijalizam”. Dostupno na: <http://www.doiserbia.nb.rs/img/doi/0352-5732/2009/0352-57320928063G.pdf> (22.12.2015)

⁷⁰ Ibid

⁷¹ Citirano prema: Miller, J. A Comparative Study of Public Libraries in Edinburgh and Copenhagen and Their Potential for Social Capital Creation // Libri 2014; 64(4): 316–326.

građanskom i uopće društvenom sudjelovanju u američkom društvu dolazi zbog smanjenja društvenog kapitala.

U kontekstu javnih knjižnica Judit Miller navodi društveni kapital kao jednu od potencijalnih koristi za knjižnice u "obrani" svog mjesta u društvu. Tako je društveni kapital neka vrsta *društvene valute* koja doprinosi produktivnom društvu. Na ovu ideju knjižničarski stručnjaci su došli zbog dvije temeljne vrijednosti knjižnica: univerzalnosti usluga te činjenice da predstavljaju mjesta uključenosti, susretanja i povezivanja, zasnovanog na povjerenju. Oni u svojim radovima izražavaju stav da se knjižnice moraju ohrabrivati na shvaćanje o sebi kroz društvenu povezanost te da im treba pristupiti s više pažnje i odgovornosti. Ključno u takvom opredjeljenju bili bi programi i usluge za zajednicu, zadobivanje povjerenja kroz stalan kontakt s ljudima koji pripadaju raznim skupinama, druženja s prijateljima ili čak sa članovima obitelji.

Jedan od zanimljivih i značajnih pogleda na vezu između javnih knjižnica i društvenog kapitala donosi u radu norveški stručnjak Andreas Vårheim.⁷² On smatra da se institucionalni učinci javne knjižnice u stvaranju društvenog kapitala mogu očekivati najmanje iz tri razloga. Ponajprije zato jer javne knjižnice pružaju univerzalne usluge svima (javna knjižnica kao javna služba je *u bliskom kontaktu* sa svojim korisnikom) te one mogu služiti kako za pristup informacijama tako i za *distribuciju dokumenata i informacija*.⁷³ Drugi razlog su zgrade knjižnica koje predstavljaju javni prostor jednakog pristupa za sve te da u principu građani u knjižnici mogu zadovoljiti svoje potrebe na ravnopravnoj osnovi – što je značajno za stvaranje društvenog kapitala. Kao treći razlog A. Vårheim navodi da knjižnica predstavlja mjesto u kojem sami korisnici mogu razmijeniti znanje i svoja shvaćanja, razmišljanja, naglašavajući da javna knjižnica nije spremište za informacije već mjesto za demokraciju. Knjižnica ima vitalnu ulogu u javnom prostoru posebice u vremenu komercijalne i političke prijetnje slobodnom formiranju javnog mijenja – zaključuje A. Vårheim.

⁷² Vårheim, A. *Social capital and public libraries: The need for research.* // Library & Information Science Research. 29 (2007) 416–428. Dostupno na: <http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0740818807000631>

⁷³ Vårheim, A. Ovaj članak je nastao u okviru istraživačkog projekta "Mjesto: Javne knjižnice arene za građanstvo" proveden u Oslu, 2006.

Grupa američkih znanstvenika u radu o javnim knjižnicama i demokratizaciji na primjeru tri države u razvoju,⁷⁴ prikazala je rezultate značajnog istraživanja o ulozi društvenog kapitala u ovom kontekstu. Istraživanje je provedeno u državama Nepal, Namibija i Malawi. Istraživači su uočili da su u ovim državama javne knjižnice osnovane u doba njihovih demokratskih režima. Autori su primijetili da nije riječ o demokratskim režimima koji su nastali zahvaljujući slobodnim izborima, već da su nositelji vlasti pokazali relativnu otvorenost za utjecaje dijaspore te globalnog civilnog društva, prihvaćajući demokraciju. No, u radu je iznijeto uvjerenje da je ulaganje u javne knjižnice u zemljama u razvoju u konačnici utemeljeno na ideji da knjižnice doprinose demokratizaciji. Na temelju povijesnog pregleda socioloških teorija društvenog kapitala mogao bi se razviti teoretski okvir koji bi olakšao sustavniju analizu ovih procesa i utjecaja – ukazuju autori rada i zaključuju da je važan nastavak sličnih istraživanja. Oni iznose svoju ocjenu kako javne knjižnice pridonose demokratizaciji društva, iako je stupanj ovog doprinosa u svakoj od istraživanih država bio različit.

Kay Mathiesen,⁷⁵ u radu o pristupu informacijama kao ljudskom pravu skreće pažnju na ulogu javnih knjižnica u pružanju podataka građanima *kojima inače ne bi mogli pristupiti*. Naglašavajući važnost besplatnog korištenja knjižnica, on jasno ukazuje da *bez toga ovaj pristup može biti blokiran*. I po njemu javna knjižnica današnjice jeste *centralna pristupna točka* za sve građane i *treba biti zabrinuta za prikupljanje informacija koja se tiču zdravlja, obrazovanja te vladinih dokumenata*. Pri tome je važno te informacije organizirati i informirati građane kako do njih doći, a istodobno naznačuje da knjižnice moraju pružati pomoć u promicanju pismenosti, posebice digitalne. *Stavljajući zajedno prikupljanje materijala širokog spektra, knjižnice mogu promovirati razumijevanje i toleranciju*. Značajan je i njegov navod citata (Klaaren) kako je pravo na informacije zapravo pravo na *mehanizam za pristup informacijama* te K.Mathiesen s pravom zaključuje da bez stručnog knjižničara čije kompetencije nisu dovoljne samo u domeni vještina u pronalaženju i organiziranju informacija – ovu aktivnost nije moguće realizirati. On apostrofira profesionalnog knjižničara kroz standarde profesionalne etike – te govori o

⁷⁴ *Public Libraries and Democratization in Three Developing Countries: Exploring the Role of Social Capital* // Libri, Vol. 62, pp. 67–80, March 2012.

⁷⁵ Mathiesen, K. *Access to Information as a Human Right*. Dostupno na:

https://www.ideals.illinois.edu/bitstream/handle/2142/15236/ICConf_Information_as_a_Human_Right.doc.pdf

(11.09.2015)

zanimanju posvećenog *informacijskom zdravlju* – što je osobito zanimljivo i izazovno. *Liječnici su posvećeni pojedincu i javnom zdravstvu* te prema tome, stručni knjižničar treba poslužiti kao važan zagovaratelj zaštite prava na informacije u zajednici kojoj služi.

R. Audunson u radu o tome kako političari i glavni donositelji odluka vide javne knjižnice⁷⁶ iznosi rezultate istraživanja koje je proveo sa članovima norveškog Parlamenta, pojedinim nositeljima tijela javne vlasti zaduženih za kulturu,⁷⁷ te pojedinim članovima norveške udruge knjižničara. Stav da su javne knjižnice *javno dobro* te da njihove usluge građanima moraju ostati besplatne ne dovodi u pitanje nijedan član Parlamenta. Uloga knjižnica je povezana ponajprije s obrazovanjem te promicanjem književnog i kulturnog diskursa – percepcija je najvećeg broja norveških parlamentaraca javnih knjižnica. Čini se kako političari u svim državama slično gledaju na ulogu i mjesto javnih knjižnica, pa ih rijetko tko vidi kao bitne institucije za demokraciju i jednakost u društvu. No, nositelji tijela javne vlasti nadležnih za kulturu shvaćaju širi društveni i politički kontekst javnih knjižnica nego političari. Tako oni smatraju da su javne knjižnice vitalne za demokraciju te imaju značajnu ulogu u osnaživanju i pomoći "potlačenim i marginaliziranim grupama" – što je iznimno važno. Dio parlamentaraca u ovom istraživanju također smatra kako je uloga knjižničara braniti slobodan pristup informacijama, no nitko od njih nije izriječno spomenuo kako oni moraju biti neovisni od vlasti ili interesnih skupina. Jedino shvaćanje knjižnice značajne za demokraciju koja osigurava slobodan pristup informacijama i to joj je središnja uloga – imao je predstavnik norveške udruge knjižničara.

Kathleen de la Peña McCook u inspirativnom članku *Siromaštvo, demokracija i javne knjižnice*,⁷⁸ kroz povijesni kontekst američkih javnih knjižnica i demokracije ističe njihovu značajnu ulogu u smanjenju siromaštva kroz princip socijalne uključenosti siromašnih građana. Navodeći ključnu poruku svijetu koju je uputio dobitnik Nobelove nagrade za ekonomiju, Amartya Sen da je demokracija jedini izlaz iz siromaštva - članak potkrepljuje tvrdnju da su javne knjižnice jedine takvog tipa u američkom društvu koje mogu pružati usluge koje služe

⁷⁶ Audunson, R. *How do Politicians and Central Decision-Makers View Public Libraries? The case of Norway*. Dostupno na: <http://ifl.sagepub.com/content/31/2/174.full.pdf+html> (5.3.2016).

⁷⁷ Nositelji tijela javne vlasti zaduženih za arhive, knjižnice i muzeje.

⁷⁸ Peña McCook, K *Poverty, Democracy and Public Libraries*. Dostupno na: http://scholarcommons.usf.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1110&context=si_facpub

građanima odnosno demokraciji. Također navodi kako treba voditi računa o razlikama i među onima koji su informacijski siromašni u odnosu na građane koji su informacijski bogatiji i to ne samo unutar država već i na međunarodnoj razini. Američki knjižničari,⁷⁹ svjesni su da svojom ulogom podupiru demokraciju u državi. Kroz međunarodno zalaganje, surađujući s pojedinim organizacijama, pristupili su realizaciji ideje o tzv. "pragmatičnoj solidarnosti" i to u visoko zaduženim i siromašnim zemljama. Tada su ukazali na činjenicu da je potpora javnih knjižnica i konkretan rad knjižničara s građanima nužan i učinkovit.

Zanimljiva su i nastojanja danskih javnih knjižnica kojima osiguravaju građanima svoje lokalne zajednice rješavanje pojedinih građanskih pitanja. Riječ je naime, o uslugama knjižnica koje se tiču socijalne sigurnosti građana, pristojbi i poreza, putovnica, vozačkih dozvola, promjene adrese stanovanja, prijava za iznajmljivanje stanova, promjena liječnika i slično. O tome u svom radu govori Niels Ole Pors⁸⁰ ukazujući na namjeru decentralizacije usluga te doprinos strateškom cilju države o digitalizaciji usluga (*digital nation*) – kao motivima ovakve odluke. Željelo se također iskoristiti znanje i vještine knjižničara u radu s online servisima te sam prostor knjižnice kao ugodnog mjesta u gradu u kojem je moguće ostvarivati različite usluge. Istodobno je riječ o pokušaju integriranja javnih sadržaja lokalnih uprava, javnih službi i knjižnica kao i poticanju suradnje knjižničara i općinskih djelatnika. N. Ole Pors je u spomenutom radu, na temelju istraživanja koje je proveo, ocijenio kako su knjižničari nove usluge primili vrlo dobro te ih nazvali *vrijednostima lokalne zajednice*. I sami građani su ih pozitivno prihvatili, a nešto niži stupanj njihovog korištenja u knjižnicama, autor je objasnio činjenicom da ih građani inače u stvarnosti samo povremeno trebaju te da one i ne spadaju u svakodnevne.

Žaneta Baršić – Schneider⁸¹ u radu o dostupnosti službenih publikacija izloženom na 2. Okruglom stolu u povodu slobodnog pristupa informacijama u Zagrebu - otvara jedno zanimljivo pitanje na koje, može se primijetiti, knjižničarstvo nije naviklo, a koje glasi: *U kojoj se mjeri*

⁷⁹ ALA je usvojila svoj dokument pod nazivom Knjižnične usluge za siromašne

⁸⁰ Ole Pors, N. *Citizen services and public libraries: an analysis of a new service in Danish public libraries* // *New Library World*, Vol. 111 Iss 7/8 pp. 263 – 272. Dostupno na:
<http://www.emeraldinsight.com/doi/pdfplus/10.1108/03074801011059902> (23.2.2016.)

⁸¹ Baršić-Schneider, Ž. *Dostupnost službenih publikacija – prepreke i mogućnosti pristupa*. // 2. okrugli stol o slobodnom pristupu informacijama / uredile Alemka Belan-Simić, Aleksandra Horvat. Zagreb : Hrvatsko knjižničarsko društvo, 2004.

politička kultura dotiče rada knjižnica? Kontekst javnih knjižnica i političke kulture građana je zapravo jedan od suštinskih te mu se knjižničarstvo treba posvetiti. Naime politička kultura predstavlja samo jedan segment kulture uopće, možda i najvažniji. Kako autorica ilustrira o razini političke kulture ovisi kakvu ćemo vodu piti, koliko će nam biti zagađena hrana, no bez znanja o načinu financiranja ili o tome čime se bave politička tijela koja odlučuju o budućnosti građana – nema ni racionalnog financiranja svih drugih segmenata kulture – navodi ona. *Naš prosječni građanin je osoba koja ne poznaje kulturu javnosti državnih dokumenata, ali ni službena tijela ne poznaju kulturu samostalnog informiranja javnosti u smislu organiziranog i ažurnog slanja obveznog primjerka službenih publikacija knjižnicama.* Značajno je ovo gledište jake veze građanina, državnih tijela i javnih knjižnica u kontekstu političke kulture. Stoga se promišljanja o primjeni relevantnih modela (zasnovanih na pravnim propisima) za lakše i učinkovitije informiranje građana postavljaju kao nova zadaća pred knjižničare. Gotovo da će svaki građanin po informaciju koja ga interesira radije otići u knjižnicu, nego u neki ured ili šalter neke uprave i ta se činjenica više ne uzima kao upitna. U konačnici, etičko pitanje na kraju spomenutog rada *jesu li knjižnice prepoznale činjenicu da je svaki građanin i politički građanin* – zaslužuje posebnu pažnju. Istodobno, nužnost shvaćanja prirode javnih knjižnica kao socijalno odgovornih ustanova oslikava se i u tvrdnji Ž. Baršić – Schneider da bi osnovna zadaća knjižničarske struke morala biti posebna briga o razvoju najslabijih i najbrojnijih članova zajednice.

Kada je riječ o dostupnosti službenih dokumenata u javnim knjižnicama ili posredstvom njih, Belan – Simić i Sviben u radu,⁸² promatraju kontekst dostupnosti ovih informacija na mrežnim stranicama narodnih knjižnica u Hrvatskoj. Navodeći da je za očekivati da narodne knjižnice, s jedne strane omoguće dostupnost vlastitim dokumentima (proaktivna dostupnost), istodobno se očekuje da one kroz organizirane zbirke ponude i poveznice na mrežne stranice koje mogu dati najpotpunije službene informacije drugih tijela vlasti u Hrvatskoj odnosno izvore ka međunarodnim poveznicama.

Vidljivo je kako se interes te odgovornost knjižničara za raznovrsne usluge u knjižnicama temelji na znanstvenim i ukupnim društvenim promjenama pa tako i pristup službenim

⁸² Belan-Simić, A., Sviben, Z. *Službene informacije na mrežnim stranicama narodnih knjižnica u Hrvatskoj* // Slobodan pristup informacijama: 2. i 3. okrugli stol: zbornik radova / urednice Alemka Belan Simić i Aleksandra Horvat. Zagreb: Hrvatsko knjižničarsko društvo, 2004.Str.54-68.

informacijama u knjižnicama nije tema sasvim novog datuma. Današnji vremenski kontekst za ove usluge međutim, posjeduje snažniji korpus utemeljene argumentacije u brojnim međunarodnim pravnim aktima o slobodnom pristupu informacijama te domaćem zakonodavstvu. Istodobno razvoj novih informacijsko–komunikacijskih tehnologija, e-demokracije,⁸³ brojnih pogodnosti internetskih usluga, suvremenih softvera, online baza i sl. – čine prostor za djelovanje javnih knjižnica u ovoj domeni sasvim legitimnim te nove usluge dobivaju opravdanost svoje društvene kontekstualizacije.

2.4. Javne knjižnice Srbije danas

Javne knjižnice u Srbiji imaju svoju bogatu povijesnu genezu i slijed počevši od sredine 19. stoljeća kroz koje su se njihova uloga i zadaće mijenjale sukladno društveno – povijesnim razdobljima i koje su uglavnom karakterizirale općeobrazovna i kulturna funkcija. U knjižničarskoj literaturi u Srbiji uočava se kako javne knjižnice u svom razvojnem procesu posebnost *javnosti* dobivaju u razdoblju između dva svjetska rata, a uslijed, onda neprecizne i nesustavne tipološke podjele, u njima su se često preplitale funkcije više knjižnica međusobno. Ž. Vučković u studiji o javnim knjižnicama,⁸⁴ navodi da one tek nakon II. svjetskog rata u Srbiji dobivaju preduvjete za snažnije jačanje i širenje svoje mreže, a da se i tada njihov razvoj može pratiti kroz nekoliko različitih razdoblja. Prema prvom poslijeratnom *Zakonu o bibliotekama* iz 1960. godine knjižnice su služile širenju općeg obrazovanja, znanosti i potreba građana u području kulture. Ovim Zakonom su javne knjižnice imale obvezu otvaranja ogranaka te pokretnih knjižnica (bibliobusa), a obveza države bila je financiranje njihovog rada. Ovaj Zakon istodobno stvara pravne temelje svim kasnijim zakonima, sve do najnovijeg iz 2011. godine.

⁸³ E-demokracija skraćeni naziv pojma elektronička demokracija. Podrška i jačanje određenih procesa pomoću informacijsko-komunikacijskih tehnologija najčešće se definira dodavanjem prefiksa «e» za bilo koju vrstu elektroničkog poslovanje, pa su se tako uvriježili pojmovi kao što su: e-trgovina, e-učenje, e-pismenost, e-uprava, e-pravosuđe, e-zdravstvo, e-glasovanje i slično. Citirano prema: Horvat, T. *Službeni informacijski izvori u kontekstu e-demokracije*: obranjen doktorski rad. Zagreb: Filozofski fakultet, Odsjek za informacijsko – komunikacijske znanosti, 2014.

⁸⁴ Vučković, Ž. Naved.djelo, str.102 – 103.

Današnji položaj i uloga javnih knjižnica u Srbiji sustavno je uređen *Zakonom o BID*.⁸⁵ Kako je iz samog naziva vidljivo - zakonodavac se opredijelio pravno regulirati knjižnice i knjižničarstvo u Republici Srbiji s aspekta djelatnosti, a ne institucija. Ovo opredjeljenje je sukladno *Zakonu o kulturi*,⁸⁶ koji u pravnoj hijerarhiji Srbije predstavlja viši pravni akt u odnosu na *Zakon o BID*. Već na samom početku (čl. 2.) *Zakon o kulturi* za djelatnost navodi kako je ona od "općeg interesa" koji podrazumijeva da građani imaju *slobodan pristup informacijama, znanjima i idejama sadržanim u bibliotečko-informacionoj građi i izvorima, kao i pravo na ostvarivanje svih svojih individualnih i intelektualnih sloboda u čemu im svojim uslugama mogu pomoći biblioteke i informacioni centri*. (čl. 2. st. 2.).

Zanimljivo za novo pravno definiranje knjižnica jest stavljanje njihove uloge u kontekst razvoja *slobodnog demokratskog građanskog društva* (čl. 5.),⁸⁷ čime se prvi put u knjižničnoj normativnoj povijesti Srbije tako eksplicitno navodi *građansko demokratsko društvo*.

Za ovaj rad je navedeno zakonsko rješenje vrlo važno jer se otklanja dvojba da su knjižnice važne i istodobno odgovorne - *pod jednakim uslovima i bez obzira na razlike* (čl. 5. st. 2.) za razvoj prava i sloboda građana koje im jamči demokratski uređeno društvo. Obveza lokalnih samouprava na osnivanje javne knjižnice te na osiguravanje *svih potrebnih* uvjeta za njezin rad – također je prvi put eksplicitno navedena novim Zakonom,⁸⁸ (čl. 14. st. 1.). Na temelju Zakona te podzakonskih akata utvrđena je mreža javnih knjižnica, kao podsustav jedinstvenog knjižnično - informacijskog sustava Srbije. U 2014. godini ovaj podsustav činile su sljedeće jedinice:

⁸⁵ *Zakon o bibliotečko – informacionoj delatnosti* donet je 2011 godine. Počeo se primjenjivati od siječnja 2012. godine.

⁸⁶ *Zakon o kulturi RS* // Službeni glasnik RS, br.72. 2009

⁸⁷ Član 5. u cjelosti glasi: *Biblioteke su u središtu razvoja informacionog društva jer su suštinski značajne za informisanost građana, za njihovo usavršavanje i individualni razvoj, neophodne su za razvoj obrazovanja, nauke i kulture, pokretač su sveukupnog razvoja slobodnog demokratskog građanskog društva. Biblioteke, pod jednakim uslovima i bez obzira na razlike, obezbeđuju svim građanima ostvarivanje ljudskih prava u domenu slobode izražavanja, stvaralaštva, intelektualnih i drugih građanskih sloboda, kao i ostvarivanje komunikacije s drugim građanima i intelektualnim dobrima u zemlji i inostranstvu.*

⁸⁸ Prethodni Zakon iz 1994. godine nije sadržao izraz "obavezna je da osnuje javnu biblioteku" već je formulacija: "osniva biblioteku" – bila podložna različitim tumačenjima u smjeru *može ali ne mora* – što je u praksi kod djela općina imalo konzekvence neosnivanja knjižnica kao samostalnih ustanova.

- 151 samostalna javna knjižnica (u gradovima i općinama Srbije)
- 10 nesamostalnih knjižnica (organizacijskih jedinica općinskih kulturnih centara)
- 350 stacionarnih ogranka javnih knjižnica
- 30 mjesnih knjižnica
- 28 knjižnica s općim fondom u poduzećima
- 3 pokretna ogranka

Ukupno su na kraju 2014. godine u mreži javnih knjižnica bile 572 jedinice.

Pravno utemeljenje knjižnično - informacijske djelatnosti Srbije poznaje i institut *matične funkcije* koje su određene jednom broju knjižnica u Republici Srbiji koje obavljaju te poslove na određenom teritoriju, na znanstvenom ili umjetničkom području ili za određene tipove knjižnica, kao *povjereni posao* od strane države.⁸⁹ Povijest matičnih funkcija se može pratiti kroz pravne propise donesene poslije II. svjetskog rata, naročito donošenjem *Zakona o bibliotekama 1960.* godine kada im je utemeljen zakonski okvir i koji su potom slijedili svi potonji zakoni o knjižnicama. Zakonski temelj za vršenje matičnih funkcija u ondašnjoj Socijalističkoj Republici Srbiji utvrđen je najprije kroz obvezu državnih tijela da se u okviru svog djelokruga brinu o razvijanju mreže knjižnica na svom području i da u tom cilju osnivaju knjižnice. Zakonom su taksativno pobrojane obveze poticanja i osnivanja knjižnica te dužnost da se za njihov rad osiguraju financijska sredstva. Matični poslovi su definirani kao poslovi državne uprave koji se zakonima i podzakonskim aktima povjeravaju matičnim knjižnicama. Prema Vladimiru Šekularcu⁹⁰ pročelniku Odjela za matične poslove Narodne biblioteke Srbije - razvojne funkcije u knjižnično – informacijskoj djelatnosti Srbije *tradicionalno su imenovane kao matične funkcije i kontinuirano su prisutne u djelatnosti Narodne biblioteke Srbije kao temeljne funkcije nacionalne biblioteke*. Naime, kroz povijest knjižničarstva Srbije poslije II. svjetskog rata do danas - matične funkcije javnih knjižnica prema V. Šekularcu sadrže u sebi dvije uzajamno kompatibilne komponente. Prva su izvorne funkcije koje ima svaka nacionalna knjižnica u

⁸⁹Čl. 22.toč.1 Zakona o BID je regulirao institut matičnosti s gledišta matičnih funkcija: *Radi trajnog i sistematskog rada na razvoju i unapređivanju bibliotečko-informacione delatnosti u Republici Srbiji ustanovljavaju se matične funkcije pojedinih biblioteka, koje obavljaju te poslove na određenoj teritoriji, na naučnom ili na umetničkom području, ili za određene tipove biblioteka, kao povereni posao.*

⁹⁰ В.Шекуларец. *Улога Народне библиотеке Србије у остваривању матичних функција у библиотечко – информационој делатности у Републици Србији од 1945 – 2013 године*. Službena mrežna stranica Narodne biblioteke Srbije. Dostupno na: https://www.nb.rs/view_file.php?file_id=4057

nacionalnoj mreži knjižnica,⁹¹ dok su druga komponenta funkcije koje Narodna biblioteka Srbije i druge knjižnice, kojima su povjerene matične funkcije, obavljaju kao, od strane državnih tijela - povjerene funkcije. Obje komponente su u ostvarivanju matičnih funkcija u *visokom stepenu kompatibilne i uzajamno se prožimaju u meri koja dugoročno konstruktivno utiče na efikasno vršenje matičnih funkcija* – ocjenjuje V. Šekularac.

Važno je naglasiti da je upravo dosljednost očuvanja instituta matičnosti te pravni ambijent posljednjih desetljeća - omogućavao proces decentralizacije matičnih funkcija koji se reflektirao kroz procese prenošenja jednog opsega ovlasti i poslova na druge razvijene knjižnice u Srbiji. Ovaj proces se istodobno, prema V. Šekularcu, pokazao kao opravdan prije svega zbog neophodnog opsega matičnih funkcija u mreži od preko 2.000 knjižnica u Republici.

Ove funkcije su Zakonom (čl. 22.) taksativno pobrojane u 10 sljedećih točaka:

1. *učešće u sveukupnom razvoju bibliotečko-informacione delatnosti u Republici Srbiji;*
2. *učešće u izgradnji jedinstvene nacionalne mreže biblioteka;*
3. *učešće u izgradnji jedinstvenog nacionalnog bibliografsko-informacionog sistema;*
4. *vođenje registara biblioteka za područje matičnih biblioteka i drugih evaluacionih evidencija;*
5. *pružanje stručne pomoći i instruktorski rad sa zaposlenima u bibliotekama;*
6. *nadzor nad stručnim radom biblioteka;*
7. *staranje o stalnom stručnom usavršavanju bibliotečko-informacionih stručnjaka;*
8. *praćenje stanja i proučavanje potreba i uslova rada u bibliotekama;*
9. *predlaganje mera za unapređenje rada i razvoj biblioteka;*
10. *učešće u izradi predloga dugoročne strategije razvoja biblioteka, kratkoročnih programa i projekata.*

Pobrojane funkcije ostvaruju sljedeće knjižnice: Narodna biblioteka Srbije i Biblioteka Matice srpske (kao dvije knjižnice sa statusom nacionalne); 24 javne knjižnice u sjedištima

⁹¹ Vođenje centralnog kataloga, stručna pomoć, predlaganje mjera za unapređenje rada i razvoj knjižnica, sudjelovanje u ukupnom razvoju knjižnično – informacijske djelatnosti, sudjelovanje u izgradnji jedinstvene nacionalne mreže knjižnica i sudjelovanje u izgradnji jedinstvenog knjižnično – informacijskog sustava.

okruza;⁹² Biblioteka grada Beograda te jedna biblioteka u sjedištu općine (Gradska knjižnica u Vršcu) koja je status matičnosti stekla posljednjim Zakonom zbog svoje multikulturalnosti.⁹³

Uloga knjižnica u kontekstu slobodnog pristupa informacijama od javnog značaja se u novom Zakonu ne može eksplicitno uočiti, iako odredbe koje uređuju područje nazvano "prava korisnika biblioteka" navode pravo pristupa (ali samo) "bibliotečko-informacionoj građi i izvorima". Iako pitanje namjere, naizgled restriktivnog određenja pristupa informacijama od strane njenih korisnika – može biti predmet posebnog stručnog osvrta, ova odredba se može ekstenzivno tumačiti i proširiti na prava pristupa informacijama i koja ne spadaju u knjižnično - informacijsku građu – naročito kada je riječ o elektroničkim izvorima.

Za javne knjižnice u Srbiji vrlo je značajan institut obveznog primjerka koji je reguliran *Zakonom o obaveznom primerku RS*,⁹⁴ 2011. godine. Zakonom se, naime, utemeljuje obvezni primjerak koji i prema ranijem zakonodavstvu dobivaju dvije depozitarne knjižnice Srbije (Narodna biblioteka Srbije i Biblioteka Matice srpske), kao knjižnice sa obilježjem nacionalne. No, za ovaj rad značajan je institut lokalnog obveznog primjerka koji *predstavlja jedan primerak publikacije koji izdavač ili drugi obveznik o svom trošku dostavlja javnoj biblioteci grada odnosno opštine u kojoj ima sedište*.⁹⁵ Zakon u članku 4. utvrđujući opći interes kaže da se obveza dostavljanja obveznog primjerka utvrđuje s ciljem ostvarivanja prava građana na slobodan pristup informacijama, znanjima i drugim intelektualnim dobrima. Odredba kojom se regulira opseg obveznog primjerka, pored brojnosti navedene vrste građe, nigdje izričito ne spominje službeni dokument tijela javne vlasti. Međutim, značajni službeni dokumenti lokalnih samouprava, odnosno gradova i općina, objavljuju se u njihovim službenim glasilima te se službeni dokumenti mogu smatrati obveznim primjerkom kroz "serijske publikacije" koje Zakon

⁹² Ministar kulture i informiranja donio je Rješenje o određivanju knjižnica koje obavljaju matične funkcije, Rješenjem su točno navedene knjižnice i njihova sjedišta, a određene su prema administrativno – teritorijalnoj podjeli Srbije na okruge.

⁹³ Pored spomenutih i Univerzitetska biblioteka "Svetozar Marković" u Beogradu vrši matične funkcije za sveučilišne knjižnice, visokoškolske knjižnice, te knjižnice znanstveno – istraživačkih instituta i ustanova na području Centralne Srbije. Biblioteka Matice srpske u Novom Sadu vrši matične funkcije na teritoriju AP Vojvodine za sveučilišne knjižnice, visokoškolske, te knjižnice znanstveno – istraživačkih instituta i ustanova na području AP Vojvodine.

⁹⁴ *Закон о обавезном примерку* // Службени гласник РС, бр.52 (2011).

⁹⁵ Ibid

nabraja. Istodobno, ova odredba navodi i elektroničke publikacije distribuirane na internetu te sadržaj internet domena Republike Srbije. Važna je i odredba nazvana "stimulacija obveznika" po kojoj dostavljanjem obveznog primjerka obveznik ostvaruje pravo da se bibliografski podaci o njegovoj publikaciji unesu u sustav uzajamne katalogizacije Republike Srbije i u druge međunarodne bibliografske baze podataka. Tako je u kontekstu službenih dokumenata, objavljenih u službenim glasilima gradova i općina, ova odredba važna s praktičnog aspekta, budući da se kroz sustav uzajamno bibliografsko - kataloške baze podataka može doći do informacije o ovoj vrsti građe u cijeloj zemlji. Konačno, Zakon u čl.8. pored *prikupljanja, obrade, zaštite, čuvanja, predstavljanja i davanja na korišćenje bibliotečke građe i izvora* navodi kao opseg djelatnosti i: *stvaranje, razmenu, pozajmicu i distribuciju informacija koje poseduju biblioteke, druge ustanove, tijeloizacije ili udruženja u zemlji i inostranstvu, a u cilju širenja znanja, slobodnog pristupa informacijama i njihove promocije.*

Pravno utemeljenje okvira djelokruga te načina rada knjižnica u Srbiji, vidljivo je i kroz podzakonske akte poput *Uputstva o načinu rada biblioteka s korisnicima*⁹⁶ koga je donio upravnik Narodne biblioteke Srbije. Uputstvo, naime, uređuje način rada te pružanja osnovnih usluga i način korištenja knjižnično - informacijske građe i izvora u svim tipovima knjižnica. Značajno je da su građa i izvori dostupni svim građanima pod jednakim uvjetima, *bez obzira na rasu, nacionalnost, starosno doba, spol, vjeru, jezik, invalidnost, ekonomski i radni status i obrazovni nivo.*⁹⁷ Knjižnica osigurava korisnicima korištenje *relevantne građe i izvora* u prostorijama knjižnice, posuđivanjem izvan prostora knjižnice, te pristupom putem elektroničke mreže. Ukoliko knjižnica ne posjeduje u svom fondu i bazi podataka traženu građu i izvore, treba ih osigurati od knjižnica u zemlji ili inozemstvu putem razmjene ili posudbe (čl.4). Ovoj odredbi se može prigovoriti uporaba termina *relevantne građe i izvora* stoga što je termin *relevantne* upotrijebljena Uputstvom, a da nije ponuđeno njeno značenje. Još važnije, problematična je i s obzirom na zakonsko određenje pristupa *svoj građi i izvorima* u knjižnici koja se definira bez atributa relevantnosti: *građani imaju slobodan pristup informacijama, znanjima i idejama sadržanim u bibliotečko-informacionoj građi i izvorima.*⁹⁸ Budući da ovo *Uputstvo* primjenjuju

⁹⁶ *Упутство о начину рада библиотека с корисницима* // Службени гласник РС, бр. 96 (2012)

⁹⁷ Ibid

⁹⁸ Član 2. *Zakona o bibliotečko – informacionoj delatnosti*

knjižnice svih tipova u Srbiji u svom svakodnevnom radu, uporaba termina *relevantnost* (kojeg je moguće tumačiti restriktivno u odnosu na svu građu i izvore) morala bi biti izostavljena.

Kada je riječ o djelatnicima u javnim knjižnicama poslužili su podaci iz rada V. Šekularca, o mreži javnih knjižnica Srbije za razdoblje 2000 – 2014.⁹⁹ Prema tim podacima u javnim knjižnicama Srbije radilo je 2014. godine ukupno 1979 stručnih djelatnika. U ukupnom broju zaposlenika u 2014. godini, bilo ih je 861 s visokom spremom (među kojima su i 28 magistara i 3 doktora znanosti), 236 s višom i 882 sa srednjom školskom spremom. Fondovi knjižnica sastojali su se, također na kraju 2014. godine, od 13 566 383 knjige,¹⁰⁰ odnosno 1,89 knjige po stanovniku.

Od izloženih podataka čini se značajnim navesti da su za 2014. godinu sve javne knjižnice u Srbiji zabilježile korištenje 8 149 383 knjige. Prema V. Šekularcu, vršeći usporedbu broja korištenih knjiga s raspoloživim fondom, dobiva se važan parametar za procjenu efikasnosti mreže javnih knjižnice, takozvani obrt knjižnog fonda koji je u 2014. godini iznosio svega 0,60. Kada se ovaj podatak usporedi sa standardima za javne knjižnice,¹⁰¹ prema kojima bi javna knjižnica trebala obrnuti svoj fond najmanje dva puta u tijeku godine - onda je jasno da su iznijeti podaci vrlo zabrinjavajući i da pokazuju u kojoj mjeri je ugroženo ostvarivanje osnovnih funkcija mreže javnih knjižnica – navodi V. Šekularac. On također iznosi ocjenu da su razlozi zbog kojih obrt knjižnog fonda za standardnom veličinom zaostaje više od tri puta treba tražiti u najvećoj mjeri u znatnom broju neaktualnih i korisnicima nepotrebnih knjiga u fondovima i u višegodišnjem poremećaju njegove redovite popune.

Nema dvojbe da se mora pokrenuti preispitivanje uloga javnih knjižnica ako je njihova pretežna, te stoljetna djelatnost (posudba knjiga) dovedena u pitanje. Je li sasvim točna činjenica da je razlog priličnog odstupanja od standardiziranog obrta knjiga "poremećaj njegove redovite popune, te neaktualna građa" ili se mora sustavnije tragati za kompleksnosti razloga koji do ovog dovode? Posudba knjiga – unatoč činjenici da stoljećima predstavlja i sam knjižnični identitet –

⁹⁹ Шекуларца, В. *Мрежа јавних библиотека Србије у периоду 2000 - 2014*. Званична мрежна страница Народне библиотеке Србије. Доступно на: https://www.nb.rs/view_file.php?file_id=4417

¹⁰⁰ U radu je naveden termin "knjiga" te nije sigurno da li se mislilo na ukupan broj knjižničnih jedinica ili zaista samo "knjiga".

¹⁰¹ *Pravilnik o nacionalnim standardima za obavljanje bibliotečko-informacione delatnosti* // Službeni glasnik Republike Srbije, br. 39 (2013).

postaje upitnom za građane u novom informacijskom dobu. Jasno je da se na građanina 21. stoljeća više ne može gledati kao na onog istog od prije dva ili tri desetljeća. Današnji je građanin, unatoč svim pogodnostima suvremenog doba, često žrtva nezadržive najezde informacija kojima nije uvijek u stanju vladati, posebno na internetu i u medijima. S druge strane, njegova vlastita borba za dostojanstvenu razinu egzistencije nije laka u uvjetima globalne krize kako je spomenuto te krize društva u kojem živi. Stoga se čini vjerojatnim da razloge niskog postotka posudbe knjiga u knjižnici ne treba tražiti samo u strukturi i aktualnosti fondova knjižnica, već i u odsustvu odgovarajućih usluga koje bi knjižnice trebale pružati građanima. Osmišljeno istraživanje koje bi obavio tim stručnjaka predstavnika nekoliko srodnih znanosti (ne samo knjižničara) – pokazalo bi što točno želi građanin od svoje knjižnice.

Podaci o službenim mrežnim stranicama javnih knjižnica u Srbiji,¹⁰² za 2013. godinu pokazuju kako ih ima ukupno 53% javnih knjižnica; da je šest knjižnica imalo neažurne informacije, a da su neki od njih djelomično u fazi izrade. Iz ocjene istraživača ovdje se izdvaja da pored informacija o svojim aktivnostima, najava i prikaza događanja ili promicanja usluga, veći broj na mrežne stranice stavlja i izvještaje o radu, programe rada, negdje i financijske izvještaje, statut, te druge pravne akte knjižnice. Pojedine knjižnice objavljuju i Informator o radu ustanove, a neke od njih na svojim stranicama objavljuju i natječaje za javne nabave. Na svojim mrežnim stranicama je ukupno 10% knjižnica ponudilo i sadržaje na engleskom jeziku, dok knjižnice koje djeluju u višenacionalnim sredinama podatke na mrežnim stranicama donose dvojezično: na srpskom i na jeziku nacionalne manjine. S obzirom na iscrpno istraživanje, ovdje se navode još podaci koji se tiču dostupnosti digitalnih zbirki, što omogućava 46% knjižnica. Ukupno 81% upućuje korisnika na neki preporučeni sadržaj izvan svojih mrežnih stranica, a riječ je najčešće o poveznicama ka drugim knjižnicama ili servisnim informacijama. Posebnu pažnju gotovo sve knjižnice (95%) posvetile su najavama kulturno - obrazovnih programa, dok je 57% osiguralo neki oblik interaktivne komunikacije s korisnicima.

Navedeni podaci izloženi su s namjerom stjecanja osnovne predodžbe o aktualnom stanju javnih knjižnica u Republici Srbiji budući da se u posebnom poglavlju rada pruža prijedlog modela redefiniranja, te djelomičnog restrukturiranja njihovih usluga.

¹⁰² Митрић, М. *Вебсајтови јавних библиотека у Србији*. Dostupno na: https://www.nb.rs/view_file.php?file_id=4029 (16.09.2015)

Polazeći od jedne od ključnih uloga suvremene javne knjižnice koja prema A. Horvat predstavlja "pristupnu točku za lokalne službe" - takvu knjižnicu vidimo kao svojevrsnu instituciju u kojoj građani mogu dobiti mnogo više od "puke" posudbe publikacija ili dobivanja konkretnih informacija, ne dovodeći u pitanje, razumije se, i ovu njihovu esencijalnu, tradicionalnu ulogu. Poštivanje demokratskih vrijednosti u sadašnjem informacijskom razdoblju predstavlja povijesni trenutak u kojemu javna knjižnica treba redefinirati svoju ulogu iz tradicionalne u suvremenu.

3. SLOBODAN PRISTUP INFORMACIJAMA

3.1. Slobodan pristup informacijama i informacijama od javnog značaja

Sloboda informacija (*Freedom of Information*) je načelo na osnovu kojeg organizacije i vlade imaju dužnost dijeliti ili omogućiti pristup informacijama koje posjeduju, svakome tko ih želi, a na temelju prava javnosti da bude obaviještena.¹⁰³ Zajedno sa pravom javnosti da zna (*right to know*) te slobodom izražavanja (*freedom of expression*) ova dva prava su ključna za poštivanje i drugih prava, te zajedno podupiru demokraciju – navodi su u uvodu UNESCO-ove publikacije o slobodi informacija.¹⁰⁴ Ovom institutu se u posljednja dva i pol desetljeća posvećuje znatnija međunarodna pažnja, iako je u važnim aktima UN-a sadržan znatno ranije. Pristup informacijama i sposobnost za njihovu razmjenu osnažuje ljude, bez obzira na to tko je i odakle dolazi. Osim toga, informacije pokreću ljude, povećavaju transparentnost i odgovornost, što je poticajno za aktivno sudjelovanje građana u društvenim procesima uopće, a posebno u svojim zajednicama.

Institut *slobodan pristup informacijama* predstavlja širi pojam od instituta *slobodan pristup informacijama od javnog značaja*, te je na početku ovog poglavlja važno ukazati na njihove razlike. Ponajprije, za sam pojam "informacija" utvrđen je međunarodni standard ISO/IEC 2382 prema kojem se *informacija izjednačava sa znanjem koje se odnosi na objekte, kao što su činjenice, događaji, stvari, procesi ili ideje, uključujući i koncepte, a koje u određenom kontekstu ima posebno značenje.*¹⁰⁵ Pojam "informacija" se u svjetskoj literaturi definira na brojne načine i s raznih gledišta, od kojih se može izdvojiti njeno određenje kao *iznenađujući izbor između više mogućnosti* odnosno prema utemeljitelju kibernetike Norbertu Wieneru - *informacija je izbor između dviju jednako vjerojatnih jednostavnih mogućnosti.*¹⁰⁶

¹⁰³ Irina Bokova, direktorica UNESCO // *Freedom of Information: the right to know*. Dostupno na: <http://unesdoc.unesco.org/images/0019/001936/193653e.pdf> (11.10.2015)

¹⁰⁴ Ibid

¹⁰⁵ Milenković, D. *Priručnik za primenu Zakona o slobodnom pristupu informacijama od javnog značaja*. Beograd : Poverenik za informacije od javnog značaja i zaštitu podataka o ličnosti, 2010. str.13.

¹⁰⁶ Citirano prema: Tropina – Godec, Ž. *Informiranost građana i slobodan pristup informacijama javnog sektora*. // Hrvatska javna uprava, 9, br.2 (2009.) 323–340.

Informacija od javnog značaja je *svaki podatak koji je organizovan i prenesen bez ikakvih ograničenja, sa namerom da građani mogu samostalno da ga koriste u strategijama racionalnog izbora* – navodi S.Korać.¹⁰⁷

Atribut *slobodan* koji stoji uz pristup informacijama značajan je s gledišta demokratije i ljudskih prava, te se pristup informacijama ne smije ograničavati bez obzira na etičke, vjerske, nacionalne, starosne, spolne i sve druge razlike među građanima. Istodobno se oznaka *slobodan* u kontekstu knjižničarstva mora shvaćati i kao odsustvo svake cenzure kada je u pitanju građa koju knjižnice prikupljaju, te daju na korištenje. Slobodan pristup informacijama s aspekta knjižničarstva se dakle, može označiti kao pristup svim informacijama koje predstavljaju građu koju knjižnice daju na korištenje građanima u tiskanom ili elektroničkom obliku odnosno koje građani dobivaju u knjižnicama ili posredstvom knjižnica.

M.Gorman za slobodan pristup informacijama koristi termin *pravičan pristup zapisanom znanju* i odnosno ističe da svatko zaslužuje i treba dobiti zapisano znanje i informacije koje traži bez obzira tko je, pod kojim uvjetima živi i bez obzira u kojem su formatu to znanje ili informacija sadržani.¹⁰⁸

Za slobodan pristup informacijama i slobodu izražavanja Martyn Wade navodi kako oni "leže u srcu knjižničnih i informacijskih usluga",¹⁰⁹ jer pomažu pojedincima da pristupe informacijama potrebnim za oblikovanje vlastitog identiteta, te formiranje i potvrdu vlastitih stavova kako bi postali dobro informirani građani koji mogu poduzimati aktivnu ulogu u društvu.

U prethodnom poglavlju su također predočeni pojedini IFLA-ina dokumenti koji se tiču slobodnog pristupa informacijama, zaključivši da svjetska knjižničarska javnost permanentno ističe značaj ovog instituta za knjižnice i njihove korisnike. Ukazujući na ovaj institut IFLA kreira svojevrsan neraskidiv kontekst instituta: sloboda izražavanja ⇨ slobodan pristup informacijama ⇨ knjižnica ⇨ demokratija. Stoga A.Horvat s pravom primjećuje da je IFLA *već*

¹⁰⁷ Korać, S. Pristup informacijama u funkciji prevencije korupcije u institucijama EU (str. 433-462) . Dostupno na: <http://www.doiserbia.nb.rs/img/doi/0025-8555/2007/0025-85550703433K.pdf>

¹⁰⁸ Gorman, M. Naved.djelo, str.154 - 156.

¹⁰⁹ Wade, M. *Privacy and Libraries*. IFLA / WLIC, Capetown, 2015. Dostupno na: <http://library.ifla.org/1264/1/113-wade-en.pdf> (4.3.2016)

na početku vezala slobodan pristup informacijama uz slobodu izražavanja, potkrepljujući to tvrdnjom da samo dobro obaviješten pojedinac može primjereno izraziti svoje mišljenje.¹¹⁰

Kada je riječ o slobodnom pristupu informacijama od javnog značaja (termin iz srpskog Zakona) misli se samo na one informacije koje su u posjedu tijela javne vlasti odnosno informacije koje kontroliraju i kojima raspolažu ova tijela. D. Milenković navodi da se u nekim novijim međunarodnim dokumentima, umjesto izraza pristupu informacijama u posjedu tijela javne vlasti koristi izraz *pristup službenim dokumentima*, čime se naglasak sve više stavlja na pojam službeni dokument.

Navodeći kako je vrlo važno imati na umu činjenicu da se pravo na primanje i širenje informacija u međunarodnim dokumentima odnosi na sve informacije – A. Horvat ukazuje da kad se danas govori o pravu na pristup informacijama, *najčešće se podrazumijeva pravo pojedinca da dobije uvid u informacije u posjedu tijela državne i druge javne vlasti*.¹¹¹

Prema *Zakonu o slobodnom pristupu informacijama od javnog značaja Republike Srbije*,¹¹² (na dalje se koristi skraćeni *Zakon o pristupu*) - informacija od javnog značaja jest *informacija kojom raspolaže organ javne vlasti, nastala u radu ili u vezi sa radom organa javne vlasti, sadržana u određenom dokumentu, a odnosi se na sve ono o čemu javnost ima opravdan interes da zna*.¹¹³ Najnoviji *Zakon o pravu na pristup informacijama Republike Hrvatske*,¹¹⁴ informaciju određuje kao *svaki podatak koji posjeduje tijelo javne vlasti u obliku dokumenta, zapisa, dosjea, registra, neovisno o načinu na koji je prikazan (...) koji je tijelo izradilo samo ili u suradnji s drugim tijelima ili dobilo od druge osobe, a nastao je u okviru djelokruga ili u vezi s organizacijom i radom tijela javne vlasti*. Rad se na dalje bavi pristupom informacijama u posjedu tijela vlasti, dakle informacijama od javnog značaja.

¹¹⁰ Horvat, A. *Slobodan pristup informacijama*. Naved.djelo

¹¹¹ Horvat, A.; Živković, D. *Između javnosti i privatnosti, knjižnice u vremenu e-knjige*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada, 2012.

¹¹² *Zakon o slobodnom pristupu informacijama od javnog značaja* RS. // Službeni glasnik RS. 120(2004), 54(2007), 104(2009) i 36(2010).

¹¹³ Članak 2. Zakona o pristupu

¹¹⁴ *Zakon o pravu na pristup informacijama Republike Hrvatske* // "Narodne novine", br. 25/13. i 85/15.

3.2.Pravo na slobodan pristup informacijama u pravnim propisima

Pravo na slobodan pristup informacijama od javnog značaja je definirano kao pravo svakog građanina da od nositelja vlasti traži i dobije informacije od javnog značaja. Njegovo priznavanje i jamčenje predstavlja temelj transparentnog, otvorenog i demokratskog društva. S druge strane, ostvarivanje ovog prava doprinosi i ostvarivanju kontrole rada svake vlasti, čime se utječe na njihovo transparentnije i odgovornije postupanje, smanjenje rizika od korupcije, kao i nepravilnosti i neefikasnosti u radu državnih tijela.

Izdvojeno, kao zasebno pravo od "slobode tiska" koja je zapravo značila pravo medija na širenje informacija - ono postaje ljudsko pravo zajamčeno i mnogim ustavnim aktima suvremenih demokratskih država. Ovo stoga što razvoj demokracije i njezinih temeljnih vrijednosti, od kojih poštivanje ljudskih prava zauzima najznačajnije mjesto, ubrzo mijenja i odnose vlasti prema građanima, a pojava principa *javnost ima pravo znati* (engl. *right to know*) utječe na ubrzano donošenje zakona o slobodi informiranja poznatih kao FOI zakoni.

Može se konstatirati da je najznačajniji cilj koji se postiže jamčenjem ovog prava građanima - mogućnost da budu obaviješteni o svim važnim javnim pitanjima u društvu, čime se postiže i viša razina informiranosti građana za njihovo kritičko promišljanje u donošenju odgovornih životnih odluka. U zemljama tranzicijske demokracije kakva je Republika Srbija – ovo pravo je od suštinskog značaja za preobrazbu čitavog društva iz jednog zatvorenog u otvoren, te uređen sustav za sve građane.

Nijedna vlast ne voli omogućiti građanima potpun uvid u svoj rad, posebno ne uvid u procese odlučivanja. Držanje javnosti u "neznanju", odnosno neobaviještene o aktivnostima koje vlast poduzima, poznato je kroz povijest i predstavlja temelj svake diktature, zatvorenog, netransparentnog i neprogresivnog društva. U takvim zajednicama, najkraće, dobro je uvijek samo pripadnicima vlasti, odnosno pojedincima koji su s vlašću interesno povezani. Iako je takvih režima u 21. stoljeću u svijetu sve manje, a demokracija kao najprihvatljiviji oblik vladavine sve prisutnija, i najotvorenije vlade svijeta i danas se trude sačuvati svoj način upravljanja "daleko od očiju javnosti". Jedan od eklatantnih primjera koji potkrepljuje ovu tvrdnju predstavlja slučaj nedostavljanja *Ugovora o upravljanju Željezom Smederevo* u Srbiji zaključenog s Kompanijom "HPK inženjering". Naime, tijekom 2014. godine organizacija

Transparentnost Srbija,¹¹⁵ uputila je Ministarstvu gospodarstva Srbije zahtjev za slobodan pristup informacijama od javnog značaja, te tražila ugovor kako bi ga predstavila javnosti. Ministarstvo nije postupilo u zakonom propisanom roku od 15 dana, već je obavijestilo tražitelja da će mu ugovor dostaviti u produženom roku od 40 dana, iako ovakvo produženje rokova Zakon uopće ne poznaje. No, ni istekom tog roka Ministarstvo tražitelju nije dostavilo ništa, dapače ni poslije postupka po žalbi u kojem je Povjerenik za informiranje zatražio spomenuti ugovor. Nije to učinilo čak ni nakon ponovljenog upozorenja Povjerenika, *što je postupak apsolutno bez presedana u dosadašnjoj praksi primjene Zakona*.¹¹⁶ Ni preporuka Pučkog pravobranitelja nije pomogla da Ministarstvo postupi po Zakonu, te dostavi traženi dokument javnosti, iako je očigledno riječ o javnom službenom dokumentu. Ministarstvo je također platilo i dvije kazne koje mu je izrekao Povjerenik iz javnog proračuna (novcem građana). S druge strane, inozemni partner koji upravlja državnom tvrtkom i Vlada "pravdali" su gubitke Željezare pred javnošću, dok građani – kako zaključuje *Transparentnost Srbija* nisu znali koliko košta angažiranje stranaca u upravljanju, *tko će te kako pokriti gubitke*.¹¹⁷ Ovaj primjer ilustrira s jedne strane flagrantno kršenje Zakona, ali ujedno govori o svjesnoj namjeri državnog tijela javne vlasti da sakrije svoje odluke i postupanje od javnosti, što, razumije se, samo dodatno otvara prostor sumnji u njihovu zakonitost.

Prateći povijest razvoja ljudskih prava, koja su utjecala na izdvajanje prava na slobodan pristup informacijama kao zasebnog – jedinstven je stav u pravnoj teoriji da je ono izvedeno prvenstveno iz prava na slobodu izražavanja, a prema D. Milenkoviću i iz prava na privatni i obiteljski život, te prava na pravedno suđenje. Kako je sloboda izražavanja sadržana u najznačajnijim međunarodnim odnosno regionalnim dokumentima ovdje donosimo njihov kraći pregled. Ljudska prava i slobode temeljne su vrijednosti na kojima danas počivaju suvremena demokratska društva. Ona se u pravnoj literaturi obično određuju kao *skup prava i sloboda koja*

¹¹⁵ Odjel poznate svjetske organizacije *Transparency International*

¹¹⁶ Šabić o ugovoru o upravljanju Željezarem. Dostupno na:

<http://www.transparentnost.org.rs/index.php/sr/aktivnosti-2/pod-lupom/7682-sabic-o-ugovoru-o-upravljanju-zelezarom> (29.2.2016).

¹¹⁷ *Tajni ugovor*. Dostupno na: <http://www.transparentnost.org.rs/index.php/sr/aktivnosti-2/pod-lupom/8193-pamtimo-najave> (29.2.2016)

pripadaju svim ljudima.¹¹⁸ Koncept ljudskih prava se još od antičkih filozofa zasniva na principima jednakosti, ljudskom dostojanstvu i međusobnoj odgovornosti.

O pojmu, sustavu i značaju ljudskih prava kako za čovjeka kao pojedinca, tako i za svako demokratsko društvo - govori znatan broj raznovrsnih dokumenata, te filozofsko - pravna misao u svijetu. Opći je stav da je "proces normativnog potvrđivanja dostojanstva čovjeka" star oko 4000 godina, te da povijest ljudskih prava ima svoju autentičnu genezu i razvoj stoljećima unazad. Na ovo upućuju sačuvani primjerci *Hamurabijevog zakonika* (Codex Hammurabi) iz 17. – 18. stoljeća pr. n. e. koji je regulirao pitanja ženskih odnosno muških prava, dječjih prava te prava robova. No, najvažniji povijesni dokumenti ljudskih prava koji sadrže pravo na slobodu izražavanja iz koga se izdvaja pravo na slobodan pristup informacijama kronološki promatrano u pravnoj teoriji su:

Najvažniji povijesni dokumenti ljudskih prava

<i>Bill of Rights (Povelja o pravima)</i>	<i>1689. godine</i>
<i>Francuska deklaracija o pravima čovjeka i građanina</i>	<i>1789. godine</i>
<i>Opća Deklaracija o ljudskim pravima</i>	<i>1948. godine</i>
<i>Europska konvencija za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda</i>	<i>1950. godine</i>
<i>Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima</i>	<i>1966. godine</i>
<i>Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima</i>	<i>1966. godine</i>
<i>Američka konvencija o ljudskim pravima</i>	<i>1969. godine</i>

Počevši od *Francuske deklaracije o pravima čovjeka i građana* iz 1789. godine, kao jednog od najstarijih dokumenata koji sadrži odredbe o slobodi izražavanja, krajem 20. i početkom 21. stoljeća preko 100 država svijeta donosi svoje zakone o slobodi pristupa informacijama od javnog značaja. Pravna osnova za donošenje ovih zakona sadržan je u ključnim međunarodnim aktima o ljudskim pravima koje smo spomenuli, te novijim pravnim

¹¹⁸ Gajin, S. *Ljudska prava: pravno-sistemska okvir*. Beograd : Pravni fakultet Univerziteta Union, 2012.

aktima koji se tiču eksplicitno pristupa službenim dokumentima koje također donosi ovaj odjeljak.

Francuska deklaracija, naime ističe pravo svakog pojedinog građanina da ima pravo tražiti od svakog javnog službenika polaganje računa o načinu trošenja javnih sredstava.

Usvojena na Generalnoj skupštini UN-a, 10. prosinca 1948. godine, *Opća deklaracija o ljudskim pravima* predstavlja jedan od najvažnijih međunarodnih dokumenata i temeljno je polazište mnogih drugih dokumenata iz područja ljudskih prava nastalih u 20. stoljeću. Deklaracija u članu 19. navodi kako svatko *ima pravo na slobodu mišljenja i izražavanja. To pravo obuhvaća slobodu zadržavanja mišljenja bez vanjskih pritiska te slobodu traženja, primanja i širenja informacija i ideja putem bilo kojeg sredstva javnog priopćavanja i bez obzira na granice*.¹¹⁹

I član 19. *Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima*¹²⁰ u točki 2 ima sličnu formulaciju: *Svatko ima pravo na slobodu izražavanja. To pravo obuhvaća slobodu traženja, primanja i širenja informacija i ideja svake vrste, usmeno, pismeno, tiskom ili umjetničkim oblikom, ili kojim drugim sredstvom prema svom osobnom izboru i bez obzira na granice.*

Američka konvencija o ljudskim pravima iz 1969. godine u čl.13 (engl.*Freedom of Thought and Expression*) također regulira slobodu izražavanja kroz jamčenje prava na traženje, primanje i prenošenje informacija.¹²¹

*Europska Konvencija za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda*¹²² (donesena u Rimu 1950. godine u čl. 10. navodi da *svatko ima pravo na slobodu izražavanja. To pravo obuhvaća*

¹¹⁹ *Opća deklaracija o ljudskim pravima*: usvojena i proglašena na Općoj skupštini Ujedinjenih naroda 10. prosinca 1948: rezolucija broj 217 (III). [citirano: 2014-23-08]. Dostupno na: <http://www.ffzg.unizg.hr/hre-edc/Deklaracijaljlp.pdf>

¹²⁰ Usvojen rezolucijom Generalne skupštine UN 2200 A (XXI) od 16. decembra 1966. Dostupno na: https://pravosudje.gov.hr/UserDocsImages/dokumenti/Pravo%20na%20pristup%20informacijama/Zakoni%20i%20ostali%20propisi/UN%20konvencije/Medjunarodni_pakt_o_gradjanskim_i_politickim_pravima_HR.pdf (17.4.2015.)

¹²¹ *American Convention of human rights*. Dostupno na: http://www.oas.org/dil/treaties_B-32_American_Convention_on_Human_Rights.htm (22.8.2015). (engl. *This right includes freedom to seek, receive, and impart information and ideas of all kinds.*)

¹²² *Europska Konvencija za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda*. Dostupno na: [http://www.zakon.hr/z/364/\(Europska\)-Konvencija-za-za%C5%A1titu-ljudskih-prava-i-temeljnih-sloboda](http://www.zakon.hr/z/364/(Europska)-Konvencija-za-za%C5%A1titu-ljudskih-prava-i-temeljnih-sloboda)

slobodu mišljenja i slobodu primanja i širenja informacija i ideja bez miješanja javne vlasti i bez obzira na granice.

Značajno je spomenuti da i *Konvencija o pristupu informacijama, sudjelovanju javnosti u odlučivanju i pristupu pravosuđu u pitanjima okoliša*,¹²³ iz Aarhusa 1998. sadrži pristup informacijama u kontekstu zaštite okoliša.

Vijeće Europske unije usvojilo je *Smjernice o slobodi izražavanja online i offline* tijekom sastanka u Bruxellesu, svibnja 2014,¹²⁴ kojim navodi kako pravo na slobodu izražavanja obuhvaća slobodu traženja i dobivanja informacija, ističući ovo ključnom komponentom demokratskog upravljanja, značajnom za promicanje participativnog odlučivanja. Osigurati pristup informacijama važno je za promicanje pravde te se njegova ograničenja moraju strogo propisati u domaćem zakonodavstvu.

Alen Rajko navodi kako pravo na pristup informacijama i pravo na slobodu izražavanja imaju *djelomice »preklapajući«* sadržaj. Osim toga, pristup informacijama *ponekad je preduvjet za ostvarivanje elemenata prava na slobodu izražavanja...Pravo na pristup informacijama upravljeno je i na transparentnost, odzivnost i legitimitet djelovanja javne vlasti, kao i na kontrolu nad njom.*¹²⁵

Kada je riječ o međunarodnim dokumentima koji eksplicitno uređuju pravo na slobodan pristup informacijama, Povjerenica za informiranje Republike Hrvatske, Anamarija Musa u svom radu o ovom pravu¹²⁶ navodi da su tijela Europe usvojila nekoliko važnih dokumenata o pristupu informacijama: Preporuke Vijeća ministara država članica iz 1981. godine o pristupu informacijama u posjedu tijela javne vlasti i Preporuku Rec 2002. o pristupu službenim

¹²³ NN – MU 4/2008. Narodne novine.

¹²⁴ *EU Human Rights Guidelines on Freedom of Expression Online and Offline*. Dostupno na: http://eeas.europa.eu/delegations/documents/eu_human_rights_guidelines_on_freedom_of_expression_online_and_offline_en.pdf (09.11.2015)

¹²⁵ Rajko, A. *Implikacije uvrštavanja prava na pristup informacijama javnog sektora u Ustav Republike Hrvatske* // Hrvatska javna uprava, god. 10. (2010.), br. 3., str. 629–649. Dostupno na: file:///C:/Users/Dell/Downloads/2010_3_01_Rajko.pdf (2.09.2015.)

¹²⁶ Musa, A. *Pravni i institucionalni aspekti prava na pristup informacijama i transparentnosti u Republici Hrvatskoj*. Dostupno na: [https://www.pravo.unizg.hr/_download/repository/A_Musa_2014_Pravni_i_institucionalni_aspekti_prava_na_pristup_informacijama_Projekt_PF_\(2\).pdf](https://www.pravo.unizg.hr/_download/repository/A_Musa_2014_Pravni_i_institucionalni_aspekti_prava_na_pristup_informacijama_Projekt_PF_(2).pdf) (16.11.2015)

dokumentima, te preporuke iz 2008. godine. Značajno je spomenuti i Deklaraciju Vijeća ministara Europskog vijeća o slobodi izražavanja i informiranja iz 1982. godine.

Značajan međunarodni akt za regulaciju prava na pristup informacijama predstavlja i *Atlantska deklaracija za unaprijeđenje prava na pristup informacijama* iz 2008. kojom se navodi suglasnost međunarodnih tijela, vlada, organizacija civilnog sektora, te privatnog sektora u povodu prava na pristup informacijama.

Nedvojbeno najvažniji međunarodni akt je *Europska konvencija o pristupu službenim dokumentima* iz 2009,¹²⁷ kao prvi međunarodni dokument o pravu na pristup informacijama kao obavezujući pravni akt.¹²⁸ Već u početnim odredbama (čl.1-10) *Konvencija* donosi 10 utvrđenih principa prava na pristup informacijama koji države – potpisnice potom trebaju razraditi u svojim aktima. Riječ je o sljedećim principima:

Prvi princip	Nedvojbeno definirati institute: "javna vlasti " i "službeni dokument "
Drugi princip	Svatko ima pravo na pristup službenim dokumentima bez diskriminacije
Treći princip	Ograničenja pristupa moraju biti jasno precizirana Zakonom
Četvrti princip	Podnositelj zahtijeva nije dužan obrazlagati razloge zbog kojih traži informaciju
Peti princip	Procedura pristupa mora biti jasna i efikasna, te kratkih rokova
Šesti princip	Pristup se omogućuje tako da on bude najbolji po podnositelja zahtjeva
Sedmi princip	Troškovi izdavanja kopija dokumenata su realni; uvid u originale - besplatan
Osmi princip	Pravni lijek za slučaj odbijanja pristupa informacijama mora biti predviđen
Deveti princip	Obavještava se javnost o njezinom pravu na pristup, te obučavaju službenici
Deseti princip	Tijela javne vlasti moraju svoje dokumente učiniti transparentnim

¹²⁷ Vijeće Europe *Konvencija o pristupu zvaničnim dokumentima (205)*. (*Council of Europe Convention on Access to Official Documents*, CETS, No.: 205) Dostupno u prijevodu na srpski jezik:

http://paketpomociocd.bos.rs/uploads/library/1400153089_seopristupuzvanicnimdoklat.pdf (3.10.2015)

¹²⁸ Prva na svijetu Konvencija o pravu na pristup službenim dokumentima usvojena je pred Vijećem Europe 27. studenog 2008. godine. Prema:

<http://gong.hr/media/uploads/dokumenti/Razno/KonvencijaVijeaEuropeopravnunapristupslubenimdokumentima.pdf> (21.10.2015.)

U članku 2. *Konvencije* označenom kao pravo na pristup službenim dokumentima stoji da će *svaka strana jamčiti pravo svatkoj, bez diskriminacije po bilo kom osnovu, da imaju pristup, na zahtjev, zvaničnim dokumentima u posjedu tijela javne vlasti*. Budući otvorena za potpisivanje,¹²⁹ ona postaje u pravnom smislu obavezujućom za državu upravu činom potpisivanja i ratifikacije.

Pod pojmom "javne vlasti" *Konvencija* podrazumijeva vladu, javnu upravu na nacionalnoj, regionalnoj odnosno lokalnoj razini, zakonodavna tijela, sudsku vlast te fizičke i pravne osobe kojima je povjereno vršenje upravnih javnih ovlaštenja. Pojam "službeni dokument" *Konvencijom* označava *sve informacije u bilo kojem vidu sačinjene ili primljene i u posjedu tijela javne vlasti*.

Konvencija donosi argumentaciju na temelju koje se obraća državama, svojim budućim potpisnicama te navodi značaj transparentnosti javnih vlasti u pluralističkom, demokratskom društvu; činjenicu da ostvarivanje prava na pristup službenim dokumentima najprije pruža izvor informacija za javnost; pomaže javnosti formirati mišljenje o stanju društva i javne vlasti; potiče integritet, učinkovitost, djelotvornost i odgovornost državnih tijela, tako pomažući potvrđivanju svoje legitimnosti. Svi službeni dokumenti u principu su javni – navodi *Konvencija*, a može se uskratiti samo predmet zaštite drugih prava i legitimnih interesa, te navodi razloge za ograničenja pristupu poput nacionalne sigurnosti i sl.

Europska unija usvojila je *Uredbu o pristupu javnosti službenim dokumentima Evropskog parlamenta, Vijeća i Europske komisije* koja postavlja standarde za pružanje javnih informacija i moguća ograničenja.¹³⁰ Za slobodan pristup informacijama značajna je i Direktiva 2013/37/EU Evropskog parlamenta i Vijeća od 26. juna 2013. o izmenama i dopunama Direktive 2003/98/EZ o ponovnoj uporabi informacija iz javnog sektora.

Kako sloboda izražavanja sadržana u navedenim dokumentima obuhvaća i "informaciju" – D.Milenković ukazuje da sloboda izražavanja u Europskoj konvenciji podrazumijeva pravo svakoga na *širenje i primanje* informacija u društvu, a da u Općoj deklaraciji UN-a te Međunarodnom paktu o građanskim i političkim pravima kao i Američkoj konvenciji - ono obuhvaća i pravo *traženja* informacija. On potom zaključuje kako je pravo na

¹²⁹ Potpisivanje je otvoreno juna 2009 na 29.Konferenciji u Norveškoj

¹³⁰ Citirano prema A.Musa. Naved.djelo. *Regulation (EC) No 1049/2001 Regarding Public Access to European Parliament, Council and Commission documents OJ L 145, 31.5.2001.*

traženje informacija s pravom primanja i širenja od ključnog značaja za pravo na pristup informacijama u smislu u kojem ovo pravo danas poznajemo.¹³¹

Jedna od najznačajnijih civilnih udruga u ovoj domeni u svijetu "Article 19" na svojim mrežnim stranicama donosi 9 načela za izradu zakona o slobodi informacija pod nazivom: Javnost ima pravo znati (*The Public's Right To Know: Principles on Freedom of Information Legislation*).¹³² Ova načela predstavljaju temelj na kojem bi morao počivati svaki zakon o pravu na pristup informacijama. Ona su utemeljena na principima Ujedinjenih naroda, standardima međunarodnoga i regionalnog prava, na usvojenim nacionalnim FOI zakonima te dobroj praksi u provođenju postojećih zakona.

Taksativno navedena načela prema A.Rajko: *Implikacije uvrštavanja prava na pristup informacijama javnog sektora u Ustav Republike Hrvatske*,¹³³

- 1) maksimalna otvorenost;
- 2) dužnost objavljivanja ključnih informacija;
- 3) aktivno promoviranje otvorene vlasti;
- 4) ograničenja pristupa moraju biti »usko« normirana te podložna striktnim testovima štetnih posljedica i javnog interesa;
- 5) olakšavanje pristupa – zahtjevi za pristupom informacijama trebaju biti obrađeni brzo i pravično, uz neovisnost preispitivanja zahtjeva za pristupom;
- 6) građani ne smiju biti odvracani od podnošenja zahtjeva pretjeranim troškovima pristupa;
- 7) sastanci javnih tijela trebaju biti otvoreni;
- 8) zakoni koji nisu usklađeni s načelom maksimalne otvorenosti trebaju biti izmijenjeni ili ukinuti;
- 9) zaštita »zviždača« – osoba koje objavljuju informacije o nepravilnostima.

Pravo na slobodan pristup informacijama može se promatrati evolutivno kroz faze razvoja. Naime, Tamara Horvat navodi u svom radu o službenim informacijskim izvorima,¹³⁴ faze razvoja ovog prava te ih označava kao: *proceduralnu transparentnost* (pravo zainteresirane

¹³¹ Milenković, D. Naved. djelo.

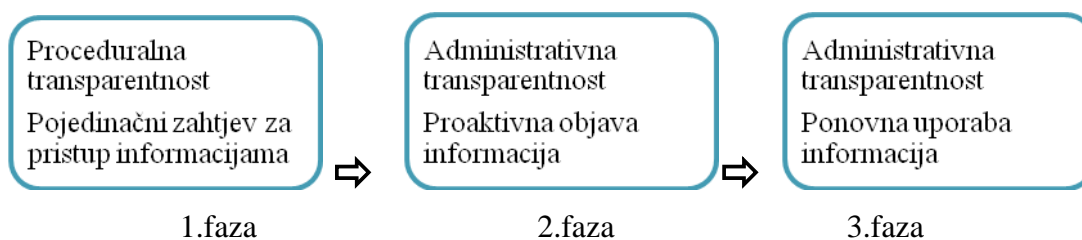
¹³² Article 19. Dostupno na: <https://www.article19.org/pages/en/freedom-of-information-more.html>

¹³³ Načela su navedena prema A.Rajko. Naved. djelo, str. 634.

¹³⁴ Horvat, T. *Službeni informacijski izvori u kontekstu e-demokracije*. Naved. djelo.

strane da, u okviru administrativnog postupka, ima pristup dokumentima koje se nalaze u posjedu tijela javne vlasti - reaktivna objava informacija). Sljedeće jest pravo javnosti na neograničen pristup službenim dokumentima - *administrativna transparentnost* (tijela proaktivno objavljuju službene informacije i prije nego zaprime pojedinačni zahtjev). Kao posljedica daljnje evolucije prava postignut je princip *ponovne uporabe informacija* (kao novi načini pristupa informacijama i dalje kroz administrativnu transparentnost). T.Horvat ove faze razvoja prava prikazuje shematski:

Faze evolucije prava na informacije prema T.Horvat
Službeni informacijski izvori u kontekstu e-demokracije

Princip *ponovne uporabe informacija* temelji se na Direktivi 2003/98/EC,¹³⁵ koja uvodi nove načine pretrage i pristupa informacijama. Naime, *tijela javne vlasti u sklopu svoje djelatnosti i obveza prema osnivaču prikupljaju, izrađuju, objavljuju i daju na korištenje velik broj službenih informacija koje ako se upotrijebe u neke druge, nove svrhe, za potrebe izvan tijela javne vlasti, predstavljaju njihovu ponovnu uporabu.*¹³⁶ Direktiva označuje ponovnu uporabu kao *uporabu dokumenata u posjedu tijela javnog vlasti od strane osoba ili pravnih subjekata za komercijalne i nekomercijalne namjene drukčije od početne namjene unutar javne zadaće za koju su dokumenti bili izrađeni.*¹³⁷ T.Horvat pojašnjava da razmjena dokumenata među tijelima javnog sektora ne predstavlja ponovnu uporabu. Ovom Direktivom Europska unija dodaje novu vrijednost službenim informacijama te objava informacija u posjedu tijela javne vlasti postaje temeljni instrument proširenja prava na znanje.

Ideja da se ponovna uporaba informacija uvede u pravne sustave država dobiva svoje opravdanje i kroz kontekst novih tehnologija pri čemu je on line dostupnost brojnim službenim

¹³⁵ Directive 2003/98/EC of the European Parliament and of the Council of 17 November 2003 on the re-use of public sector information. // Official Journal of the European Union, L 345/90. Citirano prema Horvat, T.

¹³⁶ Horvat, T. *Službeni informacijski izvori u kontekstu e-demokracije* Naved.djelo.

¹³⁷ Ibid

dokumentima znatno olakšana. S obzirom da se ICT alati u svijetu razvijaju gotovo dramatičnom brzinom, može se pretpostaviti da će lakše i efikasnije pristupanje dokumentima, njihovo preuzimanje, širenje, te korištenje na novi način znatno olakšati i ubrzati informiranost odnosno pristup znanju. Važno je naime, da se informacije objavljuju *u strojno čitljivom obliku, u otvorenom formatu i u skladu sa otvorenim standardom.*¹³⁸ Ključno za koncept ponovne uporabe informacija jest kako navodi A.Musa da *pozadinu koncepta čini ideja da je vlasništvo nad informacijama javnog sektora zajedničko vlasništvo svih građana, te da inovativno korištenje tih podataka treba biti omogućeno čitavom društvu, u svrhu stvaranja dodane vrijednosti.*¹³⁹

U pravnom sustavu Republike Srbije Ustav kao najviši pravni akt ne sadrži decidirano pravo na slobodan pristup informacijama, već je to pravo obuhvaćeno pravom na obaviještenost (čl.46.).¹⁴⁰ Kako je srpski Zakon donesen 2004. godine, i to zahvaljujući velikom pritisku nevladinog sektora na vlast tijekom 2003. godine - a novi Ustav donijet 2006. - bilo je neophodno usuglasiti Zakon sa Ustavom, ali i usaglasiti zahtjeve prakse u dvogodišnjoj primjeni samog Zakona. Pojedini pravni stručnjaci i teoretičari "zamjeraju" Ustavu koji, iako donesen poslije Zakona - ne sadrži eksplicitno pravo građana na pristup "informacijama od javnog značaja" već se o njemu govori u sklopu prava na obaviještenost".¹⁴¹ Za razliku od srpskog, hrvatski Ustav iz 2010. godine (pročišćeni tekst) eksplicitno jamči pravo na pristup informacijama koje posjeduju tijela javne vlasti.¹⁴²

¹³⁸ Musa, A.Bevandić D. *Pristup informacijama i ponovna uporaba informacija javnog sektora – trendovi u zakonodavstvu i praksi s posebnim osvrtom na knjižnice // Slobodan pristup informacijama: 15.okrugli stol: zbornik radova / uredila Davorka Pšenica. Zagreb: Hrvatsko knjižničarsko društvo, 2015.*

¹³⁹ Ibid, str. 35.

¹⁴⁰ Ustav Republike Srbije, čl. 46: *Jemči se sloboda mišljenja i izražavanja, kao i sloboda da se govorom, pisanjem, slikom ili na drugi način traže, primaju i šire obavještenja i ideje. Sloboda izražavanja može se zakonom ograničiti, ako je to neophodno radi zaštite prava i ugleda drugih, čuvanja autoriteta i nepristrasnosti suda i zaštite javnog zdravlja, morala demokratskog društva i nacionalne bezbednosti Republike Srbije. Dostupno na: http://www.srbija.gov.rs/cinjenice_o_srbiji/ustav_odredbe.php?id=102 (2.8.2015.)*

¹⁴¹ *Jemči se sloboda mišljenja i izražavanja, kao i sloboda da se govorom, pisanjem, slikom ili na drugi način, traže, primaju i šire obavještenja i ideje - čl.46 Ustava Republike Srbije, 2006.*
http://www.sllistbeograd.rs/documents/ustav_republike_srbije_lat.pdf (21.08.2011)

¹⁴² *Jamči se pravo na pristup informacijama koje posjeduju tijela javne vlasti - čl.38.st.2. Ustava Republike Hrvatske, 2010.*

Zakon o slobodnom pristupu informacijama od javnog značaja je sljedeći pravni akt u hijerarhiji pravnih propisa koji konkretnije uređuje pitanja ostvarivanja ovog prava, te ustanovljava instituciju *Povjerenika za informacije od javnog značaja*, kao samostalno i neovisno državno tijelo u Srbiji. O ovoj, pozitivno pravnoj regulaciji prava na slobodan pristup informacijama od javnog značaja - govori se u posljednjem odjeljku ovog poglavlja.

3.3. O FOI legislativi u svijetu

Engleski *Freedom of information legislative* je sintagma koja se najčešće kao skraćenica (FOI legislative; FOI laws) kako u literaturi, tako i u praksi koristi za zakone o slobodnom pristupu informacijama odnosno zakone koji reguliraju ovo pravo

FOI zakonodavstvo u svijetu ima svoju specifičnu povijesnu genezu budući da je trebalo proći točno 200 godina od prvog ikada donesenog zakona koji se tiče slobode informacija do sljedećeg Zakona SAD-a 1966. godine. Naime, pravo na slobodan pristup informacijama prvi put je regulirao švedski zakon (*Tryckfrihetsförordning*) koji je donijet 2. prosinca 1766. godine, tako što je građanima priznato pravo na "pisanje i tisak" (eng. *Freedom of Writing and of the Press*). Zaslužan za usvajanje ovog Zakona bio je finski svećenik i član švedskog parlamenta Anders Chydenius. On se snažno zalagao za slobodu tiska, te pristup vladinim dokumentima¹⁴³, a istodobno se borio protiv svake tajnosti u postupanju švedske vlade, smatrajući kako se njezini pisani akti moraju objelodaniti javnosti. Kao glavni povod usvajanja ovog zakona navodi se činjenica da su porezni obveznici imali pravo znati na što kralj i država troše njihov novac. Ovim zakonom je ukinuta i politička cenzura, te se on uistinu smatra ključnim pravnim aktom u razvoju načela slobode izražavanja, te slobode medija,¹⁴⁴. Prije američkog Zakona, Finska je 1951. godine donijela svoj Zakon o otvorenim aktivnostima vlade - *Act on the openness of government activities*,¹⁴⁵ ali su stručnjaci u ovoj domeni u svijetu uglavnom suglasni da je prvi

¹⁴³ The World's First Freedom of Information Act: Anders Chydenius' Legacy. Dostupno na: http://www.chydenius.net/pdf/worlds_first_foia.pdf (2.04.2015)

¹⁴⁴ U ovoj 2016. godini ravno je 250 godina od donošenja ovog Zakona. Fondacija sa imenom Anders Chydenius obilježila je i obljetnicu 240 godina kojim je povodom objavila zbornik radova pod nazivom *The World's First Freedom of Information Act: Anders Chydenius' Legacy*.

¹⁴⁵ *Act on the openness of government activities*, donesen 1951. Izmjene i dopune 2009.

sljedeći zakon poslije spomenutog švedskog – Zakon SAD-a donesen 1966. godine - *Freedom of information act*,¹⁴⁶ s obzirom da se njime jasno regulira pravo na slobodan pristup informacijama. Zanimljivo je kako SAD ovaj zakon označava sintagmom "Vlada na sunčevoj svjetlosti". Američki zakon se spominje i kao osnova za donošenje svih kasnijih zakona u svijetu. Finska je svoj prvi Zakon iz 1951. izmijenila 2007. godine.

Povijest slobodnog pristupa informacijama predstavlja istodobno i povijest jačanja demokracije u državama širom svijeta. Činjenica je da pitanje transparentnosti i otvorenosti javne vlasti koju omogućava pristup službenim dokumentima - nije izgubilo gotovo ništa od svog značaja za proteklih 250 godina. U posljednja dva i po desetljeća sve veći broj država donosi svoje FOI zakone. Stoga pojedini stručnjaci s pravom ističu kako se proces donošenja FOI zakona može nazvati pravom "eksplozijom" čemu svjedoči 92 od ukupno 104 zakona,¹⁴⁷ usvojena samo od 1990. godine do 2015. godine. Drugim riječima ukupan broj ikada donesenih FOI zakona, zajedno s prvim iz 1766. do ožujka 2015. godine iznosi 104 i oni su donijeti na federalnoj odnosno nacionalnoj razini. Vidljivo je kako je ova dinamika odnosno "eksplozija" donošenja FOI zakona u svijetu rezultat i opredjeljenja svjetske odnosno europske politike izražene u gore navedenim pravnim aktima koji uređuju slobodu informacija. No i tvrdnja A.Horvat da Ujedinjeni narodi potiču usvajanje ovih zakona zato što iz prava na traženje, primanje i prenošenje informacija *proizlazi i dužnost država da dopuste pristup informacijama u svojem posjedu*.¹⁴⁸

Države - bivše članice jugoslavenske federacije također su donijele svoje zakone o pravu na slobodan pristup informacijama i to u razdoblju od 2000. do 2006. godine, s tim što su ih neke kasnije mijenjale i dopunjavale.¹⁴⁹

Vrlo je značajna uloga brojnih svjetskih, te regionalnih i nacionalnih civilnih udruga koje se paralelno s vladinim tijelima, često mnogo dinamičnije i rezolutnije od njih bave ovim pravom

¹⁴⁶ *Freedom of information act*, donesen 1966. Izmjene i dopune 1967. i 2007.

¹⁴⁷ List of Countries with Access to Information (ATI). Dostupno na:

<http://www.right2info.org/resources/publications/laws-1/104-countries-with-ati-provisions>

¹⁴⁸ A.Horvat, D.Živković. Naved.djelo, str 11.

¹⁴⁹ Bosna i Hercegovina 2000; Slovenija 2003 i 2005; Hrvatska 2003, 2013, 2015; Srbija 2004, 2007, 2009 i 2010; Crna Gora 2005 ; Makedonija 2006, sa dopunama i izmenama 2008.

i njegovim promicanjem u javnosti. Na mrežnom mjestu *Right2INFO.org*,¹⁵⁰ na primjer, mogu se naći brojni relevantni i korisni podaci o pravu na pristup informacijama širom svijeta, a na stranici *Global Right to Information Rating* nalazi se popis država koje donose svoje FOI zakone, te njihovo rangiranje.¹⁵¹ Od nacionalnih udruga poseban doprinos promicanju ovog prava, te aktivnu ulogu u iniciranju donošenja FOI zakona pružilo je Hrvatsko knjižničarsko društvo (HKD). U kampanji "Javnost ima pravo znati", u kojoj je učestvovalo 18 nevladinih udruga, jedan od osnivača i aktivnih učesnika ove "koalicije",¹⁵² – bio je i HKD. Ova činjenica značajno govori o izraženoj svijesti hrvatskih knjižničara koji su sudjelovanjem u spomenutoj kampanji pokazali da shvaćaju prirodu i važnost slobode informacija za građane, te kako vide svoju ulogu u pomaganju ostvarivanja ove slobode. Za razliku od hrvatskih, knjižničari Srbije nisu posredstvom svoje profesionalne udruge, a niti pojedinačno, imali ulogu u akcijama nevladinog sektora istih ciljeva kakav je bio slučaj u Republici Hrvatskoj.

Danas je gotovo od presudne važnosti pravovremena i točna informiranost građana, te kontinuirano promicanje i potpora građanskih prava u društvu od strane svih subjekata. Prema A.Horvat porast interesiranja za zakonsko uređenje prava na pristup informacijama rezultat je i shvaćanja *da novine i drugi komunikacijski mediji i nisu uvijek nepristrani prenositelji informacija*.¹⁵³

Paul Sturges u radu *Korupcija, transparentnost i uloga knjižnica*,¹⁵⁴ s pravom tvrdi da se može dokazati da su temelj otvorene vlade zakoni o slobodi informacija, posebno jer su oni *ukinuli tajnovitost vladajućih i nemarnost u vođenju dokumentacije službenih tijela*.¹⁵⁵

¹⁵⁰ *Right2INFO.org*. Dostupno na: <http://www.right2info.org/laws/constitutional-provisions-laws-and-regulations> (26.8.2014.)

¹⁵¹ *Global Right to Information Rating*. Dostupno na: <http://www.rti-rating.org/country-data> (18.12.2015)

¹⁵² Horvat, A. The other side of free access of information: librarians' awareness: summary http://www.debibliotheken.nl/fileadmin/documenten/pdf_oranje/pdf_dienstverlening/privacy_lezing_Horvat.pdf (11.08.2011)

¹⁵³ Horvat, A.; Živković. Navjed.djelo, str.11

¹⁵⁴ Sturges, P. *Korupcija, transparentnost i uloga knjižnica* // Profesionalna etika knjižničara i društvene etičke norme / uredili Alemka Belan - Simić, Marija Šapro-Ficović. Zagreb: Hrvatsko knjižničarsko društvo, 2007. str.59

¹⁵⁵ Ibid, str.59.

Unatoč svim pozitivnim odlikama FOI legislative, ostaju, razumije se, otvorene dileme je li ona doista u svim državama koje su je usvojile jamstvo transparentnosti rada tijela javnih vlasti, koja se navodi kao njihova ključna dobrobit?

Greg Michener¹⁵⁶ zaključuje da atribut "jak" ili "slab" FOI zakon ne može biti ozbiljna karakteristika za opisivanje te da je važan širi opus odgovora na to kako se on u svakoj državi ponaosob primjenjuje. Ovakvi bi rezultati bili relevantna osnova za odgovornije a time i prikladnije analize kvalitete FOI zakona. Spomenuto je da *Global Right to Information Rating* nudi on line listu FOI zakona u svijetu koju redovito ažurira. Istodobno ova organizacija rangira zakone u odnosu na to koliko je dobar zakonski okvir prema svojoj specifičnoj metodologiji. Zanimljivo je navesti da se već nekoliko godina unazad srpski zakon nalazi na prvom mjestu – kao zakon koji najbolje ispunjava postavljene kriterije (sa 135 od mogućih 150 bodova).¹⁵⁷

Nedvojbeno je da, s obzirom na zakonski okvir, Srbija može biti uzor, no, upitno je potvrđuje li kvaliteta u pravnom smislu doista i njegovu kvalitetu primjenom u praksi. Uvidom u godišnja izvješća Povjerenika za informiranje Srbije, imajući u vidu i njegove javne apele na tijela javne vlasti da se ponašaju transparentnije, da odgovore zakonskim obvezama i osiguraju pristup svojim dokumentima – vidljivo je kako problema u primjeni zakona s tog aspekta ima. I sam Povjerenik Srbije u svojim izvještajima, također ukazuje na nužnost unapređenja pravnog okvira te poručuje kako je usprkos činjenici da se Zakon Srbije temelji na visokim standardima – njegova dorada nužna zbog promjena nastalih u drugim područjima pravnog sustava i realnom životu, uključujući potrebe europskih integracija. Potrebno je Zakonom obuhvatiti određene subjekte koji sada nisu obveznici Zakona, a imaju ozbiljne javne ovlasti (javni bilježnici, notari, te izvršitelji). Istodobno traži proširenje ovlasti same institucije Povjerenika na podnošenje prekršajnih prijava, povećanje visine kazne kao i razinu proaktivnog objavljivanja informacija. Izmjene zakona su nužne i zbog potrebe usvajanja, odnosno transponiranja direktiva EU koje se odnose na ponovnu uporabu informacija i na pristup informacijama o životnom okolišu.

¹⁵⁶ Michener, G. *FOI Laws around the World*

¹⁵⁷ Global Right to Information Rating. Dostupno na: <http://www.rti-rating.org/> (13.01.2016). Ocjenjivanje se provodi kroz program koji usporedno procjenjuje snagu zakonskih okvira za pravo na informaciju u zakonima cijelog svijeta. U srcu metodologije za primjenjuje se 61 indikator. Za svaki indikator države dobivaju bodove unutar zadanog raspona rezultata (u većini slučajeva 0-2), ovisno o tome koliko je dobar zakonski okvir moguće je skupiti ukupno 150 bodova. Indikatori su podijeljeni u sedam različitih kategorija i to: pravo na pristup, djelokrug, procedura, iznimke i odbijanja, žalbe, sankcije i zaštita te poticajne mjere.

Drugim riječima tzv.opstrukcija primjene zakona s aspekta tijela javne vlasti u Srbiji potvrđuje njegovo eklatantno kršenje od strane moćnih javnih poduzeća, čak ponekad i samih ministarstava. *Zakone se ne testira glasnim čitanjem teksta na papiru nego njihovom provedbom u teškim i dvojbenim slučajevima* – ocjenjuje Josip Kregar.¹⁵⁸

Jasno je dakle, kako postojanje FOI zakona u pravnim sustavima ne znači istodobno da oni doista služe slobodnom pristupu informacijama. Brojne su razlike najprije između samih država. Njih 104 do ožujka 2015. godine, koje imaju FOI zakone, potpuno se razlikuju po svojim društveno – političkim, gospodarskim, povijesnim te kulturnim prilikama. Same zakone također, karakterizira njihova pravna različitost odnosno upitna je cjelovitost korpusa pitanja koja su njime uređena te mehanizmi za provođenje i konačno kaznene mjere za slučaj uskraćivanja pristupa informacijama. Nije manje važna ni procedura ostvarivanja samog prava: je li ona komplicirana ili nije, kakav je utjecaj u onim državama koje imaju složenije birokratske prepreke u ostvarivanju bilo kojih građanskih prava odnosno one koje očituje loša uprava (*maladministration*). Među ovim dilemama neki autori navode kako su prepreke političke prirode najvažnije. Političari nisu uvijek spremni pružiti punu podršku ovakvim rješenjima koja će moći zadirati u njihove konkretne aktivnosti i ponašanja. Pristup informacijama osigurava da svatko može tražiti i dobiti podatak o njihovoj imovini, visini plaće, nekim moguće sumnjivim ugovorima koje sklapaju s bankama, na primjer ili kako su nekom rođaku ili prijatelju učinili izvjesnu korist s pozicije vlasti. J. Kregar ističe kako je primjena zakona političko pitanje zato jer je preduvjet legitimnoga političkog poretka. *Ako se nezakonitost tolerira, čak ako se to smatra normalnim, to je opasna igra i poziv svakom da zakon ne poštuje ako je dovoljno moćan. Dobro je pitati o tome kako djeluju i zašto postoje državna tijela – to je pretpostavka odgovornosti dobre vlade.*¹⁵⁹

No, s druge strane, učinci FOI zakona su brojni i nedvojbeni od države do države. Ove učinke naravno nije lako generalizirati jer su zahvaljujući njihovoj primjeni u nekim državama ostvareni značajniji gospodarski rezultati, negdje je oslabljena do tada pretjerana policijska prizmotra, u nekoj državi je moguće povećana razina svijesti političara da FOI zakon znači kako

¹⁵⁸ Kregar, J. *Znanjem protiv korupcije: okolnosti, sadržaj, primjena i ograničenja Zakona o pravu na pristup informacijama.* // Profesionalna etika knjižničara i društvene etičke norme. 6. okrugli stol : zbornik radova / uredili Alemka Belan-Simić, Marija Šapro-Ficović. Zagreb: Hrvatsko knjižničarsko društvo, 2007. Str.64 – 72.

¹⁵⁹ Ibid, str.72.

su oni pod budnim okom javnosti te da se sužava koruptivni i neodgovorni ambijent njihovog djelovanja i slično. No, najvažnijim smatra se učinak prava za građane, kojima ono jamči širok opseg informacija na temelju kojih oni donose odgovorne odluke u svom životu, a koje nisu nužno političke prirode, već zadiru u sva područja života jednog društva.

U ostvarivanju prava na slobodan pristup informacijama te izgradnji i jačanju otvorenog, demokratskog društva moraju sudjelovati svi njegovi činitelji, posebno javne ustanove u koje spadaju knjižnice – budući su i same tijela javne vlasti. *Demokratski orijentirano političko vodstvo i demokratska svijest građanstva (opinio constitutionis) od ključnog su značenja za učvršćivanje i razvoj demokracije,*¹⁶⁰ – ističe Alen Rajko.

Svi FOI zakoni sadrže i odredbe kojima se reguliraju ograničenja ovog prava. Informacija se može uskratiti samo na temelju razloga koji je predviđen samim zakonom. Dakle, tijelo javne vlasti koje uskraćuje informaciju mora dokazati kako bi objavljivanje informacije moglo izazvati znatnu štetu javnom interesu, a razlozi koji se obično navode za uskraćivanje informacije jesu: nacionalna sigurnost i obrana, sprečavanje kriminalnih radnji, zaštita privatnosti i drugo.

3.4. Korupcija, transparentnost i knjižnice

Korupcija je pojava u društvu koja ugrožava osnovne principe demokracije, narušava povjerenje građana u državu i njezine institucije, u ostvarenje ljudskih prava, otežava socijalni i ekonomski razvoj. Brojne su definicije i pojmovna određenja fenomena *korupcije*,¹⁶¹ od kojih je ona koju daje Svjetska banka (zbog svoje jezgrovitosti) najčešće u uporabi označena kao *zlouporaba javnih ovlasti zarad osobne koristi*. S etičkog gledišta o korupciji se uglavnom govori kao moralnoj nečistoći, a dubok osjećaj nepravde koju izaziva kod građana – čini ih bespomoćnim, razočaranim, apatičnim. Stručnjaci koji se bave korupcijom suglasni su kako se korupcija javlja tamo gdje postoji: 1) mogućnost i 2) interes. Korupcija se prema P.Sturgesu

¹⁶⁰ Rajko, A. Naved.djelo, str. 639.

¹⁶¹ U pravnom sustavu Srbije korupciju definiše *Zakon o Agenciji za borbu protiv korupcije* kao „odnos koji se zasniva zloupotrebom službenog, odnosno društvenog položaja ili uticaja, u javnom ili privatnom sektoru, u cilju sticanja lične koristi ili koristi za drugoga”. *Sl.glasnik RS, br.. 97/08, 53/10, 66/11-VČ, 67/13-VČ I 8/15-VČ*

vjerovatno najčešće opisuje upotrebom riječi koje izražavaju nemar i prezir prema određenom procesu i svima koji u njemu učestvuju.¹⁶²

Društveno angažirani građani imaju svijest o tome što sve ima obilježja korupcije, koja su to društveno neprihvatljiva ponašanja koja nastaju koruptivnim radnjama ili u vezi s njima te koji su mehanizmi borbe protiv korupcije ili smanjenja rizika da do nje dođe. Istodobno takvi građani poštuju i djeluju na poboljšanju vrijednosnog sustava društva, imaju kritički odnos prema štetnim pojavama te spoznaju značaj društvenih etičkih normi. Stručnjaci iz područja korupcije zaključuju kako je razvijanje kulture otpora korupciji dugotrajan proces, no jedini pravi način je uspostaviti okruženje u kojem ljudi imaju *znanje, vještine i socijalnu moć* da joj se usprotive. Konvencija Ujedinjenih naroda protiv korupcije poziva države na aktivno promicanje uključivanje organizacija civilnog društva u borbu protiv korupcije.

Za društvo Srbije i njezine građane je značajna činjenica da europske integracije podrazumijevaju i odlučnu borbu s korupcijom koja je jedan od suštinskih generatora sveopće krize u zemlji, a njezini brojni pojavnici,¹⁶³ nanose nemjerljivu štetu društvu. Razumije se da se s korupcijom mora hvatati u koštac cijelo društvo čak i kada nije riječ o uvjetima za članstvo u EU. Srbija je još uvijek na listi zemalja svijeta sa znatnom percepcijom korupcije, a o njoj se u stručnoj javnosti kao o izrazito raširenoj i štetnoj pojavi ozbiljnije govori tek posljednjih 15 godina.¹⁶⁴

Za borbu protiv korupcije postoje brojni modeli i mehanizmi u svijetu. Najčešće se oni strukturiraju kroz međunarodni i domaći pravni okvir; institucionalni okvir; preventivne i

¹⁶² Стерџес, Пол (Sturges, P.) *Корупција, транспарентност и простор за информационо – комуникационе технологије* // Гласник Народне библиотеке Србије = The Herald of National Library of Serbia. Београд : Народна библиотека Србије, 2012. Стр. 9 – 20.

¹⁶³ Brojni autori suglasni su da su to imeđu ostalog: nezakonite transakcije; nenamjensko trošenje; krivotvorenje i pronevjera; zlouporaba ovlaštenja; nezasluženi novčani oproštaj ili olakšice; obmana i prijevara; podvaljivanje i varanje; izigravanje pravde; podmjetanje krivnje; parazitizam; podmićivanje; namještanje izbora; manipulacije prilikom donošenja propisa, trgovanje utjecajem; kronizam, nepotizam, protekcije...

¹⁶⁴ Do 2000. godine korupcija je bila zanemarljivo uočena pojava u Srbiji. Ovo neznanje (ili nojevsko zabijanje glave u pjesak) bilo je djelomično otklonjeno *frapantnim izvještajem*: „Indeks percepcije korupcije“ međunarodne nevladine organizacije *Transparency International* 1996. u kojem je Srbija imala drugo mjesto najkorumpiranijih država u svijetu (iza Nigerije!). Indeks korumpiranosti iznosio je nešto iznad 2. (Indeks se formira na skali 1 – 10, pri čemu je jedan najveća korupcija, a 10 najmanja). – citirano prema: Gredelj, S. *Stavovi zaposlenih na beogradskom univerzitetu o korupciji* // *Filozofija i društvo*, br.3 / 2007, str.237-238.

represivne antikorupcijske mjere; uvođenje neovisnih državnih tijela te policiju, tužiteljstvo i sudstvo. U ove mehanizme ubrajaju se i sami građani.

Za kontekst srpskog društva od značaja su *Principi*,¹⁶⁵ koje moraju uvažiti one države koje pristupaju EU poput Srbije. Među njima su donošenje nacionalne antikorupcijske strategije, jednake šanse za rad u javnim službama svim građanima, integritet, odgovornost i transparentnost javne uprave, donošenje etičkih kodeksa javnih službenika te propisa o zviždačima. Za Srbiju se može kratko zaključiti da je još uvijek u stanju sustavne korupcije usprkos ispunjenju pojedinih uvjeta. Usvojena je nacionalna strategija za borbu protiv korupcije te akcijski plan za njeno provođenje; usvojen je tzv. set antikorupcijskih zakona poput zakona o javnim nabavama, slobodnom pristupu informacijama od javnog značaja, financiranju političkih stranaka te zakona o pučkom pravobranitelju, antikoruptivnim tijelima i državnoj revizorskoj instituciji. No, unatoč ovim značajnim pomacima ostaje otvoreno pitanje je li primjena ovih zakona i dokumenata u praksi učinkovita za građane i društvo u cjelini, te mogu li i kako ove procese aktivno podupirati i javne knjižnice.

Direktna suprotstavljenost korupciji jest transparentnost koja se označava kao glavno sredstvo u borbi protiv nje. Sam termin transparentnost znači propustljivost, vidljivost, dostupnost javnosti. Ona se izravno vezuje za transparentnost vlasti odnosno otvorenog i vidljivog rada njezinih tijela u 21. stoljeću. *Možemo je vidjeti kao metaforu za sveobuhvatni koncept dostupnosti raznovrsnih informacija, a osobito onih informacija koje se odnose na službene, poslovne i društvene organizacije*,¹⁶⁶ – kaže P. Sturges. Činjenica je da je transparentnost termin koji knjižničari relativno rijetko koriste, iako on sadrži velik dio osnovnih principa koji stoje iza dobrih informacijskih sustava, bilo da je riječ o knjižnicama, arhivima, bazama podataka – kako ističe Sturges. U Srbiji je vidljivo da ovaj termin rijetko koriste knjižničari javnih knjižnica iako su zaposleni u javnim ustanovama (tijelima javne vlasti) na koje se direktno odnosi čitav set spomenutih antikorupcijskih zakona. Utisak je da se upravo aspekt javnosti rada ovih knjižnica koji je sadržan u institutu transparentnosti - zapostavlja kao nužan u

¹⁶⁵ *Deset principa za unapređenje borbe protiv korupcije i organizovanog kriminala u zemljama koje pristupaju EU, zemljama kandidatima i trecim zemljama.* Dostupno na: <http://www.mans.co.me/wp-content/uploads/2009/03/10-principa.pdf> (7.8.2015)

¹⁶⁶ Sturges, P. Crnogorac, V. *The Library and Transparency* // Alexandria: The Journal of National and International Library and Information Issues. – Vol.23.No 1, 2012. – Page: 44 – 54.

procesima upravljanja knjižnicom. Drugim riječima transparentnost u javnim knjižnicama ne tiče se samo knjižnične građe ili baza i informacija, već je neodvojiv segment procesa donošenja odluka onih koji upravljaju knjižnicama. Tijela upravljanja i nadzora u njima donose brojne dokumente suštinski važne za poslovanje cijele knjižnice, a te se odluke reflektiraju i na korisnike te na samu lokalnu zajednicu. Razne strategije ili godišnji planovi rada, financijske projekcije, proračuni, izvješća, odluke o prijemu novih djelatnika, upisnini odnosno naknadama za pojedine usluge (fotokopiranje, skeniranje i dr.), nabavi nove opreme i slično. Upitna je i sama priroda transparentnosti njihovog rada u procesima odlučivanja sve do osiguravanja javnosti na pravo uvida u sve dokumente. Osim toga, upitno je i uvažavanje mišljenja članova zajednice o pojedinim pitanjima rada i razvoja knjižnice te njihove uključenosti u određene segmente upravljanja knjižnicom.

U tom se kontekstu može ukazivati na ulogu javnih knjižnica u svojim lokalnim zajednicama koje bi prirodno morale aktivno pomoći građanima u odgovorima na pitanja što sve čini i zašto je transparentnost u jednom društvu, posebno tranzicijskom kakvo je društvo Srbije - jako značajna, te koja je njihova uloga u tome.

U spomenutom radu Ž. Baršić–Schneider o dostupnosti službenih publikacija,¹⁶⁷ pojašnjava da pravo na informaciju, koja je od interesa za sve građane odnosno transparentnost procesa donošenja odluka, u tijelima vlasti učvršćuje demokratsku prirodu tih institucija i povjerenje javnosti u upravu. Autorica postizanje transparentnosti vidi na dva načina: *pasivno* kada se regulira mjera dostupnosti informacija u posjedu tijela vlasti ukoliko ih građanin samoinicijativno traži i *aktivno* kada država (ili neko drugo administrativno tijelo) daje svoje dokumente na uvid javnosti u depozitarnim knjižnicama i putem mreže (e - vlada).

Informacija je kisik demokracije – moto je udruge Article 19. Ova udruga naglašava kako, ukoliko ljudi ne znaju što se događa u njihovom društvu, *ako su aktivnosti onih koji vladaju skrivene, onda oni ne mogu uzeti značajnu ulogu u poslovima tog društva. No, informacija nije samo nužna za ljude - to je bitan dio dobre vlade. Lošim vladama treba tajnosti kako bi preživjele. To omogućuje neučinkovitost, rasipništvo i korupciji da napreduju.*¹⁶⁸ Istodobno bi uključenost građana u pojedine tokove knjižničkog rada, te upravljanja knjižnicom trebalo biti redefinirano.

¹⁶⁷ Baršić – Schneider, Ž. *Dostupnost službenih publikacija – prepreke i mogućnosti pristupa*. Naved.djelo, str.2.

¹⁶⁸ Public's right to know. Dostupno na: <https://www.article19.org/resources.php/resource/1797/en/>

IFLA je 1998. godine osnovala svoj FAIFE Komitet za slobodan pristup informacijama i slobodu izražavanja (*Committee of Freedom of Access to Information and Freedom of Expression*) koji kontinuirano prati stanje u intelektualnim slobodama u knjižnicama, te slobodan pristup informacijama o čemu se oglašava svojim priopćenjima. Kao svoj opći cilj FAIFE navodi podizanje svijesti o suštinskoj povezanosti koncepta knjižnice i vrijednosti intelektualne slobode. FAIFE objavljuje svoja izvješća, dokumente odnosno veoma aktivno sudjeluje u pripremi drugih IFLA-inih dokumenata, poput Manifesta o internetu, Manifesta o transparentnosti te Etičkog kodeksa knjižničara. Na njihovim mrežnim stranicama moguće je slobodno pristupiti brojnim stručnim radovima svjetskih stručnjaka iz područja kojom se FAIFE bavi. Spomenuti su i skupovi koje FAIFE organizira.

Hrvatski FAIFE,¹⁶⁹ je u okviru 6. Okruglog stola o slobodnom pristupu informacijama 2006. godine organizirao radionicu o borbi protiv korupcije pod nazivom *Knjižnice, organizacije civilnog društva i borba protiv korupcije*. Radionica je održana u Zagrebu u suradnji s IFLA/FAIFE Komitetom. Izjavom HKD *Knjižnice, etika i borba protiv korupcije* – kako zaključuje M. Šapro Ficović *pružena je potpora daljnjem djelovanju IFLA/FAIFE* – što predstavlja izniman doprinos. *Ova je zagrebačka radionica bila prvi međunarodni skup knjižničara na svijetu na kojem se raspravljalo o knjižnicama i korupciji*¹⁷⁰ a na njoj su predstavljeni povijesni, pravni, etički i drugi aspekti korupcije u različitim zemljama svijeta.¹⁷¹ Viša razina svijesti o opasnosti i štetnosti korupcije nužan je preduvjet učinkovitijeg rada a osiguravanje građe i informacija o radu javne uprave i drugih tijela javne vlasti, kao i o propisima i mogućnostima suzbijanja korupcije, način je na koji se knjižnice mogu priključiti kampanji za njeno suzbijanje – navodi se u *Izjavi*.

Kako je cilj zajedničke radionice bio izrada nacрта budućeg IFLA dokumenta o korupciji (kasnije usvojenog Manifesta) sudionicima je podijeljen i upitnik o knjižnicama i borbi protiv

¹⁶⁹ Komisija HKD o slobodnom pristupu informacijama i slobodi izražavanja

¹⁷⁰ Šapro-Ficović, M. *Satelitski sastanak IFLA/FAIFE Knjižnice u borbi protiv korupcije* // *Novosti Hrvatskog knjižničarskog društva*, br.38, prosinac 2007. Dostupno na: file:///C:/Users/Dell/Downloads/Novosti_38.pdf (12.6.2015.)

¹⁷¹ Sudionici iz Velike Britanije, Hrvatske, Rusije i Južne Afrike, predstavnici Transparency International-a iz Hrvatske, Bosne i Njemačke.

korupcije koji su sastavili članovi FAIFE, a koji je u pojedinim segmentima poslužio u izradi Upitnika istraživanja provedenog za potrebe ovog rada.

Spomenuti IFLA -in Manifest *Transparentnost, dobro upravljanje i sloboda od korupcije* potvrđuje svijest knjižničara svijeta da se protiv korupcije mora boriti čitavo društvo, sve institucije i pripadnici svih profesija. Iskazana je namjera da to mogu i knjižničari. Suprotstavljanje korupciji podrazumijeva najprije transparentan rad samih knjižnica, dok Manifest taksativno u 10 točaka donosi svoj antikorupcijski program u knjižničarskom svijetu. Tako program poziva knjižničarsku struku da bude što slobodnija od korupcije i da podržava ovaj proces s novim ili poboljšanim kodeksom profesionalne etike. Manifest preporučuje zagovaranje unapređenja statusa i uvećanje zarada knjižničara kako bi bio izbjegnuta rizik od korupcije. Također im se savjetuje da razviju svoje postojeće prednosti u obliku relevantnih sredstava prikupljanja i pristupa informacijama kako bi podržali transparentnost. U zemljama koje imaju zakone o slobodi informiranja, knjižničarima se preporučuje da od knjižnica naprave centar za potporu potencijalnim tražiteljima informacija gdje građani mogu sastavljati i predavati vlastite zahtjeve za pristup pojedinim informacijama. Ukoliko takvi zakoni ne postoje ili se nedovoljno primjenjuju knjižnice bi trebale zagovarati njihovo donošenje odnosno primjenu. Preporučuju se programi obuke i za knjižničare i za korisnike, te opsežno prikupljanje i organiziranje materijala sa službenim informacijama. U konačnici, preporučuje se suradnja s nevladinim organizacijama za borbu protiv korupcije i savjetodavnim centrima za građane. P. Sturges i V. Crnogorac u radu o ovoj temi,¹⁷² zaključuju da se većina pobrojanog neće lako usvojiti u zemljama u kojima korumpirana i autoritarna vlada suzbija kritiku na oštar i težak način. U takvim sredinama, ovo predstavlja ideal kojem treba težiti u dužem vremenskom razdoblju, ali svugdje gdje postoji prostor za promjene i poboljšanje - *Manifest* ovoj profesiji nudi jasnu izjavu kojom se treba voditi.

Da se međunarodna knjižničarska javnost okupljena oko IFLA-e odlučila pozabaviti fenomenom korupcije te transparentnošću kao načinom borbe protiv nje, ne svjedoči samo donošenje spomenutog Manifesta, već i neke druge aktivnosti poput organizacije skupova posvećenih ovoj temi s knjižničarskog aspekta. Tako je pored spomenute radionice u Zagrebu značajan i dvodnevni satelitski sastanak IFLA/FAIFE održan u Johannesburgu 2007. godine pod

¹⁷² Sturges, P. Crnogorac, V. Naved.djelo.

nazivom *Knjižnice u borbi protiv korupcije*.¹⁷³ Skup je pokazao suglasnost brojnih sudionika da je korupcija dramatično prisutna pojava širom svijeta, te da ozbiljno narušava demokraciju i ekonomski razvoj. S druge strane istaknuto je da se knjižnice mogu označiti kao mjesta koje su u stanju osigurati pristup raznovrsnoj građi, informacijama i uslugama, te utjecati na povećanje transparentnosti u društvu.

Irina Trushina u radu o korupciji i transparentnosti u Rusiji u kontekstu knjižnica,¹⁷⁴ eksplicitno izražava stav kako i knjižničari mogu postati koruptivne osobe, te da ni knjižničarstvo nije imuno na korupciju. Ona izdvaja dvije sfere u knjižničarstvu u kojima je moguća korupcija zbog osobne koristi za knjižničare: proračun i informacijski resursi knjižnice. Za prvu sferu I. Turshina navodi osobnu korist koju knjižničari stječu kod izbora knjiga koje treba kupiti za knjižnicu od određenih nakladnika ili tvrtki koje se bave njihovom prodajom. Autorica ilustrira primjerom ruskih knjižničara kao sudionika IFLA-inih kongresa (u Seulu i na Krimu) kojima su nakladnici odnosno tvrtke platile ovo sudjelovanje kao zahvalnost jer su ih izabrali za dobavljače knjiga za knjižnicu. *Je li to korupcija?* – pita I. Turshina. Kao drugo polje mogućih koruptivnih ponašanja ona navodi korištenje informacijskih izvora u ruskim knjižnicama. Knjižničar, u dogovoru s pojedinim komercijalnim tvrtkama, može primiti osobnu korist ukoliko osigurava, te potiče korištenje izvora baš tih tvrtki u knjižnici. Autorica također iznosi dvojbu kako je ovdje teško razlikovati pravne i etičke standarde. Ona to čini ponajprije zato što ovakva ponašanja nisu inkriminirana ruskim krivičnim zakonima te ih se ne može definirati kao kazneno djelo. No, ni stoga što se na takva ponašanja rijetko gleda kao na djela korupcije – zaključuje autorica.

U Srbiji gotovo da nema znanstvenih radova koji se bave pitanjem korupcije u knjižničarstvu, no ta činjenica ne znači da korupcije u srpskom knjižničarstvu nema. Ukoliko nju promatramo kao svaki oblik nepravilnog, štetnog, te neetičkog ponašanja u cilju dobivanja osobne koristi uz korištenje javnih resursa – onda se ona manifestira u raznim oblicima. Ponekad

¹⁷³ Uoči 73. IFLA-ine konferencije u Durbanu održan je satelitski sastanak FAIFE u Johanesburgu u Goethe Institutu, 16. i 17. kolovoza 2007. Na skupu je sudjelovalo oko pedeset knjižničara i aktivista međunarodnih organizacija zainteresiranih za ovu temu, a Hrvatska i Srbija su također imale svoje sudionike.

¹⁷⁴ Trushina, I. *Corruption and transparency in Russia: The anticorruption role of libraries // Access to libraries and information: Towards a fairer world. IFLA/FAIFE World Report Series, VII.*

je jasno vidljiva (nepotizam prilikom zapošljavanja novih djelatnika), no češće "skrivena" (mogućnost besplatnog korištenja građe samo pojedinim osobama bez jasnog kriterija) te ju je teže otkriti ili prepoznati. Nije li stranačko postavljenje pojedinih ravnatelja javnih knjižnica vid korupcije? Ni pojava tzv. stranačkog zapošljavanja u javnom sektoru, a koje je prisutno u Srbiji preko dva desetljeća u svim područjima društvenog života - nije mimoišla ni knjižnice. Ne bi bila pretjerana tvrdnja kako "ulazak" korupcije u javne ustanove podsjeća na efekt koncentričnih krugova koji se pojave bacanjem kamenčića u vodu. Najteže se može boriti protiv korupcije koja se samo na čas jasno vidljivo i *zvučno* pojavila zajedno sa svojim posljedicama te potom brzo nestala. S druge strane, percepcija javnosti o pojedinim oblicima korupcije kao "društveno prihvatljivom" ponašanju otežava njezino prepoznavanje i borbu s njom. Korupcija se ne javlja samo povodom novca ili stjecanja neke materijalne koristi. Ona može biti društveno štetna kako po knjižnicu, tako i po samu lokalnu zajednicu korištenjem moći i javnih ovlasti pojedinaca (nepotizam, trgovanje utjecajem i sl.). U izradi nacrtu Etičkog kodeksa knjižničara Srbije tijekom 2014. godine Komisija za izradu je ove pojave imala u vidu te je, oslanjajući se na tekst IFLA-inog Etičkog kodeksa za knjižničare i informacijske stručnjake (*IFLA Code of Ethics for Librarians and other Information Workers*),¹⁷⁵ predvidjela odredbu povodom opisanih pojava. Knjižničari se bore protiv korupcije koja izravno utječe na knjižničarstvo, kao što su porijeklo i nabava knjižnične građe, postavljanje na određena radna mjesta te *političko* imenovanje ravnatelja knjižnica – sadržano je u nacrtu ovog Etičkog kodeksa.¹⁷⁶ Stoga je njegovo usvajanje i poštivanje imperativ za knjižničare Srbije danas.

P. Sturges je u svjetskom knjižničarstvu još prije 15 godina postavio pitanje imaju li knjižnice stvarnu vezu sa slobodom informacija za razliku od idejne. Doveo je u vezu koncept IFLA-e o univerzalnom pristupu informacijama (Universal Access to Information, UAI) i idealima o progresivnom knjižničarstvu. Međutim, kako se ideali i praksa ne poklapaju uvijek, Sturges je ukazivao na činjenicu da se aspekti prihvaćene knjižničarske profesionalne prakse *nisu dobro povezali s idealom o slobodi informacija odnosno transparentnosti* te da je knjižnica samo u veoma ograničenoj mjeri zastupnik slobode informacija a njezina vidljivost na puno mjesta u razvijenim društvima svakako ima simboličnu ulogu. *Jasnije i suvremenije objašnjenje je da*

¹⁷⁵ IFLA *Code of Ethics for Librarians and other Information Workers*. Dostupno na:

<http://www.ifla.org/news/ifla-code-of-ethics-for-librarians-and-other-information-workers-full-version/18.12.2014.>

¹⁷⁶ Unatoč provedenoj javnoj raspravi, te konačnom tekstu, Etički kodeks knjižničara Srbije još uvijek nije usvojen

knjižnica nije naročito efikasna transparentna institucija navodi P. Sturges. Njegovo dugogodišnje zalaganje zajedno s drugim članovima kroz FAIFE Komitet, međutim išlo je u pravcu pokazivanja smjera knjižnicama na koji se trebaju orijentirati kao transparentne institucije. S druge strane ukazivanje na značaj poštivanja zakona ondje gdje postoje, a kakav je spomenuti set antikorupcijskih zakona u Srbiji – mogao bi biti dobar vjetar koji pokreće javno knjižničarstvo ka vlastitoj otvorenijoj i hrabrijoj politici u antikorupcijskom djelovanju. Javna knjižnica mora biti uzor svim drugim javnim ustanovama, posebno ustanovama kulture u jednom društvu i to u prvom redu vlastitom transparentnom politikom svog poslovanja.

Brojne su mogućnosti za transparentno pružanje javnih usluga i, posljedično, za ograničavanje opsega korupcije u javnim knjižnicama (predočene su u 6.poglavlju ovog rada). No na ovom mjestu se spominje jedna od onih koje nude nove informacijsko – komunikacijske tehnologije, jer je potvrđena projektima u knjižničarskoj praksi. Riječ je o izazovima prijenosa određenih zamisli uz pomoć informacijsko – komunikacijskih tehnologija isporukom usluga u korumpiranim ili naprosto ravnodušnim i apatičnim sredinama.¹⁷⁷ Realiziran od siječnja 2004. do lipnja 2005. godine, projekt se sastojao od potprojekata u Indiji, Pakistanu, Hrvatskoj i Nigeriji. Svaki potprojekt se bavio različitim problemom,¹⁷⁸ a rješavan je različitom kombinacijom IKT rješenja. Svrha rezultata istraživanja bila je doprinijeti razvoju opće primjenljivih principa uporabe IKT u posebnom dijelu uvođenja transparentnosti u korist siromašnih.

Na temelju dotadašnjeg iskustva, kroz IFLA - ine aktivnosti te IFLA-inog Manifesta u knjižničarskoj zajednici Srbije, je tijekom 2011. godine realiziran projekt u sedam javnih knjižnica¹⁷⁹ u kojima su organizirane tribine, treninzi za knjižničare, oglašavanja u medijima i predavanja na temu dostupnosti službenih informacija koje su vezane uz zakone, prava i dužnosti. U suradnji s Povjerenikom za informiranje, Agencijom za borbu protiv korupcije, organizacijom Transparency International (odjel u Srbiji) i pučkim pravobraniteljima održavane su tribine za građane i radionice za knjižničare. U razmatranju projekta, ključni doprinos pružile

¹⁷⁷ Projekt je financiralo britansko Ministarstvo za međunarodni razvoj (DfID – Department for International Development)

¹⁷⁸ U Indiji pristupom opremi jednog nedovoljno korištenog rodilišta; u Pakistanu aktiviranjem centra lokalne vlasti za elektronske žalbe; u Hrvatskoj informacijama o listama čekanja za bolnice i staračke domove; u Nigeriji informacijama o školskim punktovima u jednoj oblasti s veoma niskim stupnjem pohađanja škole.

¹⁷⁹ Bibliotekarsko društvo Srbije je dobilo sredstva od IFLA / ALP Core Activity za projekat „Transparentnost, dobro upravljanje i sloboda od korupcije“.

su prve dvije institucije jer su upućivale svoje članove Odbora na događaje, držali značajna predavanja na temu transparentnosti, te predstavili *Zakon o pristupu*. Usprkos činjenici da je u idejnu koncepciju, te u program čitave kampanje uloženi ogroman napor i trud tek pojedinih knjižničara entuzijasta, kredibilitet projektu dala je upravo potpora svih navedenih institucija. Za razliku od ove potpore izostala je ona koja je prirodno bila najviše očekivana – a to je potpora knjižničarske zajednice Srbije. Sumnja, nedovoljna informiranost, odsustvo senzibiliteta za teme "izvan knjižničarstva" te (moguće) nedostatna vjera u opravdanost ciljeva projekta – mogući su razlozi za ovo. Nedostatak hrabrosti – također. Projekt je, međutim, bio samo pokušaj, *opipavanje* terena kako se to obično kaže - te nastavak kampanje na podizanju svijesti građana o njihovom pravu znati,¹⁸⁰ – nedvojbeno je obveza knjižničara u budućnosti, a kao jedan od nužnih modela njihovog sudjelovanja u demokratizaciji društva.

Čini se važnim u ovom kontekstu spomenuti dileme koje je P. Sturges, kao jedan od tvoraca,¹⁸¹ Manifesta apostrofirao na 6. Okruglom stolu o slobodnom pristupu informacijama u Zagrebu: mogu li knjižnice u stvarnosti dobiti publikacije i baze podataka vezane za transparentnost; osigurati informacijske usluge iz područja prava; učinkovito se povezati s organizacijama civilnog društva, te voditi kampanje za poboljšanje zakona o pristupu informacijama. Ukoliko bi se ove dileme promatrala s aspekta rezultata spomenutog projekta u Srbiji moguć djelomičan odgovor je svakako pozitivan. No, uvažavajući njegov osobni odgovor da *sve navedeno zahtijeva maštu i određeni stupanj hrabrosti* – u 6. poglavlju rada kroz pružene modele paralelno su naglašene i zakonske obveze u jednom segmentu, te značaj svijesti knjižničara Srbije o nužnosti transformiranja javnih knjižnica u društveno odgovorne ustanove. Tu čini se više nije riječ o hrabrosti, već o odgovornosti knjižničara prema građanima i ukupnoj javnosti zbog kojih su u konačnom knjižnice i osnovane.

Jedna od funkcija IFLA-inog Etičkog kodeksa knjižničara i informacijskih djelatnika može se opisati kao *pružanje transparentnosti za korisnike i društvo u cjelini* – navodi M. Wade. Knjižničari moraju pažljivo osmišljavati etički stav kako bi se osigurala sloboda pristupa

¹⁸⁰ Rezultati kampanje: informiranost o pravu na znanje, o pravu na slobodan pristup informacijama od javnog značaja te o pravu živjeti bez korupcije. Knjižničari mogu poduzeti ulogu savjetodavaca građana na temu slobodnog pristupa informacijama, pružiti potporu ovakvim i sličnim kampanjama te mogu promovirati ova prava i ubuduće.

¹⁸¹ Paul Sturges bio je predsjednik (Chair) FAIFE (Committee on Freedom of Access to Information and Freedom of Expression) od 2003 – 2009 godine. Ova Komisija je izradila Manifest o transparentnosti.

informacijama i sloboda izražavanja, a spomenuti Kodeks je dobar moralni pokazatelj svakom knjižničaru.¹⁸²

3.5. *Gradani u demokratizaciji društva Srbije*

U težnji da postanu moderne i demokratske - države u tranziciji se suočavaju sa brojnim teškoćama između ostalog i zbog nasljeđa koje su im ostavili raniji nedemokratski politički režimi, u kojima ljudska prava nisu imala nikakvu ili gotovo nikakvu ulogu. A. Horvat za zemlje u tranziciji navodi da je nužno transformirati njihova društva iz zatvorene zajednice, *gdje je informacija od vitalnog značaja za donošenje odluka u optičaju uglavnom "od usta do usta" i bio na raspolaganju samo eliti u demokratskim društvima s aktivnim građanima koji su spremni i voljni da pokrenu promjene*".¹⁸³

Započeta demokratizacija društva Srbije traje gotovo dva i po desetljeća a nju između ostalog prati nužnost provođenja reformi u vitalnim sferama društva poput prosvjete, pravosuđa, javne uprave, zdravstva, kulture, financija. Demokratizacija se najkraće može označiti kao dugotrajan i kompleksan proces u kojem se postojeći nedemokratski oblik vladavine u nekoj državi - transformira u demokratski. N. Beširević,¹⁸⁴ u kontekstu shvaćanja procesa demokratizacije država od strane Europske unije (koje ona tako *demokratizirane* prima u svoje članstvo) navodi da *Bruxelles gleda na demokratizaciju kao na proces uvođenja i provedbe demokratskih pravila i procedura, a ne stanje koje se dostiže u određenom trenutku i vremenu*.

Cilj demokratizacije je dostizanje demokratskog uređenja države kroz kompleksnost čitavog procesa te postizanje boljeg ekonomskog i socijalnog položaja građana, kao i pravednijeg društva u cijelosti. Ovaj proces donosi i jedan važan institut koji se najčešće označava kao "podizanje građanske svijesti o tekovinama i vrijednostima suvremene demokracije". Podizanje građanske svijesti - predstavlja proces u kojem svi akteri jednog društva

¹⁸² Kodeks sadrži šest temeljnih načela: pristup informacijama; odgovornost prema pojedincima i društvu; privatnost, tajnost i transparentnost; otvoren pristup i intelektualno vlasništvo; neutralnosti, osobni integritet i profesionalne vještine; odnos između kolega i odnos između poslodavaca i zaposlenika.

¹⁸³ Horvat, A. Professional values revisited: the case of Croatia. <http://archive.ifla.org/IV/ifla69/papers/089e-Horvat.pdf>, (20.06.2014)

¹⁸⁴ Beširević, N. *Demokratizacija i europeizacija kao teorijski okviri instrumenta uvjetovanosti u „Politici proširenja“ Europske unije*. Dostupno na: <file:///C:/Users/Dell/Downloads/Besirevic.pdf>. (20.12.2015)

imaju određenu ulogu i to kako na promicanju i edukaciji građana o temeljnim vrijednostima suvremene demokracije, tako i na uspostavljanju institucija za njihovo ostvarenje. Jasno je da bez građanske uključenosti nema ni prave demokracije, ali se usprkos toj očiglednosti čini da se na to uvijek mora iznova skretati pažnja. N.Beširević,¹⁸⁵ za participaciju građana u demokratskom procesu navodi da upravo ona može dovesti *do građanskih i političkih inicijativa i potpore odluka donesenih od strane vladajućih, što su relevantne varijable u potpori demokratskom sustavu.*

Perp Maldini,¹⁸⁶ navodi kako *razvoj stabilne demokracije* ovisi i o subjektivnim orijentacijama građana prema političkom sustavu, odnosno o *političkoj kulturi*. On ocjenjuje kako se demokracija može promatrati kao konzekvencija međuodnosa političke strukture i političke kulture. *Sociokulturni uvjeti, odnosno političko-kulturalne pretpostavke, ključan su pretkazatelj uspjeha demokratizacijskog procesa.*¹⁸⁷

Pravo građana na neposredno sudjelovanje u procesima donošenja odluka i vršenju vlasti sadrže važni međunarodni dokumenti: *Opća deklaracija o pravima čovjeka UN-a*, *Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima* iz 1966. te *Europska povelja o lokalnoj samoupravi* iz 1985. Opća deklaracija predviđa da "svatko ima pravo sudjelovati u javnim poslovima svoje zemlje, neposredno ili preko slobodno izabраниh predstavnika."

Europska povelja o lokalnoj samoupravi,¹⁸⁸ smatra da su lokalne jedinice jedan od glavnih temelja svakog demokratskog sustava te da je pravo građana na sudjelovanje u upravljanju javnim poslovima jedno od demokratskih načela koja su zajednička svim državama članicama Vijeća Europe. U njoj se ističe uvjerenje kako je ostvarivanje tog prava moguće najneposrednije na lokalnoj razini, kao i da postojanje lokalnih jedinica omogućuje upravu koja je i učinkovita i bliska građanima. Povelja utemeljuje princip da će unutarnje zakonodavstvo i, koliko je to moguće, ustav prihvatiti načelo lokalne samouprave.

Demokratizacija društva u Srbiji još uvijek traje, a postignuti rezultati ovog procesa su najvidljiviji u kreiranju pravnog okružja (izgradnji pravne države), utemeljenju tzv. neovisnih,

¹⁸⁵ Ibid

¹⁸⁶ Maldini, P. *Političko-kulturalni preduvjeti demokratizacije* // Politička misao, XLIII, (2006.), br. 3, str. 87–108.

¹⁸⁷ Ibid

¹⁸⁸ *Europska povelja o lokalnoj samoupravi* // Narodne novine – međunarodni ugovori 14/97, 2/07, 4/08, 5/08.

Dostupno na: <http://polis.iju.hr/propisi/propisi/povelja.html>

regulatornih tijela,¹⁸⁹ (Pučki pravobranitelj, Povjerenik za informiranje, Državna revizorska institucija, Agencija za borbu protiv korupcije) te u jačanju civilnog sektora (koje projektno subvencionira i sama država). Demokratizacija društva Srbije ima još jednu značajnu i kompleksniju dimenziju, a tiče se opredijeljenosti službene državne politike za članstvo u Europskoj uniji. Od država nastalih nakon raspada federalne Jugoslavije Slovenija je primljena u članstvo EU 2004. godine, a Republika Hrvatska 2013. godine. Srbija je službeno podnijela zahtjev za punopravno članstvo u EU 22. prosinca 2009. godine i još uvijek se nalazi u procesu ispunjavanja kriterija za to članstvo. Naime, pravila su Europske unije da svaka europska država može podnijeti zahtjev za članstvo ukoliko *poštuje demokratske vrijednosti i ukoliko je posvećena njihovom daljem unapređenju*. Kriteriji za članstvo, poznati kao "kriteriji iz Kopenhagena",¹⁹⁰ tiču se stabilnih institucija koje jamče demokraciju; funkcionalno tržišno gospodarstvo; te uspješno ispunjenje obveza koje proizlaze iz članstva.¹⁹¹ Svjesni da pristupanje Europskoj uniji predstavlja proces u kojem ne sudjeluje samo država kroz administrativno postupanje, već cjelokupno društvo - važno je o ovom procesu informirati te ga učiniti razumljivim samim građanima. Tako i sam utjecaj pravila Europske unije postaje *demokratizirajućim čimbenikom*.

U ovom kontekstu dobro je spomenuti i razvojnu Strategiju EU pod nazivom *Europe 2020*,¹⁹² dokument koji za razliku od *Lisabonske strategije*, izričito navodi važnost ovog programa za države kandidate za članstvo u EU i države susjedstva, kao *putokaz za ubrzanje i kompatibilnost reformskih procesa* u budućim državama članicama. Kako nudi značajan potencijal zemljama kandidatima u pomoći da ubrzaju svoje reforme Strategija se odnosi i na Srbiju. Nužnost da se u njenu implementaciju uključe različiti subjekti društva: predstavnici poslovne zajednice, sindikata, profesionalnih udruga, nevladinih organizacija - čini važnim

¹⁸⁹ Neovisna regulatorna tijela osnovana su s ciljem jačanja vladavine prava i zajedno s građanima čine tzv. "četvrtu" vlast. Ona štite *javni interes* koji su prije njihovog osnivanja bio "rezerviran" za političke stranke i njihove programe. Ova tijela se nazivaju i kontrolnim, jer kontroliraju rad javnih tijela vlasti, djeluju i preventivno stalnim obučavanjem djelatnika javne uprave i sl.

¹⁹⁰ Definirani 1993. u Kopenhagenu

¹⁹¹ *35 koraka ka Evropskoj uniji*. Dostupno na: http://euinfo.rs/files/Publikacije-srp/35_koraka_za_web.pdf

¹⁹² *"Europe 2020"* – Strategy of EU. Dostupno na: http://ec.europa.eu/europe2020/index_en.htm. Strategija predstavlja viziju o novim i sigurnim radnim mjestima i boljem životu građana, ekonomski razvoj EU zasnovan na znanju uz osiguranje životnog okoliša, visoku razinu zaposlenosti, produktivnosti i socijalne kohezije.

poznavanje njenog sadržaja i ciljeva s aspekta osnovnih predstava kod svakog građanina o tome čemu društvo čiji su članovi teži na državnoj razini.

Nije uvijek jednostavno razumjeti navedene kriterije EU te građani ostavljaju državi da o njima brine kroz svoj aparat i administraciju, posebno u uvjetima kada se oni uglavnom bore za vlastitu egzistenciju. Slijedom toga se pojam *aktivnog sudjelovanja građana u procesima demokratizacije društva* često doživljava kao demagoška ili *isprazna* politička fraza. No, ukoliko aktivnu ulogu građana promatramo s aspekta njihovog sudjelovanja u konkretnim, svakodnevnim aktivnostima poput kampanja (na primjer za promicanje ljudskih prava) ili edukativnim programima o ulozi neovisnih tijela u javnoj knjižnici ili u debati o prijedlogu novog zakona koji regulira prava iz mirovine i slično – onda je jasno da nije riječ o pukim frazama već o životnim pitanjima i realnosti. I sama država posljednjih godina uviđa kako mora putem svojih tijela (najčešće tijela izvršne vlasti) doprinositi svojevrsnoj edukaciji građana i čini napor u kreiranju i podizanju građanske svijesti o životu u slobodnom, razvijenom, demokratskom društvu. Drugim riječima, građani sudjeluju u javnom životu, poštuju principe opće prihvaćenih društvenih vrijednosti i svjesni su nužnosti dostizanja svoje vlastite političke odnosno demokratske kulture.

U takvom društvu prema D.Milenkoviću građanin postaje "četvrta vlast" i aktivan sudionik društvenih procesa.¹⁹³ Da bi građani mogli biti aktivni i odgovorni činitelji "četvrte vlasti" – oni bi morali biti ponajprije informirani. Logično je da se dobra, a može se reći *djelatna* informiranost - ogleda u činjenici kako samo građani koji znaju i posjeduju relevantne informacije mogu donositi zrele i odgovorne odluke u svom osobnom životu. Sposobnost i spremnost građana biti aktivnim sudionicima društvenih procesa te koristiti svoja građanska prava kako bi utjecali na *donositelje odluka* je relevantan pokazatelj stupnja razvoja jednog društva. Ono što se može označiti kao esencijalni uvjet za spomenuti razvoj jest dobra informiranost građana s jedne strane, te uvjerenje (svijest) kako je građanin netko tko se mora poštovati, a ne netko tko je podanik vlasti kojoj se mora pokoravati.

O značaju informacija i informiranih građana u modernoj demokraciji govori u radu John van de Pas.¹⁹⁴ On ukazuje na značaj stručnih informacija koje se pružaju kroz organizirane

¹⁹³ Milenković, D. Naved.djelo, str.13.

¹⁹⁴ Pas, J. *A framework for public information services in the twenty-first century* // New Library World, Vol. 114
Iss: 1/2, pp.67 – 79, 2013.

informativne usluge, za razliku od brojnih drugih kojima je moguće lako i brzo pristupiti preko interneta. Informacija se prema autoru bira sukladno *racionalnim standardima* odnosno nju odabire stručnjak uz primjenu mehanizama koji će pomoći istraživačima u odabiru i filtriranje podataka iz ograničenog broja izvora koji su odabrani na temelju njihovih stručnih sadržaja. Racionalno odabrati izvore koji predstavljaju širinu i dubinu na predmetnom području su glavni cilj – zaključuje autor. Javni informativni servisi (knjižnice) čine racionalan odabir kada je riječ o informacijama koje se pružaju građanima te autor daje prednost *stručnosti*.

Knjižnice mogu pružati doprinos demokratizaciji društva Srbije, no upitan je način njihovog učinkovitog angažiranja u tim procesima. Stoga je značajno naglasiti dva sublimirajuća aspekta ovakvog angažmana. Naime, javna knjižnica bi mogla imati značajniju ulogu i pružiti doprinos u ovim procesima kao javna ustanova koja je sustavno regulirana i to uvođenjem nekih novih usluga potrebnih građanima. S druge strane pretpostavka je da će građani koji će koristiti takve usluge u redefiniranoj knjižnici, a kao aktivni pojedinci, također doprinijeti procesima demokratizacije društva. Građani kao aktivni pojedinci se ovdje vide i u kontekstu njihovog angažmana kroz nevladin sektor,¹⁹⁵ koji čini važnu komponentu razvoja građanske demokracije. U formalno – pravnom smislu kreiranje tzv. organiziranog građanskog društva se odvija sukladno zakonima o udrugama te kroz različite vidove organizacijske strukture. To mogu biti razna društva odnosno udruge, volonterske organizacije, forumi, centri, fondacije, dobrotvorne organizacije, grupe za javno zagovaranje i slično. Njihova djelatnost se usmjerava na promicanje, te podupiranje vrijednosti demokracije, socijalne pravde te ljudskih i manjinskih prava. Kroz podizanje razine informiranosti građana i njihovo poticanje na građanski aktivizam (suradnički s ovim udrugama) knjižnica istodobno ostvaruje svoju ulogu socijalno odgovorne ustanove o kojoj je bilo riječi.

Stoga je korisno navesti dio rezultata istraživanja pod nazivom "Sudjelovanje građana u demokratskim procesima Srbije: istraživanje javnog mnjenja" koje svake godine počevši od 2013. godine provodi *Centar za istraživanje transparentnost i odgovornost* (CRTA) iz

¹⁹⁵ U Preporuci Vijeća ministara Vijeća Europe iz 2007. navodi se da su NVO volonterska tijela ili organizacije osnovane da slijede ciljeve svojih osnivača ili članova, a kojima se u biti ne stiječe dobit.

Beograda.¹⁹⁶ Riječ je o istraživanju čiji su rezultati dostupni na internetu za razdoblje u kojem je ono provedeno: veljača 2013, kolovoz 2014. i svibanj 2015. godine. Rezultati posljednjeg istraživanja iz 2015. godine,¹⁹⁷ pokazuju kako još uvijek manje od trećine građana sudjeluje u političkom životu Srbije ili barem vjeruje u efikasnost građanskog sudjelovanja te da je jedini politički angažman u kojem sudjeluje više od polovice građana i dalje *glasovanje na izborima*. Kao cilj istraživanja ova udruga je navela potrebu utvrđivanja stupnja spremnosti građana Srbije na sudjelovanje u demokratskim procesima. Ovakvo sudjelovanje podrazumijeva primjenu raznih modela građanske participacije: od glasovanja na izborima do pokretanja konkretne akcije.

Sudjelovanje građana u demokratskim procesima ispitano je preko tri skupine indikatora:

- 1- Znanje i zainteresiranost za politiku, politički sustav i rad demokratskih institucija u Srbiji;
- 2- Angažiranost i sudjelovanje u demokratskim procesima;
- 3- Zadovoljstvo radom Skupštine i Vlade te povjerenje u efikasnost građanskog angažmana

Kod prve skupine indikatora većina građana ocjenjuje kako o temama koje se tiču politike, političkog sustava i rada nositelja vlasti u Srbiji *ne zna ništa* ili *zna malo*. Naime, 78% građana ocijenilo je kako nije dobro informirano ni o jednoj od sedam tema koje se tiču političkog sustava i nositelja javne vlasti. Zanimljiv je i podatak kako je tek nešto više od trećine građana (36%) znalo što su to *neovisne institucije*. Analiza je pokazala i kako su građani najviše zainteresirani za izbore za skupštine općina u kojima žive (35%), te za rad svojih lokalnih samouprava (32%).

Iz druge skupine indikatora vrijedi izdvojiti kako je svega 12% građana sudjelovalo u nekoj akciji ili inicijativi u posljednjih godinu dana, no i kako se sudjelovanje građana u aktivnostima koje se tiču donošenja odluka i rješavanja problema povećalo u odnosu na prethodnu godinu. Mali postotak građana izrazio je želju imati utjecaj na odluke koje donosi

¹⁹⁶ Centar, skrać. CRTA proveo je tri značajna istraživanja za 2013. 2014. i 2015. godinu. Centar je nevladina udruga. Dostupno na: <https://www.helloworld.rs/kompanija/Centar-za-istrazivanje-transparentnost-i-odgovornost-CRTA/733> (17.12.2015.)

¹⁹⁷ Medija centar Beograd: *Učešće građana u demokratskim procesima u Srbiji 2015*. Dostupno na: <http://www.mc.rs/ucesce-gradjana-u-demokratskim-procesima-u-srbiji-2015.4.html?eventId=9885> (21.12.2015.)

vlast, no kada je u pitanju utjecaj na odluke koje donosi vlast na lokalnoj razini - taj postotak se blago povećao u odnosu na 2014. godinu:

- 28% građana izrazilo je želju imati utjecaj na odluke vlasti u općini u kojoj živi
- 22% građana reklo je da želi imati utjecaj na odluke vlasti na nacionalnoj razini.

Za treću skupinu indikatora također je zanimljiv podatak kako mali postotak građana načelno vjeruje da *obični ljudi* svojim angažmanom mogu utjecati na odluke vlasti i mijenjati stvari kojima nisu zadovoljni. Postotak je veći kada je riječ o vlastitoj lokalnoj zajednici u odnosu na nacionalnu razinu:

- 17 % je načelno suglasno kako obični ljudi svojim angažiranjem mogu mijenjati stvari kojima nisu zadovoljni u svojoj lokalnoj zajednici
- 10 % je suglasno stavu kako obični ljudi svojim angažiranjem mogu mijenjati stvari kojima nisu zadovoljni na nacionalnoj razini.

Većina građana, 57%, ocijenila je kako ne zna ništa, ili zna malo o politici Srbije, a više od 60% smatralo je kako ne zna ništa ili zna malo o republičkoj Vladi, lokalnoj samoupravi, Skupštini Srbije i sustavu uređenja vlasti. Čak 70% ocijenilo je kako ne zna ništa ili zna malo o ulozi saborskih zastupnika; 75% ne zna ništa ili zna malo o radu neovisnih institucija, dok 83% ne zna ništa, ili zna malo o Vladi AP Vojvodine.

Iako korišteni podaci iz analize ovog istraživanja predstavljaju kompleksnost problema kojom se ovaj rad ne bavi, vidljiva su dva ključna rezultata:

1. niska razina obaviještenosti građana o demokratizaciji društva čiji su sudionici,
2. veća zainteresiranost za život svoje lokalne zajednice od stanja u čitavom društvu.

I druga slična istraživanja raznih udruga civilnog sektora Srbije koje se bave pitanjima uključenosti građana u politički život zajednice donose rezultate kojima se kao ključne riječi mogu izdvojiti: niska razina informiranosti te nedostatak motivacije građana za svoju bolju obaviještenost.

Tako je OSCE u Srbiji u publikaciji o neposrednom sudjelovanju građana u upravljanju lokalnom zajednicom nakon provedenog istraživanja tijekom 2011. godine preporučio mjere za poboljšanje ovog sudjelovanja.¹⁹⁸ Navedeno je naime, kako bez obzira na veliki broj inicijativa

¹⁹⁸ *Neposredno učešće građana u upravljanju lokalnom zajednicom: Problemi, izazovi i preporuke za unapređenje procesa.* Beograd: Misija OEBS u Srbiji, 2011. Dostupno na: <http://www.osce.org/sr/serbia/152946?download=true> (20.09.2015)

ili referendumu kao oblika neposrednog sudjelovanja građana u upravljanju - u nekim općinama nije uopće bilo građanskog aktivizma ove vrste, dok se u nekima taj aktivizam ogledao samo kroz glasovanje o uvođenju samodoprinosu. Tako su po ocjeni OSCE-a zbog slabih zakonskih rješenja, te niskog stupnja građanskog aktivizma mnoge važne teme ostale *javno irelevantne i problemi neriješeni*. Stoga se kao jedan od značajnih zaključaka ove publikacije navodi kako građani ili udruge u proteklih 9 godina nisu mogli utjecati na lokalnu politiku te se predlaže:

- Podizanje svijesti o značaju neposrednog sudjelovanja građana u procesima demokratizacije te otklanjanju predrasuda kako se na političke institucije ne može utjecati. Ovo se najučinkovitije postiže širenjem informacija o primjerima pozitivne prakse građanskog aktivizma.
- Poticanje pronalaženja kompromisa između tijela javne vlasti s jedne i civilnih udruga i građana s druge strane;
- Osnaživanje društvene solidarnosti kroz ukazivanje na činjenicu kako se problemi *koji nas se sada i ovdje ne tiču*, mogu u nekom trenu biti i naši problemi.

Da bi čovjek uopće mogao koristiti svoje pravo na slobodno izražavanje i mišljenje on mora poznavati temu o kojoj slobodno misli. Isto se tiče i njegovog sudjelovanja u društvenom životu svoje zajednice. Mediji često nisu dovoljna sredstva informiranja zbog svoje problematične uloge na tržištu te mnogi od njih pribjegavaju tzv. tabloidnom izvještavanju zbog podizanja naklada odnosno čitanosti. S jedne strane mediji donose nevažne vijesti (privatni život osoba iz svijeta šou zabave ili politike), a s druge strane se prema svakoj vijesti mora odnositi kritički.

U okviru poglavlja u kojem je ponuđen mogući model redefiniranja uloge javne knjižnice u pristupnu stanicu za građane – na ove podatke se skreće pažnja u dijelu izrade važnih dokumenata lokalne zajednice (strategija ili planova rada u domeni informiranosti građana) te konkretnog doprinosa ovome od strane javnih knjižnica.

3.6. Zakon o slobodnom pristupu informacijama od javnog značaja Srbije

Pretpostavka je da informirani građani na temelju dobivenih podataka iz službenih dokumenata poduzimaju dalje određene radnje. Građansko sudjelovanje u procesu donošenja

odluka u svojoj lokalnoj zajednici, vidjelo se - pretpostavlja njihovu informiranost o određenom pitanju.

Brojni su i raznovrsni motivi koji pojedinca opredjeljuju da bude osobno informiran. Informiranost se stječe i putem slučajnosti ili čak nevoljno (dobivena informacija preko televizije ili radija koja se nije željela čuti). Priroda odnosno svrha informiranosti pojedinca može biti posve osobna (podizanje razine vlastite kulture, zadovoljenje radoznalosti, zabave i dr.). Isto tako informiranost je i pitanje obveze, odgovornosti, te nužnosti pri donošenju odluka u vlastitom životu, u profesionalnom angažmanu pojedinaca, procesima obrazovanja te ukupnom društvenom životu svakoga. Informiranost građana posredstvom službenih dokumenata može se, međutim nazvati djelatnom i voljnom informiranošću zato jer mu ona služi kao preduvjet za djelovanje u određenoj stvari zbog koje traži informaciju. Ne dovodi se u pitanje i okolnost u kojoj netko može zatražiti uvid u nečiji službeni dokument iz "puke znatiželje" te da nema namjeru poduzimati bilo kakve aktivnosti povodom dobivene informacije. Čak i kada je riječ o takvim razlozima pristup informaciji se mora omogućiti, a razloge se ne mora navoditi.

Sukladno *Zakonu o slobodnom pristupu informacijama od javnog značaja Republike Srbije* (2010),¹⁹⁹ (na dalje *Zakon o pristupu*) u ovom odjeljku se prikazuju ključni elementi normiranog prava na slobodan pristup informacijama: predmet i sadržaj *Zakona o pristupu*, titular prava, pravni interes, ograničenja, pravni lijek, institucija Povjerenika, te dužnost javnih tijela da većinu informacija o svom radu objave na vlastitim mrežnim stranicama u vidu Informatora o radu.

Uređujući ovo pravo *Zakon o pristupu* osigurava aktivnu ulogu građana u demokratskim procesima kroz njihovu relevantnu informiranost o stvarima koje su predmet njihovog interesa. Tek na temelju saznanja je moguće kompetentno predočiti lokalnoj vlasti načine rješavanja određenog problema, te se ne može zamisliti učinkovita građanska participacija bez informiranih građana. Istodobno informiranost koja se stječe korištenjem ovog prava omogućava neku vrstu neposredne kontrole tijela javne vlasti od strane samih građana. Time se utječe i na odgovornost nositelja javne vlasti da će postupati sukladno potrebama građana, a ne otuđeno ili suprotno njima.

¹⁹⁹ Povijest srpskog zakona slična je onoj u drugim državama Jugoistočne Evrope gdje su zakoni u konačnici doneseni zahvaljujući najprije snažnim kampanjama civilnog sektora. Zakon Srbije donesen je 2004.godine, mijenjan 2007, 2009, te poslednji put 2010. godine.

Zakon već u prvom članku navodi kao svoj predmet reguliranja prava na pristup informacijama od javnog značaja kojima raspolažu tijela javne vlasti s ciljem *zaštite interesa javnosti da zna i ostvarenja slobodnog demokratskog poretka i otvorenog društva* (čl.1.st.1.).

Kako bi ovdje bilo predstavljeno pravo na slobodan pristup informacijama od javnog značaja u pravnom smislu i sukladno *Zakonu o pristupu* - korištene su informacije sa mrežnih stranica *Povjerenika za slobodan pristup informacijama od javnog značaja i zaštitu podataka o ličnosti RS*,²⁰⁰ (na dalje u radu Povjerenik), te već spomenuti Priručnik za primjenu Zakona D. Milenkovića, koji se također nalazi na naslovnici mrežnih stranica Povjerenika. Opredijeljenost na korištenje strukture, te pravne terminologije iz navedenih izvora je predstaviti ovo pravo i proceduru njegovog ostvarivanja kako bi pomoglo u shvaćanju modela o ulozi javnih knjižnica Srbije kasnije koji se predlažu u radu. Naime, knjižničari bi morali biti informirani, a oni koji bi bili zaduženi za rad s korisnicima bi morali biti i stručno osposobljeni organizirati, sukladno *Zakonu* svoje djelovanje u ovoj domeni. Pretpostavka je kako bi procesu aktivnog djelovanja, pomoći, potpori, te promicanju ovog prava u knjižnicama – doprinijeli knjižničari pravnici s prirodnom kompetencija završenog studija prava. No, kako će kasnije biti vidljivo – i knjižničari drugih profesija mogu uz temeljno osposobljavanje pružati ove usluge podjednako uspješno. Štoviše i knjižničari – pravnici moraju proći osposobljavanje za rad povodom pristupa informacijama. Paralelno sa stručnim kompetencijama knjižničara, njegovim iskustvom, znanjem i vještinama - ono što se često zaboravlja jest senzibilitet za novine u društvu koje se dotiču svih građana time i korisnika knjižnice. Često, u delikatnijim relacijama s korisnicima ovaj senzibilitet može biti presudan za pozitivan ishod te relacije. Senzibilitet knjižničara za značaj ostvarivanja prava na dostupnost službenih dokumenata u javnim knjižnicama – čini se dosta važnim.

Informacija od javnog značaja

Zakon o pristupu za informaciju od javnog značaja navodi da je to *informacija kojom raspolaže tijelo javne vlasti, nastala u radu ili u vezi sa radom tijeloa javne vlasti, sadržana u određenom dokumentu, a odnosi se na sve ono o čemu javnost ima opravdan interes da zna* (čl.2

²⁰⁰ Poverenik za informacije od javnog značaja i zaštitu podataka o ličnosti. Službena mrežna stranica:

<http://www.poverenik.rs/>

st.1). Značajno je da informacija ne mora biti isključivo informacija tog tijela (od koga se ona traži), već može biti i informacija nekog drugog tijela (koju posjeduje tijelo od koga se ona traži).

Iako se termin "dokument" pojavljuje u više odredbi *Zakona o pristupu*, sam pojam njime nije definiran, već se on izvodi iz pojma javne informacije. Ovo se prije svega tiče dijela definicije informacije da javnost ima opravdan interes znati.

Opravdan interes znati

Ovaj interes postoji u kontekstu svih informacija kojima raspolažu tijela javne vlasti. Važno je naglasiti kako tražitelj ne treba dokazivati da ima interes znati određenu informaciju, niti kako je njegov interes *opravdan* jer se po *Zakonu o pristupu* to pretpostavlja. Stoga tijelo javne vlasti ne smije od tražitelja zahtijevati navođenje razloga. Ukoliko je tražena informacija već dostupna javnosti, pravo je tražitelja da ga nadležno tijelo javne vlasti uputi na to gdje je. U slučaju ako dokument sadrži dijelove koje javnost nema opravdani interes znati - tražitelj ima pravo tražiti od tijela javne vlasti učiniti mu dostupnim ostale dijelove tog dokumenta.

Kada nadležno tijelo vlasti uskrati pristup određenim informacijama, obvezno je dokazati kako bi odavanjem informacija tražitelju mogao biti ozbiljno ugrožen neki drugi *pretežnji interes* (čl.8. st. 1.) poput interesa sigurnosti zemlje ili privatnosti drugih osoba (čl. 9.). Kada je riječ o tzv. privilegiranim informacija koje se tiču ugrožavanja i zaštite zdravlja ljudi i životnog okoliša, tijelu javne vlasti nije dopušteno dokazivati da javnost nema opravdan interes za njih znati.

Tražitelj informacije od javnog značaja

Zakon o pristupu ne navodi decidirano tko sve može biti tražitelj informacije od javnog značaja, ali se iz odredbi kojim je utvrđen sadržaj prava zaključuje da pravo na pristup ovim informacijama ima svatko. Pod izrazom "svatko" podrazumijevaju se i fizičke i pravne osobe, domaće ili inozemne, štoviše nije važan ni podatak ima li osoba (kada je riječ o građaninu) prebivalište i boravište na teritoriju Republike Srbije. Ista je situacija i kada je riječ o pravnoj osobi, dakle bez obzira na to gdje se nalazi njeno sjedište. Pravne osobe mogu biti privredna društva, udruge građana, vjerske organizacije, političke stranke, te druga tijela javne vlasti.

Sadržaj prava na slobodan pristup informacijama

Četiri su osnovna zakonska prava u pogledu pristupa informacijama od javnog značaja:

1. pravo tražitelja da mu se priopći posjeduje li tijelo javne vlasti traženu informaciju te je li mu je ona dostupna;

2. pravo tražitelja učiniti mu informaciju dostupnom tako što će mu se, bez naknade, omogućiti uvid u dokument koji tu informaciju sadrži;
3. pravo tražitelja dobiti kopiju dokumenta koji sadrži traženu informaciju (uz uplatu propisane naknade za izradu kopije dokumenta)
4. pravo tražitelja poslati mu kopiju dokumenta na adresu poštom, faksom, elektroničkom poštom ili na drugi način, uz uplatu propisane naknade troškova.

Pokretanje postupka

Postupak za ostvarivanje ovog prava se pokreće podnošenjem zahtjeva u pismenom ili usmenom obliku nadležnom tijelu vlasti koje može za to propisati obrazac. No, i kada zahtjev nije sačinjen na propisanom obrascu - on se mora razmotriti. Kada se informacija traži usmeno, zahtjev se saopćava u zapisnik koji sastavlja tijelo od kojeg se informacija traži.

Tražitelj u zahtjevu navodi:

- naziv tijela javne vlasti,
- svoje ime, prezime i adresu, odnosno sjedište ako je tražitelj pravna osoba,
- opis traženih informacija i
- druge podatke koje olakšavaju pronalaženje informacija.

Informacije od javnog značaja se mogu tražiti od bilo kojeg tijela javne vlasti,²⁰¹ u koje spadaju: sva državna tijela; tijela teritorijalne autonomije i lokalne samouprave; organizacije kojima je povjereno vršenje javnih ovlasti (npr. agencije za poslove privatizacije, telekomunikacije, fakulteti, ustanove, javna poduzeća); pravne osobe koje osniva ili financira u cjelini, odnosno u pretežnom dijelu neko od navedenih tijela (ustanove kulture, zdravstvene ustanove). Na mrežnim stranicama Povjerenika nalazi se katalog tijela koji sadrži nazive svih državnih tijela i organizacija, te pravnih osoba od kojih se može tražiti informacija od javnog značaja na nacionalnoj, pokrajinskoj i lokalnoj razini.²⁰²

Nepotpun ili neuredan zahtjev

Ukoliko je zahtjev nepotpun (ne sadrži sve neophodne podatke) odnosno neuredan (nerazumljiv u pogledu onoga što se traži) tijelo javne vlasti pozvat će podnositelja na dopunu

²⁰¹ IFLA kao tijela javne vlasti navodi nacionalna zakonodavna tijela, tijela izvršne vlasti kao i sva druga tijela koja se mogu smatrati službenim ili vladinim.

²⁰² Katalog tijela javne vlasti u smislu *Zakona o pristupu* sadrži iscrpan popis tijela. Dostupno na: <http://www.poverenik.rs/sr/zakon-i-podz-akti-.html> (5.10.2015.)

odnosno ispravak u roku od 15 dana. Ako tražitelj ne otkloni nedostatke u ostavljenom roku, a nedostaci su takvi da se po zahtjevu ne može postupati, tijelo vlasti će donijeti zaključak o odbacivanju zahtjeva kao neurednog. Protiv ovog zaključka može se izjaviti žalba Povjereniku.

Kada tijelo javne vlasti ne posjeduje dokument koji sadrži traženu informaciju - proslijedit će zahtjev Povjereniku, te obavijestiti Povjerenika i tražitelja gdje se dokument nalazi. (čl.19)

Žalba Povjereniku

Tražitelj informacije od javnog značaja može izjaviti žalbu Povjereniku u sljedećim slučajevima:

1. Ako ga tijelo javne vlasti odbije obavijestiti o tome posjeduje li informaciju koju je tražio odnosno je li mu je ona dostupna; ako odbije dati dokument tražitelju na uvid, ako odbije tražitelju izdati kopiju dokumenta ili to ne učini u propisanom roku od 15 dana.²⁰³ Ukoliko tijelo javne vlasti uopće ne reagira u zakonskom roku onda se može podnijeti žalba zbog tzv. "šutnje administracije". Uz žalbu Povjereniku zbog "šutnje", žalitelj će priložiti kopiju podnesenog zahtjeva tijelu vlasti i dokaz o njegovoj predaji, odnosno upućivanju. Ova žalba se može izjaviti po isteku zakonskog roka od 15 dana za postupanje tijela, a ukoliko žalitelj u međuvremenu, a nakon izjavljene žalbe, od tijela vlasti dobije tražene informacije, on može i odustati od te žalbe.
2. Povjereniku se može izjaviti i žalba protiv rješenja tijela vlasti kojim je odbijen zahtjev tražitelja ili protiv zaključka kojim je njegov zahtjev odbačen iz formalnih razloga. Rok za žalbu u ovom slučaju je 15 dana, a uz žalbu se treba priložiti kopija zahtjeva tražitelja i kopija rješenja, odnosno zaključka tijela protiv koga se žalba izjavljuje.²⁰⁴

Postupanje tijela javne vlasti u pristupu informacijama od javnog značaja

Tijelo vlasti pismeno obavještava tražitelja, ovisno o tome koja prava zahtjevom želi ostvariti:

- Posjeduje li ili ne traženu informaciju;
- Može li izvršiti uvid u dokument koji sadrži traženu informaciju u službenim prostorijama tijela vlasti u određeno vrijeme i na određeni način;

²⁰³ Za javne informacije značajne za zaštitu života ili slobode neke osobe ili ugrožavanje ili zaštitu zdravlja stanovništva i životnog okoliša, rok za postupanje tijela vlasti je 48 sati.

²⁰⁴ Ovdje se spominju dvije vrste tzv. pojedinačnih pravnih akata iz pravnog sustava Srbije: rješenje i zaključak.

- Hoće li mu izdati ili dostaviti kopiju tog dokumenta s iznosom nužnih troškova kopiranja ili dostavljanja.

Tijelo javne vlasti ne posjeduje dokument koji sadrži traženu informaciju

U ovakvim situacijama tijela vlasti će proslijediti zahtjev Povjereniku i istodobno obavijestiti i tražitelja i Povjerenika o tome u čijem se posjedu dokument nalazi. Povjerenik je obvezan provjeriti da li tijelo kojem je zahtjev prvobitno upućen zaista ne posjeduje traženu informaciju. Ukoliko se tražena informacija nalazi u posjedu nekog drugog tijela vlasti on će:

- proslijediti zahtjev tom tijelu; ili
- uputiti tražitelja da mu se sam obrati.

D. Milenković primjećuje kako se tražitelj koji ostaje "gospodar svog zahtjeva" može usprotiviti prosljeđivanju zahtjeva drugom tijelu.

U postupku po zahtjevu tražitelja tijelo javne vlasti donosi rješenje.²⁰⁵

Ljudska prava sama po sebi pripadaju građanima te njihovo postojanje ne ovisi o upravnim odlukama odnosno dopuštenju ili odobrenju uprave. Događa se, međutim da se u formi obavijesti krije upravni akt. To se na primjer događa kada se tražitelju informacije u formi "obavijesti" priopći kako mu se djelomično uskraćuje neko pravo koje mu, sukladno *Zakonu* pripada. To onda predstavlja u pravnom smislu upravni akt kojim se odbija zahtjev stranke pa u takvoj situaciji tijelo ne "obavještava" tražitelja, već je dužno donijeti rješenje o odbijanju.

Postupanje tijela javne vlasti kod uskraćivanja pristupa informacijama od javnog značaja

Ukoliko tijelo vlasti djelomično odbije zahtjev tražitelja, odnosno odbije ga obavijestiti o posjedovanju informacije; odbije staviti na uvid dokumente ili odbije izdati kopiju dokumenta – tada je tijelo javne vlasti dužno bez odlaganja, (najkasnije u roku od 15 dana od dana prijema zahtjeva) o tome donijeti posebno rješenje. Rješenje o odbijanju zahtjeva mora biti pismeno obrazloženo te sadržavati pravni lijek.

Kada je riječ o postupku po žalbi pred Povjerenikom odnosno upravnom sporu ovdje neće biti analiziranja elemenata tog postupanja jer su jasno regulirani *Zakonom o pristupu* i specifični su za samu instituciju Povjerenika.

Zloupotreba prava na pristup informacijama od javnog značaja

²⁰⁵ U pravnom sustavu Srbije "rješenje" je pojedinačni pravni akt

Riječ je o posebnoj vrsti izuzetka od pristupa utvrđena Zakonom. Naime, tijelo vlasti neće tražitelju omogućiti ostvarivanje prava ako ih tražitelj zlouporabi i to naročito ukoliko je traženje: nerazumno, često, kad se zahtjev za njim ili za već dobivenim informacijama ponavlja, kada se traži prevelik broj informacija.²⁰⁶

Pravo na privatnost kao pretežnji interes

Tijelo javne vlasti neće tražitelju omogućiti ostvarivanje prava na pristup informacijama od javnog značaja ukoliko bi time povrijedilo pravo na privatnost, pravo na ugled, ili koje drugo pravo osobe na koje se tražena informacija osobno odnosi. Riječ je o još jednom od pretežnijih interesa odnosno izuzetaka utvrđenih *Zakonom* o pristupu. Međutim, ovdje su predviđeni izuzeci koji se tiču pristanka osobe o ustupanju njegovih podataka, ili ukoliko su od javnog interesa.

Institucija Povjerenika je također regulirana *Zakonom o pristupu* kao i samo pravo na pristup. Povjerenik se ustanovljava kao samostalno državno tijelo, neovisno u vršenju svojih nadležnosti i bira ga Sabor (Narodna skupština RS) na mandat od pet godina. Zanimljivo je navesti kako se Povjerenika ne može pozvati na odgovornost zbog iznesenog mišljenja u obavljanju svojih zadaća i dužnosti, niti može biti pritvoren bez odobrenja Sabora. On prati poštivanje obveza tijela vlasti i izvještava javnost i Sabor o tome. On također inicira usvajanje odnosno izmjene propisa u cilju provođenja i poboljšanja prava na pristup informacijama, predlaže tijelima vlasti poduzimanje mjera u cilju poboljšanja njihovog rada, te poduzima mjere za osposobljavanje djelatnika u državnim tijelima. Povjerenik mora informirati djelatnike o njihovim obvezama u vezi s pravima na pristup informacijama od javnog značaja s ciljem djelotvorne primjene *Zakona o pristupu*. U konačnici Povjerenik rješava po žalbi protiv rješenja tijela vlasti kojima su povrijeđena prava, obavještava javnost o sadržaju *Zakona*, te može pokretati postupak za ocjenu ustavnosti i zakonitosti zakona i drugih općih akata.

Kako su sloboda pristupa informacijama od javnog značaja i zaštita osobnih podataka povezani instituti - kod oba je značajno kako o njima brinu neovisna državna tijela. Direktiva EU,²⁰⁷ u vezi s obradom osobnih podataka obvezuje članice EU osigurati samostalno i neovisno

²⁰⁶ Mnoga nacionalna zakonodavstva ovaj izuzetak ne poznaju. Povjerenik je u svom radu samo u jednom slučaju prihvatio argumente prvostupanjskog tijela za zlouporabu, jer se radilo o ponovljenom zahtjevu za već dobivenim informacijama.

²⁰⁷ Direktiva EU 46/95 / EZ o zaštiti pojedinca u vezi s obradom osobnih podataka i protoku takvih podataka, od država članica EU izričito zahtjeva da osiguraju samostalno i neovisno tijelo za zaštitu osobnih podataka.

tijelo u cilju zaštite osobnih podataka. U Srbiji o osobnim podacima brine isto neovisno tijelo kao i o slobodnom pristupu informacijama od javnog značaja – Povjerenik, koji u svom nazivu mora imati istaknuta naziva oba instituta.²⁰⁸

Zakon o pristupu u posebnom odjeljku predviđa mjere za unapređivanje javnosti rada tijela javne vlasti, te ih navodi kao:

- objavljivanje priručnika za ostvarivanje prava na slobodan pristup informacijama
- određivanje službenih (ovlaštenih) osoba za postupanje po zahtjevima od strane svakog tijela javne vlasti i zaštita izvora informacija;
- objavljivanje informatora o radu od strane državnog tijela;
- izdavanje upute za objavljivanje informatora;
- održavanje nosača informacija (službenih glasila, publikacije i sl.),
- osposobljavanje djelatnika; i
- podnošenje izvještaja Povjereniku.

Zakonska je, dakle obveza Povjerenika objava te ažuriranje priručnika sa praktičnim uputama za djelotvorno ostvarivanje prava uređenih *Zakonom o pristupu*. Ovaj priručnik mora biti na srpskom kao i na jezicima koji su, sukladno zakonu, određeni kao jezici u službenoj uporabi. Priručnik je, kako je spomenuto dostupan na naslovnici mrežnih stranica Povjerenika, vizualno istaknut kako bi bio lako uočljiv, te ga je moguće slobodno preuzeti u cijelosti.

Službena (ovlaštena) osoba za postupanje po zahtjevima za slobodan pristup informacijama od javnog značaja jest djelatnik tijela vlasti određen postupati po zahtjevima. Ta osoba zaprima zahtjeve, obavještava tražitelja o posjedovanju informacija i osigurava uvid u dokument, odbija zahtjev rješenjem, pomaže tražiteljima pri ostvarivanju njihovih prava, te poduzima mjere za unapređenje prakse postupanja sa nosačima informacija. Kako bi postupanje po zahtjevima za pristup bilo učinkovito, *Zakon o pristupu* predviđa osposobljavanje osoba za postupanje koju osiguravaju tijela javne vlasti. Obuka sukladno Zakonu obuhvaća sadržaj, opseg i značaj prava na slobodan pristup informacijama od javnog značaja, postupak ostvarivanja ovih prava, postupanje s nosačima informacija, njihovo održavanje i čuvanje, te vrste podataka koje su tijela javne vlasti dužna objavljivati (čl. 42. st. 2).

²⁰⁸ *Povjerenik za informacije od javnog značaja i zaštitu podataka o ličnosti*

Obveza redovitog objavljivanja informacija

Naprijed je prikazano pravo na slobodan pristup informacijama od javnog značaja koje je kroz svoju razvojnu povijest prošlo tri faze pri čemu je nakon prve *proceduralne transparentnosti* nastala administrativna transparentnost odnosno pravo javnosti na neograničen pristup službenim dokumentima. Ovo je artikulirano kroz proaktivno objavljivanje službenih informacija od strane tijela javne vlasti (i prije nego zaprime pojedinačni zahtjev). Sukladno *Zakonu o pristupu* ova faza se reflektira kroz obvezu izrade *Informatora o radu*. Spomenuto je naime kako Informator kao dokument predstavlja jednu od mjera za poboljšanje javnosti rada tijela vlasti. Informator je vrlo važan – kako ocjenjuje Povjerenik, sa stanovišta proaktivnog objavljivanja informacija, pa samim tim i za osiguravanje ostvarivanja prava na pristup. Međutim, državna tijela neredovito ažuriraju informatore o radu, ali i ne objavljuju sve informacije koje bi morale biti dostupne. Istraživanje o transparentnosti rada lokalnih samouprava,²⁰⁹ koje je provela organizacija *Transparency International*, odjel u Srbiji tijekom 2015. godine pokazuje kako se odredbe propisa koje se tiču transparentnosti poštuju samo ukoliko su predviđene sankcije za njihovo kršenje. U manjem opsegu se poduzimaju mjere koje Zakon ne navodi kao obvezu, ali koje bi utjecale na unapređenje transparentnosti, te bi ih bilo značajno provoditi. Obveze koje nisu sankcionirane ili su mehanizmi sankcioniranja neučinkoviti - često se krše. To se odnosi i na stanje mrežnih stranica, informatora o radu, na informacije dostupne u uslužnim centrima i prostorijama uprava, na postupanje po zahtjevima za dostavljanje informacija od javnog značaja i slično. Pretraga službenih dokumenata na mrežnim stranicama je komplicirana. Neažurnost informatora o radu, te njihova oskudnost u pružanju informacija je također apostrofirana ovim istraživanjem.

S jedne strane to za posljedicu ima podnošenje žalbi Povjereniku, od kojih se značajan broj odnosi na informacije o proračunima i proračunskim rashodima, sistematizaciji i broju zaposlenika, plaćama, troškovima reprezentacije i slično. Izrada, objavljivanje na mrežnim stranicama državnih tijela, te redovito ažuriranje informacija od javnog značaja - glavni su uvjeti za osiguranje pristupa javnosti i bez posebnog zahtjeva.

Informator bi trebalo sadržavati sljedeće informacije:

- opis ovlaštenja, obveza i organizacijske strukture;

²⁰⁹ Analiza - Indeks transparentnosti lokalne samouprave LTI 2015 februar 2016. Dostupno na:

<http://www.transparentnost.org.rs/index.php/sr/inicijative-i-analize-ts> (24.2.2016)

- podatke o proračunu i opremi;
- podatke o uslugama koje se neposredno pružaju zainteresiranim osobama;
- podatke o postupku podnošenja zahtjeva državnom tijelu, odnosno podnošenja žalbi protiv njegovih odluka, radnji ili propusta;
- pregled zahtjeva, žalbi i drugih neposrednih mjera poduzetih od strane zainteresiranih osoba, kao i odluka državnog tijela po zahtjevima i uložnim žalbama, odnosno odgovora na druge neposredne mjere poduzete od strane zainteresiranih osoba;
- podatke o načinu i mjestu čuvanja nosača informacija, vrsti informacija koje posjeduje, vrsti informacija koje stavlja na uvid, te opis postupka podnošenja zahtjeva;
- imena dužnosnika državnog tijela i opis njihovih ovlasti dužnosti, te postupaka po kojima oni usvajaju odluke;
- pravila i odluke državnog tijela koji se tiču javnosti rada tog tijela (radno vrijeme, adresa, kontakt telefoni, identifikacijska obilježja, pristupačnost osobama s posebnim potrebama, pristup sjednicama, dopuštenost audio i video-snimanja i sl.), kao i svako autentično tumačenje tih odluka;
- pravila i odluke o isključenju i ograničenju javnosti rada državnog tijela, kao i njihovo obrazloženje.

Povjerenik je sukladno *Zakonu o pristupu* donio *Uputstvo za izradu Informatora o radu*, te se i ono može naći na naslovnici njegovih mrežnih stranica. Istodobno, postoji i obveza za Povjerenika pružati savjete državnom tijelu kad ono to traži, a u cilju potpunijeg i pravodobnog ispunjenja obveze objavljivanja Informatora.

Uvidom u godišnje izvještaje o radu Povjerenika vidljivo je kako se pravo na slobodan pristup informacijama od javnog značaja u Srbiji kontinuirano koristi u velikom opsegu, te kako je podignuta i razina građanske svijesti o značaju korištenja ovog prava.

Prema Izvještaju iz 2014. godine,²¹⁰ tražitelje informacija najviše je zanimalo kako tijela vlasti raspolažu novcem iz proračuna, rade li državna i druga tijela vlasti svoj posao sukladno zakonu (naročito službe za katastar, policija, tužiteljstvo i sudovi, javna poduzeća). Informacije su najviše zahtijevali građani pojedinačno, udruge građana, novinari i predstavnici medija, sindikati, političke stranke, sama tijela vlasti, odvjetnici i dr.

²¹⁰ Izveštaj Poverenika za informacije: <http://www.poverenik.rs/yz/izvetaji-poverenika.html> (8.10.2015)

Kroz godišnje izvještaje Povjerenika može se uočiti porast zanimanja za ostvarivanje prava na pristup informacijama od javnog značaja. Povjerenik u svom radu pruža pomoć tijelima u primjeni *Zakona o pristupu*, te građanima u ostvarivanju prava putem mišljenja i pojašnjenja za postupanje. On također objavljuje zbirke svojih stavova i mišljenja na godišnjoj razini i postavlja ih na svoje mrežne stranice. Objavljeni primjeri su izabrani kao karakteristični jer izražavaju one stavove odnosno mišljenja Povjerenika u odnosu na gotovo sva otvorena pravna pitanja i situacije koja su se u primjeni *Zakona o pristupu* pokazala nejasnim.

Jedno od takvih pitanja je na primjer mora li zahtjev za slobodan pristup informacijama od javnog značaja biti vlastoručno potpisan? *Zakonom o pristupu* propisani obvezni elementi zahtjeva jesu: naziv tijela vlasti, ime, prezime i adresa tražitelja, te što precizniji opis informacije koja se traži te Povjerenik ocjenjuje da potpis tražitelja nije obvezni element zahtjeva. Pitanje koje građani također postavljaju je može li tražitelj informacija potpisan i skeniran zahtjev poslati elektroničkom poštom? Ukoliko je takav zahtjev poslan na službenu e-mail adresu državnog tijela (i sukladno Zakonu o elektroničkom dokumentu) - nema dvojbe kako je ovaj način upućivanja zahtjeva moguć – također ocjenjuje Povjerenik.

S aspekta knjižničara pretpostavlja se kako je ovaj segment Povjerenikovih aktivnosti od naročitog praktičnog značaja. Ovo stoga jer bi moguće delikatne ili dvojbene situacije u kojima bi knjižničari u radu s korisnicima mogli nailaziti svakako ne bi bile nepremostive. Očekivati od bilo kojeg građanina, a time i od knjižničara (usprkos njihovoj osposobljenosti) da može imati odgovore na sva pitanja u domeni slobode informacija te pravnog postupanja – nije realno. No, ako se zna kako se svaki put u problematičnoj ili situaciji u kojoj postoji neka dvojba – mogu obratiti Povjereniku, te dobiti brzo odgovore – pruža izvjestan spokoj pred strahom od novih usluga.

4. ISTRAŽIVANJE O SLOBODNOM PRISTUPU INFORMACIJAMA OD JAVNOG ZNAČAJA U JAVNIM MATIČNIM KNJIŽNICAMA SRBIJE

4.1. Uvod u istraživanje

U odjeljku o javnim knjižnicama predstavljen je status javnih knjižnica u Srbiji te javnih knjižnica koje obavljaju matične funkcije imajući u vidu njihov sustavni položaj i ulogu sukladno *Zakonu o BID*.²¹¹ S obzirom na osnovnu tezu rada da javne knjižnice u Srbiji mogu postati relevantna informacijska središta svoje lokalne zajednice odnosno *pristupne stanice građana* za dobivanje informacija od javnog značaja, savjeta te smjernica gdje ih mogu dobiti – pristupilo se ovom istraživanju. Istraživanje je imalo za cilj provjeriti postoje li i kakvi su uvjeti u navedenim knjižnicama za redefiniranje njihovih postojećih usluga u nove te može li se teza ovog rada potvrditi u praksi.

Opredjeljenje za provedbu istraživanja samo u matičnim javnim knjižnicama zasnovano je na činjenici kako su ove knjižnice u djelokrugu i nadležnostima svoje matičnosti zadužene voditi brigu o ostalim javnim knjižnicama svog područja. Naime, od svih javnih knjižnica jedino matične javne knjižnice obavljaju povjerene javne ovlasti sukladno *Zakonu o BID*. Matične knjižnice su zadužene jednom godišnje obavljati nadzor nad stručnim radom knjižnica kojima su matične. Ovim matične knjižnice ostvaruju neposredan uvid u stručni rad javnih knjižnica s područja svoje matičnosti, o čemu sastavljaju izvješća te preporučaju mjere poboljšanja stručnog rada tamo gdje je to potrebno. Matične knjižnice sukladno *Zakonu o BID* imaju obvezu davanja suglasnosti na izbor ravnatelja javnih knjižnica svog djelokruga matičnosti.

Ove knjižnice dobro poznaju prilike u općinama u kojima su smještene knjižnice, imaju cjelovitu predodžbu o stanju u njima: opremu prostor, resurse, fond, djelatnike, posebno knjižničare, usluge koje obavljaju. Matične knjižnice su također zadužene za prikupljanje podataka o knjižnicama svog područja matičnosti. Istodobno, matične su knjižnice smještene pretežno u najvećim ili najrazvijenijim centrima svoga područja te se pošlo od pretpostavke da će odgovori koji će se dobiti ovim istraživanjem biti dovoljni da se provjere osnove teze ovog rada.

²¹¹ *Zakon o BID* skraćenica za *Zakon o bibliotečko – informacionoj delatnosti RS*

Ukoliko bi nova usluga ostvarivanja prava na slobodan pristup informacijama od javnog značaja u knjižnicama bila primijenjena u praksi - matične knjižnice bi mogle jednostavnije s knjižnicama na svom području raditi na redefiniranju spomenutih usluga. U konačnici one bi javnim knjižnicama kojima su matične pružale neophodnu potporu i pomoć u novim uslugama, kao središta za koordinaciju aktivnosti, makar u početnoj fazi.

Sukladno *Zakonu o BID*, Ministar kulture i informiranja RS donio je dokument kojim je taksativno naveo knjižnice koje je odredio matičnim za Srbiju, dok je Pokrajinski sekretar za kulturu i javno informiranje Autonomne pokrajine Vojvodine donio dokument kojim su određene matične knjižnice za Vojvodinu. Tako dokument za Republiku Srbiju ima službeni naziv: *Rešenje o određivanju biblioteka koje obavljaju matične funkcije u bibliotečko – informacionoj delatnosti* dok dokument za Vojvodinu ima nešto precizniji službeni naziv: *Rešenje o određivanju biblioteka koje obavljaju matične funkcije u bibliotečko – informacionoj delatnosti na teritoriji AP Vojvodine*. Oba dokumenta,²¹² sadrže i odredbe o ostalim knjižnicama koje obavljaju matične funkcije, a koje ne spadaju u javne. Formulacije kod svake javne knjižnice kojoj se pravno utemeljuje matičnost sadrže kod svake ponaosob i nazive općina područja koje su obuhvaćene konkretnom matičnošću odnosno nazivi općina smještenih na području za koju je matičnost određena.²¹³

Temeljem navedenih dokumenata na teritoriju cijele Republike Srbije određeno je ukupno 28 javnih matičnih knjižnica (od čega 8 na teritoriju Vojvodine). U okviru 20 javnih matičnih knjižnica za centralnu Srbiju određene su kao matične i dvije knjižnice koje se nalaze na teritoriju Kosova: *Narodna biblioteka "Miladin Popović"* u Prištini,²¹⁴ te *Gradska biblioteka "Vuk Karadžić"* u Kosovskoj Mitrovici.²¹⁵ Ove dvije matične knjižnice na Kosovu nisu bile predmetom istraživanja zbog specifičnosti političko – pravnog statusa Kosova. Predmetom istraživanja bile su dakle, sve ostale javne matične knjižnice.

²¹² Oba dokumenta donijeta su 2012. godine. Dostupna su na službenim mrežnim stranicama Narodne biblioteke Srbije: <https://www.nb.rs/pages/article.php?id=1485>

²¹³ Na primjer: "Gradska biblioteka u Novom Sadu na teritoriji grada Novog Sada i opština Bač, Bačka Palanka, Bački Petrovac, Beočin, Bečež, Vrbas, Žabalj, Srbobran, Sremski Karlovci, Temerin i Titel".

²¹⁴ Za knjižnicu u Prištini predviđena je matičnost za knjižnice u općinama: Glogovac, Gora, Kačanik, Kosovo Polje, Lipljan, Obilić, Orahovac, Podujevo, Prizren, Suva reka, Uroševac, Štimlje i Štrbce.

²¹⁵ Za knjižnicu u Kosovskoj Mitrovici predviđena je matičnost za knjižnice u općinama: Dečani, Vučitrn, Đakovica, Zvečan, Zubin Potok, Istok, Klina, Leposavić, Peć i Srbica.

4.2. Svrha i metodologija istraživanja

Svrha provedenog istraživanja bila je dobiti uvid u podatke prikupljene kroz odgovore javnih matičnih knjižnica koji opisuju njihove trenutne resurse, vrste i način pružanja određenih usluga te stupanj informiranosti knjižnica o pitanjima iz domene pristupa informacijama od javnog značaja, transparentnosti, zaštite osobnih podataka korisnika i slično.

Primijenjena je istraživačka metoda ankete te nenametljiva tehnika koja znači objektivni uvid u postojeće prikupljene informacije. Osnovni način prikupljanja podataka su pitanja upućena knjižnicama. Za potrebe istraživanja korišten je Upitnik,²¹⁶ koji je sadržavao ukupno 42 pitanja a dodatno 43. pitanje ostavljeno je kao mogućnost knjižnici za iznošenje komentara, odnosno zapažanje osobe koja u ime knjižnice ispunjava Upitnik (na dalje *ispitanik*) te navođenje primjedbi na Upitnik ako želi. Pri oblikovanju pojedinih anketnih pitanja kao osnova su poslužila pitanja iz spomenute ankete koju je za potrebe radionice o korupciji izradilo HKD. Istraživanjem je obuhvaćeno ukupno 26 matičnih knjižnica: 18 na teritoriju centralne Srbije i 8 na teritoriju AP Vojvodine. Provedena je metoda e-mail ankete, te je upitnik poslan na 26 e-mail adrese elektroničkim putem pri čemu je ostavljen rok od mjesec dana za odgovore. Rok je zatim produžen za one knjižnice koje nisu ispunile Upitnik u prethodno ostavljenom roku. Od ovog broja na Upitnik su odgovorile 24 knjižnice, dok dvije (iz centralne Srbije) nisu poslale svoje odgovore te tako nisu sudjelovale u istraživanju. Istraživanje je provedeno tijekom 2013. godine.

Uvodne napomene u Upitniku odnosile su se na pojašnjenja knjižnicama o cilju istraživanja (*prikupljanje odgovora na pitanja koja su u vezi sa slobodnim pristupom informacijama od javnog značaja i transparentnošću u javnim bibliotekama u Srbiji koje obavljaju matične funkcije*), kao i prema kojim pravnim aktima je matičnih knjižnica istraživanjem obuhvaćeno, te informacija o tome da će prikupljeni odgovori biti korišteni isključivo za potrebe izrade doktorskog rada. Knjižnicama je pojašnjeno da su podaci o njoj odnosno o osobi koja ispunjava upitnik (ime, prezime, e-mail adresa i telefon) potrebni samo za kontakt u slučaju pojašnjenja nekih odgovora i da se neće koristiti u druge svrhe. Podatak o godišnjem prihodu knjižnice prema financijskom izvještaju za proteklu godinu neće biti korišten u druge svrhe, osim kako bi poslužio kao podatak za stjecanje predodžbe ukupnog financijskog resursa matičnih knjižnica u Srbiji. Kod svakog pitanja naveden je način pružanja odgovora.

²¹⁶ Upitnik se kao prilog nalazi na kraju ovog rada.

Tablica 1. Javne matične knjižnice koje su sudjelovale u istraživanju s podacima o nazivu knjižnice, mjestu u kojem je smještena te ukupnom broju javnih knjižnica kojima su matične.

Gradska biblioteka - Novi Sad	11 knjižnica
Narodna biblioteka Pirot	4 knjižnice
Gradska biblioteka "Vladislav Petković – Dis", Čačak	3 knjižnice
Narodna biblioteka Bor	4 knjižnice
Biblioteka grada Beograda	13 knjižnica
Narodna biblioteka "Radislav Nikčević" Jagodina	5 knjižnica
Gradska biblioteka "Žarko Zrenjanin", Zrenjanin -	4 knjižnice
Gradska biblioteka "Karlo Bijelicki", Sombor	3 knjižnice
Narodna Biblioteka "Vuk Karadžić", Kragujevac	6 knjižnica
Narodna biblioteka "Stefan Prvovenčani", Kraljevo	4 knjižnice
Narodna biblioteka , Kruševac	5 knjižnica
Narodna biblioteka "Stevan Sremac", Niš	6 knjižnica
Gradska biblioteka, Pančevo	3 knjižnice
Narodna biblioteka "Rade Drainac", Prokuplje -	3 knjižnice
Biblioteka šabačka	7 knjižnica
Biblioteka " Gligorije Vozarović", Sremska Mitrovica	6 knjižnica
Narodna biblioteka „Ilija M. Petrović“, Požarevac	7 knjižnica
Gradska knjižnica Subotica	2 knjižnice
Narodna biblioteka Užice	9 knjižnica
Gradska biblioteka Vršac	3 knjižnice
Narodna biblioteka "Bora Stanković", Vranje	10 knjižnica
Maticna biblioteka „Ljubomir Nenadović“ Valjevo	5 knjižnica
Matična biblioteka "Svetozar Marković" , Zaječar	3 knjižnice
Narodna biblioteka "Jovan Popović", Kikinda	5 knjižnica

Svi podaci su nakon obrade i analize prikazani i komentirani, dok je većina predstavljena u vidu grafikona odnosno tablica te opisana i komentirana. Grafički i tablični prikazi sadrže postotke, a

tablični postotke i broječni opis istraživačkog odgovora. Kako je istraživanje provedeno u matičnim knjižnicama Srbije, tablice i grafikoni koji slijede sadrže pitanja iz upitnika na srpskom jeziku - onako kako su dostavljena knjižnicama.

Rezultati istraživanja

Prvu skupinu obuhvaćaju pitanja koja se odnose na nazive knjižnica, imena, prezimena, te e-mail kontakt osobe koja je ispunjavala upitnik za knjižnicu. Ovi su podaci zatraženi za identifikaciju knjižnice, te kako bi za slučaj eventualnih nejasnoća ispitanici mogli biti kontaktirani. Osim što se ponovila molba onim knjižnicama koje nisu vratile upitnik nakon prvog roka od mjesec dana - druge komunikacije s knjižnicama nije bilo. Iako je kod pojedinih ispunjenih upitnika izostavljen odgovor na neka pitanja, kod istraživača je prevladao stav da se izbjegne provjera je li odgovor izostao slučajno (nepažnjom preskočeno pitanje) odnosno namjerno (nije se htjelo, moglo odgovoriti) te da bi naknadno podsjećanje da se na izostavljeno pitanje odgovori – moglo dojmiti kako se vrši kakav "pritisak" ispitanika. Nije bilo ni mogućnosti artefakta (*nesvjesnog utjecaja na rezultate zbog upoznatosti s istraživačkom svrhom ili postupkom*). U tom smislu su obrađeni svi odgovori onako kako su ih knjižnice poslale bez dodatnih konzultacija s njima. U prvu skupinu svrstana su i pitanja koja se tiču ukupnog broja djelatnika knjižnice te udjela u tom broju stručnih knjižničara odnosno informacijskih stručnjaka (s položenim stručnim ispitom iz knjižničarstva) kao i na kojem radnom mjestu radi ispitanik. Knjižnice su zamoljene ispuniti podatke o njihovim materijalnim resursima.

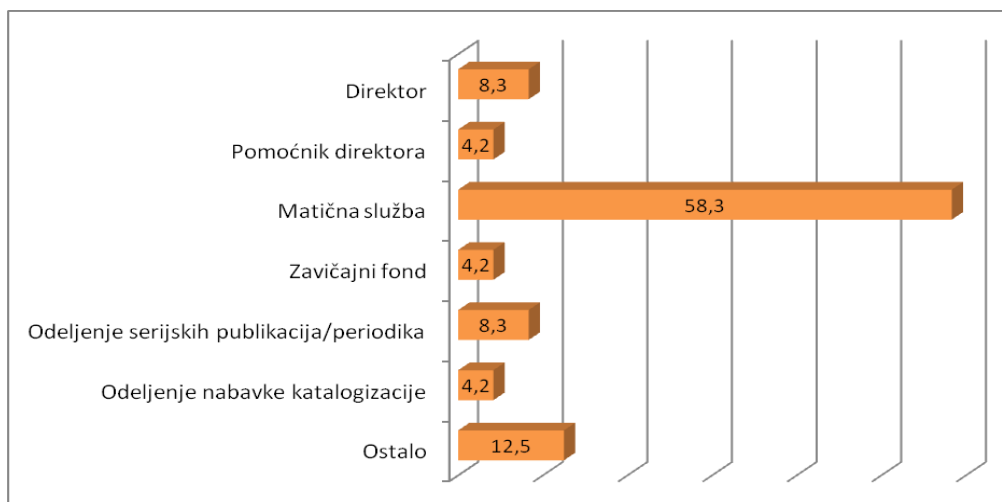
Podatak o broju te strukturi djelatnika u odnosu na stručni dio značajan je zbog namjere dobivanja realne predodžbe o tome koji je postotak stručnih djelatnika u odnosu na ukupan broj svih djelatnika u knjižnici (**tablica 2**). Ovaj podatak su ispunile sve knjižnice, te od ukupno 1035 djelatnika - njih 747 je knjižnično – informacijske struke ili 72,2%. Knjižnično – informacijski djelatnici su svi oni koji su položili stručni ispit čime stječu stručna zvanja u knjižničarstvu sukladno *Zakonu o BID*.²¹⁷

²¹⁷ Knjižnično – informacijska zvanja prema *Zakonu o BID* mogu stjecati osobe sa završenom srednjom školom, višom, te sa završenim fakultetom. Sukladno razini obrazovanja (stupnju završene škole odnosno fakulteta) stječu se različita stručna zvanja.

Tablica 2: Ukupan broj svih djelatnika i ukupan broj knjižnično – informacijskih djelatnika matičnih knjižnica sudionica istraživanja

Ukupno svih djelatnika u 24 knjižnice 1035	Ukupno knjižnično – informacijskih djelatnika 747 (72,2%)
---	--

Radno mjesto odnosno služba u kojoj je ispitanik pokazuje u postotcima kako najveći broj radi u matičnoj službi, njih 14 (58,3%), kako su u anketi sudjelovala 2 ravnatelja knjižnica (8,3%), te manji postotak ostalih mjesta odnosno službi (**grafikon 1**). Nijedan ispitanik ne radi na "odjeljenju za decu i mlade" ili u "referalnom / informativnom centru" knjižnice. Kako su upitnici poslani e-mailom knjižnicama, a ne na adresu određenog djelatnika, bila je stvar same knjižnice koga će odrediti za ispunjavanje upitnika. Stoga nema podataka o tome na koji način je određivana osoba koja je ispunjavala upitnik, niti je li se za sve ili pojedine odgovore savjetovala s ostalim djelatnicima knjižnice odnosno s ravnateljem.

1 Grafikon: radno mjesto odnosno služba ispitanika u knjižnici

Od 24 knjižnice mrežne stranice nema samo jedna. Ovaj negativan rezultat kod jedne knjižnice može se veoma lako promijeniti, jer se mrežne stranice mogu kreirati i uz uporabu besplatnih internet alata poput Wordpressa i sl.

Podaci o ukupnom broju računala u knjižnici 1070 te broju računala namijenjenih korisnicima 323 ili 30,2% (**tablica 3**) ukazuju na stanje ove vrste resursa u knjižnicama kao i na

politiku svake knjižnice pojedinačno o tome koliko računala namjenjuje svojim korisnicima. Tako su neke knjižnice veoma mali broj računala namijenile korisnicima: od ukupno 39 računala jedna knjižnica je korisnicima namijenila svega dva, dok je druga umjesto broja računala navela opisno da "10% računala služi korisnicima" (od ukupno 114, tek je 12 računala uspjela omogućiti korisnicima za rad u knjižnici). Različito je, dakle stanje od knjižnice do knjižnice, no može se zaključiti općenito kako su one solidno opskrbljene računalima (u odnosu na broj djelatnika) te istodobno kako se podatak o nerazmjerno manjem broju računala namijenjenih korisnicima u pojedinim knjižnicama mora imati u vidu. Ovo je važno pri izradi programa rada, strategija ili sličnih razvojnih dokumenata knjižnice, kako bi se preispitao te poboljšao pristup računalima od strane korisnika.

Tablica 3: Ukupan broj računala u knjižnicama i ukupan broj računala za korisnike

<p>Ukupan broj računala u knjižnicama</p> <p>1070</p>	<p>Ukupan broj računala namijenjenih korisnicima</p> <p>323 (30,2%)</p>
--	--

Ukupan iznos godišnjeg proračuna knjižnica pokazuje kako matične knjižnice imaju približno sličnu finansijsku situaciju koja ovisi o broju djelatnika. Namjera istraživača osim ove vrste rezultata bila je i provjeriti je li je takav dokument odnosno precizan iznos poznat osobama koje su ispunjavale upitnik, te hoće li će ga u anketi navesti. Još uvijek se ponegdje događa da se ti podaci ne objavljuju ne samo javnosti (putem mrežnih stranica na primjer), već ni sami djelatnici ne znaju iznos i strukturu proračuna knjižnice u kojoj rade. Istodobno, negdje je moguće da ravnatelji ne dopuštaju djelatnicima korištenje ovakvih podataka. Na ovo pitanje 4 (16,7%) od 24 knjižnice nisu dale nikakav odgovor.

Podatak o broju volontera pružile su sve knjižnice, a njih 14 (58,3%) nije imalo nijednog volontera u vrijeme provođenja istraživanja (**tablica 4**). Jedna knjižnica je imala 12 volontera u sklopu projekta koji je dobila, te pojasnila kako to nije uvijek redovno stanje. Druga je knjižnica umjesto broja volontera unijela odgovor "promjenjiv" što govori kako je u toj knjižnici prisutna praksa angažiranja volontera. Pitanjem o volonterima htjela se dobiti predodžba koriste li matične knjižnice u Srbiji mogućnost dobrovoljnog načina pružanja usluga od strane građana.

Htjelo se također znati u kojoj mjeri su knjižnice "otvorene" za ovu vrstu komunikacije i suradnje s građanima. Volontiranje se sukladno *Zakonu o volontiranju Srbije*,²¹⁸ promovira kao aktivnost *od javnog interesa* i značajna je za sudjelovanje građana u društvenim procesima. Vidljivo je kako se na kulturu angažiranja volontera u knjižnicama, kao na značajan model sudjelovanja građana u procesima njenog rada treba dodatno ukazivati, posebno kod ravnatelja od kojih gotovo u cijelosti ovisi ova vrsta aktivnosti knjižnica.

Tablica 4: Ukupan broj i postotak volontera u knjižnicama koje imaju odnosno nemaju volontere

<i>Broj volontera ukoliko ih vaša Biblioteka ima</i>	Nema volontera	14 knjižnica	58,3 %
	1 volontera	6 knjižnica	25,0 %
	5 volontera	2 knjižnice	8,3 %
	12 volontera	1 knjižnica	4,2 %
	Promenljiv	1 knjižnica	4,2 %
	Ukupno:	24	100 %

Na pitanje ima li knjižnica informacijski odjel za pružanje traženih informacija korisnicima – 8 knjižnica (33,3 %) je odgovorilo da ima (**tablica 5**). Informacijski odjeli u knjižnicama omogućuju lakšu komunikaciju s korisnicima koji ne dolaze u knjižnicu uvijek zbog posudbe nekog knjižničnog materijala, već i zato kako bi dobili neku informaciju koja im je potrebna. Informacija može biti različite prirode, dostupna u raznim formatima (tiskana, elektronička, online) a može biti pružena i usmeno. Ovi rezultati su potrebni i kao podatak koliko bi matičnih knjižnica trebalo kreirati ovakve odjele, centre, kutke ili nešto slično - ukoliko bi podržale novu uslugu u pristupu informacijama od javnog značaja.

²¹⁸ Zakon o volontiranju RS // Sl.glasnik 36 / 2010. Dostupno na:

http://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_volontiranju.html

Tablica 5: Ukupan broj i postotak informacijskih odjela u knjižnicama

Da	8 knjižnica	33.3 %
Ne	16 knjižnica	66.7 %
Ukupno:	24 knjižnice	100.0%

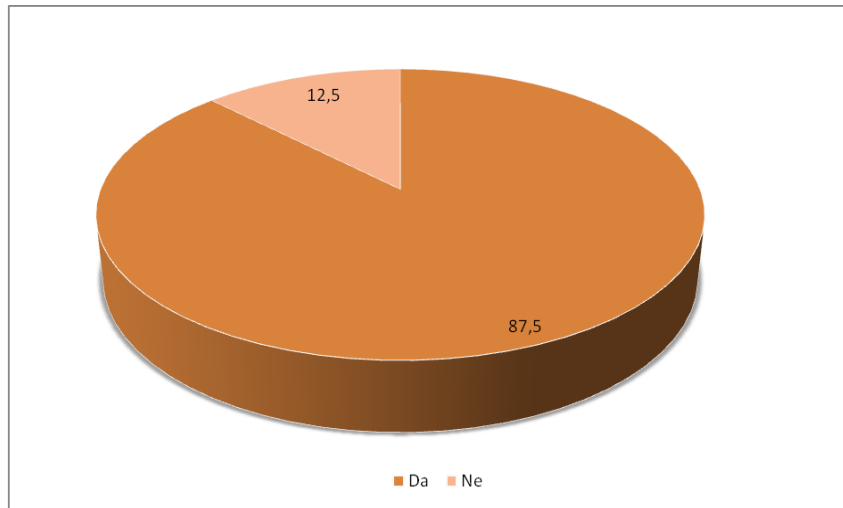
Na pitanje koristi li se prostor knjižnice za organizirane aktivnosti poput javnih rasprava, debata, sastanaka i sličnih vidova komunikacije s građanima na kojima se razmatra neka značajna temu za svoju lokalnu zajednicu (uvođenje novih poreza, rasprava o proračunu, nacrtima nekih komunalnih odluka i sl.), ukupno 14 knjižnica (58,3%) dalo je potvrđan odgovor (**tablica 6**). Ove aktivnosti ne spadaju u "tipične" za knjižnice poput, na primjer kulturnih programa u cilju poticanja čitanja pa podatak da su knjižnice otvorene i za ovakva okupljanja građana jest značajan za kontekst ostvarivanja socijalne uloge knjižnice.

Tablica 6: Ukupan broj i postotak knjižnica čiji prostor služi za različita okupljanja građana

<i>Da li prostor vaše Biblioteke služi ponekad korisnicima za sastanke, javne rasprave, debate ili sl. povodom neke teme od značaja za vašu opštinu / grad?</i>	Da	14	58.3 %
	Ne	10	41.7 %
	Ukupno	24	100%

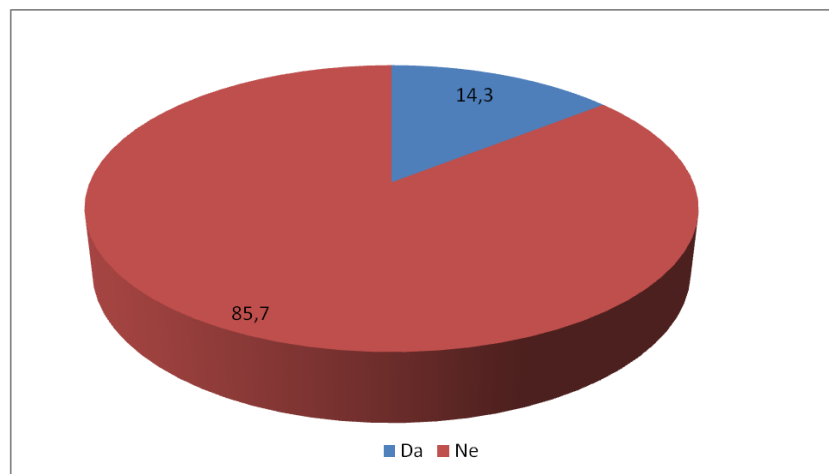
Opći (pravni) akt kojim se regulira način rada i korištenja usluga u knjižnicama ima ukupno 21 knjižnica (87,5%) (**grafikon 2**). Ovaj akt (najčešće pravilnik) donosi tijelo upravljanja u knjižnicama i njegovo posjedovanje predstavlja značajan podatak s aspekta uređenja osnovnih pitanja rada s korisnicima, imajući u vidu specifičnosti svake knjižnice posebno. Tako se uređuju način i uvjeti korištenja građe (u čitaonici i izvan nje), način upisa u knjižnicu (podaci koji se traže pri upisu), prava i obveze korisnika u vezi s korištenjem građe, vrsta usluga koju knjižnica nudi i slična pitanja. Pristup informacijama od javnog značaja je usluga koja zahtjeva reguliranje ovakvim aktom čime knjižnica unaprijed rješava osnovna pitanja pristupa i sadrži jasnu proceduru. Tri knjižnice koje nemaju takve akte mogle bi biti

potaknute na njihovo usvajanje. Istodobno sve one knjižnice koje imaju takav dokument trebale bi ga dopuniti odnosno izmijeniti.

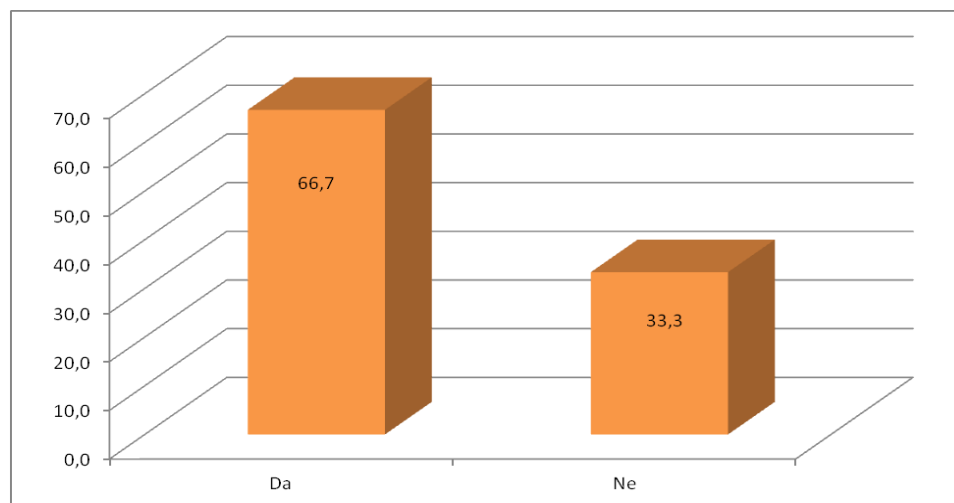
2. Grafikon: postotak knjižnica koje imaju opći akt o načinu rada i korištenju usluga knjižnice

Od onih koji su na prethodno pitanje odgovorili pozitivno 18 knjižnica (85,7%) odgovorilo je kako njihov opći akt ne sadrži odredbu o tome koje informacije korisnik ne može dobiti u knjižnici (**grafikon 3**). Pitanje je postavljeno kako bi se saznalo u kojoj su mjeri knjižničari upoznati sa zakonskim rješenjima o osobnim podacima, njihovoj zaštiti te o poslovnoj odnosno službenoj tajni ukoliko je ona predviđena nekim aktom. Ova manja skupina pitanja o podacima koji se ne mogu učiniti dostupnim javnosti te je li to knjižničarima poznato – značajna je i u slučajevima kada se traže informacije o samoj knjižnici kao tijelu javne vlasti.

3. Grafikon: postotak knjižnica čiji opći akt sadrži odredbu o informacijama koje korisnik ne može dobiti u knjižnici

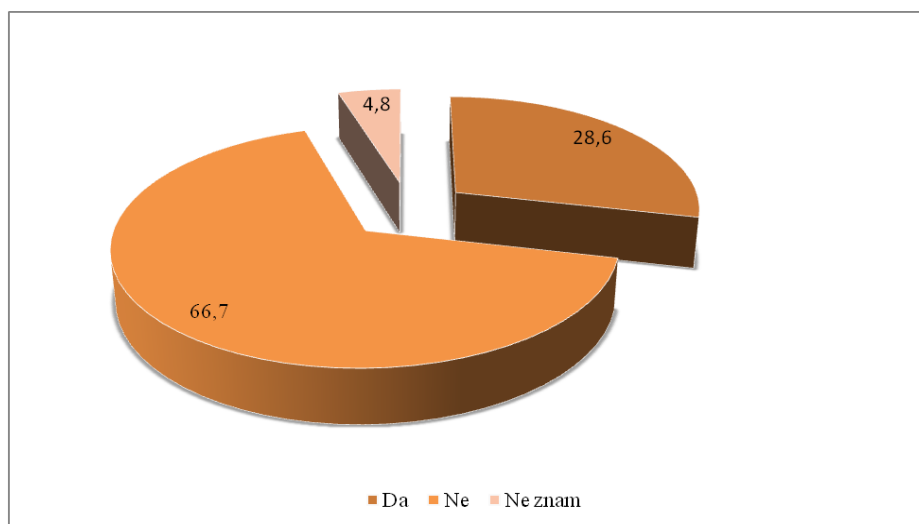
Na pitanje o tome jesu li knjižničari informirani o postojanju podataka koje ne bi smjeli biti dostupni korisnicima neovisno o pravnom reguliranju tog pitanja u aktu same knjižnice – njih 16 (66,7%) je odgovorilo pozitivno dok je 8 ispitanika (33,3%) reklo kako ne zna (**grafikon 4**). Nadalje je 13 ispitanika (54,2%) odgovorilo kako im je poznato koji su podaci koje one ne smiju davati korisnicima, dok je 11 njih (45,8%) reklo kako im to nije poznato. Vidljiva je dobra obaviještenost knjižnica o podacima koji pripadaju privatnosti odnosno tajnosti, te kako ih u tom smislu valja štiti sukladno zakonu. Osim zakona i pravila profesionalne etike knjižničara značajna su u situacijama etičkih dilema, razumije se, ukoliko su etički kodeksi posvećeni tim pitanjima. U ovoj skupini pitanja podaci koji govore o tome kako 19 od 24 knjižnice (79,2%) obavještavaju nove korisnike knjižnice za koje potrebe se uzimaju njihovi osobni podaci – dobar su pokazatelj profesionalnog i odgovornog odnosa knjižničara prema korisnicima no, to pravilo morale bi poštivati sve knjižnice. Usporedo s ovim i podatak kako su od 24 knjižnice njih 22 (91,7%) informirane o potrebnoj suglasnosti korisnika za korištenje osobnih podataka – potvrđuje značaj zakonskih rješenja da se ustanove koje prikupljaju osobne podatke od svojih korisnika moraju prilikom obrade rukovoditi njihovom zaštitom. Internet je usprkos brojnim prednostima ujedno i mjesto na kojem se mogu, na žalost zloupotrijebiti nečiji osobni podaci, a knjižničari toga moraju biti svjesni.

4. Grafikon: postotak knjižnica koje znaju da ne smiju davati određene vrste podataka korisnicima

Zanimljivo je kako je od 21 knjižnice njih 6 (28,6 %) objavilo na svojim mrežnim stranicama opći akt kojim se regulira način rada i korištenje usluga (**grafikon 5**). Jedna knjižnica je odgovorila kako ne zna odgovor na to pitanje, dok 14 knjižnica (66,7%) nema postavljen akt

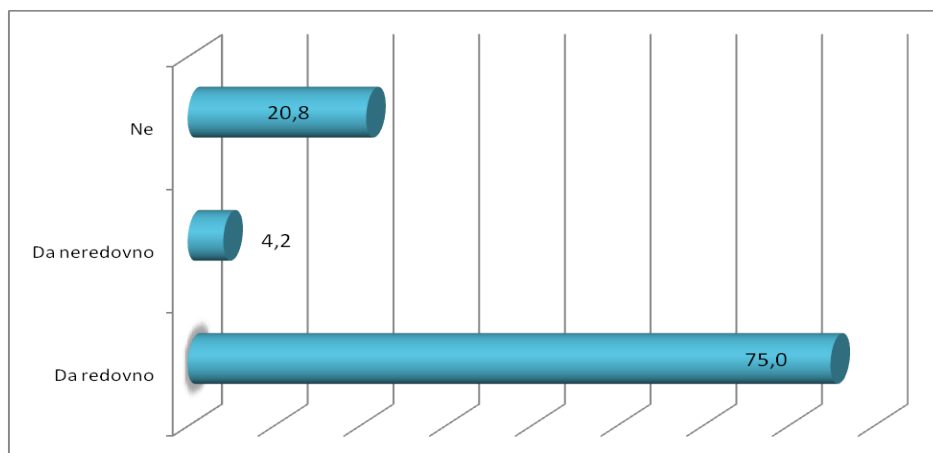
na svojim mrežnim stranicama. Knjižnice su dužne omogućiti javnosti uvid u svoje službene dokumente kao tijela javne vlasti kroz tzv. proaktivno informiranje. Korisnicima se tako znatno olakšava pristup informacijama o načinu rada i korištenja knjižnice putem interneta. Značajno bi bilo saznati razloge ne postupanja knjižnice sukladno načelu javnosti u radu tijela javne vlasti, osobito kad je riječ o pravilima direktno važnim za korisnike knjižnice. Jedna od tema na koju također treba neprestano skretati pažnju odnosi se na objave pravnih akata ustanove na njezinim mrežnim stranicama. Sasvim je moguće kako su razlozi da 14 od 21 knjižnice nije omogućilo vidljivost ovog akta svima posredstvom interneta – indiferentnost, čak nemarnost djelatnika zaduženih za ova pitanja.

5. Grafikon: postotak knjižnica koje su objavile opći akt na mrežnim stranicama

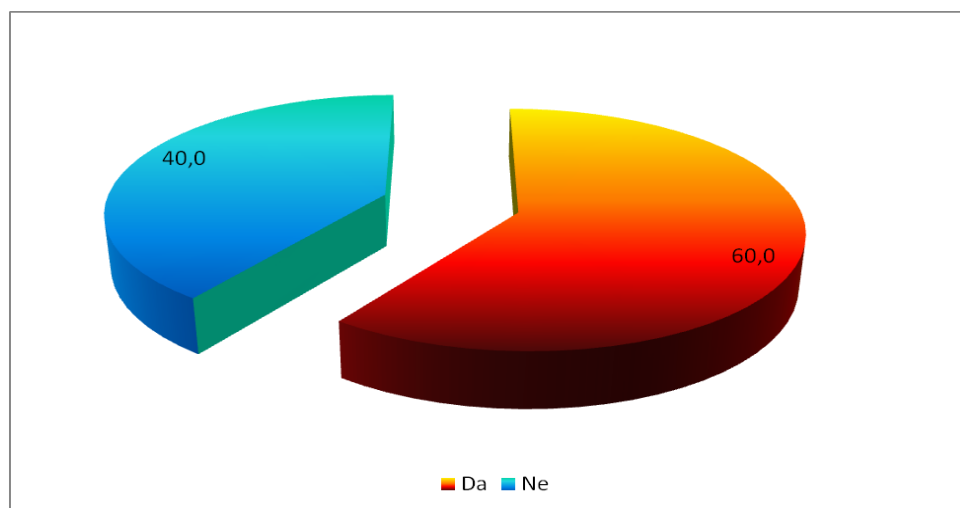
Knjižnice su pitane i dobivaju li službene publikacije kao lokalni obvezni primjerak od tijela javne vlasti njihove lokalne zajednice. Rezultati (**grafikon 6**) pokazuju kako ih dobiva ukupno 19 knjižnica (18 redovito, 1 neredovito) odnosno to zajedno čini 79,2%. Ovaj podatak je značajan s aspekta poštivanja *Zakona o obaveznom primjerku*, te s aspekta dostupnosti ove vrste građe u knjižnici. Službena glasila naime sadrže službene dokumente tijela javne vlasti koje sadrže informacije od javnog značaja,²¹⁹ koje se mogu zatražiti u knjižnici.

²¹⁹ U radu je naznačeno da se informacije od javnog značaja uglavnom poistovjećuju sa službenim dokumentima

6 Grafikon: postotak knjižnica koje dobivaju službena glasila kao lokalni obvezni primjerak

Kako je na prethodno pitanje negativno odgovorilo 5 knjižnica, na sljedeće pitanje nabavlja li knjižnica odnosno pristupa li na neki drugi način službenim publikacijama (službenom glasilu) svoje lokalne zajednice (na primjer putem interneta) 3 knjižnice su potvrdno odgovorile (**grafikon 7**). Dakle, od 24 knjižnice svega 2 ne dobivaju službeno glasilo kroz lokalni obavezni primjerak, niti osiguravaju pristup ovom glasilu svojim korisnicima na drugi način.

7. Grafikon: postotak knjižnica koje dobivaju službeno glasilo na neki drugi način

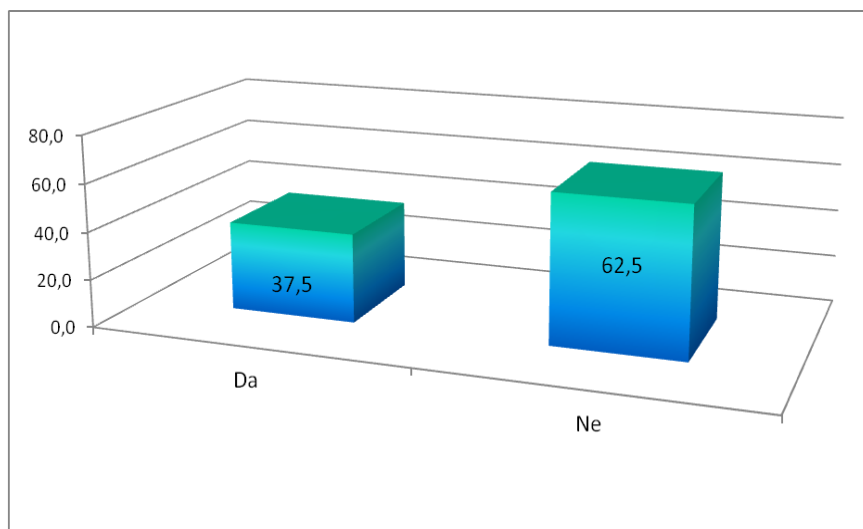
Knjižnice su pitane planiraju li izraditi web portale ili podstranice na postojećim mrežnim stranicama s ciljem lakšeg i jednostavnijeg pristupa građana službenim dokumentima online (**tablica 7**). S jedne strane 3 (12,5%) knjižnice planiraju kreirati web portale za ove usluge, dok je njih 9 (37,5%) zainteresirano otvoriti jednu podstranicu na postojećim mrežnim stranicama.

Od ostalih 12 knjižnica njih 8 daje odgovor kako "ne zna", dok 4 knjižnice odgovaraju da ovo ne planiraju. Podatke treba sagledavati u pozitivnom kontekstu imajući u vidu kako ovakva usluga nije konkretizirana nijednim propisom o knjižničarskom poslovanju kao dužnost knjižnica. Vlastiti angažman knjižnica u osiguravanju dostupnosti službenih dokumenata online građanima zaključuje se – oslikava dobru informiranost, te svijest kako javna knjižnica treba organizirati i takve usluge. Neosvijesćenost koju iskazuje 8 knjižnica – mogla bi se popraviti ukazivanjem na značaj ovog segmenta rada knjižnica te se može očekivati da će i ostale knjižnice izraditi web portale za ove namjene.

Tablica 7: Broj i postotak knjižnica koje planiraju omogućiti pristup službenim publikacijama online

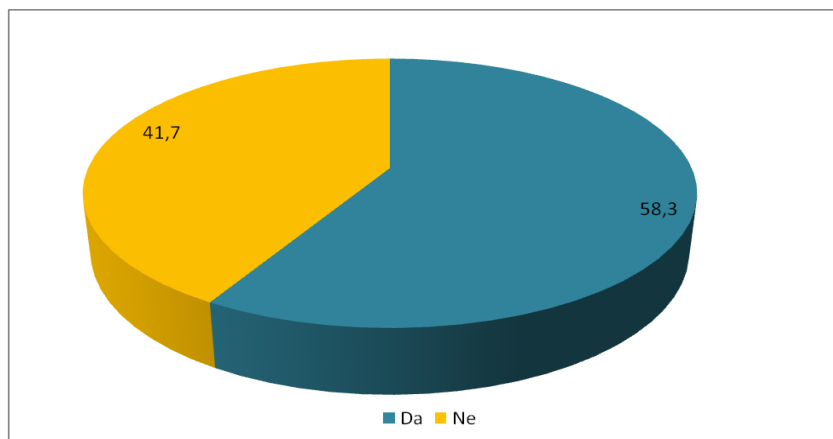
<i>Da li vaša Biblioteka planira da izradi veb portal ili jednu stranicu na postojećem veb sajtu Biblioteke preko koje će građani lako dolaziti do službenih dokumenata?</i>	<i>Da, planira izradu Web portala</i>	3	12.5 %
	<i>Da, planira izradu jedne stranice na postojećem veb sajtu Biblioteke</i>	9	37.5 %
	<i>Ne</i>	4	16.7 %
	<i>Ne znam</i>	8	33.3 %
	Ukupno	24	100.0%

Na pitanje ima li knjižnica link na službene mrežne stranice lokalne zajednice (grada odnosno općine) ukupno 15 knjižnica (62,5 %) nema takvu vezu, dok je njih 9 (37,5%) odgovorilo pozitivno (**grafikon 8**). Uspostavljanje komunikacije s tijelima javne vlasti na lokalnoj razini značajno je kako za korisnike, tako i za samu knjižnicu. Mrežne stranice javnih knjižnica u Srbiji obiluju raznim poveznicama, no često biraju slične institucije ili one koje pripadaju djelatnosti kulture, eventualno obrazovanja. Tako je mogućnost pristupa s mrežnih stranica knjižnice nekoj drugoj knjižnici (najčešće nacionalnoj) ili muzeju, arhivu, ministarstvu kulture - veća od mogućnosti pristupa službenim mrežnim stranicama lokalne zajednice, te njezinim službenim dokumentima.

8. Grafikon: postotak knjižnica koje imaju link na mrežne stranice lokalne zajednice

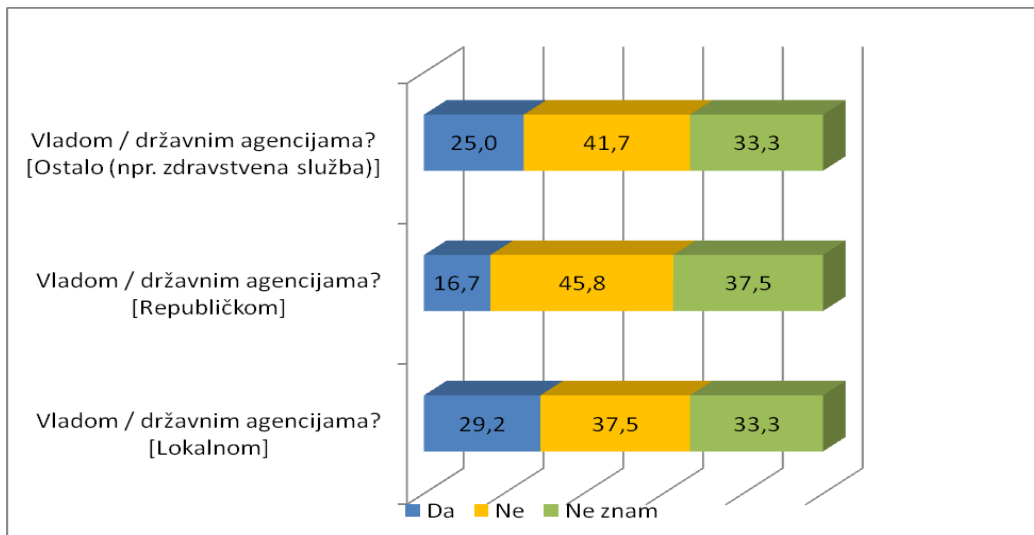
Na pitanje nalazi li se na službenim mrežnim stranicama lokalne zajednice link na mrežne stranice knjižnice - 14 knjižnica (58,3%) odgovorilo je pozitivno, dok je njih 10 (41,7%) odgovorilo negativno (**grafikon 9**). Službene mrežne stranice lokalnih zajednica (općina i gradova) često imaju sličnu strukturu, te se na njima nalaze kraće informacije, te linkovi na mrežne stranice ustanova i poduzeća čiji su one osnivači. Često su to linkovi na njihove knjižnice, kao značajne institucije kulture lokalne zajednice. Kod pitanja povezanosti knjižnica i lokalne zajednice na mreži značajno je za sve javne knjižnice ostvariti dvostranu povezanost, čime se ostvaruje i bolja vidljivost knjižnice na mreži.

9. Grafikon: postotak lokalnih zajednica koje imaju link na mrežne stranice knjižnice

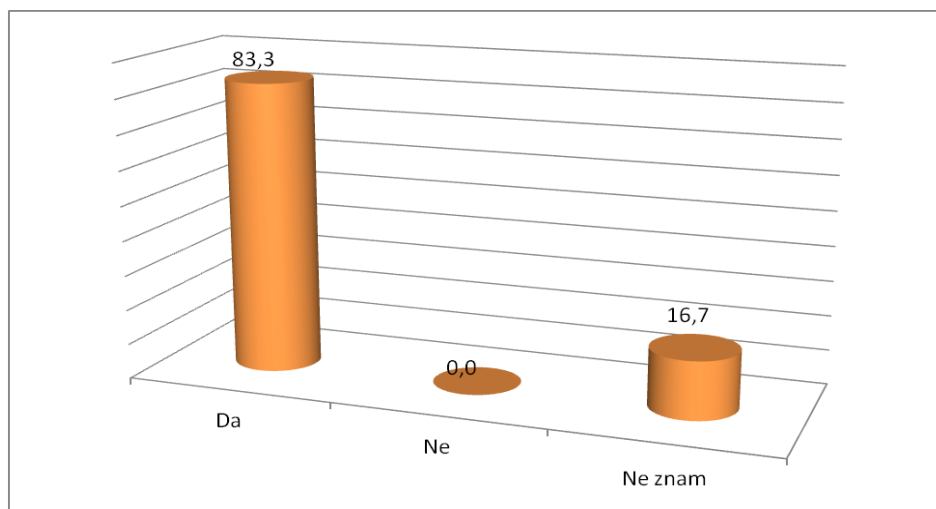
Odgovori na pitanje traže li se od knjižnice savjeti o načinu uspostavljanja veze s vladom odnosno državnim agencijama (**grafikon 10**) na lokalnoj i državnoj razini te traže li se savjeti

tijela koja se bave, na primjer, zdravstvenim osiguranjem - pokazuju niži postotak pozitivnih odgovora. Naime kada je riječ o savjetima povodom izvršnih tijela (vlade) ili agencija odnosno državnih tijela na lokalnoj razini - 7 knjižnica (29,2 %) odgovorilo je pozitivno, dok je postotak o savjetima za tijela na republičkoj razini manji - tek 4 knjižnice (16,7 %) odgovorilo je pozitivno. Kada je riječ o podacima koji se tiču na primjer zdravstvenih službi 6 knjižnica (25,0%) odgovorilo je "da". Čini se kako se razlog što je gotovo trećina knjižnica na ovo pitanje odgovorila "ne znam" (33,3 %, 33,3 % i 37,5%) nalazi u neinformiranosti ispitanika. Knjižničari, dakle doista nemaju takvu informaciju (nisu sigurni, a moguće nisu ni provjerili s ostalim kolegama). Najveći postotak u sva tri potpitanja ima opcija "ne" – knjižnice su naime sigurne kako se građani ne obraćaju knjižnicama sa zahtjevom za spomenutu vrstu savjeta.

10. Grafikon: postotak knjižnica u kojima se traži savjet za uspostavljanje veze s vladom / državnim agencijama

Odgovor na pitanje smatraju li redovnim dijelom svog posla traženje savjeta o uspostavi veza s vladom odnosno državnim agencijama u knjižnici pružile su one knjižnice koje su na prethodno pitanje odgovorile s "da". Kako njihova knjižnica takvu vrstu usluge smatra redovnim dijelom svog posla (**grafikon 11**) potvrdile su njih 10 (83,3%), dok su njih 2 odgovorile kako ne znaju. Oba pitanja imala su za cilj provjeriti traže li građani takvu vrstu savjeta od svoje knjižnice, te istodobno dobiti predodžbu o informiranosti djelatnika knjižnice o takvoj vrsti usluga.

11. Grafikon: postotak knjižnica koje savjete o uspostavi veza s vladom odnosno državnim agencijama smatraju redovnim dijelom posla

Treća skupina pitanja osmišljena je s ciljem dobivanja odgovora od knjižnica koji se konkretnije tiču angažmana knjižnica povodom obveza koje proistječu iz zakona (izrada Informatora o radu). Željelo se također provjeriti stupanj ostvarene komunikacije s korisnicima odnosno s drugim organizacijama kao mogućim suradnicima ili partnerima, te razina poznavanja zakonskih obveza prema knjižnici kao tijelu javne vlasti (propisane *Zakonom o pristupu*).

Na pitanje izrađuje li knjižnica "Godišnji informator" sa osnovnim podacima o svom radu a sukladno *Zakonu o pristupu* zabrinjava podatak kako to ne čini 19 knjižnica (79,2 %), dok je 5 knjižnica (20,8 %) odgovorilo pozitivno (**tablica 8**). Naprijed je u radu predstavljena obveza izrade ovakvog dokumenta koji prvenstveno služi javnosti kako bi se lako i jednostavno informirali o knjižnici. Istodobno riječ je o mehanizmu koji osigurava transparentan rad tijela javne vlasti (knjižnice), te mora biti objavljen na njezinim mrežnim stranicama. Može se zaključiti kako su razlozi za ovakve odgovore zapravo nepoznavanje ove zakonske obveze. Takav podatak potvrđuje i bojazan (spomenutu u ovom radu) da pojedine javne knjižnice još uvijek ne prate aktivnosti tzv. regulatornih državnih tijela u kontekstu procesa demokratizacije društva Srbije i same kao tijela javne vlasti. A morale bi. Istodobno moguće je i nedovoljno shvaćanje značaja pravnog okružja u kojem se nalaze knjižnice s aspekta novih propisa koje donose spomenuta tijela. Situacija se međutim može poboljšati osposobljavanjem knjižničara i ravnatelja knjižnice koje bi provodili ovlaštenici Povjerenika za informiranje na razini cijele knjižničarske mreže Srbije. Osim ovoga, Nacionalna knjižnica Srbije, kao "krovna" knjižnica

koja sukladno *Zakonu o BID* vrši nadzor nad stručnim radom matičnih javnih knjižnica – mogla bi osmisliti mehanizme obavještanja matičnih knjižnica o obvezama koje one te ostale knjižnice imaju na temelju drugih zakona (ovdje *Zakona o pristupu*).²²⁰ Od onih koji izrađuju Informator, na sljedeće potpitanje njih 4 je odgovorilo kako ga objavljuju na svojim mrežnim stranicama, dok jedna knjižnica to ne čini.

Tablica 8: Broj i postotak knjižnica koje izrađuju i objavljuju Informator o radu na mrežnim stranicama

<i>Da li vaša Biblioteka izrađuje "Godišnji Informator" s osnovnim podacima o svom radu prema Zakonu o slobodnom pristupu informacijama od javnog značaja?</i>	Da	5		20.8 %
	Ne	19		79.2 %
	Ukupno	24		100.0
<i>Ako DA, da li vaša Biblioteka objavljuje pomenuti Informator o radu na svom službenom veb sajtu?</i>	Da	4		80.0 %
	Ne	1		20.0 %
	Ukupno	5		100.0%

Slični su podaci dobiveni i kod sljedećeg pitanja (**tablica 9**). Naime zakonsku obvezu ustanova da kao tijela javne vlasti sukladno *Zakonu o pristupu* moraju imati osobu zaduženu za slobodan pristup informacijama od javnog značaja - prepoznaje 7 (29,2 %) knjižnica, a negativan odgovor pruža njih 17 (70,8%). Knjižnica kao tijelo javne vlasti sukladno ovom Zakonu mora imati Informator o radu te osobu zaduženu za pristup u slučajevima kada se od knjižnice traže informacije od javnog značaja (službeni dokumenti koji se odnose na njezin rad). Kako svatko može uvijek zatražiti bilo kakvu informaciju od javnog značaja od knjižnice – ona dakle poduzima mjere sukladno Zakonu to i mora omogućiti. Potreba imati na svojim mrežnim

²²⁰ Odredbe *Zakona o BID* koje reguliraju prava i dužnosti Nacionalne knjižnice odnose se isključivo na knjižnično – informacijsku djelatnost tako da se predloženo obavještanje ne može smatrati njezinom zakonskom dužnošću, no ona bi to uspješnije činila te jamčila ispunjenje obveza matičnih knjižnica s pozicije institucionalnog autoriteta koji uživa u knjižničarstvu.

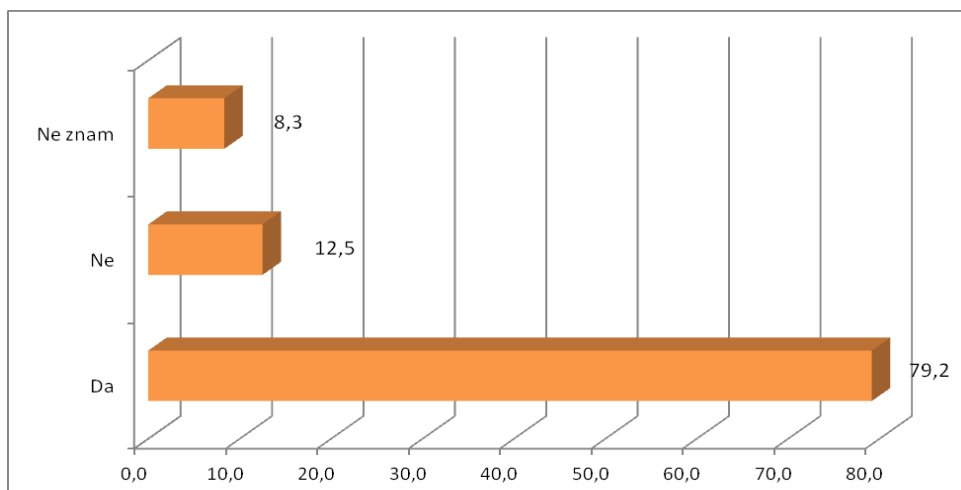
stranicama dio o ovom pristupu (te obrazac zahtjeva koji se lako preuzima) tiče se same knjižnice.

Tablica 9: Broj i postotak knjižnica koje imaju osobu zaduženu za postupanje po zahtjevima za slobodan pristup informacijama od javnog značaja sukladno Zakonu

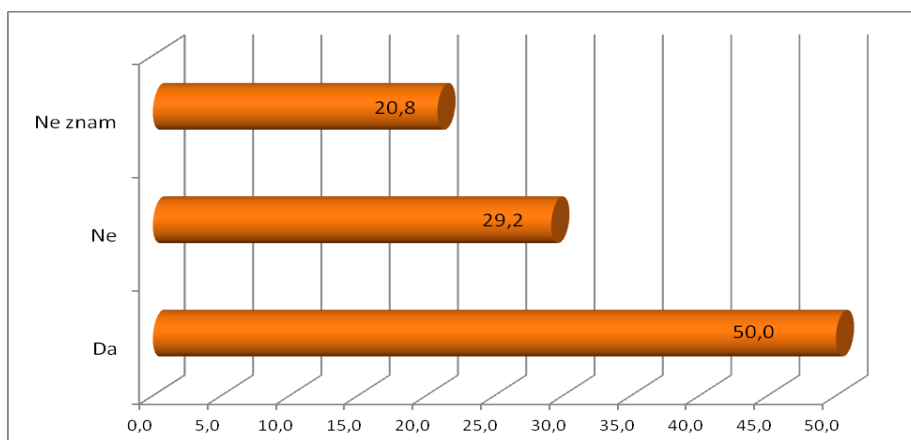
<i>Da li vaša Biblioteka ima lice zaduženo za podatke i postupak ostvarivanja prava na slobodan pristup informacijama od javnog značaja koje je Biblioteka u skladu sa Zakonom o slobodnom pristupu informacijama od javnog značaja - dužna da objavljuje</i>	Da	7	29.2 %
	Ne	17	70.8 %
	Ukupno	24	100.0 %

Na pitanje o informiranosti knjižnica o savjetovalištim, centrima za pravnu pomoć, interesnim grupama odnosno grupama u lokalnoj zajednici koje pomažu građanima u njihovom odnosu s tijelima javne vlasti (**grafikon 12**) njih 19 (79,2 %) pruža pozitivan odgovor. Polovina knjižnica potvrđuje kako su surađivale s nekom sličnom organizacijom na zajedničkom projektu (**grafikon 13**). Neke su knjižnice navele o kojim projektima je riječ. Najveći broj je spomenuo projekte o transparentnosti, dobrom upravljanju i slobodi od korupcije, te projekt o promicanju ljudskih i manjinskih prava posredstvom elektroničkog ombudsmana.²²¹ Podatak koji pruža 5 knjižnica (20,8 %) da "ne zna" je li knjižnica projektno surađivala sa spomenutim organizacijama govori o niskoj razini informiranosti ispitanika za djelatnost knjižnice u kojoj rade. Nedovoljna ili (ponekad) potpuno izostala informiranost djelatnika o pojedinim aktivnostima knjižnice spada u podatke koji se također uzimaju kao negativna slika o knjižnici. Značajno bi pomogli razlozi za ovu neobaviještenost (na primjer odsustvo profesionalnog interesa za događanja u knjižnici ili izostanak javnog rada djelatnika knjižnice zaduženih na određenom projektu, uskraćivanje informacija i sl.).

²²¹ Neke knjižnice su navele još i projekte s udrugama Roma, oboljelih od multiple skleroze te pokretom potrošača. Navedeni su još i projekti o osposobljavanju djelatnika o antikorupciji te rad sa djecom s posebnim potrebama kroz radionice i sl.

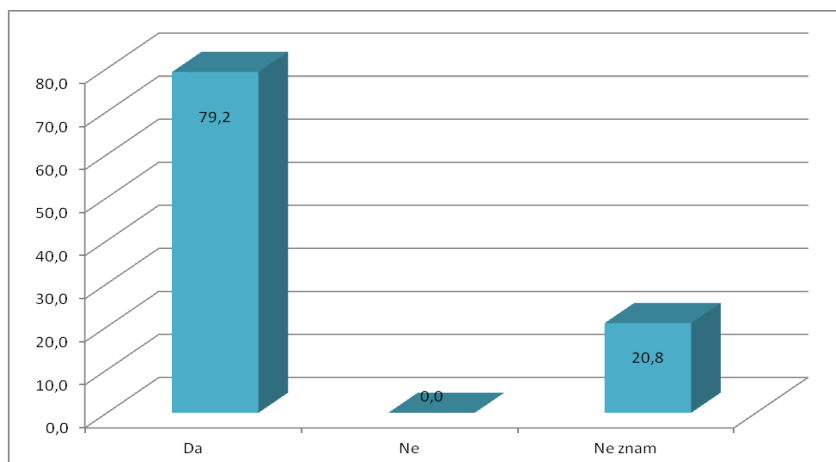
12. Grafikon: postotak knjižnica koje su informirane o savjetovalištim i drugim centrima koji pomažu građanima u odnosu s tijelima javne vlasti

13. Grafikon: postotak knjižnica koje surađuju na projektima s NVO

Na pitanje o pružanju potpore promicanju kulture informiranih građana - 19 knjižnica (79,2 %) je spremno to učiniti putem raznih modela: promicanje ljudskih prava, transparentnosti, prava na pristup informacijama, slobode od korupcije i sl. (**grafikon 14**). Ovo je dobar pokazatelj spremnosti knjižnica podržati programe kojima je zajednički nazivnik informiranost građana. Odgovori 5 knjižnica kako "ne znaju" može se ocijeniti kao nedostatak točne spoznaje o ulozi knjižnica u ovoj domeni. Informirano građanstvo mora biti geslo koje javnu knjižnicu vodi u kreiranju njezinih novih usluga modernog doba, te dodatna edukacija knjižničarima može dosta pomoći u shvaćanju njene važnosti. Edukacija bi mogla biti osmišljena u cilju stjecanja osnovne predodžbe o procesima i modelima sudjelovanja građana u upravljanju na lokalnoj razini,

sustavnim rješenjima ovog sudjelovanja (zakon o lokalnoj samoupravi, o referendumu), o tome kako izgleda politički, te pravni sustav na nacionalnoj i lokalnoj razini i sl.

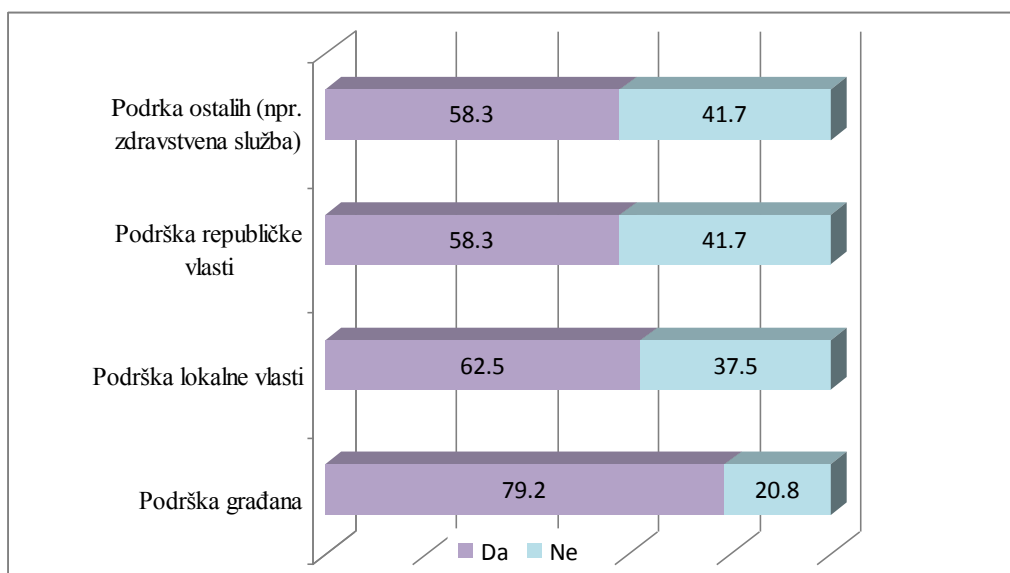
14. Grafikon: postotak knjižnica koje bi podržale promicanje kulture informiranih građana

Na pitanje da li je knjižnica izložila postere s antikorupcijskim informacijama te kontakt informacijama za građane koji se usuđuju progovoriti o korupciji (**tablica 10**) pozitivno je odgovorilo 9 (37,5 %) knjižnica. Željelo se provjeriti jesu li knjižnice svjesne aktualnosti u domeni borbe protiv korupcije u kojoj je važno sudjelovanje čitavog društva. Iako je 15 (62,5 %) knjižnica odgovorilo negativno – pretpostavka je kako se djelatnicima knjižnice može uspješno pojasniti i njihova uloga u borbi protiv korupcije, te motivirati na njihov proaktivan angažman u budućnosti. Ovome bi znatno pomogla ponajprije povećana razina svijesti djelatnika o značaju transparentnosti u radu koja predstavlja najefikasniju antikorupcijsku mjeru – kako se navelo u radu. S druge strane, posterima kojima se, na primjer poručuje kako je pravo svakog građanina živjeti slobodno od korupcije postavljene na vidnom mjestu u knjižnici – ohrabruju i same korisnike na djelovanje. Nekome će biti dovoljna činjenica kako knjižnica "ne žmiri" pred takvim problemima društva te će biti motiviran ukazati na eventualna koruptivna ponašanja u svom okruženju.

Tablica 10: Broj i postotak knjižnica koje su izložile antikorupcijske postere

<i>Da li je vaša Biblioteka izložila postere (plakate ili sl.) sa antikorupcijskim informacijama i/ili kontakt informacijama za osobe koje smeju da progovore o korupciji?</i>	Da	9	37.5 %
	Ne	15	62.5 %
	Ukupno	24	100.0%

Koliko knjižnice vjeruju kako je realno očekivati potporu za aktivnosti knjižnica u vezi s antikorupcijom i transparentnošću (**grafikon 15**) pokazuju podaci da njih 19 (79,2 %) vjeruje kako bi knjižnice tu potporu dobile od građana. Njih 14 (58,3%) vjeruje kako bi knjižnice potporu dobile i od republičkih tijela vlasti, te drugih organizacija i ustanova (na primjer zdravstvenih službi). Nešto je viši stupanj vjerovanja kada je riječ o potpori lokalnih tijela vlasti. Naime njih 15 (62,5%) je odgovorilo pozitivno. Ovdje se željelo provjeriti kakav je stav knjižnica u kontekstu korupcije kao delikatne teme, koja nije tipična za knjižnice i istodobno u vezi s transparentnošću – instituta na koji se knjižnice češće oslanjaju. Sam fenomen korupcije, borba protiv korupcije, vidovi smanjenja rizika nastanka korupcije – instituti su koji knjižnicama nisu bliski ni kroz povijest. S druge strane, s obzirom da korupcija sublimira mnoga štetna, nezakonita te neetička ponašanja sigurno je kako knjižničari na takve pojave nisu ravnodušni. Značajno je uvjerenje ispitanika da bi od građana dobile najveću potporu za aktivnosti povodom antikorupcijskog djelovanja.

15. Grafikon: postotak knjižnica o očekivanju potpore za njihove aktivnosti u vezi s antikorupcijom

Na pitanje jesu li osobe koje su ispunjavale upitnik za knjižnicu bile svjesne slučajeva korupcije u njihovom radu u knjižnici (ne samo kada je riječ o novcu, već na primjer kod zapošljavanja) - ukupno 10 osoba (41,7 %) odgovorilo je kako su one same (ili njihove kolege) bile svjesne takvih slučajeva (**tablica 11**). Namjera je bila provjeriti koliko djelatnici knjižnice obraćaju pažnju na povredu principa zakonitog, profesionalnog, pravilnog te etičkog postupanja

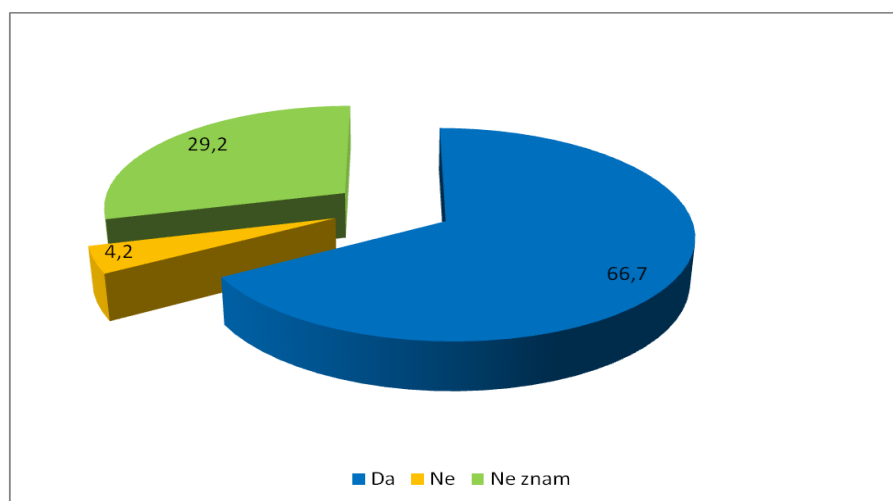
u knjižnici u redovitom radu. Negativno je na ovo pitanje odgovorilo 6 ispitanika (25,0%), dok je njih 8 (33,3%) reklo kako "ne zna". Svijest o prisutnoj korupciji u 10 od 24 knjižnice potvrđuje kako od koruptivnih ponašanja nisu imune čak ni knjižnice te potkrepljuje tvrdnju kako je ova štetna pojava doista prisutna u svim društvenim segmentima. Utisak je kako su odgovori o ‘neznanju’ je li u knjižnici bilo nekog oblika korupcije posljedica inače poznate pojave neprepoznavanja koruptivnog ponašanja od strane samih građana. Da je riječ o koruptivnom ponašanju ukoliko, na primjer, ravnatelj knjižnice zaposli nekog svog rođaka ili prijatelja neće uvijek biti prepoznato. Građani često u kratkim anketama koje provode mediji o ovoj temi na pitanje je li je korupcija (nepotizam kao oblik u ovom slučaju) ako ravnatelj nekog doma zdravlja zaposli svog sina na mjesto liječnika - odgovaraju kako to jest nepotizam, ali kako nije društveno neprihvatljivo ponašanje. Ovu "prihvatljivost" pojašnjavaju izjavom kako i "djeca ravnatelja moraju negdje raditi". Biti protivan svakom obliku korupcije (imati tzv. nultu toleranciju na nju) stvar je i kulture informiranosti te svijesti građana o njihovom pravu na život slobodan od korupcije. Stoga su dodatna znanja o fenomenu korupcije i njezine štetnosti po društvo još uvijek značajna tema koja bi građanima mogla ponuditi upravo knjižnica. Ustupanje prostora knjižnice građanima, osiguravanje razgovora, predavanja, antikorupcijskih dijaloga i sl. kako bi se više saznalo o ovom problemu, te bi ovo moralo biti prepoznato kao jedna od vrijednosti suvremenog knjižničarstva, a ovakvi programi bi mogli biti izazovni za knjižnicu.

Tablica 11: Broj i postotak ispitanika o postojanju korupcije u radu u knjižnici

<i>Da li ste Vi ili neko od Vaših kolega postali svjesni zvanične korupcije u toku svog rada? (ne samo kad su zahtevi za nezakonito plaćanje u pitanju, nego i manipulacija u pružanju javnih usluga u nepravednu korist pojedinca ili grupe, kod zapošljavanja i slično)</i>	Da	10	41.7 %
	Ne	6	25.0 %
	Ne znam	8	33.3 %
	Ukupno	24	100.0%

Na pitanje da li je knjižnica transparentna u svom radu i donošenju odluka pozitivno je odgovorilo 16 (66,7 %) knjižnica dok odgovor "ne zna" pružilo je njih 7 (29,2 %) (**grafikon 16**). Samo se jedna knjižnica izjasnila kako ne misli da je transparentna u radu. Kod ovog pitanja se željelo provjeriti kako knjižnice vide transparentnost u njihovom radu, posebno u dijelu

donošenja odluka u njima. Značajno je imati u vidu kako se sam termin transparentnost u radu knjižnice različito shvaća, te stoga ne iznenađuje podatak kako je gotovo trećina knjižnica izabrala odgovoriti kako "ne zna". Jasnija razgraničenja između javnosti (otvorenosti) i tajnosti nije uvijek moguće napraviti, ali bi knjižnice sukladno pravnim propisima, etičkim kodeksima, te kroz transparentniji rad i otvorenost mogle jačati svoj institucionalni integritet.²²² To uspijeva onda kada sami djelatnici jačaju svoj osobni integritet. Kako je takav integritet značajan za knjižnicu dovoljno je potkrepljujuća činjenica što ona služi najširem sloju građana, a takvoj knjižnici građani više vjeruju. Tamo gdje u procesima odlučivanja sudjeluje više ljudi, gdje postoji kontrola i nadzor nad donošenjem i provođenjem odluka (gdje se "polažu računi") u odnosu na diskreciono odlučivanje ili ona u kojima postoji interesna povezanost i odsustvo odgovornosti – može se označiti transparentnom ustanovom koja posjeduje integritet. Knjižnice moraju težiti tom idealu, s obzirom još uvijek, kako ih je nazvao P.Sturges - *potencijalno* transparentne.

16. Grafikon: transparentnosti u radu i donošenju odluka

Kako bi dodatno bio provjeren stupanj transparentnosti, te dostupnost informacija od javnog značaja samim djelatnicima knjižnica - postavljeno je pitanje dostupnosti podatka o visini plaća u knjižnici. Pretpostavka je naime kako je visina plaća djelatnika, te ravnatelja knjižnice zanimljiv podatak koji se obično želi znati (zbog usporedbe plaća za iste poslove na primjer), te

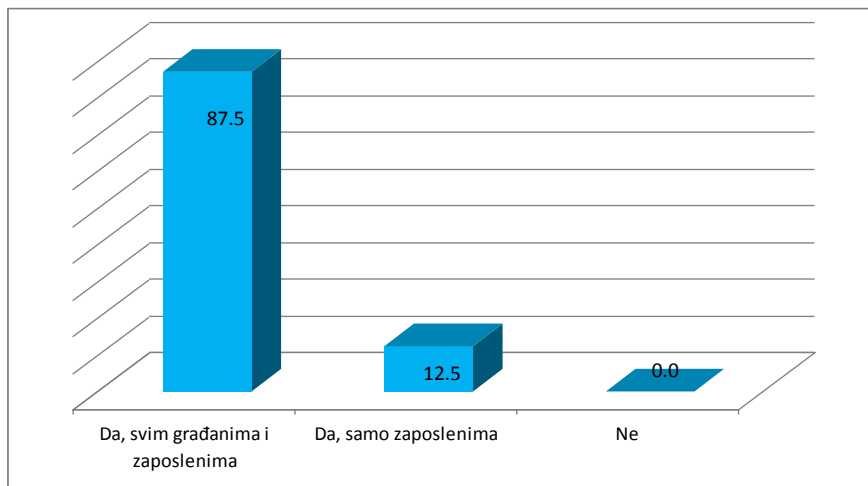
²²² Institucionalni integritet predstavlja otpornost institucije na korupciju. Njegovu cijelovitost čini osobni integritet, kompetencije i profesionalizam.

je na njemu moguće konkretno provjeriti razinu dostupnosti informacija od javnog značaja. Ukupno je 14 (58,3 %) knjižnica (**tablica 12**) odgovorilo kako im je taj podatak dostupan (kako plaća kolega tako i ravnatelja), a njih 10 (41,7 %) je odgovorilo da nije. Iz tablice se zaključuje kako tamo gdje su podaci dostupni oni to jesu u cijelosti (i plaća kolega i ravnatelja) a tamo gdje nisu, također nisu u cijelosti dostupni. To potvrđuje činjenica kako ponuđen odgovor *da, samo mojih kolega* – nije izabrao nijedan ispitanik. Može se ocijeniti kako je, unatoč pretpostavci kako podaci o plaćama ne interesiraju ispitanike (te ih stoga ne znaju) – potrebno kroz dodatnu edukaciju ravnatelja i djelatnika knjižnica predočiti kako je plaća u javnim ustanovama informacija od javnog značaja.

Tablica 12: Broj i postotak odgovora o dostupnosti podataka o plaćama djelatnika knjižnice

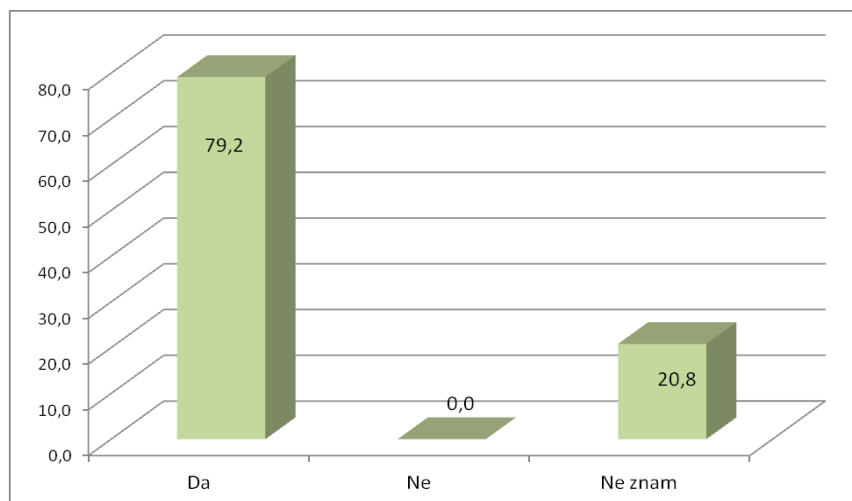
<i>Da li Vam je dostupan podatak o visini plate svojih kolega u Biblioteci uključujući i platu vašeg direktora?</i>	<i>Da, i mojih kolega i direktora</i>	14	58.3 %
	<i>Da, samo mojih kolega</i>	0	0.0
	<i>Ne</i>	10	41.7 %
	<i>Ukupno</i>	24	100.0%

Na pitanje smatraju li knjižnice kako podaci o njihovom poslovanju (programski i financijski) moraju biti transparentni i lako dostupni svim djelatnicima knjižnice, te svim građanima pozitivno je odgovorila 21 (87,5 %) knjižnica (**grafikon 17**). Da ovi podaci moraju biti transparentni samo djelatnicima su odgovorile 3 (12,5%) knjižnice. Iako se može učiniti kako je broj od "samo" 3 knjižnice koje odgovaraju kako javnost ne treba znati o njihovom poslovanju nizak – ovakav stav knjižnica mora biti promijenjen. Promjena stava knjižnica odnosno njenih djelatnika kako se podaci o knjižnici moraju učiniti dostupnim javnosti najefikasnije se postiže dodatnom obučavanjem kao i ukazivanjem na potrebu poštivanja zakona.

17. Grafikon: postotak knjižnica o potrebi da se njihovo poslovanje učini dostupnim javnosti

Knjižnice su pitane mogu li ostvarivati suradnju na projektima koji se tiče pristupa informacijama od javnog značaja s lokalnim tijelima javne vlasti, civilnim sektorom te Povjerenikom za informiranje (**grafikon 18**). Najveći broj pozitivnih odgovora dalo je 19 knjižnica (79,2 %) dok njih 5 (20,8 %) ne zna je li je takva suradnja moguća. Provjera stava knjižnica o ovoj vrsti suradnje značajna je s aspekta poduzimanja konkretnih aktivnosti na poticanju i promicanju prava na slobodan pristup informacijama od javnog značaja u knjižnicama. Aktivnosti knjižnica na promicanju osobnih prava i sloboda uopće, poput slobode govora i izražavanja – jesu njihova zadaća u demokratskom društvu.

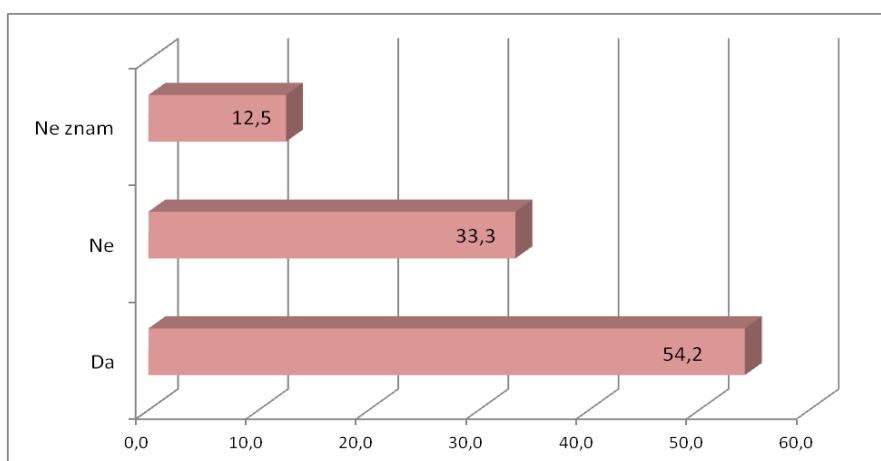

18. Grafikon: postotak knjižnica o suradnji na projektima koji se tiču pristupa informacijama od javnog značaja

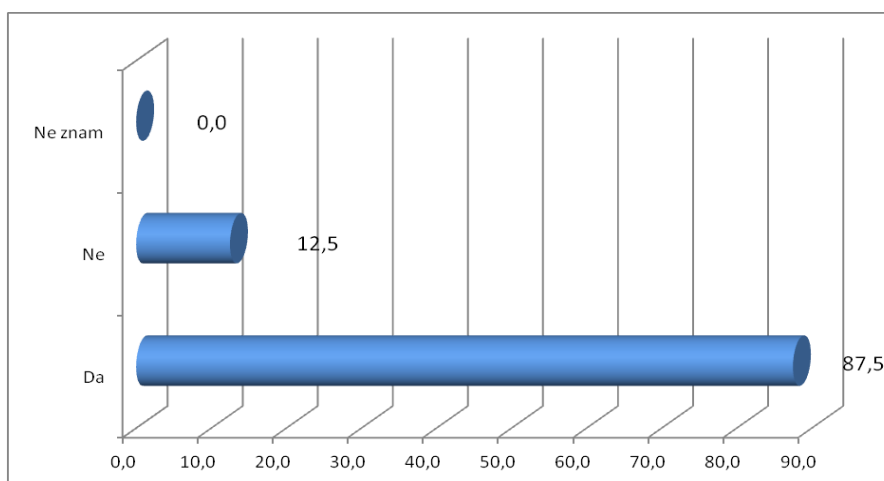
Odgovori na pitanje mogu li knjižnice potvrditi kako su knjižničari dovoljno educirani i spremni bez većih teškoća pružati sve potrebne informacije građanima pokazuju kako tako misli

13 (54,2 %) knjižnica (**grafikon 19**). Tri (12,5%) knjižnice ne znaju, dok je 8 (33,3 %) knjižnica navelo kako to ne može potvrditi.

Već na sljedeće pitanje smatraju li knjižnice kako je potrebno posebno osposobljavanje knjižničara za pružanje informacija od javnog značaja građanima 21 (87,5 %) knjižnica se izjasnila kako je to potrebno (**grafikon 20**). Da osposobljavanje knjižničara nije potrebno izjasnile su se 3 (12,5%) knjižnice. Može se zaključiti kako je najveći broj knjižnica (njih 21) jasno uočilo razliku između pružanja "svih potrebnih informacija" građanima i "informacija od javnog značaja". Specifičnost pružanja ovih usluga kako je prikazano u radu je velika i bez dodatne edukacije nije moguće ove usluge pružati na pravilan način niti dovoljno učinkovito.

19. Grafikon: postotak knjižnica o obučivosti knjižničara za pružanje informacija građanima

20. Grafikon: postotak knjižnica o potrebi obučavanja knjižničara za pružanje informacija od javnog značaja

Zaključak istraživanja

Rezultati provedenog istraživanja o pristupu informacijama od javnog značaja odnosno dokumentima tijela javne vlasti pokazali su u cijelosti kako matične javne knjižnice u Srbiji mogu postati značajna središta za građanska prava. Solidni ukupni resursi matičnih knjižnica (materijalni i intelektualni) te solidan stupanj svijesti knjižničara o značaju kulture informiranih građana u kontekstu pružanja knjižničnih usluga – značajni su podaci dobiveni ovim istraživanjem. Poznavanje prava na slobodan pristup informacijama od javnog značaja te prava na zaštitu osobnih podataka, suradničko djelovanje s udrugama civilnog sektora na zajedničkim projektima u domeni ljudskih prava, korištenje prostora knjižnice za razne oblike građanskog angažmana - dobri su preduvjeti za preispitivanje redefiniranja knjižničnih usluga.

Matične knjižnice bi to mogle učiniti i s obzirom na povoljan, moderan sustavni položaj koji imaju sukladno *Zakonu o BID*. Odredbe ovog Zakona dodjeljuju knjižnicama ulogu vitalnog čimbenika demokratskih procesa društva Srbije, kao značajnih informacijskih središta. Istodobno dobiveni rezultati pokazuju da bi, uz dodatnu edukaciju knjižničara, uloga knjižnica mogla biti redefinirana od knjižnice tradicionalnih knjižničnih usluga (posudba knjiga) do informacijsko – komunikacijskih središta lokalne zajednice. Dobiveni odgovori poslužili su i za kreiranje prijedloga modela koji bi mogli osigurati pouzdanu i dugotrajnu dostupnost službenih informacijskih izvora.

5. NOVE USLUGE JAVNIH KNJIŽNICA: PRIJEDLOG MODELA SLOBODNOG PRISTUPA INFORMACIJAMA TIJELA JAVNIH VLASTI

Brian i Alina Vickery u knjizi o informacijskoj znanosti,²²³ temeljem jednog od poznatih Ranganathanovih načela knjižničarstva: *svakom čitatelju njegova knjiga*, ukazuju da je ono služilo dokumentalistima i informacijskim znanstvenicima u praktičnom radu kao stalni podsjetnik *da se ne usredsređuju isključivo i preterano na usluživanje jedne određene grupe korisnika ili mogućih korisnika.(..)*, te naveli da *informacioni sistem kao celina mora da uzme u obzir sve potencijalne korisnike i veliku raznovrsnost njihovih potreba.*²²⁴

Peter Brophy je u zaključku svoje poznate knjige o knjižnicama u 21. stoljeću naveo da je *uloga informacijskog posrednika unutar zajednice,*²²⁵ najmoćnija uloga knjižnice 21.stoljeća. *Profesija knjižničara tuguje nad svojom lošom slikom u javnosti ne pokušavajući da je se oslobodi,*²²⁶ opominje Brophy, te navodi da je za knjižnicu imperativ biti *uspješna, relevantna i dinamična u informacijskom dobu.*²²⁷

Ne može se osporiti da su mnoge javne knjižnice u Srbiji (osobito one u većim centrima) svjesne da tradicionalne usluge koje pružaju svojim korisnicima danas nisu nikako dovoljne, štoviše da se i one moraju poboljšati zbog smanjenja broja čitatelja. Mnoge od njih pokušavaju ostvariti tu *dinamičnost* koju spominje Brophy te je vidljiva njihova pojačana aktivnost u realizaciji raznih programa. Bojazan da nisu dovoljno prepoznate u društvu te svjesni da sistavne reforme koje se provode u svim sferama društva mogu dovesti u pitanje i opstanak samih knjižnica – knjižničari intenziviraju svoje programske aktivnosti s ciljem osiguranja prisutnosti građana u knjižnici. Ova nastojanja su motivirana idejom da se time može potvrditi opravdanost društvenog angažmana knjižnica, iako nije riječ o novim uslugama koje predstavljaju odgovor na

²²³ Vickery, Brian S., Alina Vickery. *Informaciona nauka u teoriji i praksi.* – Beograd: Narodna biblioteka Srbije, 2011.

²²⁴ Ibid, str: 9 - 11

²²⁵ Brophy, P. Naved.djelo

²²⁶ Ibid, str.7

²²⁷ Ibid, str.8

potrebe širokog kruga građana. Primjetno je, naime da su knjižnice u najvećoj mjeri zadržale kulturni diskurs svoje djelatnosti te da je svako odstupanje od njega često neizvjestan iskorak,²²⁸ iz sigurnih okvira tradicionalističke prirode knjižničarskih usluga. Ni građanska percepcija javne knjižnice se ne razlikuje bitno od ove (knjižničarske) te ni oni ne očekuju mnogo drugačije od knjižnice od posudbe knjiga i eventualnih književnih promocija ili predavanja. Ne iznenađuje stoga ni sličan pogled na knjižnicu koju imaju lokalni političari odnosno odgovorni u lokalnoj vlasti od kojih zapravo ovisi financiranje knjižnica. Krićka svijest današnje intelektualne elite u Srbiji ukazuje u posljednje vrijeme na značaj društvenih kompetencija kao skupine znanja i vještina nužnih za građansku, demokratsku participaciju građana u kontekstu obrazovanja. Ukazujući na prednost pridavanju većeg značaja obrazovnim sadržajima i metodama koji potiču ovu participaciju – intelektualna krićka javnost takve promjene vezuje isključivo za obrazovanje u školama. Gotovo da se nikad ne pomišlja na javnu knjižnicu kao ustanovu koja također može pružiti doprinos u ovoj sferi.

U javnim knjižnicama Srbije ne postoje sustavne niti strateški organizirane usluge u informacijskom smislu za sve građane. Razumije se da to ne znači da ih uopće nema, već da one ovise o samim knjižnicama i da se pružaju parcijalno. Drugim riječima većina knjižnica je prema kulturi informiranog građanina o kojoj se u radu govori gotovo autistična.

Smatrajući iznimno važnim postojeći društveni kontekst u kojem građanin nije uvijek u stanju ostvariti sam svoja prava koja mu jamči država – nove usluge u javnim knjižnicama Srbije bi im u tome mogle pomoći. Ostvarivanje prava na slobodan pristup informacijama potiče i slobodu mišljenja i izražavanja te doprinosi aktivnijem građanskom djelovanju u društvu. Istodobno, "grabeći" izazov društvenog trenutka koji je označen kao proces *demokratizacije* - knjižnice u Srbiji kreiraju vlastiti novi identitet pristupnih stanica za građane te potiču i doprinose jačanju principa javnosti rada (transparentnosti). U radu je ukazano kako je malo tako neposrednih institucija u povijesti koje služe čovjeku kao mjesto u kojem se ostvaruje ideja demokracije – kakva je javna knjižnica. Stoga je svaki oblik okretanja knjižnica ka građanima,

²²⁸ U Srbiji je od kraja 2012. do sredine 2015. godine realiziran projekt na temu promicanja ljudskih i manjinskih prava kroz intenzivniji kontakt Pučkog pravobranitelja s građanima u 15 javnih knjižnica. Cilj projekta bio je doprinos većoj vidljivosti institucije Pučkog pravobranitelja, njenu dostupnost što većem broju građana te stjecanje dodatnih znanja građana o svojim pravima. Još uvijek je nejasno hoće li ove knjižnice nastaviti s pružanjem ove vrste usluga građanima te što sa svim ostalim knjižnicama u kojima se projekt nije uopće provodio.

posebno prema ranjivim i slabim članovima zajednice u okviru svojih mogućnosti – doprinos ostvarivanju ideje socijalne pravde. Javna knjižnica postoji zbog građana (koji su je osnovali i koji je financiraju) i samo takav pristup doprinosi kreiranju odgovorne i učinkovite knjižnične politike.

S druge strane može li se doista očekivati da knjižničar bude ključni oslonac te osoba na koju se "računa" kada građaninu zatreba bilo kakva informacija u povodu ili zbog određenih odnosa s državom i njenim aparatom? Kreirati novi, odgovoran i jasan okvir poslovanja knjižničara kojim on doprinosi ostvarivanju socijalne uloge knjižnice – nije laka zadaća. No čekanje da se važni procesi u društvu završe bez sudjelovanja knjižničara – nije odgovorno. U radu je navedeno da postoji čvrst te raznolik pravni ambijent u ovoj domeni u kojem knjižnica nalazi i može pronaći sebe. Od međunarodnih dokumenata značajnih za EU integracije do seta domaćih tzv. antikorupcijskih zakona. Ako se ovom pridodaju i nacionalne strategije o razvoju informacijskog društva Srbije, obrazovanja, smanjenja siromaštva ili smanjenja korupcije - onda se knjižnice ne mogu samoizolirati iz ovog društvenog angažmana, čak i onda kada se kao takve izričito ne spominju u navedenim aktima.

U radu se pokušalo prikazati da je ostvarivanje prava na slobodan pristup informacijama jedno od ključnih za procese demokratizacije društva Srbije s aspekta informiranog građanina i njegovog učinkovitijeg djelovanja za vlastiti život te život svoje zajednice. Postavljeno je pitanje kakva bi uloga knjižnica mogla biti u tome? Temeljem navedenih dokumenata knjižničarske struke te praktičnih pokušaja kroz projekte na međunarodnoj razini – vidljivo je da je svjetska knjižničarska politika okrenuta ideji da javna knjižnica ponese značajnu ulogu i odgovornost u provođenju nove socijalne demokracije. Istraživanje u matičnim knjižnicama Srbije donosi ohrabrujuće rezultate da se knjižničari te uloge mogu prihvatiti uz dodatnu edukaciju.

Imajući sve ovo u vidu u ovom odjeljku se predstavlja prijedlog modela novih usluga koje knjižnice mogu pružati svojim korisnicima. Pri tom je važno ukazati na sljedeću razliku između:

- 1) proaktivnog pružanja informacija u posjedu knjižnice kao tijela javne vlasti i
- 2) pružanja informacija u posjedu drugih tijela javne vlasti na zahtjev korisnika u knjižnici.

I.
Proaktivan pristup
informacijama u posjedu
knjižnice kao tijela javne vlasti

II.
Pristup informacijama u
posjedu bilo kog tijela javne
vlasti na zahtjev građana u
knjižnici

Prvi način pružanja informacija tiče se same knjižnice kao tijela javne vlasti te njenog aktivnog objavljivanja informacija sukladno *Zakonu pristupu*. Kako ova aktivnost knjižnice zapravo predstavlja ispunjenje njene zakonske obveze koja se ne tiče izravno knjižničarstva, ona se ne smatra novom uslugom. Prije se može nazvati novom obvezom. Na nju se, međutim na ovom mjestu ukazuje iz sljedećih razloga:

- istraživanje u matičnim knjižnicama je pokazalo da se objavljivanje informacija od javnog značaja od strane samih knjižnica ne provodi u gotovo 80% njih (ne izrađuje se niti objavljuje Informator o radu). Sličan pokazatelj nalazi se i u spomenutom istraživanju o sadržajima na mrežnim stranicama knjižnica.

- kompatibilnost prava i obaveza oba načina pružanja informacija (proaktivnog i na zahtjev građana). Namjera je ukazati na praktičan model kako ispuniti zakonsku obvezu u objavi informacija od javnog značaja na mrežnim stranicama. Građani tada neće morati podnositi zahtjeve za pristup informacijama same knjižnice kao tijela javne vlasti ili će to činiti u manjoj mjeri.

- etičko postupanje odgovornih institucija znači i to da se proaktivnim pružanjem informacija dostiže viša razina odgovornog i zakonitog djelovanja knjižnica te jačanje njenog integriteta kako bi joj se više vjerovalo kao ustanovi. Knjižnica time postaje uzor i drugim tijelima javne vlasti. Ovo je iznimno važno ukoliko se u samoj knjižnici ostvaruje pravo na pristup informacijama u posjedu drugih tijela javne vlasti.

Usporedo ovoj proaktivnoj dostupnosti informacija koje pružaju same knjižnice drugi način se tiče dostupnosti informacija u posjedu drugih tijela javne vlasti na zahtjev građana u knjižnici. Upravo se ovdje govori o posve novim uslugama u javnim knjižnicama Srbije čiji se model na dalje predlaže.

Spomenuto je da slobodan pristup informacijama od javnog značaja zapravo znači slobodan pristup službenim dokumentima koji sadrže informacije nastale u radu tijela javne vlasti u koje spadaju i javne knjižnice. Vrlo je različit opseg ovih dokumenata ovisno o samim tijelima vlasti te ih je moguće klasificirati uz primjenu različitih kriterija. Tako u pravnom smislu to mogu biti opći te pojedinačni pravni akti koji se donose kao: statuti, pravilnici, poslovници, ugovori, izvještaji, planovi, programi, odluke, rješenja, uredbe, izjave, dozvole i drugo. Vrsta i forma dokumenata ovisi o državnom tijelu koje ih donosi, prirodi njegove djelatnosti,

ovlaštenjima odnosno njegovim nadležnostima. Isto tako veliki je opseg državnih, pokrajinskih te lokalnih tijela javne vlasti u Republici Srbiji, a koji se najkraće označavaju kao:

- Republička tijela: Sabor, Vlada, Predsjednik Republike, ministarstva, sudovi, tužiteljstva, agencije, uprave i slično.
- Neovisna (kontrolna) tijela: Povjerenik, Pravobranitelj, Državna revizorska institucija i slična tijela na pokrajinskoj odnosno lokalnoj razini (gradski pravobranitelj i sl.)
- Organizacije kojima je povjereno vršenje javnih ovlasti: poduzeća za elektrodistribuciju, telekomunikaciju, javni parking, gradski promet i sl.
- Druge pravne osobe koje je osnovao ili čiji rad u potpunosti ili pretežno financira neko tijelo javne vlasti: predškolske ustanove, škole, fakulteti, bolnice, klinike, kazališta, javne knjižnice, domovi za smještaj starijih osoba.

Na naslovnoj stranici internetskog portala Povjerenika za informiranje nalazi se grafički istaknut dio pod nazivom *Katalog tijela*,²²⁹ koji vodi na poveznicu na kojoj je dostupan popis svih tijela javne vlasti na koje se Zakon odnosi.

5.1. Proaktivan pristup informacijama u posjedu knjižnice kao tijela javne vlasti

U okviru proaktivnog pristupa informacijama u radu je predstavljena zakonska obveza izrade i objavljivanja Informatora o radu tijela javne vlasti kao zasebnog dokumenta. Kada je o javnim knjižnicama riječ, samo su matične knjižnice obuhvaćene ovom obvezom, budući da obavljaju *povjerene javne ovlasti* kako ih navode zakonski tekst i *Uputstvo za izradu Informatora* kojeg je na temelju Zakona o pristupu donio Povjerenik. Iz toga se zaključuje da ostale javne knjižnice nisu obvezne izrađivati i ažurirati ovakav dokument, ali se njihove informacije moraju učiniti dostupnim na drugi način. Drugim riječima službenim dokumentima nastalim u radu javnih knjižnica treba omogućiti slobodan pristup, a to se najefikasnije postiže njihovom objavom na mrežnim stranicama knjižnica. No, i druge javne knjižnice mogu izrađivati ovakve informatore bez obzira što ih Zakon na to ne obavezuje.

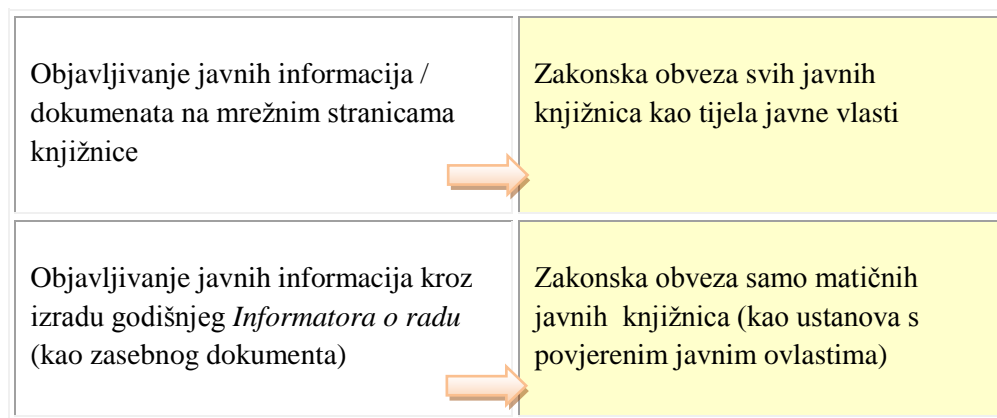
Spomenuto *Uputstvo* predviđa kako nekoliko tijela javne vlasti mogu imati jedan zajednički Informator o radu. Na ovo bi se mogla odlučiti ona tijela javne vlasti čija su polja rada bliska te su im zajednički pojedini podaci (na primjer sve uprave jednog grada). Isto tako

²²⁹ Riječ je o elektroničkom registru tijela javne vlasti.

Informator može biti samo djelomično zajednički, a to bi se moralo jasno navesti u samom uvodnom tekstu, te naznačiti opseg i priroda onoga što je zajedničko.

Poželjno je, s aspekta poštivanja principa otvorenosti u radu tijela javne vlasti, te s aspekta proaktivnog objavljivanja informacija od javnog značaja da sve javne knjižnice imaju informatore zbog javnosti unatoč tome što ih Zakon na to ne obvezuje. Često se u promicanju proaktivne objave informacija zanemaruju kao značajan razlog i potrebe znanstvenika, stručne javnosti te istraživača kojima bi točne, pravovremene i lako dostupne (jednostavno pretražive) informacije od javnog značaja bile dragocjene za provođenje nekog istraživačkog procesa ili statističkih analiza i sl. O ovome bi knjižnice morale posebno brinuti te kao značajnu argumentaciju poštivanja proaktivne objave informacija navoditi upravo potrebe obrazovanja i znanosti. Stoga je jasno da knjižnica kao promicatelj ovog prava mora ponajprije sama učiniti dostupnim sve informacije od javnog značaja koje je moguće dobiti lako, jednostavno i brzo.

Ideja da matične knjižnice ponesu ulogu inicijatora izrade informatora o radu za sve javne knjižnice za koje su matične mogla bi imati viši stupanj jamstva da će one to učiniti. Mogla bi se razmotriti i ideja da matična knjižnica u vlastitom informatoru o radu ima i osnovne podatke o javnim knjižnicama područja svoje matičnosti, koje bi redovito ažurirala. I objavljivanje informatora o radu javnih knjižnica na mrežnim stranicama matične knjižnice ili poveznice na njih – bila bi značajna.

Izrada Informatora nije dovoljna ukoliko se on redovito ne ažurira. Insistiranje na njegovom redovitom ažuriranju je važno zbog prava građana da se mogu pouzdati u točnost i potpunost objavljenih informacija i to s danom posljednjeg ažuriranja ili drugim datumom koji je u informatoru naznačen. Tako se u *Uputstvu* navodi da na mrežnim stranicama mora postojati zasebna internetska stranica posvećena informatoru, s koje ga je moguće preuzeti u

elektroničnom obliku (web- adresa informatora). Naziv web-adrese informatora bi trebao biti takav da se ne mijenja pri promjeni strukture sadržaja mrežne stranice, da nije suviše dug odnosno na drugi način nepogodan za upisivanje – navodi *Uputstvo*. Kako tijelo javne vlasti koje je objavilo informator na internetu može odbiti zahtjev zainteresiranog korisnika za dobivanjem tiskane kopije informatora – to može i knjižnica, no, možda bi knjižnica mogla tiskati djelomične informacije ako takvi zahtjevi nisu prečesti. Mnoge knjižnice imaju već tiskane tzv.liflete (letke) s kratkim i osnovnim informacijama o knjižnici te je takvu praksu moguće nastaviti uz dopunu informacijama koje građani najčešće traže. Aspekt onoga što knjižnica smatra važnim ponuditi od informacija o sebi nije uvijek razmjerni niti sadržajno odgovarajući onome što građane zanima. Može se dogoditi da neki građani žele znati može li im knjižnica pomoći u pronalaženju slobodnog radnog mjesta ili pri izboru studija, prije nego koliko točno digitaliziranih jedinica knjižne građe ima u svome fondu. Značajno je, štoviše pratiti potrebe te interese građana i sukladnu s tim mijenjati informativne materijale koje knjižnice u tiskanom obliku nude na svojim pultovima. Korisna je odredba *Uputstva* kojom se navodi da tijela javne vlasti od Povjerenika mogu zatražiti savjet kada imaju nedoumice u pogledu izrade i objavljivanja informatora. To se, razumljivo je, odnosi i na matične knjižnice kao obveznice Zakona. Informator se, dakle mora izraditi kao elektronički dokument i mora biti objavljen tako da se kroz njega može vršiti pretraga riječi ili dijelova riječi na jeziku i pismu na kojem je informator napisan.

Sukladno Zakonu o pristupu sve javne knjižnice kao tijela javne vlasti dužne su odrediti djelatnika,²³⁰ za postupanje po pojedinačnim zahtjevima za slobodan pristup informacijama. One su dužne odrediti takvu osobu neovisno o tome izrađuju li Informator o radu ili ne te jesu li im informacije već dostupne na mrežnim stranicama ili nisu. No, odgovor djelatnika zaduženog za postupanje u ovim stvarima za sve one informacije koje su već javno dostupne može biti samo upućivanje na njih, dakle bez provođenja postupka. Postupak se provodi samo onda kada informacije nisu već dostupne javnosti. Njegova je zadaća zaprimanje zahtjeva; obavještanje tražitelja o posjedovanju informacija i osiguranje uvida u dokument odnosno dostavi njegove

²³⁰ Odredba članka 38. *Zakona o pristupu* u prvom stavu obvezuje odgovornu osobu tijela javne vlasti (ravnatelja knjižnice) da odredi jednu ili više službenih (ovlaštenih) osoba za postupanje po zahtjevu za slobodan pristup informacijama od javnog značaja. Zakon također navodi da u slučaju da odgovorna osoba (ravatelj knjižnice) to ne učini onda će upravo ta odgovorna osoba (ravatelj knjižnice) biti nadležna za postupanje.

kopije; odbijanje ili odbacivanje zahtjeva rješenjem; pružanje neophodne pomoći tražiteljima za ostvarivanje njihovih prava te poduzimanje mjera za unaprjeđenje prakse postupanja s nosačima informacija. Aktivno znanje jezika nacionalne manjine koji je u službenoj uporabi u knjižnici bi također trebalo smatrati bitnim uvjetom koji treba ispuniti ovlaštena osoba za postupanje po zahtjevima. Ovo je posebno značajno u multietničkim sredinama. Izbor djelatnika je na samoj knjižnici, a njegova obuka za ovu vrstu aktivnosti je nužna i provodi se uz pomoć Povjerenika.

Logično je da će ovakvih zahtjeva biti više, kao i češće upućivanje žalbi Povjereniku za eventualno uskraćivanje informacija ukoliko javna knjižnica ne objavljuje dokumente unaprijed na internetu odnosno u Informatoru. Stoga knjižnica treba organizirati nekoliko skupina informacija koje objavljuje na internetskoj stranici neovisno o informatoru kao zasebnom dokumentu, na primjer:

- zakonske i podzakonske tekstove koji se izravno odnose na knjižnično – informacijsku djelatnost. Neke knjižnice pribjegavaju uputiti na poveznicu gdje su takvi tekstovi već dostupni, ali ovaj način nije sasvim siguran (zbog promjene poveznica uslijed rekonstrukcije mrežnih stranica, sve do brisanja tekstova) te se mora često provjeravati.

- zakonske i podzakonske tekstove koji vezani za knjižnično – informacijsku djelatnost (zakon o kulturi, zakon o obrazovanju, pravilnici o sudjelovanju na natječaju za sufinanciranje knjižnica ministarstava i slično)

- zakonske i podzakonske akte koji su vezani za slobodan pristup informacijama, zaštitu osobnih podataka

- pravne akte knjižnice (statut, pravilnici, uputstva, odluke, financijski izvještaji, programi i planovi rada i drugo);

- pravne akte tijela upravljanja odnosno nadzora knjižnicom (zapisnici sa sastanaka; odluke o upisnici i druge odluke i slično);

- informacije o radu knjižnice uključujući podatke o aktivnostima, unutarnjem ustrojstvu knjižnice, izvorima financiranja;

- informacije o natječaju i natječajnoj dokumentaciji za javne nabave

- informacije o natječaju za izbor ravnatelja knjižnice odnosno za prijem novih djelatnika i dokumentacija u vezi s tim.

Knjižnica razumljivo objavljuje i registre i baze podataka te osigurava pretragu elektroničkog kataloga i mnoge druge informacije koje se tiču njenog redovnog rada.

Knjižnice su dužne voditi poseban službeni upisnik o zahtjevima, postupcima i odlukama o ostvarivanju prava na informacije od javnog značaja, budući su dužne Povjereniku dostavljati godišnji izvještaj o ovim aktivnostima.²³¹ Donja tablica prikazuje podatke koje trebaju sadržavati ovakvi izvještaji prema prijedlogu Povjerenika.

Tablica s podacima za izvještaj - preuzeta s mrežne stranice Povjerenika za informiranje RS

Red .br.	Tražitelj informacije	Broj zahtjeva	Broj usvojenih-djelimično usvojenih zahtjeva	Broj odbačenih zahtjeva	Broj odbijenih zahtjeva
1.	Građani				
2.	Mediji				
3.	NVO, udruge građana				
4.	Političke stranke				
5.	Tijela javne vlasti				
6.	Ostali				
7.	Ukupno				

Spomenuti autori, B. i A. Vickery ukazali su i na Ranganathanov princip: "Svakoј knjizi njen čitatelj" u kontekstu *dinamičkog aspekta dokumentacione prakse*, kako su je nazvali, naglasivši da *sistem ne treba pasivno da čeka da netko zatraži pojedini dokument – sistem treba da uloži sve moguće napore da bi osigurao čitaoce za svaku knjigu.*²³² Riječ je o poznatom principu knjižničarstva te se angažman knjižnice u proaktivnom objavljivanju informacija s pravom očekuje i s ovog aspekta. Time se pomaže i ostvarivanju principa javnosti rada odnosno transparentnosti te u konačnici pomaže građanima u podizanju razine njihove informiranosti.

²³¹ Godišnji izvještaj sadrži podatke o broju podnesenih, usvojenih, odbijenih zahtjeva, broju i sadržaju žalbi protiv rješenja kojima se odbacuje ili odbija zahtjev; iznos naplaćenih naknada; mjere poduzete u vezi s obvezom objavljivanja informatora; mjere u vezi s osposobljavanjem djelatnika. Ovi podaci se iskazuju ukupno i posebno za tražitelje u kategoriji: građana, javnih glasila, udruga građana, političkih stranaka, tijela vlasti i drugih tražitelja.

²³² Vickery, B, A.Vickery, Naved.djelo, str: 9-11.

Uspostavljanje sustava proaktivne objave informacija u matičnim knjižnicama se kako je spomenuto ponajprije postiže izradom Informatora. Donja tablica sadrži ilustrativno određeni broj informacija koje je važno unijeti u takav dokument, iako se knjižnica služi *Uputstvom* radi sigurnosti pravilnog postupanja u redoslijedu objave, te organiziranosti sadržaja po skupinama. Zakon inače propisuje i novčane kazne za ona tijela javne vlasti koja ne izrađuju Informator o radu. Značajno je ove informacije objaviti na internetskoj stranici svih javnih knjižnica, dakle i onih koje nisu obvezne izrađivati godišnje informatore.

Važne informacije o knjižnici:

- Radno vrijeme knjižnice
- Radno vrijeme službi / odjeljenja / ogranaka knjižnice (za rad s djecom, matične službe, čitaonice i sl.)
- Adresa knjižnice
- Elektronička adresa knjižnice i njenih službi / odjeljenja / ogranaka
- Telefoni knjižnice i njenih službi / odjela / ogranaka
- Pristupačnost knjižnice osobama s posebnim potrebama / invalidima
- Informaciju o tome je li dozvoljeno snimanje u knjižnici
- Informaciju o tome je li dozvoljeno snimanje aktivnosti u knjižnici
- Datum objavljivanja prvog i datum posljednje izmjene ili dopune Informatora o radu za matične knjižnice.
- Popis najčešće traženih informacija (broj korisnika, ukupan fond i sl.)
- Ravnatelj knjižnice, njegova biografija te njegova mjesečna zarada – uz poštivanje osobnih podataka sukladno Zakonu
- Pročelnike, djelatnike i njihove mjesečne zarade - uz poštivanje osobnih podataka sukladno Zakonu
- Sastav upravljačkih i nadzornih tijela knjižnice uz poštivanje osobnih podataka sukladno Zakonu
- Natječaje za javne nabave; natječaje za slobodna radna mjesta; natječaje za ravnatelja knjižnice
- Usluge i cijene usluga knjižnice (upisnina, skeniranje, fotokopiranje materijala)
- Unutrašnje ustrojstvo knjižnice
- Financijski proračun te izvještaj za proteklu godinu; programe rada, projekte.
- Opći i pojedinačni pravni akti knjižnice;
- Uvjeti za prijem te kratak opis angažiranja volontera u knjižnici
- Najave odnosno raspored događanja u knjižnici
- Katalog i drugi informacijski alati za pretragu fonda knjižnice

Kod objavljivanja informacija knjižničari moraju imati u vidu zaštitu prava na privatnost odnosno zaštitu osobnih podataka. S obzirom da je i ovdje riječ o ljudskom pravu, te da se ova dva prava mogu *sukobiti*, značajno je postupati sukladno zakonima te principima profesionalne etike knjižničara. U ovom kontekstu je važno ukazati i na zakonsku obvezu javnih knjižnica da kao *rukovaoci podataka*,²³³ unose tzv. *zbirke podataka o ličnosti* u "Centralni registar" koji vodi Povjerenik i koji se nalazi na naslovnici njegovih mrežnih stranica. Riječ je o najmanje dvije zbirke koju svaka javna knjižnica de facto, već organizira a to su: osobni podaci o djelatnicima knjižnice i osobni podaci o njenim korisnicima. Podaci obje zbirke sadrže osobne podatke poput OIB-a, adrese, broja mobitela i slično. Prva zbirka podataka je knjižnici potrebna jer ih dostavlja drugim tijelima za svoje djelatnike (agenciji za zapošljavanje, fondu za zdravstveno osiguranje, mirovinskom fondu i sl.) na osnovu prava iz radnog odnosa. Drugu zbirku podataka knjižnica organizira za redoviti rad s korisnicima, a prikuplja ih pri upisu u knjižnicu. U spomenuti registar Povjerenika unosi se: naziv zbirke, naziv knjižnice; adresa; svrha zbog koje se podaci prikupljaju; kategorije osoba na koje se podaci odnose; vrste podataka koje sadrži; način prikupljanja i čuvanja podataka; rokovi u kojima se podaci čuvaju i koriste; način na koji su poduzete mjere sigurnosti. Briga o osobnim podacima djelatnika i korisnika knjižnice je njena posebna odgovornost, a ti podaci svakako ne spadaju u informacije od javnog značaja.

Stoga je važno znati, ukoliko se tražitelj obrati knjižnici sa zahtjevom da mu se, na primjer dostavi popis njenih djelatnika ili dijela korisnika i njihovih osobnih podataka u cilju slanja neke reklamne ponude ili sudjelovanja u nekoj anketi i slično, da knjižnica te podatke bez suglasnosti djelatnika odnosno korisnika ne smije davati. Slična je situacija i kada je riječ o tzv. "naročito osjetljivim osobnim podacima" u što na primjer spada zdravstvena dokumentacija odnosno medicinska dijagnoza djelatnika koju knjižnica čuva povodom njegovog bolovanja i odsustva s rada. U jednoj javnoj knjižnici u Srbiji se u postupku natječaja za izbor ravnatelja dogodilo da je "suprotna strana" ponudila medijima psihijatrijsku medicinsku dijagnozu jednog od sudionika natječaja kako bi diskvalificirala njegove sposobnosti za ravnatelja. Štoviše, mediji su to i objavili kroz čitateljski komentar, no ubrzo su na prigovor kandidata na kojeg se to odnosilo – maknuli taj podatak iz članka. Ne mogu se unaprijed ni naslutiti brojne zlouporabe

²³³ Termin iz *Zakona o zaštiti podataka o ličnosti RS*

osobnih podataka. To su zaštićeni podaci i oni se ne mogu podvesti pod informacije od javnog značaja. Na njihovo poštivanje obvezna su sva tijela javne vlasti među kojima je i knjižnica.²³⁴

Knjižničari moraju imati svijest o ovom pravu te brinuti o njegovom striktnom poštivanju u svom svakodnevnom radu. M.Wade u spomenutom radu o privatnosti u knjižnicama ističe kako knjižnice moraju biti mjesta u kojima se jamči privatnost žele li biti sigurna mjesta građanima. Njihovi korisnici bi trebali biti uvjereni da im je u knjižnici osigurana privatnost prilikom korištenja knjižničnih i informacijskih usluga – ističe Wade, te apostrofira privatnost kao *temeljnu vrijednost društva u cjelini*. Osim toga, knjižničari bi morali biti i zagovornici ovog prava te smanjivati broj informacija o korisnicima koje knjižnice zadržavaju.

Moglo bi se utvrditi da je sve drugo u knjižnici javno osim osobnih podataka te (eventualne) poslovne tajne ukoliko ju knjižnica ima. Poslovna tajna se također mora nekim pravnim aktom ustanoviti i ne može biti predmetom slobodne procjene djelatnika knjižnice. Tako su i zapisnici sa sastanaka upravljačkih ili nadzornih tijela knjižnice javne informacije. To su svakako i zarade, razne novčane stimulacije ili nagrade, štoviše javni dokument je i pojedinačni akt o korištenju godišnjeg odmora djelatnika. Spomenuto je da ukoliko knjižnica odbije omogućiti uvid u svoje javne dokumente tražitelj se može žaliti Povjereniku. On u postupku po žalbi odlučuje tako što ili nalaže knjižnici da informaciju dostavi u zakonom predviđenom roku ili odbija žalbu.

Svaka javna knjižnica, dakle mora uspostaviti sustav ostvarivanja prava građana na slobodan pristup informacijama koje su u njenom posjedu. Knjižnica te informacije organizira i pruža temeljem zakona, ali istodobno ona to može činiti i u cilju unapređenja transparentnosti svog rada, imajući u vidu specifičnosti svoje zajednice, te potrebe svojih građana.

²³⁴ Zakon obvezuje tijela javne vlasti da ne osiguraju tražiteljima informacije ako bi time *povredili pravo na privatnost, pravo na ugled ili koje drugo pravo lica na koje se tražena informacija lično odnosi* (čl.14) Zakon također navodi i izuzetke: *1) ako je lice na to pristalo;2) ako se radi o ličnosti, pojavi ili događaju od interesa za javnost, a naročito ako se radi o nosiocu državne i političke funkcije i ako je informacija važna s obzirom na funkciju koju to lice vrši;*

5.2. Pružanje informacija u posjedu drugih tijela javne vlasti na zahtjev korisnika u knjižnici.

Pravni (normativni) okvir

Za ustrojstvo novih usluga javnih knjižnica nužno je stvoriti odgovarajući pravni odnosno normativni okvir djelovanja poštujući postojeće pozitivno zakonodavstvo. Kroz tri utvrđena načela knjižnično – informacijske djelatnosti Srbije koje navodi važeći *Zakon* lako je vidljivo da on podupire usluge koje potvrđuju knjižnice kao *središta razvoja informacionog društva* (čl. 5). Prvo zakonsko načelo, dakle vidi knjižnicu kao *suštinsko značajnu za informisanost građana* (čl. 5, st.1.). Sljedeća dva načela potvrđuju da knjižnice *pod jednakim uslovima i bez obzira na razlike obezbeđuju svim građanima ostvarivanje ljudskih prava u domenu slobode izražavanja...kao i ostvarivanje komunikacije sa drugim građanima..* (čl. 5. st. 2), dok treće načelo navodi da knjižnice *omogućavaju građanima pristup informacijama elektronski i na druge načine* (čl. 5. st. 3). Može se utvrditi da *Zakon* ni na jednom mjestu ne postavlja ograničenja povodom usluga u knjižnicama, štoviše njime se, kako je vidljivo podupire ostvarivanje prava građana u knjižnici kao središtu razvoja informacijskog društva.

No, usprkos postojanju zakonskog temelja za pružanje različitih vrsta usluga da bi građani mogli u knjižnici podnositi zahtjeve za slobodan pristup službenim dokumentima u posjedu tijela javne vlasti - važno je najprije kroz normativni okvir utvrditi: sadržaj, proceduru, te uvjete pružanja tih usluga. Ovdje se nudi pet vrsta akata: dva su općeg karaktera i navode nove usluge na načelan način za sve javne knjižnice na državnoj razini, dok ostala tri akta donosi svaka knjižnica pojedinačno sukladno svojim posebnostima.

Najznačajniji akt za ustanovljenje ove usluge bila bi Nacionalna strategija razvoja knjižnica Srbije.²³⁵ Nacionalne strategije predstavljaju važne dokumente za razvoj i poboljšanje određenih područja društvenog života na državnoj razini (obrazovanje, kultura, zdravstvo, smanjenje siromaštva, informacijska pismenost, zapošljavanje i dr.). Temeljem strategija donose se tzv. akcijski planovi koji potom konkretiziraju aktivnosti po fazama (etapama) u određenoj sferi. Takva strategija bi za knjižničarstvo predstavljala jasno opredjeljenje kako knjižničarske struke, tako i čitavog društva, u kojem pravcu se treba razvijati s obzirom na ukupan društveno –

²³⁵ Ova strategija u Srbiji još nije donesena, iako je njeno donošenje odavno inicirano.

politički kontekst. Kako pravni izvor za ustanovljenje ovih usluga predstavlja zakon, a ne strategija – njeno donošenje ne predstavlja obvezu, već preporuku. Ovakav bi dokument bio od koristi kao potvrda volje čitavog društva čime se postiže i viša razina društvenog legitimiteta. Istodobno ovi su dokumenti važni i zato što bi sadržali korpus značajnih strateških ciljeva, vrijednosti i principa ključnih za razvoj knjižnica i knjižničarstva Srbije.

Drugi akt koji se predlaže jest izjava kojom knjižnice javno i načelno izjavljuju kako su suglasne uvesti nove usluge u slobodnom pristupu službenim dokumentima na nacionalnoj razini. Ovakav dokument mogla bi inicirati i donijeti strukovna udruga (Bibliotekarsko društvo Srbije) odnosno njegova FOI Komisija uz prethodnu javnu raspravu u kojoj bi sudjelovali knjižničari. I udruga matičnih knjižnica Srbije bi mogla dati svoj doprinos tako što bi izjava sadržavala obvezu matičnih knjižnica da će stručno pružiti potrebnu pomoć javnim knjižnicama svog djelokruga. Izjava bi naime, sadržavala konkretizaciju pružanja ovih usluga građanima u knjižnici (uvjete i način), oblike suradnje s državnim tijelima, (na lokalnoj i nacionalnoj razini), sadržaj i način edukacije knjižničara za obavljanje ovih usluga, potporu i promicanje usluga te potporu i promicanje samog prava na slobodan pristup informacijama (sa tijelima javne vlasti odnosno organizacijama civilnog sektora) i ostalo. Budući da je ovakva izjava zapravo javno iznošenje namjere javnih knjižnica, ona ne spada u obvezujuće akte s pravnog aspekta. Poštivanje izjave se tiče profesionalnog i etičkog postupanja knjižnice sukladno njenom sadržaju te ne postoje mehanizmi obveznosti primjene, niti kaznene mjere.

Sljedeći bi dokument mogao biti protokol o suradnji u slobodnom pristupu informacijama koji bi svaka pojedinačna knjižnica potpisivala s tijelima javne vlasti svoje lokalne samouprave. Razumije se, ovakav protokol bi svaka knjižnica mogla potpisivati i s drugim tijelima javne vlasti na pokrajinskoj odnosno nacionalnoj razini sukladno svojim potrebama i opredjeljenju. Protokoli po svojoj prirodi predstavljaju akte koji sadrže neku vrstu dobrovoljnog i dogovorenog postupanja u određenoj stvari. Istodobno protokol bi kao ključni element sadržavao i obavijesti za tijela javne vlasti u smislu:

- 1) javna knjižnica omogućuje građanima besplatno pružanje pomoći u ostvarivanju njihovih prava na pristup službenim dokumentima podnošenjem zahtjeva u knjižnici,
- 2) javna knjižnica podupire ovo pravo na drugi način kroz promotivne aktivnosti, tribine, edukaciju građana i slično.

S druge strane ovakav akt bi sadržavao i odredbe o suradnji tijela javne vlasti s knjižnicama kako kroz aktivno sudjelovanje (zaprimanje zahtjeva građana koji dolaze iz knjižnice) tako i sudjelovanjem u aktivnostima promicanja prava na pristup. Iako zaprimanje zahtjeva za slobodan pristup ne ovisi o dobroj volji iskazanoj bilo kojim aktom, već je riječ o zakonskoj obvezi – protokoli pružaju široj javnosti informaciju o proaktivnoj suradnji knjižnice i tijela javne vlasti. Saznanje da su, na primjer gradska uprava za imovinu ili ustanova socijalne skrbi i knjižnica suglasni povodom pristupa informacijama od javnog značaja za građane posredstvom knjižnice - čini se značajnim čimbenikom pozitivne reakcije građana. Ovo bi naime moglo ohrabriti građane na korištenje nove knjižnične usluge – ostvarivanje prava na pristup informacijama od javnog značaja u knjižnici.

Moguće je također, da će nove knjižnične usluge utjecati na ona tijela javne vlasti čiji rad nije dovoljno transparentan – osiguravanjem proaktivnog pristupa informacijama, ne bi li izbjegli postupanje po pojedinačnim zahtjevima ako ne moraju. Protokoli o suradnji u praksi predstavljaju izjavu volje obje strane da će na određenom pitanju surađivati na najbolji mogući način. Takvi su dokumenti u praksi obično manjeg obima s taksativno pobrojanim oblicima suradnje i principima obostranog postupanja. Moguće je da bi potpisivanje ovakve vrste protokola sa svakim pojedinačnim tijelom javne vlasti lokalne zajednice knjižnici donio povećan opseg posla (koji do sada nije imala), te dugotrajniji proces angažmana te vrste, no poznato je da se tek potpisivanjem nekog dokumenta osigurava viši stupanj sigurnosti da će on biti poštivan. Oslanjati se samo na dobru volju iskazanu riječima u praksi nije uvijek dovoljno i za stvarnu te učinkovitu reakciju.

Sljedeći dokument jest svakako pravilnik o načinu rada i korištenju građe u knjižnici (temeljem Zakona), njegovo donošenje odnosno njegove izmjene i dopune novim uslugama tamo gdje ga knjižnice već imaju. Svaka knjižnica, naime donosi svoje posebne pravilnike uzimajući u obzir sve svoje specifičnosti, te bi nove usluge morale biti u njemu sadržane s što jasnijim odredbama o tome kako i pod kojim uvjetima građani mogu koristiti knjižnicu za ostvarivanje svog prava na pristup dokumentima u posjedu tijela javne vlasti. Bilo bi značajno ako bi knjižnice ove usluge mogle pružati besplatno, što bi doprinijelo ostvarivanju prava svih građana, odnosno čitave javnosti, a ne samo korisnika knjižnica. To je podatak koji bi Pravilnik morao sadržavati. Ovisno o veličini knjižnice, njenim resursima, prostoru, opremi, broju djelatnika - nove usluge je moguće organizirati svakodnevno ili jednom do dva puta tjedno. Pravilnik

predstavlja obvezujući pravni akt te ga knjižnica odnosno korisnici i sve zainteresirane osobe moraju poštivati.

Donošenje planova integriteta spada u obveze tijela javne vlasti koje propisuje *Zakon o Agenciji za borbu protiv korupcije RS*,²³⁶. Ovakav akt je nešto sasvim novo u pravnom sustavu Srbije i odnosi se na sva tijela javne vlasti. Po svojoj prirodi je iz "svijeta" antikorupcijskih propisa, osmišljen kao mehanizam kojim se tijela javne vlasti potiču na bolju upravu te na smanjenje rizika od korupcije.²³⁷ Plan integriteta je dakle, preventivna antikorupcijska mjera u vidu dokumenta koji knjižnica donosi na osnovu *samoprocjene izloženosti knjižnice rizicima za nastanak i razvoj korupcije*.²³⁸ Istodobno knjižnica procjenjuje i rizike izloženosti etički i profesionalno neprihvatljivim postupcima svojih djelatnika. Cilj donošenja plana integriteta je jačanje integriteta institucije, koji podrazumijeva profesionalizam, etičnost, institucionalnu cjelovitost, kao i način postupanja sukladno moralnim vrijednostima. Jačanje integriteta institucije dovodi do smanjenja rizika da se javne ovlasti obavljaju protupravno a istodobno doprinosi povećanju povjerenja javnosti u njihov rad.²³⁹ Stoga će one knjižnice koje su već izradile takve planove dopuniti odredbama na osnovu vlastitih procjena jesu li kod novih usluga mogući rizici izloženosti neprihvatljivom ponašanju. Značaj reguliranja ponašanja knjižničara povodom postupanja po pojedinačnim zahtjevima građana vidljiv je zbog otklanjanja svakog rizika da će knjižničar, na primjer medijima, slučajno ili namjerno dostavljati informacije o tome tko, kakve dokumente traži, učestalost zahtjeva pojedinih tražitelja i sl. Podaci o ovoj vrsti usluga se, dapače mogu pružati medijima ali uz prethodno proveden proces anonimiziranja,²⁴⁰

²³⁶ Agencija za borbu protiv korupcije. Službena mrežna stranica: www.acas.rs

²³⁷ Prvi ciklus donošenja tih dokumenata Agencija je provodila tijekom 2012. godine kada su njime bile obuhvaćene i neke javne knjižnice, kao tijela javne vlasti. Sjedeći ciklus (koji podrazumijeva edukaciju djelatnika tijela javne vlasti o potrebi izrade planova integriteta, njihovom sadržaju, formi, načinu usvajanja) Agencija nastavlja tijekom 2016. godine, kada također prema svom planu obuhvaća dio, a moguće i sve javne knjižnice.

²³⁸ Agencija za borbu protiv korupcije. *Priručnik za izradu plana integriteta*. Dostupno na: http://www.acas.rs/wp-content/uploads/2010/07/Prirucnik_konacna_verzija.pdf (11.7.2015)

²³⁹ Ibid

²⁴⁰ Pravilnik navodi da je anonimizacija izostavljanje ili zamjena slova, brojeva, simbola i sl. u osobnim podacima sadržanim u službenim aktima tijela javne vlasti te u podnescima pravnih i fizičkih osoba nakon čega osoba o čijim podacima je riječ ne bi bila određena ili određiva. (čl.2)

osobnih podataka tražitelja sukladno *Pravilniku o anonimizaciji*,²⁴¹ kojeg je donio Povjerenik. Razumljivo je da se podaci mogu davati općenito i radi izvještaja ili za određene statističke potrebe te analize, ali se s osobnim podacima mora rukovati sukladno spomenutom Pravilniku. Čuvati pravo svakog korisnika na privatnost i povjerljivost informacija koje traži ili dobije u knjižnici predstavlja i jedno od etičkih načela postupanja knjižničarske struke. Knjižnice koje još uvijek nisu donijele vlastite planove integriteta imat će u vidu i ovu aktivnost.

Pobrojani pravni akti čine samo mogući okvir koji se čini najvažniji za knjižnicu, ali svaka u konačnom donosi akte sukladno svojoj politici, mogućnostima, procjenama ili specifičnostima.

Pravni akti novih usluga knjižnica

Nacionalna strategija razvoja knjižnica Srbije	Izjava o novim uslugama u knjižnicama	Protokol o suradnji s tijelima javne vlasti	Pravilnik o načinu rada i korištenju građe u knjižnici	Plan integriteta knjižnice
--	---------------------------------------	---	--	----------------------------

5.3. Podnošenje zahtjeva za pristup informacijama u knjižnici

Svaka javna knjižnica organizira vlastiti rad s korisnicima sukladno svojim mogućnostima odnosno resursima: broj djelatnika (knjižničara i informacijskih stručnjaka), broj računala za korisnike, broj čitalačkih mjesta, pristup internetu, broj knjižničara za rad s korisnicima, radno vrijeme knjižnice i sl. Za pravilno provođenje postupka ostvarivanja prava na slobodan pristup informacijama od javnog značaja koji počinje podnošenjem zahtjeva građana u knjižnici - potrebno je knjižničare koji će biti angažirani na ovim poslovima najprije stručno osposobiti. Stručno osposobljavanje, najkraće podrazumijeva stjecanje znanja (i vještina) koja se tiču zakonskih i podzakonskih akata koja reguliraju ova prava građana. Takvu osposobljavanje, kako je naprijed spomenuto prolaze, sada, samo oni djelatnici u knjižnici koji su ovlaštene za postupanje po zahtjevima tražitelja onih informacija koje su u posjedu knjižnice kao tijela javne vlasti. To isto bi morali proći kod ostvarivanja pojedinačnog prava u ovom slučaju knjižničari, a

²⁴¹ *Pravilnik o anonimizaciji podataka o ličnosti*. Dostupno na: <http://www.poverenik.rs/yo/o-nama/-akti-o-radu-službe-/aktuelni-akti/1706-pravilnik-o-anonimizaciji-podataka-o-licnosti.html> (13.12.2015)

svaka knjižnica samostalno odlučuje koliko će i kojih knjižničara angažirati na novim poslovima. Istraživanje za potrebe ovog rada pokazalo je da su matične knjižnice (87,5 %) suglasne da je potrebno posebno osposobljavanje knjižničara za ove usluge građanima.

Znanja koja su potrebna knjižničaru tiču se, dakle poznavanja samog prava na pristup informacijama od javnog značaja, procedure zaprimanja, prosljeđivanja zahtjeva u knjižnici, pravni i politički sustav organizacija kao tijela javne vlasti, način pretrage mrežnih stranica tih tijela te način pretrage službenih dokumenata na internetu i drugo. Kako je, također kroz istraživanje 80 % knjižnica spremno podržati promociju kulture informiranih građana, edukacija bi podrazumijevala i osnovna znanja o tome što znači kultura informiranog građanina za njegov te za život čitave zajednice. Pored ovih, značajno je imati u vidu i osobne kompetencije knjižničara za nove usluge kako bi učinkovito komunicirao s tražiteljem informacija.

Povjerenik u svom djelokrugu rada ima i obvezu edukacije, kako se vidjelo, te usporedo s osposobljavanjem, objavljuje brojne edukativne materijale koji su dostupni na mrežnim stranicama u punom formatu. Slobodno preuzimanje ovih materijala (vodiča, mišljenja i ocjena Povjerenika u praksi i sl.) knjižničarima olakšava i samostalno proučavanje te informiranost o ovoj materiji. Pored Povjerenika koji je najkompetentniji u edukaciji koja se tiče procedure ostvarivanja prava – knjižničarima bi bila važna i edukacija relevantnih udruga koje se bave promicanjem ljudskih prava ili promicanjem transparentnosti poput organizacije *Transparency International* koja ima svoj odjel u Srbiji. Knjižnica bi također mogla organizirati i predavanja kompetentnih profesora znanosti ili uglednih knjižničarskih stručnjaka.

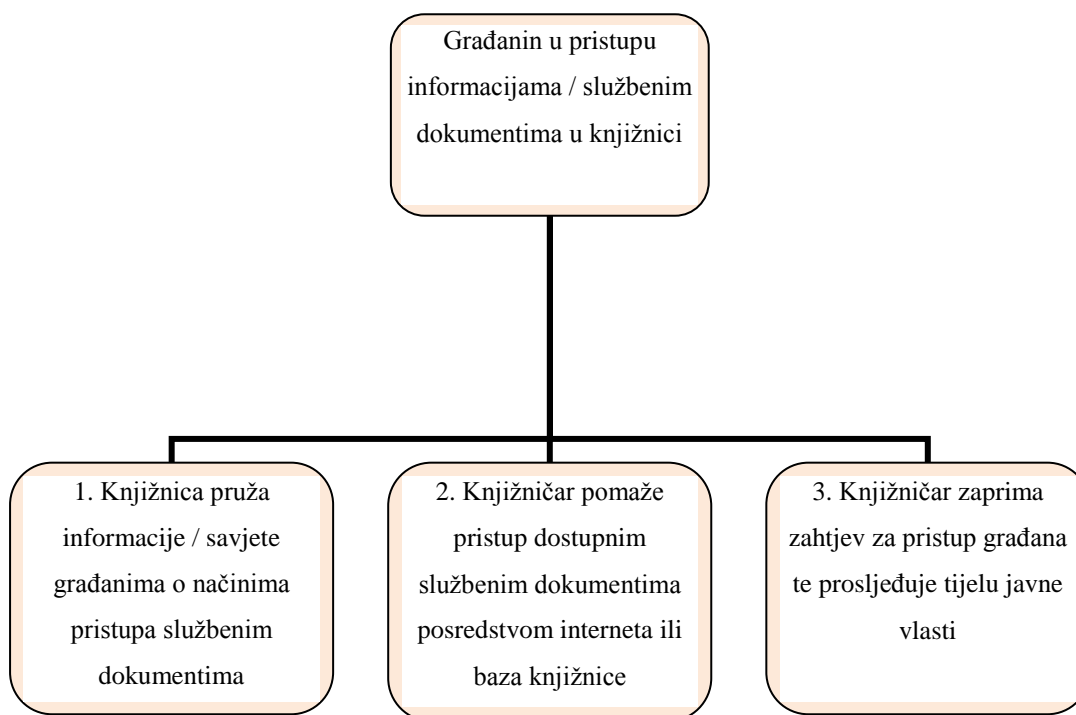
Ideja novog knjižničara kao *posrednika između javnosti i tijela javne vlasti*, kako ovaj odnos definira A.Horvat, jest istodobno i ideja novog kompetentnog knjižničara za ove usluge.²⁴²

U praktičnom smislu građani bi umjesto određenom tijelu javne vlasti, svaki svoj zahtjev mogli podnijeti u knjižnici. Međutim, dolaskom u knjižnicu građanin ne zamjenjuje šalter tijela vlasti od koga želi neki dokument knjižnicom, ne bi li samo uštedio svoje vrijeme. On od

²⁴² *Ideja da su knjižničari odgovorni za pružanje slobodnog pristupa svim vrstama informacija za svoje korisnike stavlja dodatni pritisak na struku. Usvojiti ovu ideju kao osnovni princip struke znači prihvatiti svjesno ulogu aktivnog posrednika između državnih vlasti i javnosti.* A.Horvat. *The Croatia Experience*. IFLA/FAIFE/RTMLA Workshop: Library Associations and Intellectual Freedom, Bangkok, Thailand, Thursday 26 August 1999. Dostupno na: <http://archive.ifla.org/faife/papers/ws99/wshorvat.htm> (14.4.2015.)

knjižnice očekuje dobiti savjet, upute, pomoć kako ostvariti svoje pravo u cijelosti, čime se stvara kvalitetnija komunikacija, poput brojnih drugih koje nastaju u knjižnici povodom usluživanja korisnika (posudba knjige, članka, CD-a i slično).

Donja tabela pokazuje što građanin može očekivati od knjižnice kad mu zatreba neka informacija službenih tijela:

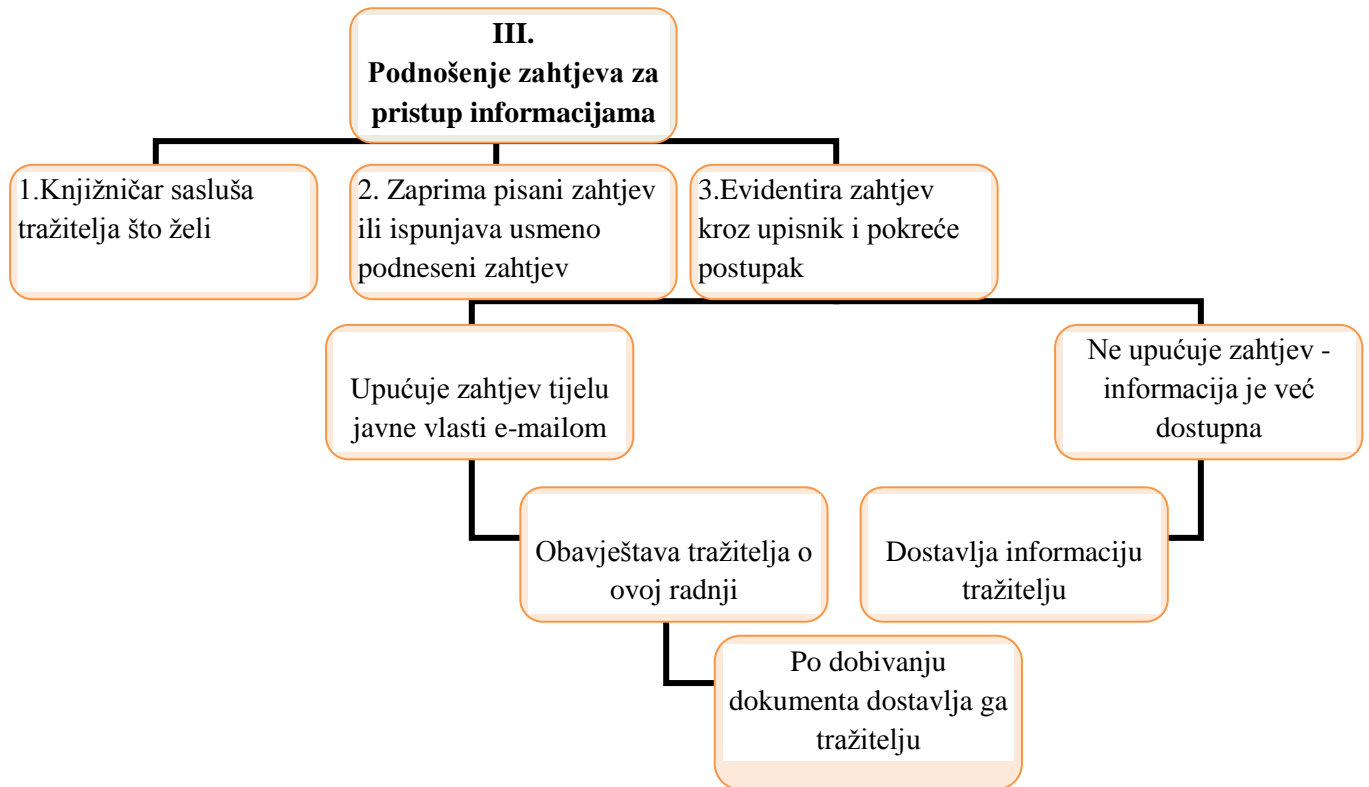

Procedura postupanja po zahtjevima građana mora biti promišljena te je važno ustanoviti njene elemente odnosno faze postupanja. Ponajprije je moguće građaninu pružiti savjet o tome kako može dobiti željenu informaciju. Ovo stoga što će u knjižnicu doći i oni građani koji uopće ne znaju da im pripada takvo pravo ili ne znaju kako mogu vršiti pretragu posredstvom interneta te konačno ne znaju kako se podnosi sam zahtjev. Može se dogoditi da građanin ne zna ni koji točno dokument želi, već će svoj zahtjev formulirati opisno, pri tom izloživši svoj problem. Građanin može biti i potpuno nepismen te nedovoljno razumljiv pri formuliranju svog zahtjeva ili može biti informacijski nepismen. Takve okolnosti ne bi smjele sputavati knjižničara da podjednako pristupa svakom građaninu bez obzira na sve razlike – kako je u radu naglašavano. Nakon što ga sasluša, već u drugom koraku knjižničar vrši pretragu informacija preko interneta ili kroz baze odnosno kroz fond same knjižnice. Kako bi pretragu bilo brže, lakše i efikasnije

provoditi, značajno je da knjižnica organizira informacije o web adresama svih tijela javne vlasti svoje lokalne zajednice. Način organiziranja kroz poveznicu ili putem izrade posebnog web portala će ovisiti od same knjižnice, ali knjižničar zna gdje traži informaciju: pretragom menija mrežnih stranica određenog tijela ili kroz baze te kataloge same knjižnice odnosno drugih knjižnica, registara, kroz spomenuti informator o radu i drugo. Knjižničar postupa sukladno Zakonu te zaprima pisani ili usmeni zahtjev. Evidentiranje zahtjeva podrazumijeva unos u upisnik,²⁴³ s elementarnim podacima: broj, datum zaprimanja, ime i prezime tražitelja, njegov kontakt te naziv dokumenta koji se traži (točan naziv, opisno odnosno predmetno ili prema nazivu tijela vlasti od koga se traži). Evidentiranje svakog zahtjeva je značajno kako s pravnog aspekta (poštivanja administrativne procedure) tako i za potrebe izrade knjižnične statistike o broju prispjelih zahtjeva tijekom godine (ili kraće), te za druge analize i pokazatelje. Nakon pretrage, kada knjižničar ustvrdi da dokument nije javno dostupan - prosljeđuje zahtjev nadležnom tijelu vlasti e-mailom. U konačnici obavještava tražitelja o ishodu njegovog zahtjeva. Donja tablica pokazuje moguće faze u postupanju:

²⁴³ Djelovodnik ili upisnik namjenjen samo upisu zahtjeva za slobodan pristup informacijama

Faze u postupanju po zahtjevu za pristup informacijama

U tablici je vidljivo da se zahtjev zaprima prije no što se provjeri je li dokument već javno dostupan ili ne. Kako se postupanje u ostvarivanju prava na slobodan pristup informacijama od javnog značaja odvija sukladno Zakonom propisanoj proceduri – s tog aspekta je značajno zaprimati sve zahtjeve te ih evidentirati kroz upisnik. Knjižnice trebaju odlučiti hoće li svaki zahtjev za pristup zaprimati ili ne. Drugim riječima, one će odlučiti hoće li voditi evidenciju i onih zahtjeva na koje je lako odgovoriti jer su dokumenti koje traži već javno dostupni. No, ideja je da se zaprimanje odnosno evidentiranje ovakvih zahtjeva obavlja prije pretrage dokumenata kako bi na osnovi godišnjih statističkih pokazatelja mogla biti vršena analiza i ocjena ove vrste usluga u knjižnicama. Takva bi analiza svakako bila od značaja u kreiranju ukupne politike te planova rada knjižnice, ali bi mogla koristiti i drugim tijelima za njihove potrebe (Povjerenik na primjer).

Poželjno je imati unaprijed odgovor na pitanje dostavlja li informaciju odnosno dokument (u digitalnom ili tiskanom obliku) tijelo javne vlasti knjižnici ili šalje na adresu tražitelja? Moguće je da će neki građani željeti preuzeti dokument u knjižnici (ne koriste

elektroničku poštu, ne koriste uopće internet i slično). Može li knjižnica ovdje udovoljiti svakom građaninu pojedinačno ili će ustanoviti pravila kojih će se držati u svim situacijama jednako?

Praksa će svakako pokazati brojne situacije koje mogu biti nejasne ili dvojbene te se unaprijed, usprkos nastojanjima ne može sve predvidjeti niti je moguće imati jednoznačne odgovore. Ponašanje u ovim odnosima u knjižnici moralo bi biti usmjereno ka udovoljenju zahtjeva građana, te bi bio prihvatljiv način da dokumenti koje tijela javne vlasti dostavljaju tražiteljima to učine posredstvom knjižnice, ukoliko građani tako žele. Kako je riječ o javnim dokumentima nema prepreka da knjižničari zaprime takav dokument, te obavijeste građane da dođu u knjižnicu po njih ili da im se dostava omogući na drugi način. Namjera je zapravo da se ima u vidu pomoć u ostvarivanju cjelovitog prava građana na informacije od javnog značaja. U samom zahtjevu se može predložiti način na koji će tijelo javne vlasti učiniti dostupnom traženu informaciju (poštom, e-mailom, uvidom u dokument u prostorijama tijela vlasti) te način uvida u dokument u konačnici određuje sam tražitelj.

U gornjoj tablici je vidljiv postupak kada građanin dođe fizički u knjižnicu, ali može se dogoditi da on želi zahtjev podnijeti putem telefona ili drugog komunikacijskog uređaja (e-maila prema knjižnici). Usmeni zahtjev putem telefona se ne razlikuje bitno od onog koji je spomenut u slučaju fizičkog prisustva građana u knjižnici te bi knjižničar i tada mogao sastaviti službenu zabilješku odnosno ispuniti formular, te proslijediti zahtjev građanina bez njegovog dolaska u knjižnicu. *Zakon o pristupu* u čl.15, st. 7. navodi da se takav zahtjev unosi u "posebnu evidenciju", ali je primjena rokova istovjetna pismeno podnijetom zahtjevu. Jasno je da se ova obveza tiče tijela javne vlasti od kojih se traži informacija od javnog značaja te da knjižnica kao posrednik u upućivanju zahtjeva ne mora odgovoriti ovoj obvezi. Čini se međutim korisnijim ako bi i knjižnica postupala na ovaj način, te zaprimala i evidentirala usmene zahtjeve sukladno ovoj odredbi. Dragocjeni bi bili statistički podaci kako za knjižnicu (u planiranju njezinog rada), tako i za ostala zainteresirana tijela javne vlasti (posebno Povjerenika) o broju i sadržaju usmeno podnijetih zahtjeva.

Knjižničar u postupku pronalaženja dokumenata koristi internetske adrese tijela javne vlasti. On to, kako je spomenuto može obavljati putem internetskog portala s već organiziranim internetskim adresama ili upućivanjem na poveznice. U praksi su moguće situacije da će, pošto dobije e-mail sa zahtjevom iz knjižnice - ovlaštenik tog tijela željeti neka dodatna pojašnjenja, te tražiti dodatne informacije ne bi li mu zahtjev bio razumljiviji. Može se dogoditi i da će dostaviti

dokument na koji tražitelj nije mislio. Ishod svakog pojedinačnog zahtjeva će stoga ovisiti kako od znanja i vještina, te komunikacijskih sposobnosti samog knjižničara, tako i od kvalitete procedura koje knjižnica kreira. One će svakako biti podložne dopunama te izmjenama sukladno potrebama prakse.

Činjenica je također da će u zamku identificiranja dokumenta koji tražitelj želi upasti i najsposobniji informacijski stručnjak – knjižničar. Za njegovo radno angažiranje u knjižnici nije uvjet poznavanje pravnog sustava, te zakona i ostalih propisa, niti se od njega to očekuje (osim onih koji se tiču knjižničarskog zakonodavstva pri polaganju stručnog ispita). Eventualna kompliciranost situacija u koje će zapasti knjižničar u pružanju ovih usluga se mora imati u vidu i onda kada je on prošao adekvatno osposobljavanje. Suradnja knjižnice s relevantnim civilnim udrugama koje se bave pitanjem slobodnog pristupa informacijama ili transparentnošću u lokalnoj zajednici bi mogla biti jedno od mogućih rješenja. Angažiranje pravnih savjetnika odnosno odvjetnika koji bi pružali svoje usluge povremeno *pro bono* bi također bile korisne. Možda se knjižnica može odlučiti potpisati sporazume o suradnji s odvjetničkim komorama za angažiranje u problematičnim ili kompliciranijim slučajevima. Od pomoći bi svakako bio i djelatnik u knjižnici koji je sukladno Zakonu zadužen za postupanje po zahtjevu za slobodan pristup informacijama od javnog značaja knjižnice kao tijela javne vlasti. Pretpostavka je naime da su djelatnici knjižnica zaduženi za ovo postupanje već osposobljeni raditi po zahtjevima građana, te bi njihova pomoć bila značajna, posebno u početnoj fazi uvođenja ove usluge.

Iz godišnjih izvještaja Povjerenika Srbije vidljivo je da građani, mediji, razne organizacije civilnog sektora i druge zainteresirane osobe najčešće traže informacije koje se tiču: komunalnih naknada i poreza, zapošljavanja, socijalne skrbi, građevinskih dozvola, prava iz mirovine, obrazovanja, zdravstva, natječajne dokumentacije povodom javnih nabava, urbanističkih planova, brige o djeci, projektnog sufinanciranja u kulturi ili medija i slično. Za očekivati je da će najjednostavniji i istodobno najčešći zahtjevi biti onda kada tražitelj točno zna što želi te kada sam ispuni formular zahtjeva i samo preda knjižničaru. Na primjer rješenje inspekcije rada po provedenom postupku povodom otkaza s radnog mjesta koji je tražitelj (ili član obitelji) dobio. No, naprijed su spomenuti slučajevi koji će biti komplicirani ne samo s aspekta identificiranja dokumenta, već i s aspekta identificiranja samog tijela javne vlasti, kao i jesu li informacije koje tražitelj želi doista javne.

Pravna procedura ostvarivanja prava građana na pristup službenim dokumentima u knjižnici provodi se, kako je prikazano, sukladno Zakonu o pristupu te Zakonu o upravnom postupku (u pravnom smislu riječ je o upravnom odnosno administrativnom pravu). Stoga bi knjižnica morala u slučajevima odbijanja davanja informacije odnosno odbacivanja zahtjeva od strane tijela javne vlasti - također pomoći građanima. Ovim je jasno da će knjižnica od tijela javne vlasti umjesto traženog dokumenta dobiti rješenje o odbijanju odnosno odbacivanju zahtjeva. Knjižnica o tome obavještava tražitelja.

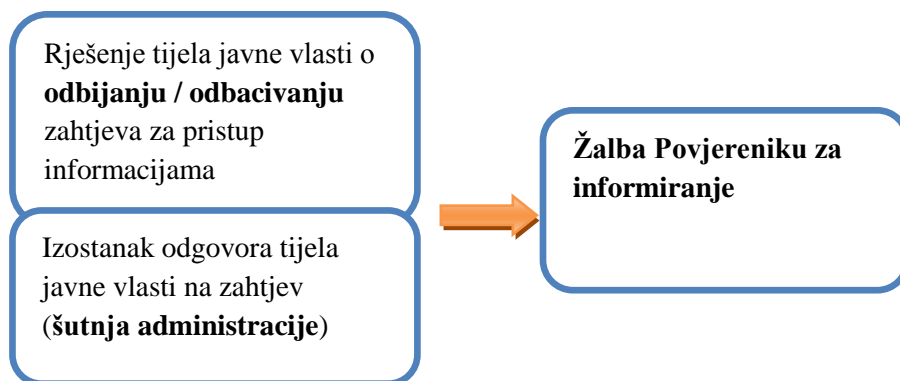
Zakon o pristupu taksativno nabroja slučajeve kada tijela javne vlasti neće osigurati ostvarivanje prava na slobodan pristup informacijama od javnog značaja.²⁴⁴ U praksi su, kako se vidjelo, mogući slučajevi da tijelo javne vlasti ne želi učiniti dostupnim javnosti neki dokument unatoč obvezi da to učini. U ovim situacijama knjižničar bi morao poučiti građane kako da nastave postupak ostvarivanja svog prava žalbom Povjereniku. Procedura podnošenja žalbi Povjereniku također može neometano biti provedena u knjižnici i uz pomoć knjižničara. Ovo stoga što takva žalba ne traži naročita pravnička znanja te nije zahtjevna forma u kojoj mora biti sačinjena. Na mrežnim stranicama Povjerenika dostupan je i formular ovakve žalbe²⁴⁵ koji je bitno ispuniti u odnosu na razloge koji su navedeni u Rješenju o odbijanju. To isto moguće je u slučajevima tzv. "šutnje administracije" odnosno kada tijelo javne vlasti ne odgovori uopće na zahtjev u zakonskom roku od 15 dana. Forma žalbe u ovom slučaju je nešto drugačija, a njezin formular je također dostupan na mrežnim stranicama Povjerenika.²⁴⁶ Značajno je periodično pratiti te provjeravati sadržaj objavljenih formulara za slučaj njihove izmjene.

²⁴⁴ Čl. 9. Zakona o pristupu navodi: *život, zdravlje, sigurnost, pravosuđe, odbrana zemlje, nacionalna i javna bezbednost, ekonomska dobrobit zemlje i tajna.*

²⁴⁵ U prilogu rada nalazi se formular žalbe (prilog broj 4)

²⁴⁶ U prilogu rada nalazi se formular žalbe (prilog broj 5)

Slučajevi u kojima se može podnositi žalba Povjereniku

Postupanje po svakoj žalbi pojedinačno je u nadležnost Povjerenika te se ono u radu ne razrađuje, no bilo bi značajno kada bi knjižničar u dogovoru s građanima pratio postupak do njegovog okončanja, te dobivanja ili nedobivanja informacije od javnog značaja.

5.4. Prikupljanje službenih dokumenata

Pitanje prikupljanja, obrade, organizacije, čuvanja, te davanja na korištenje informacija dobivenih u postupku ostvarivanja prava na pristup - značajno je s aspekta knjižnično – informacijske djelatnosti. Ovo je također značajno i s aspekta primjene instituta *ponovne uporabe informacija*.²⁴⁷ Ponovnu uporabu informacija poznaje *Zakon o pravu na pristup informacijama Republike Hrvatske*,²⁴⁸ dok *Zakon Srbije* još uvijek nije izmijenjen te dopunjen ovim institutom usprkos apelima Povjerenika Srbije o nužnosti te dopune.²⁴⁹ Naime, na internetskoj stranici Povjerenika Republike Hrvatske ponova uporaba informacija objašnjava se primjerom da: *privatne ili pravne osobe mogu ponovno koristiti informacije dostupne u javnim*

²⁴⁷ *Ponovna uporaba znači uporabu informacija tijela javne vlasti od strane fizičkih ili pravnih osoba, u komercijalnu ili nekomercijalnu svrhu različitu od izvorne svrhe za koju su informacije nastale, a koja se ostvaruje u okviru zakonom ili drugim propisom određenog djelokruga ili posla koji se uobičajeno smatra javnim poslom.*

Citirano prema: Povjerenik za informiranje Republike Hrvatske. Dostupno na: <http://www.pristupinfo.hr/sto-je-ponovna-uporaba-informacija/> (11.1.2016.)

²⁴⁸ *Zakon o pravu na pristup informacijama RH* // Narodne novine Dostupno na: http://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2013_02_25_403.html

²⁴⁹ Sukladno Direktivi o izmjeni Direktive 2003/98/EZ Europskog parlamenta i Vijeća iz 2003. o ponovnoj uporabi informacija javnog sektora - Izmjene Direktive 2013/37/ iz 2013. godine.

*bazama podataka kako bi izradile elektroničke proizvode koji će kasnije biti prodani kupcima – primjerice kombiniranjem različitih baza podataka o vremenskim statistikama i urbanom razvoju, neko trgovačko društvo može sačiniti program koji izračunava ekološke rizike koji postoje u pojedinim područjima. Ako bi se takav program naplaćivao korisnicima, tada se radi o ponovnoj uporabi informacija u komercijalne svrhe, u protivnom (ako se radi o besplatnoj uporabi) riječ je o ponovnoj uporabi informacija u nekomercijalne svrhe.*²⁵⁰ Knjižnične baze informacija dobivene kroz pravo na pristup mogle bi biti korištene i u kontekstu instituta ponovne uporabe, te bi knjižnica po usvajanju ovog instituta Zakonom morala imati u vidu i ovu novinu.

Treba li knjižnica dakle pohranjivati informacije koje dobiva kroz ovaj postupak u elektroničkoj ili papirnoj formi, ovisno o načinu uvida u dokument koji je tražitelj izabrao? U praktičkom smislu službeni dokumenti koje knjižnica dobiva e-mailom za tražitelja odnosno koje pribavlja pretragom mrežnih stranica - mogu postati dio fonda. Knjižnica bi se mogla opredijeliti da tako prikupljene informacije organizira sukladno knjižničarskim pravilima i standardima jer ne postoje prepreke usvajanju ovakvog načina prikupljanja građe, koja je javnog karaktera. Budući pretežno u elektroničkoj formi – ova vrsta knjižnične građe može biti organizirana kroz baze te kroz kataloge i dostupna korisnicima.

Ovdje se ukazuje na dvije vrste načina pribavljanja takvih dokumenata. Jedan bi bio kroz postupak pristupa posredstvom zahtjeva tražitelja, dok bi drugi način mogao biti nabava dokumenata neovisno o provođenju postupaka po zahtjevima. Ukoliko bi knjižnica odlučila prikupljati sve dokumente koje dobiva u postupku po zahtjevima - tada nema gotovo nikakvog utjecaja na odabir vrste i prirode dokumenata. Drugim riječima, knjižnica tada samo treba pohraniti onu građu koju traže te dobivaju sami građani. Ukoliko se knjižničarska zajednica Srbije na opći način ne opredijeli što s takvim dokumentima, onda je odluka same knjižnice hoće li čuvati sve ili samo one dokumente za koje sama procjeni da bi bili ponovo traženi.

Drugi način prikupljanja dokumenata knjižnica bi obavljala neovisno o postupku pristupa, ali bi tada imala svoj utjecaj na odabir vrste građe koju prikuplja i organizira. Poštujući knjižničarska pravila, te primjenom usvojenih standarda – knjižnica može izrađivati zbirke

²⁵⁰ Citirano prema: Povjerenik za informiranje Republike Hrvatske. Dostupno na: <http://www.pristupinfo.hr/sto-je-ponovna-uporaba-informacija/> (11.1.2016.)

službenih dokumenata prema raznim parametrima: s aspekta vrste pravnih akata; s aspekta vrste tijela javne vlasti kao donositelja akata; s aspekta djelatnosti koje procijeni da bi građane najviše zanimala i slično. Kategorizacija službenih dokumenata koje knjižnica nabavlja za građane se, dakle može obaviti i uz pomoć pravila drugih znanosti, poput pravne.

Ukoliko knjižnica na primjer odluči prikupljati službene dokumente skupštine svog grada odnosno lokalne samouprave, ona može takvu zbirku nazvati s aspekta donositelja službenih dokumenata i tako je učiniti pretraživom: *zbirka dokumenata lokalne skupštine*. No, dokumenti koje donosi skupština u ovom primjeru su brojni, raznovrsni te se svojim sadržajem tiču raznih polja društvenog života zajednice: odluka o komunalnim doprinosima, odluka o izmjeni naziva neke ulice, odluka o izboru članova upravnog odbora neke osnovne škole, izmjene statuta Grada i drugo. Ukoliko knjižnica nije katalogizirala te dokumente (koji se inače objavljuju u lokalnim službenim listovima koje dobiva kao obvezni primjerak) – tada je njihova pretraga zahtjevnija i sporija. Stoga bi organiziranost dokumenata primjenom te kombinacijom većeg broja kriterija, kako je naznačeno - bila učinkovitija za knjižnicu.

Moguća je svakako i kombinacija oba načina prikupljanja dokumenata koja se čini i najopravdanijom i svrsihodnijom. Knjižnica bi mogla vršiti odabir samo onih dokumenata koje građani najčešće traže, a ne svih.

U radu je spomenut IFLA-in Manifest o transparentnosti koji knjižnicama preporučuje prikupljanje "informativnih materijala vladinih organizacija". Istodobno se predlaže knjižnicama da ih učine razumljivim, te pristupačnim putem registara ili sažetaka i slično. Manifest također predlaže i da knjižnice organiziraju digitalizaciju i druge programe za očuvanje službenih informacija.

Donja tablica pruža moguću klasifikaciju zbirki službenih dokumenata u knjižnici s aspekta djelatnosti koja građane više zanima, te u okviru koje bi željeli biti značajnije informirani.

Tablica: prijedlog klasifikacije zbirki službenih dokumenata u knjižnici

Vrste dokumenata	Skupština lokalne zajednice	Lokalna vlada	Gradske uprave / inspekcije	Javne ustanove / poduzeća	Tužiteljstva, sudovi, policija	Ostala tijela javne vlasti
Statuti, pravilnici, poslovnici						
Odluke, rješenja						
Zapisnici						
Ostali dokumenti						

Pored službenih glasila knjižnica primjenjuje i druge načine prikupljanja dokumenata u elektroničkom, digitalnom, te tiskanom obliku. Obrada, čuvanje, davanje dokumenata na korištenje neovisno o tome jesu li oni pribavljeni u postupku po zahtjevima građana ili ih je sama knjižnica nabavila - vrši se sukladno pravilima knjižničarskog poslovanja. Ovdje se kao pitanje može postaviti da li će i tada usluge knjižnice biti besplatne ili će se tretirati identično redovnim uslugama koje knjižnica pruža svojim korisnicima. Budući da su službeni dokumenti koje bi knjižnica prikupljala uglavnom u elektroničkoj formi nije posve opravdano da im građani za pristup plaćaju bilo kakvu nadoknadu. U radu je prikazan značaj javne knjižnice kao mjesta demokracije te mjesta u kojem svi građani dobivaju usluge pod jednakim uvjetima. S tim u vezi je apostrofirana potreba besplatnog pružanja usluga čime bi bila spriječena diskriminacija građana. No, druga je stvar kada je riječ o uslugama fotokopiranja odnosno tiskanja dobivenih dokumenata na zahtjev građana. Tada je moguće analogno rješenjima iz Zakona o pristupu,²⁵¹ o naplati troškova fotokopiranja odnosno tiskanja dokumenata na koju imaju pravo tijela javne vlasti – isto predvidjeti i za knjižnicu. Knjižnica tada naplaćuje ove usluge sukladno cjeniku koji ima za redovite korisnike knjižnice. Međutim, Zakon je i kod naplate ovih troškova napravio

²⁵¹ Zakon u čl.17. predviđa da se kopija dokumenta izdaje uz obvezu tražitelja da plati naknadu nužnih troškova izrade kopije, a u slučaju upućivanja i troškove upućivanja. Visinu naknada propisuje Vlada Srbije.

izuzetke,²⁵² (novinari na primjer), a koje bi knjižnica morala znati, te odlučiti se hoće li sukladno Zakonu i ona osloboditi ove osobe plaćanja naknada ili ne. Kako se odredba o izuzecima ne odnosi na knjižnicu kao posrednika u ostvarivanju prava na pristup informacijama, već na tijela javne vlasti – knjižnica bi trebala sama predvidjeti postupanje u ovoj stvari prema osobama koje je Zakon izuzeo od plaćanja. No, knjižnica ne bi trebala naplaćivati upisninu u knjižnicu građanima koji koriste njezine usluge za ostvarivanje prava na slobodan pristup informacijama od javnog značaja.

5.5. Promicanje prava na slobodan pristup informacijama

Usporedo s obavljanjem novih usluga u ostvarivanju prava na slobodan pristup informacijama od javnog značaja, knjižnica promovira ovo pravo u svojoj sredini. Ona to već čini samim postupanjem po pojedinačnim zahtjevima građana. Pretvaranjem knjižnica u pristupne stanice za građane ona permanentno radi na unapređivanju kvalitetnog pristupa informacijama (stalnim praćenjem i poboljšanjem procedura), te provodi kontinuiranu edukaciju knjižničara za ove usluge. Istodobno, knjižnica provodi i edukaciju građana.

Osim toga knjižnica postaje i mjesto za poticanje građanskog prava na pristup informacijama. Brojni su i raznovrsni modeli promoviranja kulture informiranih građana, te ih je teško pobrojati. Svaka knjižnica ih može osmisliti i uvrstiti u svoj redovit rad na temelju vlastite procjene. Od organiziranja javnih tribina, predavanja, tematskih dijaloga, do edukacije korisnika putem vježbi ili stimulativnih natječaja za mlađe korisnike. Knjižnice u multietničkim sredinama imaju dodatnu odgovornost prema nacionalnim manjinama pa bi ovakvi načini poticanja građanske informiranosti morale obavljati i na jezicima ovih manjina. Spomenuta je i odgovornost knjižnica za najslabije članove zajednice kojima bi mogla osmisliti programe upoznavanja s njihovim posebnim pravima (prava osoba s posebnim potrebama, migranata, LGBT populacije i sl.) ili skretati pažnju javnosti na njihove probleme i potrebe.

²⁵² Zakon u čl.17. st.4. predviđa izuzetke od ove obveze. Naknadu ne plaćaju novinari, udruge za zaštitu ljudskih prava kada kopiju dokumenta zahtjevaju radi ostvarivanja ciljeva udruge te osobe u slučajevima kada se informacija koju traže odnosi na ugrožavanje, odnosno zaštitu zdravlja stanovništva i životnog okoliša.

Kreiranje i provođenje kampanja o značaju transparentnosti u radu nositelja javne vlasti također doprinosi cjelovitosti građanske informiranosti te lakšeg snalaženja u postupcima pred državnim tijelima. Ne može se zanemariti činjenica da je mogućnost pribavljanja nekog službenog dokumenta u knjižnici za građane prihvatljivija od često kompliciranog i dugotrajnijeg načina njihovog pribavljanja pred šalterima raznih tijela. Pružanje pomoći savjetodavnog karaktera te razrješenje nekog spornog pravnog stanja građana također doprinosi novim vrijednostima knjižnice kao mjesta kojem građani vjeruju.

U radu je apostrofirana uloga knjižnice u kontekstu stvaranja društvenog kapitala te mjesta ostvarenja socijalne pravde. Pokazano je da se knjižnice u svijetu već bave uslugama koje manifestiraju ovu njenu socijalnu ulogu. U društvu Srbije koje još uvijek prolazi teške i bolne procese reformi te procese demokratizacije – vidljiva je nedovoljna građanska informiranost, apatija, te u najvećem svijest da se politikom moraju baviti samo političari.

Jedna od značajnih aktivnosti knjižnice bila bi organizacija javnih rasprava, razgovora i savjetovanja u povodu donošenja zakona ili podzakonskih propisa te općih akata ili drugih značajnih dokumenta kojima se utječe na život građana. U spomenutom istraživanju,²⁵³ koje je tijekom 2015. godine provela organizacija *Transparency International* (odjel u Srbiji) - prijedlozi pravnih akata koje planira donijeti najviše tijelo lokalne samouprave – skupština, mogu se vidjeti tek na 20 mrežnih stranica općina i gradova Srbije. Imajući u vidu da je ukupan broj općina i gradova u Srbiji 174 ovaj podatak je prilično zabrinjavajući, s obzirom da eksplicitno potvrđuje netransparentan rad tijela javnih vlasti. Istodobno dnevni red naredne sjednice skupština općina i gradova objavljen je tek na manje od četvrtine jedinica lokalne samouprave.

Sukladno principima transparentnosti državna tijela odnosno tijela jedinica lokalnih samouprava dužne su objavljivati na svojim mrežnim stranicama nacрте ovih dokumenata, te ostaviti razuman rok za javnu raspravu. Međutim, ponekad ni uredna objava prijedloga ovih akata nije dovoljna kada se ima u vidu da nisu svi građani informacijski pismeni ili nemaju pristup internetu. Čak i oni građani koji prate objave ovakve vrste nisu uvijek u stanju artikulirati svoje sugestije te postati aktivni sudionici rasprava iz mnogo razloga. Knjižnica može biti mjesto

²⁵³ Analiza - Indeks transparentnosti lokalne samouprave LTI 2015 februar 2016. Naved.izvor

na kojem bi se predstavio tekst nekog budućeg propisa, posebno značajnog za lokalnu zajednicu čime bi se građanima predočilo što u praksi znači donošenje te primjena takvog propisa.

Povećana dinamičnost susreta građana raznih profila u knjižnici na teme koje nisu dio književno – kulturnog diskursa, već građanske participacije u vlasti svoje zajednice predstavlja prioritetnu zadaću javne knjižnice suvremenog doba.

6. ZAKLJUČAK

Javne knjižnice mogu omogućiti građanima ostvarivanje njihovog prava na slobodan pristup informacijama od javnog značaja kao doprinos demokratizaciji društva Srbije. Zahtjevi moderne demokracije za aktivnim sudjelovanjem građana u upravljanju lokalnom zajednicom - predstavljaju svojevrsnu šansu za javnu knjižnicu da očuva svoje djelotvorno mjesto u društvu koje trpi teške posljedice tranzicije. Doprinos javnih knjižnica suvremenom društvu bio bi vidljiviji nakon redefiniranja njihove uloge u informacijskom dobu kao društveno odgovornih ustanova u kojima se, u konačnici, ostvaruje ideja nove socijalne demokracije. Javne knjižnice to mogu ako prihvate ulogu *mosta* koji spaja građane i tijela javne vlasti, ponajprije na lokalnoj razini.

Javne knjižnice u Srbiji ne smiju ignorirati tešku društvenu stvarnost koju uzrokuju tranzicijski procesi te reforme cjelokupnog društva koje političari jednako kao i građani ocjenjuju "bolnim". Njihova nova društvena odgovornost leži u potrebi da postanu proaktivni subjekti društva te umjesto uobičajenog "mirnog" prostora za posudbu knjiga - pridonose i stvaranju društvenog kapitala kao mjesta čiji prostor služi građanima za okupljanje, dijaloge, debate, komunikaciju. Istodobno javna knjižnica ne smije zaboraviti na otuđenje te osamljenost građana, posebno ranjivih i najslabijih pripadnika zajednice poput starijih i nemoćnih osoba, siromašnih, invalida, pripadnika manjina.

Smatrajući iznimno važnim postojeći društveni kontekst u kojem građanin nije uvijek u stanju ostvarivati svoja prava koja mu jamči država – nove usluge u javnim knjižnicama Srbije mogle bi im pomoći kreiranjem njihovog novog identiteta kao mjesta kojem građani vjeruju te koje doživljavaju kao drugi dom. To istodobno podrazumijeva oslobađanje od tradicionalističkog te birokratiziranog načina razmišljanja o knjižnici i okretanju ka njenom najznačajnijem demokratskom obilježju.

Bojazan je da se na javnu knjižnicu u 21.stoljeću ne misli uvijek i svuda kao na ustanovu koja se podrazumijeva sama po sebi kako se to činilo kroz povijest. Drugim riječima javna knjižnica se sve više sagledava u kontekstu plaćanja njenog rada i opstanka kroz proračun – novcem građana. Na taj način mijenja se ne samo kutak promatranja diskursa njene sadašnje uloge u društvu, već se mogu s aspekta političara otvoriti novi "pragmatični" pogledi na njenu budućnost. A oni obično znače redukciju novca koji se izdvaja za knjižnice.

Što će se dogoditi ukoliko jednog dana na izborima u Srbiji pobjede političke stranke koje će posvetiti kritičku i suštinski znatniju pažnju knjižnicama za koje se izdvaja novac iz državnog odnosno lokalnih proračuna? Ovo pitanje mogu postaviti građani i prije političara, no i političari bi im se u tome mogli ubrzo pridružiti. Hoće li posudba knjiga, pružanje informacija posredstvom interneta te promicanje pretežno kulturno – literarnog odnosno obrazovnog sadržaja (što je danas najčešće slučaj u javnim knjižnicama Srbije) - doista biti dovoljno odgovoran te relevantan argument za daljnje postojanje knjižnica kao društvenih ustanova na koje se naviklo? Hoće li ostati njihovo financiranje u sadašnjem opsegu i u budućnosti? Što ako se dogodi da se počne dramatično smanjivati broj djelatnika u knjižnicama, a što je već započelo u nekim oblastima javnog sektora (obrazovanje, policija)? Mogu li se knjižničari “obraniti” time što će reći kako su knjižnice civilizacijska tekovina te ih se ne smije dirati, kako one čuvaju stoljetno kulturno naslijeđe te potiču čitanost? Ova njihova uloga, razumije se, nije upitna niti se treba relativizirati, no potrebno je odgovorno i kritički promišljati društvenu stvarnost te okruženje u kojemu knjižnice danas djeluju. Elektroničke publikacije i razni informacijski izvori i baze već dulje se nalaze na internetu, lako im se pristupa i dobiva željeno. Do kvalitetnih online servisa ne dolazi se samo iz knjižnica, već slobodno s kućnog računala. Digitalizacija te čuvanje kulturnog naslijeđa ne mora nužno biti obavljano u knjižnicama. Osnivaju se mjesta koja primjenom suvremenih marketinških metoda pridobivaju korisnike na organizirane susrete (debate, javne dijaloge, koncerte i sl). Raste broj knjižara u kojima je moguće i samo čitati. Sve ovo ukazuje na činjenicu kako se bitno smanjuje korpus specifičnosti i autentičnosti usluga knjižnica zbog kojih bi one morale ostati onakve kakve opstaju desetljećima unazad.

Govoreći o uslugama javnih knjižnica kao o univerzalnim (kako ih vidi IFLA) ne dobiva se ništa novo kada se na javne knjižnice gleda kao na mjesta univerzalnih vrijednosti, jer kroz povijest javnih knjižnica ovo gledište dugo egzistira i knjižničari ga rado prihvaćaju. No, jesu li u svom djelovanju javne knjižnice, posebice u Republici Srbiji, posvjedočile kako doista služe građanima sukladno njihovim potrebama? U radu se postavilo pitanje nužnosti duljeg, kritičkog razmatranja činjenice smanjenja broja čitatelja u knjižnicama (odnosno korisnika) te je li tome uvijek razlog nedovoljan broj knjiga i njihova neaktualnost. Izražena je bojazan kako knjižničari radije brinu o struci (točna primjena standarda pri kataloškoj obradi knjiga) nego li o zaštiti ljudskih prava ili kulturi informiranih građana u kontekstu informacija u posjedu tijela javne vlasti, na primjer. A čini se da bi moralo biti obrnuto.

Apostrofirana je svijest međunarodne knjižničarske udruge IFLA-e te njezino permanentno skretanje pažnje na položaj knjižnica u novoj informacijskoj eri, na nova prava, privatnost, transparentan rad, multikulturalnost te poštivanje ljudskih prava u knjižnicama. Kroz opsežan broj IFLA dokumenata pozivaju se knjižnice i vlade na lokalnoj odnosno državnoj razini da poštuju vrijednosti za koje se zalaže međunarodno knjižničarstvo, a koje su de facto demokratske vrijednosti.

Korupcija je izuzetno štetna pojava u društvima u kojima vlast još uvijek ne poštuje principe otvorenosti u radu te izostaje javna kontrola. U radu se vidjelo kako se ona u kontekstu javnih knjižnica može promatrati dvojako. Inficirajuća te razorna korupcija nije mimoišla ni knjižnice. S druge strane nužna je spoznaja knjižničara kako je važno u svojim zajednicama pružati aktivnu potporu te promicati principe transparentnosti u radu tijela javne vlasti (i knjižnica) kao *abecede* u borbi protiv korupcije.

Prerastanjem knjižnica u *pristupne točke* za dobivanje savjeta, uputa, instrukcija i druge pomoći u procesu ostvarivanja prava na slobodan pristup informacijama te dobivanje samih informacija - građanima se osigurava ostvarivanje njihovog prava na informiranost. Građanska informiranost je esencijalni preduvjet za njihovu učinkovitu participaciju u upravljanju zajednicom u kojoj žive te za donošenje njihovih odgovornih odluka u osobnom životu.

Da bi se potvrdila osnovna teza rada kako javne knjižnice mogu postati građanske *pristupne stanice* lokalnih zajednica - provedeno je istraživanje u 24 javne matične knjižnice u Srbiji o slobodnom pristupu informacijama. Rezultati istraživanja su pokazali kako javne knjižnice imaju solidne resurse i zadovoljavajuću razinu informiranosti općenito o pravu na slobodan pristup informacijama od javnog značaja i pravu na zaštitu privatnosti. Rezultati su pokazali i kako neke knjižnice već pružaju usluge korištenja svog prostora za okupljanja građana u cilju razmatranja nekog značajnog problema koji se tiče cijele lokalne zajednice, kako postoji suglasnost knjižnica o mogućoj suradnji na projektima o pristupu informacijama s lokalnim tijelima javne vlasti, civilnim udrugama te Povjerenikom za informiranje. Značajan je i podatak da javne knjižnice dobivaju službeno glasilo lokalne samouprave (grada ili općine) kao obvezni lokalni primjerak. Značajnija razina svijesti kako bi knjižničari trebali biti dodatno educirani za pružanje novih usluga građanima povodom pristupa informacijama od javnog značaja u knjižnicama nije bila neočekivana. Knjižničari su, razumije se, odavno svjesni značaja cjeloživotnog učenja posebice obučavanja za novu informacijsku pismenost. Također se

pretpostavilo da će se knjižnice pozitivno odrediti prema potrebi pružanja potpore promicanju kulture informiranih građana i istodobno prema potrebi potpore aktivnostima vezanim za antikorupciju i transparentnost. Rezultati istraživanja su ovo potvrdili. Planiranje izrade web portala ili podstranica na službenim mrežnim stranicama knjižnica o pristupu službenim dokumentima je također ocijenjeno pozitivno. Značajno je istaknuti svijest ispitanika kako gotovo 80% njih očekuje da će imati potporu građana u vezi s aktivnostima knjižnice na promicanje transparentnosti i antikorupcije.

Argumenti koji ne idu u prilog tezi rada tiču se odsustva poznavanja gotovo svih zakonskih obveza knjižnice (izrada i objavljivanje informatora o radu, proaktivna objava informacija od javnog značaja na mrežnim stranicama, struktura tih informacija i sl.). Također, nema poveznice na službene mrežne stranice gradova i općina u kojima se nalazi knjižnica u više od polovice knjižnica. Veliki je i postotak neosvijestjenosti knjižničara o tome traže li građani savjete kako da ostvare vezu s tijelima javne vlasti u knjižnici.

Došlo se međutim do zaključka kako bi sustavna i odgovorna izrada programa edukacije knjižničara uspjela riješiti ove prepreke. Drugim riječima knjižničarima odnosno djelatnicima knjižnice nedostaju znanja i informacije iz korpusa novih prava koja su sustavno regulirana u posljednjem desetljeću u Srbiji i o čijem ostvarivanju brinu neovisna kontrolna tijela.

Da javnost ima prava znati – nitko ne dovodi u pitanje. Potrebno je međutim građane informirati te potaknuti da to pravo i ostvaruju. Javne knjižnice ne bi smjele "prespavati" procese demokratizacije društva i čekati da sve važne promjene u društvu obavi netko drugi. Posebno ne one koje se tiču njih samih, kao tijela javne vlasti. U radu je predstavljen prijedlog modela novih usluga knjižnica kroz njegovu sustavniju razradu te predočeno s kojim bi se eventualnim poteškoćama ili problemima knjižnice mogle susresti ukoliko se odluče na ove usluge. Ponuđena rješenja u nadilaženju dilema samo su neka od mogućih te bi se mogla pojaviti neka druga i kvalitetnija rješenja u praksi provođenja osiguravanja slobodnog pristupa informacijama građanima. U kreiranju modela sagledan je nužan korpus postojećih preduvjeta: pozitivno zakonodavstvo Republike Srbije, IFLA-ino opredjeljenje kroz dokumente i praksu, viša razina informiranosti građana Srbije o pitanjima značajnim za njihovo sudjelovanje u upravljanju zajednicom, potreba uključivanja svih činitelja društva u procese demokratizacije (knjižnica i građana također), niža razina korupcije u društvu, primjeri javnih knjižnica razvijenih država (posebice skandinavskih) na polju pružanja raznih informacija građanima, teoretska misao

pojedinih autora o potrebi dobivanja službenih dokumenata u javnoj knjižnici, promišljanju o građaninu kao političkom subjektu te javne knjižnice kao mjesta ostvarivanja socijalne pravde i drugo.

Nove usluge mijenjaju ustaljena gledišta na javne knjižnice, a njihovim prihvaćanjem neće biti promijenjen samo način rada (stručno – administrativni) već i način razmišljanja knjižničara kao i drugih djelatnika knjižnice. Usluge javnih knjižnica koje pridonose ostvarenju socijalne pravde J. Pateman i J. Vincent nazivaju uslugama ‘srca i uma’ (*hearts and mind*) te se može govoriti o cjelovitoj transformaciji usluga i svijesti samih knjižničara. Poželjno je diskutirati i o percepciji vlastite uloge knjižničara. Promatraju li sebe s aspekta građana i njihovih potreba ili s aspekta vlasti? Na primjeru spomenute autocenzure ravnateljice jedne knjižnice vidjelo se kako ona shvaća svoju ulogu sukladno nositelju tijela javne ovlasti.

Motivirati knjižničare da ovoj činjenici pristupe s više aspekata, a ne samo s aspekta pravila svoje struke te da na kompleksnost usluga koje bi pružali građanima u njihovom osnaživanju na participativne inicijative za donošenja odluka u svojoj zajednici – čini se ključnim izazovom. Osim što posjeduje znanja i vještine svog ‘pravog zanimanja’, knjižničar mora posjedovati znanja i vještine koja se uvjetno mogu definirati kao politička. Poznavanje pravno – političkog sustava na svim razinama (normativno i institucionalno) jest važan preduvjet za učinkovit rad te komunikaciju knjižničara s građanima. Organizirati zbirke informativnih materijala (službenih dokumenata) uz primjenu standarda pravne znanosti također zahtijevaju znanje koje knjižničari nemaju uvijek (vrste i predmet pravnih akata; vrste, nadležnosti, te hijerarhija tijela javne vlasti; procedure donošenja odluka; javne rasprave i debate prije donošenja odluka i sl.).

Gregory Michener,²⁵⁴ je ukazao na ključni značaj socijalizacije prava na slobodan pristup informacijama od javnog značaja u promicanju važećih zakona: *zagovornici otvorenog pristupa diljem svijeta odabiru tok informacija iz vladinih izvora te sukladno principima ponovne uporabe informacija kombiniraju podatke, kreiraju poželjniju vizualizacije Web stranica te alate*

²⁵⁴ Michener, G. *FOI Laws Around the World* // Journal of Democracy, 22, 2, (2011), str. 145 – 159. Dostupno na: <http://muse.jhu.edu/journals/jod/summary/v022/22.2.michener.html> (12.01.2016.)

kako bi učinili vladine informacije lakšim za uporabu i razumijevanje. Javno informiranje je tako oslobođeno birokracije.

Značajno je sada promišljati o pozivu stručnoj javnosti te društvu u cjelini koji treba uputiti na temelju saznanja i tvrdnji do kojih se u radu došlo. No, istodobno se ne smiju ispustiti ni dvije ključne dileme:

Hoće li knjižničari prihvatiti izazov uvođenja novih usluga za građane?

Hoće li nadležni za knjižnice prihvatiti knjižnice kao most koji spaja građane s lokalnim tijelima javne vlasti?

Jer, kada lokalne vlasti prepoznaju javne knjižnice kao mjesta demokracije – teško je zadobiti njihovu blagonaklonost. No, tada će već sami građani stati u obranu te demokracije.

POPIS LITERATURE

1. Aabø, S. Audunson, R. *Use of Library space and the Library as place.* // Library & Information Science Research 34 (2012) 138 – 149. Dostupno na:
<http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0740818812000023> (3.5.2015.)
2. *Access to libraries and information: Towards a fairer world: IFLA/FAIFE World Report 2007* World Report Series, vol. VII. Editor: Theo J.D. Bothma
3. *Alexandria Manifesto on Libraries, the Information Society in Action.* Dostupno na:
<http://www.ifla.org/en/publications/alexandriamanifesto-on-libraries-the-information-society-inaction> (09.8.2015)
4. *American Convention of human rights.* Dostupno na: http://www.oas.org/dil/treaties_B-32_American_Convention_on_Human_Rights.htm (22.8.2015)
5. Audunson, R. *The public library as a meeting-place in a multicultural and digital context* // Journal of Documentation, (2005), Vol. 61 Iss 3 pp. 429 – 441. Dostupno na:
<http://dx.doi.org/10.1108/00220410510598562> (21.11.2015.)
6. Audunson, R. *How do Politicians and Central Decision-Makers View Public Libraries? The case of Norway.* Dostupno na: <http://ifl.sagepub.com/content/31/2/174.full.pdf+html> (5.3.2016)
7. Bakken, F. *Uloga knjižničarskih društava u promicanju slobodnog pristupa informacijama* // Slobodan pristup informacijama: zbornik radova. Zagreb: Hrvatsko knjižničarsko društvo, 2002.
8. Bawden, D. *Otvoreno društvo i knjižnice* // Slobodan pristup informacijama: zbornik radova. Zagreb: Hrvatsko knjižničarsko društvo, 2002.
9. Baršić-Schneider, Ž. *Dostupnost službenih publikacija – prepreke i mogućnosti pristupa.* // 2. okrugli stol o slobodnom pristupu informacijama / uredile Alemka Belan-Simić, Aleksandra Horvat. Zagreb : Hrvatsko knjižničarsko društvo, 2004.

10. Belan-Simić, A., Sviben, Z. *Službene informacije na mrežnim stranicama narodnih knjižnica u Hrvatskoj* // Slobodan pristup informacijama: 2. i 3. okrugli stol: zbornik radova / urednice Alemka Belan Simić i Aleksandra Horvat. Zagreb: Hrvatsko knjižničarsko društvo, 2004.
11. Beširević, N. *Demokratizacija i europeizacija kao teorijski okviri instrumenta uvjetovanosti u „Politici proširenja“ Europske unije*. Dostupno na:
file:///C:/Users/Dell/Downloads/Besirevic.pdf. (20.12.2015)
12. Brofi, Piter. *Biblioteka u dvadeset prvom veku: Nove usluge za informaciono doba*. Beograd: Clio, 2005.
13. Bundy, A. *The modern public library: the very best investment your community can make*. Dostupno na: <http://www.foia.org.au/pdfs/modernpubliclibrary.pdf> (8.2.2016)
14. Buschman, J. *On Libraries and the Public Sphere* // *Library Philosophy and Practice* Vol. 7, No. 2 (Spring 2005). Dostupno na: <http://www.webpages.uidaho.edu/~mbolin/buschman.pdf> (5.2.2016)
15. Byrne, A. 2005. Citirano prema: *Manifest o knjižničnoj statistici*. Dostupno na:
<http://www.ifla.org/files/assets/statistics-and-evaluation/publications/library-statistics-manifesto-hr.pdf> (12.11.2014)
16. Centar za istraživanje, transparentnost I odgovornost. Službena veb stranica. Dostupno na:
<https://www.helloworld.rs/kompanija/Centar-za-istrazivanje-transparentnost-i-odgovornost-CRTA/733> (17.12.2015.)
17. Core values of librarianship. ALA (American Library Association) official web site
<http://www.ala.org/advocacy/intfreedom/statementspols/corevalues> (15.4.2014.)
18. Council of the European Union. *EU Human Rights Guidelines on Freedom of Expression Online and Offline*. Brussels, 2014. Dostupno na:
http://eeas.europa.eu/delegations/documents/eu_human_rights_guidelines_on_freedom_of_expression_online_and_offline_en.pdf (13.2.2015.)

19. *Deset principa za unapređenje borbe protiv korupcije i tijeloizovanog kriminala u zemljama koje pristupaju EU, zemljama kandidatima i trećim zemljama.* Dostupno na:
<http://www.mans.co.me/wp-content/uploads/2009/03/10-principa.pdf> (7.8.2015.)
20. Dimitrijević, V.; Popović, D.; Papić, T. *Međunarodno pravo ljudskih prava.* Beograd: Beogradski centar za ljudska prava, 2007.
21. Europska Konvencija za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda: pročišćeni tekst. Dostupno na: [http://www.zakon.hr/z/364/\(Europska\)-Konvencija-za-za%C5%A1titu-ljudskih-prava-i-temeljnih-sloboda](http://www.zakon.hr/z/364/(Europska)-Konvencija-za-za%C5%A1titu-ljudskih-prava-i-temeljnih-sloboda) (05.09.2014.)
22. *Freedom of Information: the right to know.* Dostupno na:
<http://unesdoc.unesco.org/images/0019/001936/193653e.pdf> (11.10.2015)
23. Gajin, S. *Ljudska prava: pravno-sistemska okvir.* Beograd : Pravni fakultet Univerziteta Union, 2012.
24. *Glasgowska deklaracija o knjižnicama, informacijskim službama i intelektualnoj slobodi.* // Slobodan pristup informacijama u službi kulturnog razvitka : zbornik radova / uredile Alemka Belan-Simić i Aleksandra Horvat. Zagreb : Hrvatsko knjižničarsko društvo, 2002.
25. *Global Right to Information Rating.* Dostupno na: <http://www.rti-rating.org/> (11.02.2016.)
26. Golubović, N. *Društveni kapital i ekonomsko – teorijski “imperijalizam”.* Dostupno na:
<http://www.doiserbia.nb.rs/img/doi/0352-5732/2009/0352-57320928063G.pdf> (19.12.2015.)
27. Gorman, M. *Naše neprolazne vrednosti.* Beograd: Filološki fakultet, 2007.
28. Goulding, A. *Narodne knjižnice kao prostori zajednice* // Slobodan pristup informacijama: 9. okrugli stol : zbornik radova / uredile Alemka Belan-Simić I Aleksandra Horvat. Zagreb: Hrvatsko knjižničarsko društvo, 2010.
29. Gredelj, S. *Stavovi zaposlenih na Beogradskom univerzitetu o korupciji.* // Filozofija i društvo, br.3 (2007) 237 – 269. Dostupno i preko: <http://instifdt.bg.ac.rs/filozofija-i-drustvo-broj-3-2007>.

30. Horvat, A. *Slobodan pristup informacijama*. Dostupno na:
http://dzs.ffzg.hr/text/horvat_slobodan.pdf . (12.10.2015.)
31. Horvat, A. Library legislation and free access to information as new topics in LIS education. // *Informacijasmokslai* 1999, 11/12, str. 131-136. Objavljeno i u: *Information Research*, 2 (2000). Dostupno na: <http://InformationR.net/ir/5-2/paper72.html>. (05.12.2015.)
32. Horvat, A. *Hrvatsko knjižničarsko društvo i slobodan pristup informacijama* // Slobodan pristup informacijama: zbornik radova. Zagreb : Hrvatsko knjižničarsko društvo, 2009.
33. Horvat, A. *Hrvatsko knjižničarsko društvo i slobodan pristup informacijama* // Slobodan pristup informacijama u službi kulturnog razvitka : zbornik radova s Okruglog stola u povodu Medunarodnog dana ljudskih prava, Zagreb, 10.12. 2001. Zagreb : Hrvatsko knjižničarsko društvo, 2002.
34. Horvat, A. *Slobodan pristup informacijama i zaštita intelektualnog vlasništva* // Slobodan pristup informacijama u službi kulturnog razvitka : zbornik radova / uredile Alemka Belan-Simić i Aleksandra Horvat. Zagreb : Hrvatsko knjižničarsko društvo, 2002.
35. Horvat, A. *Uključivanje u društvo: što može učiniti knjižnica?* // Slobodan pristup informacijama: 2. i 3. okrugli stol; zbornik radova Zagreb: Hrvatsko knjižničarsko društvo, 2004.
36. Horvat, A. *O pravima knjižničkih korisnika*. // Slobodan pristup informacijama: zbornik radova. Zagreb: Hrvatsko knjižničarsko društvo, 2014.
37. Horvat, A. *The Croation Experience*. IFLA/FAIFE/RTMLA Workshop: Library Associations and Intellectual Freedom, Bangkok, Thailand, Thursday 26 August 1999. Dostupno na: <http://archive.ifla.org/faife/papers/ws99/wshorvat.htm> (14.4.2014.)
38. Horvat, A.; Živković, D. *Između javnosti i privatnosti, knjižnice u vremenu e-knjige*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada, 2012.

39. Horvat, A., Nebesny, T., Sviben, Z. *Dostupnost službenih publikacija u narodnim knjižnicama u Hrvatskoj* // Slobodan pristup informacijama: 2. i 3. okrugli stol: zbornik radova. Zagreb: Hrvatsko knjižničarsko društvo, 2004.
40. Horvat, A. *Knjižnice u službi uključivanja u društvo. // Narodne knjižnice i problemi društvene isključenosti: zbornik radova. Osijek : Gradska i sveučilišna knjižnica, 2003. Dostupno na: http://baza.gskos.hr/knjige/Nk_drustvene_iskljucenosti.pdf (03.12.2015.)*
41. Horvat, T. *Službeni informacijski izvori u kontekstu e-demokracije: doktorski rad. Zagreb: Sveučilište, Filozofski fakultet, 2014.*
42. IFLA / FAIFE *Izjava o knjižnice i intelektualna sloboda; prevod A.Barbarić, Hrvatsko knjižničarsko društvo. Dostupno na: http://www.ifla.org/files/assets/faife/statements/iflastat_cr.pdf (18.2.2014.)*
43. IFLA *Манифест о транспарентности, добром управљању и слободи од корупције (IFLA Manifesto on Transparency, Good Governance and Freedom from Corruption) Dostupno na: <http://www.ifla.org/files/faife/publications/policy-documents/transparency-manifesto-sr.pdf> (19.08.2013)*
44. IFLA/UNESCO *Manifest za javne biblioteke 1994: dostupno preko: http://archive.ifla.org/VII/s8/unesco/Public_Library_Manifesto-sr.pdf (23.09.2014.)*
45. IFLA *Internet Manifesto. Dostupno na: <http://www.ifla.org/publications/node/224> (17.11.2015)*
46. IFLA *Responding! Public libraries and refugees. Dostupno na: http://www.ifla.org/files/assets/public-libraries/publications/library_service_to_refugees_0.pdf (21.11.2015)*
47. IFLA Public Library section. *10 ways to make a public library work / Update your libraries. Dostupno na: <http://www.ifla.org/files/assets/public-libraries/publications/10-ways-to-make-a-public-library-work.pdf>. (11.12.2015.)*

48. IFLA/UNESCO *Multicultural Library Manifesto*. Dostupno na: <http://www.ifla.org/node/8976> (08.04.2015.)
49. Izveštaj Poverenika za 2013. Dostupno na: <http://www.poverenik.rs/yu/o-nama/godisnji-izvestaji/1772-izvestaj-poverenika-za-2013-godinu.html> (28.8.2014.)
50. Javno mnjenje o učešću građana u demokratskim procesima u Srbiji 2015 godine. Dostupno na: http://www.mc.rs/upload/documents/saopstenja_izvestaji/2015/istrazivanje-crta-2015.pdf (21.12.2015.)
51. Jelinčić, J. Lukšić- Orlandić, T. *Pravo građana da zna // Pravda u tranziciji*, br.5. Dostupno na: [http://www.tuzilastvorz.org.rs/html_trz/\(CASOPIS\)/SRP/SRP05/1174.pdf](http://www.tuzilastvorz.org.rs/html_trz/(CASOPIS)/SRP/SRP05/1174.pdf) (8.11.2015.)
52. Kregar, J. *Znanjem protiv korupcije: okolnosti, sadržaj, primjena i ograničenja Zakona o pravu na pristup informacijama. // Profesionalna etika knjižničara i društvene etičke norme. 6. Okrugli stol : zbornik radova / uredili Alemka Belan-Simić, Marija Šapro-Ficović. Zagreb: Hrvatsko knjižničarsko društvo, 2007.*
53. *Knjižnice: kulturni vrhunci informacija i nadahnuća*. Mišljenje EBLIDA-e. Dostupno na: [http://www.eblida.org/HR_Knji%C5%BEnice%20%E2%80%93%20kulturni%20vrhunci%20informacija%20i%20nadahnuća_EGCIS_Position%20paper_\(Croatian\).pdf](http://www.eblida.org/HR_Knji%C5%BEnice%20%E2%80%93%20kulturni%20vrhunci%20informacija%20i%20nadahnuća_EGCIS_Position%20paper_(Croatian).pdf) (23.11.2015.)
54. *Libraries and implementation of the UN 2030 Agenda*. IFLA Action for Development through Libraries programme October 2015: First version. Dostupno na: http://www.ifla.org/files/assets/hq/topics/libraries-development/documents/toolkit-libraries_and_implementation_of_the_un_2030_agenda.pdf (02.01.2016.)
55. Le Koadik, Iv-Fransoa. *Nauka o informacijama*. Beograd: Clio: Narodna biblioteka Srbije, 2005.
56. List of countries with Access to Information (ATI) Provisions in their National/Federal Laws or Actionable Decrees and Dates of Adoption & Significant Amendments. April, 2015.

57. List of Countries with Access to Information (ATI). Dostupno na:
<http://www.right2info.org/resources/publications/laws-1/104-countries-with-ati-provisions>.
(07.02.2016.)
58. Macdonald, L. *A New Chapter Public library services in the 21st century*. Dostupno na:
<http://www.carnegieuktrust.org.uk/getattachment/b04629b2-aa09-4bd0-bc3a-9b9b04b7aba1/A-New-Chapter.aspx> (12.2.2016.)
59. Maldini, P. *Političko-kulturalni preduvjeti demokratizacije // Politička misao*, Vol. XLIII, (2006.) br. 3.
60. Matthews, N.; Roper V. *Section 11 Funding: Its Changes and Implications for Library Provision for Ethnic Minority Communities // Library Management*, Vol. 15 Iss 3 pp. 5 – 13 (1994). Dostupno preko: <http://dx.doi.org/10.1108/01435129410055451>. (21.11.2015)
61. Mathiesen, K. *Access to Information as a Human Right*. Dostupno na:
https://www.ideals.illinois.edu/bitstream/handle/2142/15236/Iconf_Information_as_a_Human_Right.doc.pdf (11.09.2015)
62. Michener, G. *FOI Laws Around the World // Journal of Democracy*, Vol.22, N.2, (2011), pp 145 – 159. Dostupno na: <http://muse.jhu.edu/journals/jod/summary/v022/22.2.michener.html>
(12.11.2015.)
63. Миленковић, Д. *Приручник за примену Закона о слободном приступу информацијама од јавног значаја*. Београд : Повереник за информације од јавног значаја и заштиту података о личности, 2010.
64. Miller, J. *A Comparative Study of Public Libraries in Edinburgh and Copenhagen and Their Potential for Social Capital Creation// Libri*, 2014; 64(4): 316–326. Dostupno na:
<http://www.degruyter.com/view/j/libr.2014.64.issue-4/libri-2014-0025/libri-2014-0025.xml>
(29.12.2015.)
65. Митрић, М. *Вебсајтови јавних библиотека у Србији*. Dostupno na:
https://www.nb.rs/view_file.php?file_id=4029 (16.09.2015)

66. Muddiman, D. et al. *Open to All? The Public Library and Social Exclusion*. – London: Resource, 2000. Dostupno: <http://eprints.rclis.org/6283/1/lic084.pdf> (30.02.2015.)
67. Musa, A. Pravni i institucionalni aspekti prava na pristup informacijama i transparentnosti u Republici Hrvatskoj. Dostupno na: [https://www.pravo.unizg.hr/_download/repository/A_Musa_2014_Pravni_i_institucionalni_aspekti_prava_na_pristup_informacijama_Projekt_PF_\(2\).pdf](https://www.pravo.unizg.hr/_download/repository/A_Musa_2014_Pravni_i_institucionalni_aspekti_prava_na_pristup_informacijama_Projekt_PF_(2).pdf) (16.11.2015.)
68. Musa, A. Bevanđić D. *Pristup informacijama i ponovna uporaba informacija javnog sektora – trendovi u zakonodavstvu i praksi s posebnim osvrtom na knjižnice // Slobodan pristup informacijama: 15. okrugli stol: zbornik radova / uredila Davorka Pšenica*. Zagreb: Hrvatsko knjižničarsko društvo, 2015.
69. *Neposredno učešće građana u upravljanju lokalnom zajednicom: Problemi, izazovi i preporuke za unapređenje procesa*. Beograd: Misija OEBS u Srbiji, 2011. Dostupno na: <http://www.osce.org/sr/serbia/152946?download=true> (20.09.2015)
70. Ole Pors, N. *Citizen services and public libraries: an analysis of a new service in Danish public libraries // New Library World*, Vol. 111 Iss 7/8 pp. 263 – 272. Dostupno na: <http://www.emeraldinsight.com/doi/pdfplus/10.1108/03074801011059902> (23.2.2016.)
71. *Opća deklaracija o ljudskim pravima*. Narodne novine. Dostupno na: http://narodne-novine.nn.hr/clanci/medunarodni/2009_11_12_143.html (8.09.2014.)
72. Pas, J. *A framework for public information services in the twenty-first century // New Library World*, Vol. 114 Iss: 1/2, pp.67 – 79, 2013.
73. Pateman, J., Vincent, J. *Public libraries and Social Justice*. London : Ashgate, 2010.
74. Peña McCook, K *Poverty, Democracy and Public Libraries*. Dostupno na: http://scholarcommons.usf.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1110&context=si_facpub (8.12.2015.)

75. *Pisana izjava o učinku javnih knjižnica u Europskim zajednicama* Europskog parlamenta. Dostupno na: <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-%2F%2FEP%2F%2FNONSGML%2BWDECL%2BP7-DCL-2013-0016%2B0%2BDOC%2BPDF%2BV0%2F%2FHR> (8.18.2015.)
76. Poverenik za informacije od javnog značaja i zaštitu podataka o ličnosti. Katalog tijeloa. Dostupno na: <http://www.poverenik.rs/you/katalog-tijeloa.html> (18.9.2015.)
77. *Pravilnik o bližim uslovima za obavljanje bibliotечно-информационе делатности јавних библиотека* // Службени гласник Републике Србије, бр. 13 (2013.)
78. *Pravilnik о националним стандардима за обављање библиотечно-информационе делатности* // Службени гласник Републике Србије, бр. 39 (2013.)
79. *Pravilnik о аномизацији података о личности*. Dostupno na: <http://www.poverenik.rs/you/onama/-akti-o-radu-sluzbe-/aktuelni-akti/1706-pravilnik-o-anonimizaciji-podataka-o-licnosti.html> (13.12.2015.)
80. *Preporuke за књижиčno законодавство и политику у Европи*. // *Vjesnik bibliotekara Hrvatske* 43, 3 (2000), str. 161-162. Dostupno na: <http://dzs.ffzg.unizg.hr/text/preporuke.pdf> (19.04.2015.)
81. Rajko, A. *Implikacije uvrštavanja prava na pristup informacijama javnog sektora u Ustav Republike Hrvatske* // *Hrvatska javna uprava*, god. 10. (2010.), br. 3., str. 629–649. Dostupno na: file:///C:/Users/Dell/Downloads/2010_3_01_Rajko.pdf (2.09.2015.)
82. *Решење о одређивању библиотека које обављају матичне функције у библиотечној делатности* // Службени гласник Републике Србије, бр. 46 (1994.)
83. *Решење о одређивању библиотека које обављају матичне функције у библиотечно-информационој делатности на територији АП Војводине* // Службени лист АП Војводине, бр. 27 (2012.)

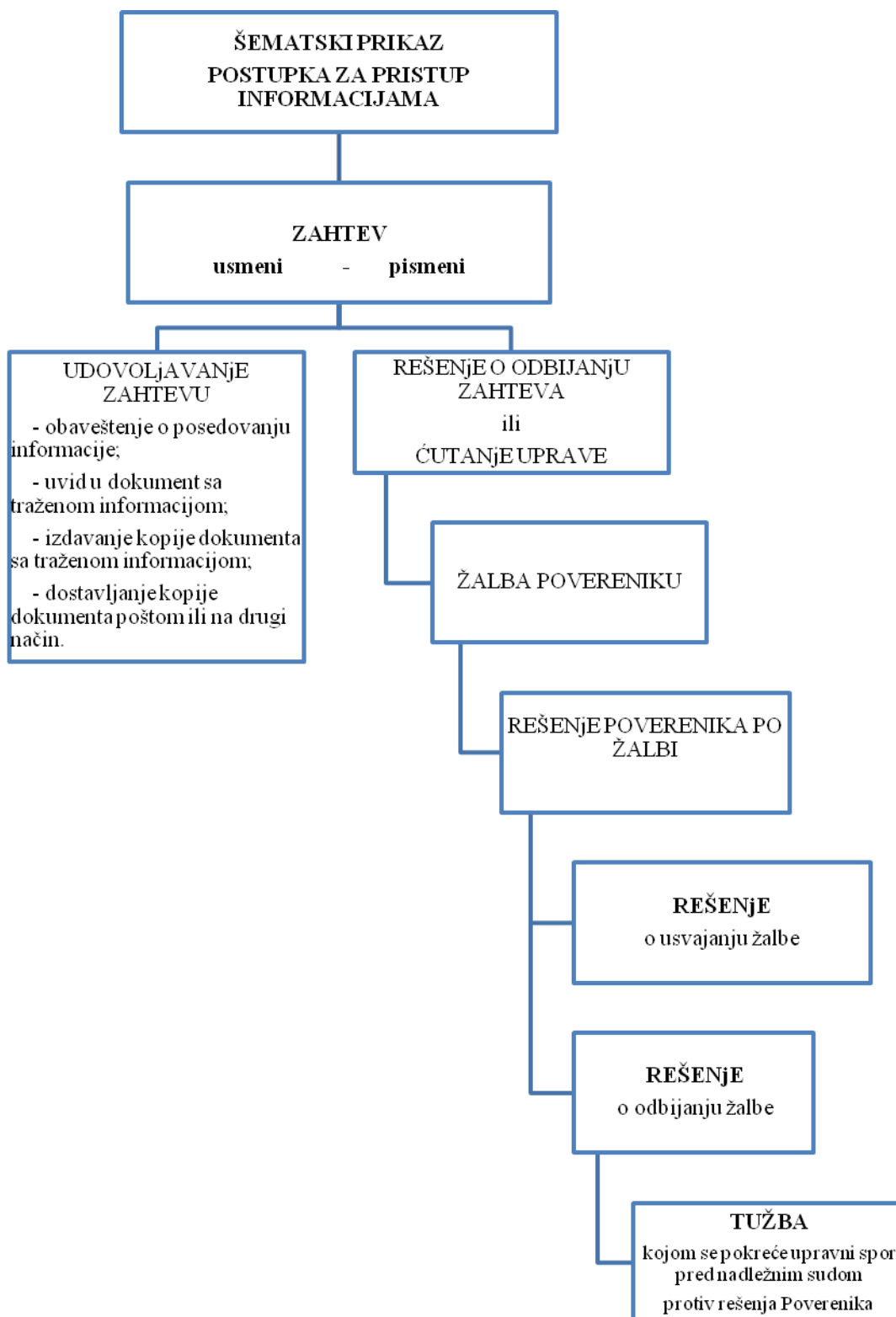
84. *Решење о одређивању библиотека које обављају матичне функције у библиотечно-информационој делатности* // Службени гласник Републике Србије, бр. 122 (2012.)
85. Regulation (EC) No 1049/2001 Regarding Public Access to European Parliament, Council and Commission document. Dostupno na:
http://www.europarl.europa.eu/RegData/PDF/r1049_en.pdf (16.10.2015.)
86. Right2INFO.org. [citirano: 2014-26-08]. Dostupno na:
<http://www.right2info.org/laws/constitutional-provisions-laws-and-regulations> (05.04.2015.)
87. Samek, T. *Finding Human Rights in Library and Information Work* // *Bilgi Dünyası*, 2008, 9(2):527-540.
88. Samek, T. *Apologies, Boycotts & Law Reform: Why and How Library and Information Workers Talk and Walk Human Rights* // *International Conference on Libraries from a Human Rights Perspective: Conference Proceedings*.
89. Samek, T. *Days of Action Madison Graduation Speech - 19 May 2013*// *Progressive Librarian: A Journal for critical studies & progressive politics in Librarianship*, issue 41, fall 2013.
90. Samek, T. *Internet and Intention: An Infrastructure for Progressive Librarianship* // *International Journal of Information Ethics* Vol. 2 (11/2004.)
91. Стерџес, Пол (Sturges, P.) *Корупција, транспарентност и простор за информационо – комуникационе технологије* // *Гласник Народне библиотеке Србије = The Herald of National Library of Serbia*. Београд : Народна библиотека Србије, 2012.
92. Sturges, P. *Access as an ethical and practical principle for librarianship*. IFLA official web site.
<http://www.ifla.org/files/faife/publications/sturges/modena.pdf> (4.2.2013.)
93. Sturges, P. *Libraries and intellectual freedom*. IFLA official web site.
<http://www.ifla.org/files/assets/faife/publications/sturges/olsztyn.pdf> (17.7.2013.)

94. Sturges, P. *Freedom of access to information as a paradigm the information professions*. IFLA official web site. <http://www.ifla.org/files/faife/publications/sturges/paradigm.pdf>. (12.8.2014.)
95. Sturges, P., Cooke, L. *Finding the grey in the blue: transparency and disclosure in policing*. IFLA official web site. <http://www.ifla.org/files/faife/publications/sturges/police-communication.pdf>. (23. 8.2013.)
96. Sturges, P., Gooch, P. *Information services and the irrational*. IFLA official web site. Dostupno na: <http://www.ifla.org/files/faife/publications/sturges/irrational.pdf> . (15.11.2014.)
97. Sturges, P. *From fighting censorship to promoting transparency*. IFLA official web site. Dostupno na: <http://www.ifla.org/files/faife/publications/sturges/censorship-transparency.pdf>. (24.6.2014.)
98. Sturges, P. *Korupcija, transparentnost i uloga knjižnica*. // Profesionalna etika knjižničara i društvene etičke norme. 6. okrugli stol : zbornik radova / uredili Alemka Belan-Simić, Marija Šapro-Ficović. Zagreb: Hrvatsko knjižničarsko društvo, 2007.
99. Sturges, P. *Understanding cultures and IFLA's freedom of access to information and freedom of expression* (FAIFE) core activity. *Journal of Documentation*, 61(2) 2005.
100. Sturges, P. Crnogorac, V. *The Library and Transparency* // Alexandria: The Journal of National and International Library and Information Issues. Vol.23.No 1, 2012.
101. Šabić o ugovoru o upravljanju Železaram. Dostupno na: <http://www.transparentnost.org.rs/index.php/sr/aktivnosti-2/pod-lupom/7682-sabic-o-ugovoru-o-upravljanju-zelezarom> (29.2.2016).
102. Šapro-Ficović, M. *Satelitski sastanak IFLA/FAIFE Knjižnice u borbi protiv korupcije* // *Novosti Hrvatskog knjižničarskog društva*, br.38, prosinac 2007. Dostupno na: file:///C:/Users/Dell/Downloads/Novosti_38.pdf (12.6.2015.)

103. *Tajni ugovor*. Dostupno na: <http://www.transparentnost.org.rs/index.php/sr/aktivnosti-2/pod-lupom/8193-pamtimo-najave> (29.2.2016.)
104. *The World's First Freedom of Information Act: Anders Chydenius' Legacy*. Dostupno na: Todayhttp://www.chydenius.net/pdf/worlds_first_foia.pdf (2.04.2015.)
105. *The World's First Freedom of Information Act* / Editor: Juha Mustonen. Kokkola: Anders Chydenius Foundation, 2006. http://www.chydenius.net/pdf/worlds_first_foia.pdf (23.5. 2014.)
106. Tropina Godec, Ž. *Informiranost građana i slobodan pristup informacijama javnog sektora*. // Hrvatska javna uprava, 9, br.2 (2009.) 323–340.
107. Trushina, I. *Corruption and transparency in Russia: The anticorruption role of libraries* // Access to libraries and information: Towards a fairer world. IFLA/FAIFE World Report Series Vol. VII.
108. *Упутство о начину вршења надзора над стручним радом у библиотекама* // Службени гласник Републике Србије, бр. 7 (2013).
109. *Упутство о начину рада библиотека са корисницима* // Службени гласник Републике Србије, бр. 96 (2012).
110. *Using the Right to Information as an Anti-Corruption Tool*. Berlin: Transparency International. Dostupno na: http://oas.org/dil/access_to_information_human_Policy_Recommendations_Transparency_International_Right_to_Information_as_an_Anti-Corruption_Tool.pdf (2.4.2015.)
111. Vårheim, A. *Social capital and public libraries: The need for research*. // Library & Information Science Research. 29 (2007) 416–428. Dostupno na: <http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0740818807000631> (11.10.2015.)
112. Vickery, Brian S, Vickery, A. *Informaciona nauka u teoriji i praksi*. – Beograd: Narodna biblioteka Srbije, 2011.

113. Wade, M. *Privacy and Libraries*. IFLA / WLIC, Capetown, 2015. Dostupno na:
<http://library.ifla.org/1264/1/113-wade-en.pdf> (4.3.2016.)
114. *Zakon o slobodnom pristupu informacijama od javnog značaja*. // Službeni glasnik RS. 120 (2004), 54 (2007), 104 (2009) i 36 (2010).
115. *Zakon o bibliotечкој делатности* // Службени гласник Републике Србије, бр. 34 (1994) и 101 (2005).
116. *Zakon o bibliotечко- информационој делатности* // Службени гласник Републике Србије, бр. 52 (2011)
117. *Zakon o култури* // Службени гласник Републике Србије, бр. 72 (2009).
118. *Zakon o обавезном примерку* // Службени гласник Републике Србије, бр.52 (2011)
119. *Zakon o праву на приступ информацијата Републике Хрватске* // "Narodne novine", br. 25/13. i 85/15.
120. *Zakon o volontiranju* // *Službeni glasnik Republike Srbije*, br. 36/2010. Dostupno na:
http://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_volontiranju.html.

PRILOG 1.

PRILOG 2.

OBRAZAC ZAHTEVA ZA PRISTUP INFORMACIJAMA OD JAVNOG ZNAČAJA

.....
naziv i sedište organa kome se zahtev upućuje

Z A H T E V za pristup informaciji od javnog značaja

Na osnovu člana 15. st. 1. Zakona o slobodnom pristupu informacijama od javnog značaja („Službeni glasnik RS“, br. 120/04, 54/07, 104/09 i 36/10), od gore navedenog organa zahtevam:*

- obaveštenje da li poseduje traženu informaciju;
- uvid u dokument koji sadrži traženu informaciju;
- kopiju dokumenta koji sadrži traženu informaciju;
- dostavljanje kopije dokumenta koji sadrži traženu informaciju:**
 - poštom
 - elektronskom poštom
 - faksom
 - na drugi način:*** _____

Ovaj zahtev se odnosi na sledeće informacije:

(navesti što precizniji opis informacije koja se traži kao i druge podatke koji olakšavaju pronalaženje tražene informacije)

Tražilac informacije/ Ime i prezime

U _____

adresa

dana _____ 201__ godine

drugi podaci za kontakt

Potpis

* U kućici označiti koja zakonska prava na pristup informacijama želite da ostvarite.

** U kućici označiti način dostavljanja kopije dokumenata.

*** Kada zahtevate drugi način dostavljanja obavezno upisati koji način dostavljanja zahtevate.

PRILOG 3.

(naziv i sedište organa)

Broj predmeta: _____

Datum: _____

Ime i prezime / naziv / i adresa podnosioca zahteva

O B A V E Š T E N J E **o stavljanju na uvid dokumenta koji sadrži** **traženu informaciju i o izradi kopije**

Na osnovu člana 16. st. 1. Zakona o slobodnom pristupu informacijama od javnog značaja, postupajući po vašem zahtevu za slobodan pristup informacijama od _____ god., kojim ste tražili uvid u dokument/e sa informacijama o / u vezi sa:

(opis tražene informacije)

Obaveštavamo vas da dana _____, u _____ časova, odnosno u vremenu od _____ do _____ časova, u prostorijama organa u _____ ul. _____ br. _____, kancelarija br. _____ možete izvršiti uvid u dokument/e u kome je sadržana tražena informacija.

Tom prilikom, na vaš zahtev, može vam se izdati i kopija dokumenta sa traženom informacijom.

Troškovi su utvrđeni Uredbom Vlade Republike Srbije („Sl. glasnik RS“, br. 8/06), i to: kopija strane A4 formata iznosi 3 dinara, A3 formata 6 dinara, CD 35 dinara, diskete 20 dinara, DVD 40 dinara, audio-kaseta – 150 dinara, video-kaseta 300 dinara, pretvaranje jedne strane dokumenta iz fizičkog u elektronski oblik – 30 dinara.

Iznos ukupnih troškova izrade kopije dokumenta po vašem zahtevu iznosi dinara i uplaćuje se na žiro-račun Budžeta Republike Srbije br. 840-742328-843-30, s pozivom na broj 97 – oznaka šifre opštine/grada gde se nalazi organ vlasti (iz Pravilnika o uslovima i načinu vođenja računa – „Sl. glasnik RS“, 20/07... 40/10).

Dostavljeno:

1. Imenovanom
2. Arhivi

(M.II.)

(potpis ovlašćenog lica, odnosno rukovodioca organa)

PRILOG 4.

ŽALBA PROTIV ODLUKE ORGANA VLASTI KOJOM JE ODBIJEN ILI ODBAČEN ZAHTEV ZA PRISTUP INFORMACIJI

Povereniku za informacije od javnog značaja i zaštitu podataka o ličnosti
Adresa za poštu: Beograd, Bulevar Kralja Aleksandra br. 15

Ž A L B A

(.....
.....)
Ime, prezime, odnosno naziv, adresa i sedište žalioca)

protiv rešenja-zaključka

(.....
(naziv organa koji je doneo odluku)

Broj..... od godine.

Navedenom odlukom organa vlasti (rešenjem, zaključkom, obaveštenjem u pisanoj formi sa elementima odluke), suprotno zakonu, odbijen-odbačen je moj zahtev koji sam podneo/la-uputio/la dana godine i tako mi uskraćeno-onemogućeno ostvarivanje ustavnog i zakonskog prava na slobodan pristup informacijama od javnog značaja. Odluku pobijam u celosti, odnosno u delu kojim.....

..... jer nije zasnovana na Zakonu o slobodnom pristupu informacijama od javnog značaja.

Na osnovu iznetih razloga, predlažem da Poverenik uvaži moju žalbu, poništi odluka prvostepenog organa i omogući mi pristup traženoj/im informaciji/ma.

Žalbu podnosim blagovremeno, u zakonskom roku utvrđenom u članu 22. st. 1. Zakona o slobodnom pristupu informacijama od javnog značaja.

U,

.....
Podnosilac žalbe / Ime i prezime

.....
adresa

dana201... godine

.....
drugi podaci za kontakt

.....
potpis

Napomena:

- U žalbi se mora navesti odluka koja se pobija (rešenje, zaključak, obaveštenje), naziv organa koji je odluku doneo, kao i broj i datum odluke. Dovoljno je da žalilac navede u žalbi u kom pogledu je nezadovoljan odlukom, s tim da žalbu ne mora posebno obrazložiti. Ako žalbu izjavljuje na ovom obrascu, dodatno obrazloženje može posebno priložiti.

- Uz žalbu obavezno priložiti kopiju podnetog zahteva i dokaz o njegovoj predaji-upućivanju organu kao i kopiju odluke organa koja se osporava žalbom.

PRILOG 5.

ŽALBA KADA ORGAN VLASTI NIJE POSTUPIO/ nije postupio u celosti/ PO ZAHTEVU TRAŽIOCA U ZAKONSKOM ROKU (ĆUTANJE UPRAVE)

Povereniku za informacije od javnog značaja i zaštitu podataka o ličnosti

Adresa za poštu: Beograd, Bulevar kralja Aleksandra br. 15

U skladu sa članom 22. Zakona o slobodnom pristupu informacijama od javnog značaja podnosim:

Ž A L B U

protiv

.....
.....

(navesti naziv organa)

zbog toga što organ vlasti:

nije postupio / nije postupio u celosti / u zakonskom roku

(podvući zbog čega se izjavljuje žalba)

po mom zahtevu za slobodan pristup informacijama od javnog značaja koji sam podneo tom organu dana godine, a kojim sam tražio/la da mi se u skladu sa Zakonom o slobodnom pristupu informacijama od javnog značaja omogući uvid- kopija dokumenta koji sadrži informacije o /u vezi sa :

.....
.....
.....
.....

(navesti podatke o zahtevu i informaciji/ama)

Na osnovu iznetog, predlažem da Poverenik uvaži moju žalbu i omogući mi pristup traženoj/im informaciji/ma.

Kao dokaz, uz žalbu dostavljam kopiju zahteva sa dokazom o predaji organu vlasti.

Napomena: Kod žalbe zbog nepostupanja po zahtevu u celosti, treba priložiti i dobijeni odgovor organa vlasti.

.....
Podnosilac žalbe / Ime i prezime

.....
Potpis

.....
adresa

.....
drugi podaci za kontakt

U....., dana 201....godine

PRILOG 6.

U P I T N I K: SLOBODAN PRISTUP INFORMACIJAMA U MATIČNIM JAVNIM BIBLIOTEKAMA U SRBIJI

Poštovani,

Upitnik pred Vama ima za cilj da prikupi odgovore na pitanja koja su u vezi sa slobodnim pristupom informacijama od javnog značaja i transparentnošću u javnim bibliotekama u Srbiji koje obavljaju matične funkcije.

Anketom je obuhvaćeno ukupno 29 matičnih javnih biblioteka prema rešenjima Ministarstva kulture i informisanja Republike Srbije i Pokrajinskog sekretarijata za kulturu AP Vojvodine.²⁵⁵

Odgovori prikupljeni u ovoj anketi će biti korišćeni isključivo za potrebe izrade doktorskog rada na temu: *Uloga javnih biblioteka u procesu demokratizacije društva na primeru prava javnosti na pristup informacijama*. Molimo Vas da odgovore na pitanja iz ovog Upitnika pruži bibliotekar koga odredi Vaša biblioteka.

VAŽNA POJAŠNJENJA:

Podaci o Biblioteci odnosno o osobi koja ispunjava Upitnik (ime, prezime, mejl adresa i telefon) su potrebni samo za kontakt u slučaju pojašnjenja nekih odgovora i sl. i neće se koristiti u druge svrhe.

Podatak o ukupnom godišnjem prihodu Biblioteke prema Finansijskom izveštaju za proteklu godinu neće biti korišćen u druge svrhe sem da posluži kao podatak za uporednu analizu ukupnog finansijskog resursa matičnih biblioteka u Srbiji.

Kod svakog pitanja naveden je način pružanja odgovora. U najvećem broju pitanja odgovor ćete izabrati podvlačenjem uz pomoć U (*underline*)

U P I T N I K

1. Naziv Biblioteke: (*molimo upišite pun naziv vaše Biblioteke preko linije ispod*)

2. Ime i prezime osobe koja ispunjava Upitnik (*molimo upišite preko linije*)

²⁵⁵ Rešenje o određivanju biblioteka koje obavljaju matične funkcije u bibliotečko informacionoj delatnosti, br. 630-02-31/2012-01. Rešenje doneo Ministar kulture I informisanja RS 20. decembra 2012. godine i *Rešenje o određivanju biblioteka koje obavljaju matične funkcije u bibliotečko informacionoj delatnosti na teritoriji AP Vojvodine*, Službeni list AP Vojvodina, broj 27, godina LXVIII, 10. oktobar 2012. Rešenje je doneo Pokrajinski sekretar za kulturu I javno informisanje Vojvodine.

3. Kontakt osobe koja ispunjava Upitnik: (molimo upišite preko linije)

Telefon: _____

E-mail: _____

4. Koliko ukupno zaposlenih ima vaša Biblioteka:

Molimo upišite broj _____

5. Od ukupnog broja zaposlenih koliko bibliotečko – informacionih stručnjaka / sa položenim stručnim ispitom iz bibliotekarstva ima vaša Biblioteka?

Molimo upišite broj _____

6. Vaše radno mesto u Biblioteci (molimo podvucite izabrani odgovor)

- Direktor
- Odeljenje za decu i mlade
- Odeljenje za odrasle / Pozajmno odeljenje
- Matična služba
- Referalni centar / informativni centar
- Zavičajni fond / služba
- Odeljenje nabavke, katalogizacije
- Odeljenje serijskih publikacija / periodika
- Ostalo

7. Kakvi su materijalni resursi vaše Biblioteke? (molimo unesite podatke):

- Veb sajt Biblioteke: DA NE
- ukupan broj kompjutera u Biblioteci: _____
- ukupan broj kompjutera namenjenih korisnicima _____
- pristup Internetu: _____
- ukupan godišnji prihod prema Finansijskom izveštaju za proteklu godinu: _____ dinara.
- broj volontera ukoliko ih vaša Biblioteka ima _____

8. Da li vaša Biblioteka ima Informativni centar / Informativno odeljenje za pružanje traženih informacija korisnicima? (molimo podvucite izabrani odgovor)

- DA
- NE

9. Koliko ukupno članova udruženja bibliotekara ima vaša Biblioteka?

Molimo upišite broj _____

10. Da li prostor vaše Biblioteke služi ponekad korisnicima za sastanke, javne rasprave, debate ili sl. povodom neke teme od značaja za vašu opštinu / grad? (na primer: otvaranje novog vrtića, izgradnja lokalnog puta, zapošljavanje mladih...I sl.) - (molimo podvucite izabrani odgovor)

- DA
- NE

11. Da li vaša Biblioteka ima opšti akt kojim se reguliše način rada i korišćenje usluga Biblioteke?

(molimo podvucite izabrani odgovor)

- DA
- NE

Ako DA, da li pomenuti opšti akt sadrži odredbu o tome koje informacije korisnik **ne** može dobiti?

(molimo podvucite izabrani odgovor)

- DA
- NE

12. Ukoliko ste pozitivno odgovorili na pitanje broj.11 da li se takav opšti akt nalazi na službenom veb sajtu vaše Biblioteke? *(molimo podvucite izabrani odgovor)*

- DA
- NE

13. Da li vam je poznato da postoje podaci koje biblioteke ne smeju da daju korisnicima? *(molimo podvucite izabrani odgovor)*

- DA
- NE

14. Da li Vam je poznato koji su podaci koje biblioteke ne smeju da daju korisnicima? *(molimo podvucite izabrani odgovor)*

- DA
- NE

15. Da li prilikom upisa obavestavate nove korisnike Biblioteke za koje potrebe uzimate njihove lične podatke? *(molimo podvucite izabrani odgovor)*

- DA
- NE

16. Da li tražite saglasnost / odobrenje korisnika da možete koristiti njihove lične podatke? *(molimo podvucite izabrani odgovor)*

- DA
- NE

17. Da li znate da je za korišćenje ličnih podataka korisnika potrebna njihova saglasnost / odobrenje? *(molimo podvucite izabrani odgovor)*

- DA
- NE

18. Koliko vremenski dugo vaša Biblioteka čuva podatke o pozajmljenim publikacijama svakog korisnika? *(molimo podvucite izabrani odgovor)*

- Trajno
- Od 1 – 5 godina
- Od 5 – 20 godina
- Samo u roku dok ne vrati pozajmljenu publikaciju

19. Da li vaša Biblioteka dobija službene publikacije (na primer: službeno glasilo) organa vlasti vaše lokalne zajednice kao lokalni obavezni primerak? *(molimo podvucite izabrani odgovor)*

- DA, redovno
- DA, neredovno
- NE

20. Ako je odgovor na prethodno pitanje NE, da li vaša Biblioteka nabavlja ili pristupa na neki drugi način službenim publikacijama vaše lokalne zajednice (Internet...) *(molimo podvucite izabrani odgovor)*

- DA
- NE

Ako DA, navedite način na koji vaša Biblioteka dolazi do službenih publikacija vaše lokalne zajednice (grad / opština):

21. Da li vaša Biblioteka planira da izradi veb portal ili jednu stranicu na postojećem veb sajtu Biblioteke preko koje će građani lako dolaziti do službenih dokumenata (zakonskih I podzakonskih akata)? *(molimo podvucite izabrani odgovor)*

- DA, planira izradu veb portala
- DA, planira izradu jedne stranice na postojećem veb sajtu Biblioteke
- NE
- Ne znam

22. Da li vaša Biblioteka ima baner / link ka službenom veb sajtu vaše lokalne zajednice (grad / opština) *(molimo podvucite izabrani odgovor)*

- DA
- NE

23. Da li se na službenom veb sajtu vaše lokalne zajednice (grad / opština) nalazi baner / link ka vašoj Biblioteci? *(molimo podvucite izabrani odgovor)*

- DA
- NE

24. Da li se od vaše Biblioteke traži savet kako uspostaviti veze sa vladom / državnim agencijama?

(molimo podvucite izabrani odgovor)

- Lokalnom	DA	NE	Ne znam
- Republičkom	DA	NE	Ne znam
- Ostalo (npr. zdravstvena služba)	DA	NE	Ne znam

25. Ako je odgovor na prethodno pitanje DA, da li vaša Biblioteka smatra takve zahteve normalnim delom svog posla? *(molimo podvucite izabrani odgovor)*

- DA
- NE
- Ne znam

26. Da li vaša Biblioteka izrađuje "Godišnji Informator" sa osnovnim podacima o svom radu prema Zakonu o slobodnom pristupu informacijama od javnog značaja? *(molimo podvucite izabrani odgovor)*

- DA
- NE

Ako **DA**, da li vaša Biblioteka objavljuje pomenuti *Informator o radu* na svom službenom veb sajtu? *(molimo podvucite izabrani odgovor)*

- DA
- NE

27. Da li vaša Biblioteka ima lice zaduženo za podatke i postupak ostvarivanja prava na slobodan pristup informacijama od javnog značaja koje je Biblioteka u skladu sa Zakonom o slobodnom pristupu informacijama od javnog značaja - dužna da objavljuje? *(molimo podvucite izabrani odgovor)*

- DA
- NE

28. Ako su odgovori na pitanja pod red. br. 26. i 27. NE, da li ste znali da vaša Biblioteka ima obavezu izrade i objavljivanja Informatora o svom radu prema Zakonu o slobodnom pristupu informacijama od javnog značaja? *(molimo podvucite izabrani odgovor)*

- DA
- NE

29. Da li vaša Biblioteka zna za savetovališta, centre za pravnu pomoć, interesne grupe i grupe u lokalnoj zajednici koje pomažu pojedincima i grupama u njihovom odnosu sa državnim organima? *(molimo podvucite izabrani odgovor)*

- DA
- NE
- Ne znam

30. Da li je vaša Biblioteka ikada sarađivala sa bilo kojom takvom organizacijom na nekom zajedničkom projektu? (molimo podvucite izabrani odgovor)

- DA
- NE
- Ne znam

Ako **DA**, molimo navedite i kratko opišite:

31. Da li je vaša Biblioteka spremna da pruža podršku u promociji kulture "informisanih građana" kroz različite modele (promocija ljudskih prava, transparentnost, sloboda od korupcije i sl.) (molimo podvucite izabrani odgovor)

- DA
- NE
- Ne znam

32. Da li je vaša Biblioteka izložila postere (plakate ili sl.) sa antikorupcijskim informacijama i/ili kontakt informacijama za osobe koje smeju da progovore o korupciji? (molimo podvucite izabrani odgovor)

- DA
- NE

33. Verujete li da je realno očekivati podršku za aktivnosti biblioteka u vezi sa antikorupcijom i transparentnošću: (molimo podvucite izabrani odgovor)

Građana	DA	NE
Vlasti:		
- Lokalne	DA	NE
- Republičke	DA	NE
- Ostalo (npr. zdravstvena služba)	DA	NE

34. Da li ste Vi ili neko od Vaših kolega postali svesni zvanične korupcije u toku svog rada? (ne samo kad su zahtevi za nezakonito plaćanje u pitanju, nego i manipulacija u pružanju javnih usluga u nepravednu korist pojedinca ili grupe, kod zapošljavanja i sl.) (molimo podvucite izabrani odgovor)

- DA
- NE
- Ne znam

35. Da li smatrate da je vaša Biblioteka transparentna u svom radu i donošenju odluka? (molimo podvucite izabrani odgovor)

- DA
- NE
- Ne znam

36. Da li vaša Biblioteka ima na svom zvaničnom veb sajtu baner / link koji vodi ka (instituciji) Povereniku za informacije od javnog značaja? (molimo podvucite izabrani odgovor)

- DA
- NE

37. Da li smatrate da vaša Biblioteka može ostvarivati saradnju na projektima koji se tiče pristupa informacijama od javnog značaja s lokalnim organima vlasti, civilnim sektorom, Poverenikom za informacije od javnog značaja? (molimo podvucite izabrani odgovor)

- DA
- NE
- Ne znam

38. Da li Vam je dostupan podatak o visini plate svojih kolega u Biblioteci uključujući i platu vašeg direktora? (molimo podvucite izabrani odgovor)

- DA, i mojih kolega i direktora
- DA, samo mojih kolega
- NE

39. Da li Vam je lako dostupan Finansijski plan Biblioteke za tekuću godinu? (molimo podvucite izabrani odgovor)

- DA
- NE

40. Da li smatrate da podaci o poslovanju vaše Biblioteke, kako programski tako i finansijski – moraju biti transparentni i lako dostupni kako zaposlenima tako i svim građanima? (molimo podvucite izabrani odgovor)

- DA – svim građanima i zaposlenima
- DA – samo zaposlenima
- NE

41. Da li možete potvrditi da su bibliotekari vaše Biblioteke dovoljno obučeni i spremni da bez većih teškoća pružaju sve potrebne informacije građanima? (molimo podvucite izabrani odgovor)

- DA
- NE
- Ne znam

42. Da li smatrate da je potrebna posebna obuka bibliotekara za pružanje informacija od javnog značaja građanima? (molimo podvucite izabrani odgovor)

- DA
- NE
- Ne znam

43. Ukoliko želite da dodate neki komentar, sugestiju ili primedbu ovom Upitniku na temu kojom se on bavi, molimo (kratko) unesite preko donjih linija: _____

HVALA NA SARADNJI I POMOĆI!

ŽIVOTOPIS

Vesna Crnogorac (1961) diplomirana pravica i viša diplomirana knjižničarka, zaposlena u knjižnici Fakulteta umjetnosti Sveučilišta u Nišu (Republika Srbija). Diplomirala na Pravnom fakultetu Sveučilišta u Nišu; poslijediplomski studij (Filološki fakultet u Beogradu) nastavlja na doktorskom studiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu (Odsjek za informacijsko – komunikacijske znanosti). Radila je kao tajnica Bibliotekarskog društva Srbije, urednica kulturnih programa Narodne knjižnice u Nišu, ravnateljica Narodne knjižnice u Gadžinom Hanu, ravnateljica i gl. urednica lokalnog mjesečnika te pravica u lokalnoj upravi.

Članica je IFLA / FAIFE Komiteta (2013 – 2017), predsjednica Komisije za slobodan pristup informacijama i intelektualne slobode BDS; članica Komisije za izradu Etičkog kodeksa knjižničara; članica programskih odbora međunarodnih skupova; autorica programa izobrazbe školskih knjižničara Srbije te sudjeluje u njihovoj provedbi. Sudjeluje u izradi te kao voditeljica sudjeluje u provedbi nekoliko projekata o transparentnosti, slobodi od korupcije, medijskoj pismenosti i sl. Bila je dugogodišnja članica redakcije znanstvenog časopisa *Bibliotekar*; bila je članica Radne grupe Ministarstva kulture za izradu nacrtu *Zakona o bibliotečko-informacionoj delatnosti RS* i dr.

Sudjeluje sa izlaganjem na znanstvenim konferencijama u zemlji i inozemstvu; objavljuje znanstvene i stručne radove u domaćim i stranim stručnim časopisima i zbornicima; urednica je zbornika radova sa međunarodnih znanstvenih konferencija te prevoditeljica nekoliko IFLA-inih dokumenta s engleskog jezika.

Područja stručnog i znanstvenog interesa: slobodan pristup informacijama; sloboda izražavanja, pravno reguliranje knjižničarstva. Dobitnica je nagrade "Zapis" za izuzetan doprinos razvoju knjižničarske djelatnosti u Srbiji 2014. i dvije povelje za razvoj knjižničarstva Srbije (2007, 2012).

Bila je članica i zamjenica koordinatora neovisnog tijela grada Niša za borbu protiv korupcije - LAF (2013 - 2016).

POPIS (IZABRANIH) JAVNO OBJAVLJENIH RADOVA:

Crnogorac, Vesna. *Library as a force of Transparency: the role of Library Associations // Libraries in V4+countreies and perspectives of their futher development towards 2020: Proceedings of the 5th Colloquium of Library and Information Experts of the V4+Countries, held on June 8-9, 2015, Bratislava. Banska Bystrica, 2015, str. 377 – 387.*

Crnogorac, Vesna. *Zaštita ljudskih prava: iz knjižnice do Pučkog pravobranitelja. Slobodan pristup informacijama: 15. okrugli stol: zbronic radova, uredila Davorka Pšenica. Zagreb: Hrvatsko knjižničarsko društvo, 2015, str. 101 – 110.*

Crnogorac, Vesna. *Narodne knjižnice kao zastupnici prava građana na slobodan pristup informacijama // Slobodan pristup informacijama: 13 i 14.okrugli stol: zbronic radova, uredile Tea Grašić Kvesić i Ivana Hebrang Grgić. Zagreb: Hrvatsko knjižničarsko društvo, 2014, str. 150 – 157.*

Crnogorac, Vesna. Ninkov, Jasmina. *What is a public and what is a private in libraries // Ethical Dilemmas in the Information Society: Codes of Ethics for Librarians and Archivists: Papers from the IFLA/FAIFE Satellite Meeting 2014. Geneva: Globethics.net, 2014, str.87 – 94.*

Crnogorac, Vesna. *Uloga društvenih mreža u poticanju slobode informacija u školskim knjižnicama // Slobodan pristup informacijama: 12.okrugli stol, zbronic radova / urednice Ana Barbarić i Darja Mučnjak. – Zagreb: Hrvatsko knjižničarsko društvo, 2013.*

Sturges, Paul, Crnogorac, Vesna. *The Library and Transparency // Alexandria: The Journal of National and International Library and Information Issues. Manchester University Press in Association with the British Library. Vol.23.No 1, 2012.*

Црногорац, Весна. *Транспарентност, добро управљање и слобода од корупције: кампања у библиотечкој заједници Србије // Европски и светски хоризонти библиотекарства у дигиталном добу = The World and European horizons of librarianship in digital age: зборник радова са међународне научне конференције одржане у Београду 27-28. октобар 2011; уредници Весна Црногорац и Весна Ињац. Београд: Библиотекарско друштво Србије, 2012. Стр.117 – 126.*

Stevanović, Milica, Crnogorac, Vesna. *Electronic Sources of Information for Social Sciences in Serbia // Social Science Libraries: A Bridge to Knowledge for Sustainable Development, 8-10 August 2011, Havana, Cuba. Dostupno on line: <https://www.ideals.illinois.edu/handle/2142/25878>*

Stevanović, Milica, Crnogorac, Vesna. *Librarian and user in a digital environment: what has actually not changed?* // Information science and Information Literacy: Conference proceedings, the Second International Conference in Romania, Sibiu, April 14-15, 2011.

Црногорац, Весна. *Јавност, јавне библиотеке и јавно знање* // Гласник Народне библиотеке Србије (Београд). Год. XII (2010/2011) стр. 57-67.

Crnogorac, Vesna. *Svetlost aleksandrijskih svetionika: informaciona pismenost, doživotno učenje i biblioteke* // Kultura : časopis za teoriju i sociologiju kulture i kulturnu politiku (Beograd). Br.129 (2010) str. 265 – 276.

Antonić, Sanja, Crnogorac, Vesna. *Informaciona pismenost i korišćenje elektronskih rečnika* // Informaciona pismenost i doživotno učenje = Information literacy and lifelong learning : zbornik radova sa međunarodne naučne konferencije održane u Beogradu od 5-7 oktobra 2007 / urednici Aleksandra Vraneš, Ljiljana Marković, Gven Aleksander. Beograd : Filološki fakultet i dr. 2008. Str.17 – 28.

Crnogorac, Vesna. *Strateški okvir razvoja informacionog i digitalnog društva Srbije* // Elektronska biblioteka = Electronic library: zbornik radova sa međunarodne naučne konferencije održane u Beogradu 25-28 septembra 2008 ; urednici Aleksandra Vraneš, Ljiljana Marković. Beograd : Filološki fakultet, 2008. Str. 355-362.

Kooperativni rad na dogradnji srpskog Wordneta = Cooperative work in further development of serbian wornet / Cvetana Krstev, B. Đorđević, Sanja AntoniĆ, N. Ivković Berček, Zorica Zorica, Vesna Crnogorac, Ljiljana Macura // *Infoteka : časopis za informatiku i bibliotekarstvo* (Beograd). God IX, br. 1-2 (2008) str.57 – 75.